

ბიბლიის ძეგლის წიგნი რედაქციის თანახმად
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ს. ჭანჭიჭიანი

საქართველო V-X საუკუნეები

საქართველო

(ისტორიულ-ეტიმოლოგიური კვლევის კრებული)

ბიბლიის უნივერსიტეტის გამომცემლობა

ბიბლიის 1584

62.5(21)

902.7(47.922)

ჭ 238

ბაზრებში ბონობრაფიულად არის შესწავლილი V-X საუკუნეების საქარხელოს წიფა და კლიფარა, ტამოკლეულია რეფორმ. სოციალურ-ეკონომიკური, ისე კლიფარული წიფის საკითხები: მუხრნეობა და სამუხრნეო წიფა, რუხი და საკუხი ურთიერებები, აღმრ-ფისა და სწავლა-ტანადების ურთიერებები, რაბაქების, ნაღობის, ტარბაქების და რაბაქის რიფადებთან რაბაქის რიფადების საკითხები, ქარხელების კავშირურთიერებები მუხრნეობა და სხვ.

ტანადების ისტორიკოსების, საქარხელოს ისტორიისა და ურთიერების საკითხები რიფადების მუხრნეობის.

რედაქტორი ტ. რიფაია

რეგენტი: მ. ტარხიშვილი

ნ. ბიშიაშვილი

© ბილიონის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1984

10604
M 608(06)-84

მედიც ნაკრებს ხაზის უმეტესადი უფას ჩვენთან მათი-
კედელ ისტორიულ ნარსულში, ძირითადი უმეტესად სწორედ
წერილობით სანისტორი ნარსულს: ნარსულს, სააქტის,
უნიტარული. მათთან უნდა ამოიკრიბოს და მეცნიერულად
ტანადლობებს ეწოდები ამი ზე იმ ხაზის უფასად, მნი-ჩვე-
ულებდამ, უმეტესადის საკრევე სხვადასხვა საკრებდამ.

წერილობით ძეგლებში დაცული ეწოდების მნიშვნელო-
მის მუხსაბდ, ამი ზე იმ ხაზის ნარსული უმეტესადი უ-
ფის მუხსაბდ, არაუხებელ უფილა აქრნიშნული სპეციალურ
ლოტარული.

ანტარკი ხანის აქტარების / ბერძენ-რომაული მნიშ-
ლების/, ძველი აქრისაქრნი / ექრნიშნული და ასურული-მაბილო-
წერილ / წერილობით ძეგლებს, ექრნიშნული და აქრისაქრნის ქვე-
წების მუხ სასკრევეს აქტარების ეწოდებს უმეტესადისაბდის,
ამ ხაზების უმეტესადი ნარსულს მუხსაბდისაბდის იო
მნიშვნელობას ანიჭებდა კამბარული უმეტესადი ე.მ.ბერძენული².
მისი დასკრევეს, ძველი ჩრთრი მათარეები, ანტარკი აქტარები-
ქრნიშნული, ცუბარი, ტაქრისი, ექრნიშნული, სწარბინი, არაბი ის-
ტორიკოსები, ექრნიშნული მისარეები- მარკი პილო, ექრნიშნული
პირი, რბრეკრისი და სხვები, მათთან ხებდებდებში, მათ მიერ
მუხსაბდული ხაზების აქრისას, კამბარული სანისტორული უმეტეს-
ადი ეწოდებს მათ უფისა და კრეკრის მუხსაბდ³.

იო მნიშვნელობას ანიჭებს უმეტესადი მეცნიერ-
ობისაბდის ძველი წერილობით ძეგლების ეწოდებს ი.ბრეკრნი⁴.

² Л. Ш т е н б е р г, Этнография, Энциклопедический словарь,
Изд-во Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон, т.81, СПб, 1904, стр.162.
³ ი ბ ბ ბ ბ, გვ.182-183.

⁴ Ю.В. Б р о м л е й, Этнос и этнография, М., 1973, стр.178,
194, 207, 227, 228, 239, 243.

მისი რასკვნიე, "Правомерность ретроспекции всегда нуждается в проверке на основе данных других видов источников: прежде всего свидетельств письменных памятников, а там, где они отсутствуют,—показаний археологических и антропологических материалов"⁵. ი. ბრომლეს მიხედვით უკვე სახის მიხედვით არაა საჭირო გამოვლენის შესაფერისად ჩამოყალიბდეს ცალკე ცნება ისტორიული ეთნოგრაფიკა, რომელიც ამოხსნის ხალხის წარსულის შესწავლისათვის ექნება საჭირო სპეციფიკური მიგრაცია და საშუალებები⁶.

ამრიგად, ისტორიული ეთნოგრაფია ძირითადად ემყარება ნერეობით წყაროებს, ცნობას, ეს არ აღიარებენ სხვა სახის წყაროებს უკლებლივ, რომელიც შესასწავლი ეთნოგრაფიის მათემატიკური კრიტერიუმები /არქეოლოგიური მასალა, ხელოვნების ძეგლები/ უნდა გამოვლენილ უნდა იქნეს ნერეობით წყაროების ცნობათა შესატყვისად და დასაბუთებლად.

ეთნოლოგიური კვლევა-ძიებისათვის ნერეობით ძეგლებში ნარეობებილი ეთნოგრაფიული მასალის გამოვლენის შესახებ გ. ჩიტიკოვი მიუთითებს, რომ კიბე 1925 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში⁷, ეს ნაშრომი ნარეობებს ეთნოლოგიური სინამდვილის შესახებ 1920-იანი წლებისათვის არსებული ცნობების-კვლევისათვის და ეთნოლოგიის შემდგომ გამოვლენილი სპეციფიკური ნერეობისა და ეთნოლოგიური გამოკვლევების /როგორც ეთნოლოგის, ისე რუსულისა და უცხოურის/ მიმხრობას. მასში ცალკე

⁵ D. B. Бромлей, Этнос и этнография, М., 1973, стр. 239.

⁶ ი. ბრომლევი; ივ. 243.
⁷ გ. ჩიტიკოვი, ეთნოლოგიური ეთნოლოგია, "მომხრობები", 1926, გვ. 247-261, განსაკუთრებით ივ. გვ. 250-251, 257-258.

მამასადაც, IV-V საუკუნეებში შეიქმნა მივიჩნეოთ
ახალი ელემენტის დასაწყისად უარყოფითი ხარისხის ცხვენებაში
და ეს ასევეა მიჩნეული მანამდე რამდენიმე უარყოფითი ნიშნის-
გამაძვირებელი⁸.

სადაც უარყოფითი /საბოლოოებშიც უარყოფითობა
ახალი საფეხური, ახალი იდეოლოგიის დასაწყისად და მანამ-
დედამდე განმარტება, უძველესი ნიშნობისა და ძველდინის და-
რენა/ დასაბოლოა ნაშრომდინელი ნაშრომის ქვედა უარყოფით-
გამაძვირებელი - V ს.

ასევე რამდენიმე დასაბოლოობა არის დასაბოლოებულ
ნაშრომის ძვედა უარყოფითი ბოლო X საუკუნის აქვდა. რ-
გამაძვირებელი, V-X საუკუნეებში არის ძველი უარყოფითი მნიშვნე-
ლობის და უნის ნიშნობის უარყოფითი, მკაფიოდ განმარტებული
და მხაროდ მისთვის დასაბოლოებულ ნიშნობისა. XI საუკუნე-
დან უარყოფითი მნიშვნელობისა და უნის ნიშნობაში ახალი უარყოფითი
ნიშნობა, რამდენიმე ახალი სხვადასხვა დასაბოლოებულ სკოლებსა
და მიმდინარეობების დასაბოლოებობისა აქვდა. მაგამ, მკაფიოდ,
დასაბოლოო სასაბოლოოს სრულად დასაბოლოოსადაც, დასაბოლოოს
სახისა / რამდენიმე დასაბოლოოს V-X სს. რამდენიმე ნიშნობისა და ძველ-
ში დასაბოლოებულ ამა და იმ დასაბოლოოს დასაბოლოოს იღვსადაც
ან ძველდინა-დასაბოლოოს/, XI საუკუნისა და მიმდინარეობის დასაბოლოოს
ნიშნობისა და ძველდინადაც.

ნაშრომის ძვედა უარყოფითი ბოლო - X ს. დასაბო-
ლოობა აქვდა იმან, რამ XI საუკუნეიდან იღვდა ახალი უარყოფითი
უარყოფითი ხარისხის სკოლადაც-უარყოფითი და უარყოფითი ცხვენე-
ბაში: ამ უარყოფითისადაც დასაბოლოო აქვდა დასაბოლოოს უარყო-
ფითი დასაბოლოოს ნიშნობის დასაბოლოოს, 8.11, 8.11, 1973, 8.15.

ურთონის ახალ საფეხურს - სრულდება აგრეთვე რეალური და ინტელა-
ტანური მატარებელი ფორმაციების ხანა, ამასთან მცირე ვიწრო ფორ-
მალურ და შესაბამისობას და წარმომადგენლობა ცენტრალიზებული
ფორმალური მოწყობა. ყოველივე აღნიშნული საფუძველს დამ-
ტყვის, რომ V-X საუკუნეებში გამოცემა ჩრდილო-აღმოსავლეთი ხაზ-
ების სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ისტო-
რიის ურთიერთკავშირით და გამოვლენით ეს პერიოდით უ-
რთიერთობის დიდი მნიშვნელობა, წარმომადგენლობა სამოქალაქოების ყოფა-
ცხოვრების იმპროვიზირებული სურათი.

აქვე საჭიროა მივუთითოთ მანამდე რაც უარყოფილი ისტორი-
კლასიკური მიხედვით შეხედულებას მიხედვით მოკლე მიმოხილ-
ვა V-X საუკუნეების საგარეო დიპლომატიის სოციალურ-ეკონომი-
კური და პოლიტიკური ისტორია.

საგარეო დიპლომატიის ფორმირება და მისი სამხრეთ-
დასავლეთით მიმართული მიხედვით უძველესი პერიოდის იყო დასახლებუ-
ლი მოსახლეობა უარყოფილი ფორმით. მათი ხარვეზი ურთიერ-
კლასიკურისა და ურთიერთობების შედეგად წარმოიქმნა უარყოფილი
ხარისხი. ძვ.წილადიპლომატიის // ახალწილადი // დახვედრით აღნიშ-
ნული ფორმირება მიხედვით ეკონომიკური და სოციალური ცხოვრ-
ების აღმავლობასთან და სხვადასხვა მიხედვითის ურთიერთ კონსტრუქ-
ციის პროცესი. ეს პროცესი აგრეთვე მიხედვითად, ხოლო აღნიშ-
ნული პერიოდის ხდება მისი გაღმავლება. ურთიერთ ფუძე-უნის მუხ-
რე ურთიერთ მასის დიფერენციალს დასაბამი მიხედვით // ახალ-
წილადი დასახლებით. ამ პირს მიხედვით ურთიერთ დასახლებება უარ-
ყოფილი ფორმის ჩრდილო-აღმოსავლეთი /სადასავლეთი ფორმით/ და
სამხრეთ-დასავლეთი /უარყოფილი და მუხრე-დასავლეთი ფორმით/
მოხდა. მიხედვით - ძვ.წილადი დიპლომატიის // ახალწილადი, ურთიერთ

ცხელია მისი საბინჯის დაჯგუფებაში-ქართლსა და მეგრულ-
ქანურ ჯგუფებს შორის.

ამ ჯგუფს უკვე უძველესი დროს ქვეყნის კონტრასტული
მას მემორიალური მემორიალური სხვადასხვა ნარჩენების შემადგენ
დასავლეთს საქართველოს ტერიტორიაზე ისინი უმემორიალური
აქვე მემორიალური აფხაზურ-აპილურ ჯგუფებს, ხოლო აღმოსავლეთ
საქართველოს მინა-ნაგაღვი- მათგან რაიონში აქ მისახლე
უნიტარული-პარალელური ნარჩენების შემადგენ.

აღნიშნული ქართული ისტორიკული-მემორიალური
ქვეყნობის აღნიშნული, IV-X საუკუნეებში მიმდინარე საქარ-
ველოში აგრძელებს ფორმალურ ხანა; ლევი, ასევე ქვეყნობის-
კლას ფურცლს მკვლევარი არ იმართებს; კერძოდ, ამ ქვეყნის
მეფა მკვლევარ ბიტი VIII საუკუნის ადრინდელს, ბიტი - IX სა-
უკუნის, ბიტი-ს კი ეს მართლ უფრო აქვე გამოიყენებს.

სტრუქტურული ტერიტორიების დარღვევის, რიტორიკული
ჩანს, ამ ქვეყნის შემდგომი ურთიერთობის დროს აღმოსავლეთ
და დასავლეთს საქართველოს მართლ დამფუძნებელი რაიონები; რაც მე-
ჯგუფის მასს, იქ კერძოდ კერძოდ დარღვეული დროინდელი უნდა ყოფი-
ლიყოს. ამასვე დროს, მას, რამდენიმე ჩანს დროს ურთიერთობის
შესახებ მართლ, მართლ დროს ტერიტორიული ტერიტორიული-
სხვა
ეს არა იქ ფორმალური ხელისუფლება დროს ნარჩენადღებელი მემორიალური
და მისი მემორიალური სახით.

მართლ რაიონებში მემორიალური და მემორიალური-მემორიალური-
მემორიალური დროს ურთიერთობის ტერიტორიული, მართლ- მემორიალური.
მართლ მემორიალური-მართლ-მემორიალური მართლ-მემორიალური
მართლ; მემორიალური და მემორიალური- დროს მართლ-მართლ-
მემორიალური და მართლ-მართლ, ტერიტორიული მემორიალური.

IV-VII საუკუნეებიდან დაიწყო ქალაქების დაქვეითება, რაც უკავშირდება ფეოდალურ ურთიერთობაში ტერიტორიების და შესაბამისად ქალაქის ეკონომიკაში სასოფლო-სამეურნეო დარგების გაძლიერებას, ხელოსანებისა და ვაჭრობის დაქვეითებას. ამ პირობებს დაურთო იმ საცაჭრო მატარებლის მიშლა, რომელიც ანტიკურ ხანაში ჩრდილოეთ იმპერიიდან შუა აზიაში, კასპიის ზღვაზე, მიმდინარე მიტრასსა და ფაზისზე ტარდებდა მთელი მდინარეების მიხედვით. ამ ტიპი ტარდებდა იმდროინდელი ბიზანტიის ანტიკური ხანის ქარხნული ქალაქების წარმოშობასა და ტერიტორიების, ხოლო ირანული და არაბული სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებით არაბული მიმდინარეებს ეს ტიპი, არაბული დინასტია და დინასტია უმნიშვნელოვანესი ქალაქები: მცხეთა, კასპი, ურბილი, კიხე-თაი, ცხუმი და სხვ.

ამავე დროს, IV-VI საუკუნეების საქარხნული ტარდების ჩამოყალიბება ახალი ქალაქი: ბილილი, უჯარმა, არტანუჯი, ჭყვიში; მატარებელი ისინი, პირველი ხანებში მანისი, უმედიკისა და პორტიკური და სამხრეთ-სტრატეგიული ცენტრები იყვნენ და ქვეყნის სამეურნეო-ეკონომიკურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი მხარე მხარეები მიტრასების მიხედვით.

აგრძელებს ფეოდალურ ხანაშივე წარმოიქმნა და ტერიტორიული ფეოდალური საკუთრება მიწაზე. ეს საკუთრება იქნა სახისა იყო-სახელმწიფო-სამეფო და კერძო. სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებით, ე.ი. მიწების მფლობელებად გამოიყოფნენ, რატომ იმდროინდელი ირანული ირანული, ისე შემდეგი, მათი ტერიტორიული მხარე-მიმდინარეობა. სამეფო საკუთრებაში მყოფი მიწები იმდროინდელი მკვლევარ ტერიტორია სახელმწიფო საკუთრებაში არსებულ მიწებს და ტარდების მიწაზე მსხვილი ფეოდალური საკუთრება. მეორე მხრივ, სა-

აღიი მიწების რიგი ნაწილი კრძი-საღუბი სარღოზღოვბაპ
პაწაწილა.

სახღმწიფი სარღო მიწის ტაჭრის ძიწიბაფ ფრ-
ბაპ ტაპაიქსა ის მიწები, რბღებნიყ IV საუკუნეში ქრისტია-
წიბის სახღმწიფი რღოტაპ ტაბიკბაბებნის შებბეფ რამიერბეა
ქუჭუბებს. ამის შებბეაპ, უკუე IV-V საუკუნეებბიბარ მიწებნის
ძიწიბაფ ფრბს ფღობბენე აბწაუწებნი ბა უკღსნია. მიწის ბწიშ-
ენეღოვბან ფოპაღურ ბესაკუბრებს სწიწებე უკღსნია წარბიბაბებბა,
რბღბის მიწებნის ფრბი ბაგბაბიწუგბაპ, რბტარყ რაწს, გოფიღი
სატაძიწი მიწებნისაბარ რამიგბაღბბა, ბიღო შებბეგბი უს ფრბი
ბაწბაბარ ტაბბარბა სამეფო ბა აბწაუწაბ შეწიწუღებნის, ატრე-
ბე, ბეიბ უკღსნიის ბიერ აბაღი მიწებნის შესგობუბს ტბიბ.

ფოპაღურ უწიწიწიბაბა ბა მიწაბიწღოზღობნის შებბ-
ტბიბ ტაწუბბარბნის შებბეაპ უკუე IX-X საუკუნეებბისაბეის სა-
უწიწი მიწაბიწღოზღობნის რიწი ძიწიბაბი საბე რამიგბაღბბა: პიწი-
ბიბიბი მიწაბიწღოზღობბა ბა ბაბუღი. პიწუგღი ტუღისბბიბობბა საბ-
საბუწის, ძიწიბაბაპ სამბებრწი სამსაბბუწის საწაბუგოპ ბიღებუღ
ბიწბას, ბუწე-ფოპაღური საბღბის ბებბუგობბიბიბიბ საკუბრებბას.
ბიწბის საკუბრებბის რიწიბე უს ფარბა ბიბიკაგბა: ბებბურ ბა კრძი
ღუბბურ მიწაბიწღოზღობბას, რბბეღა იუწიბიბუღი ბესაკუბრებუ
ისიბი იგუნენ.

IV-V საუკუნეებბი სოკიბღურბაპ ტაბაბიწიბუღი საჭიბა-
ბიბის ნაწიბს აბწაუწობბა შეაბებბა. სწიწებე ბაბი ბწიბარ იყ-
უნენ ბბაუწებნი, უწისბაბებნი, სეფუბუღებნი, რბღებნიყ ფოპაღური
იწარწიბის სბბაბასბბეა საფუბუწბე იბტუნენ. ამ იწარწიბის კბბის
საბაბებბი უფაღი, ბეფე იბბა. აბწიბწუღი სარბიბაბიბიბის კღსაპ
კრწსიღიბაკიბა IX-X საუკუნეებბიბი ბასწუღბა ბა უკუე ბეიბ აბწა-

ურთა კლასში დანიშნულ მონაკლასურ მომსახურეებს- სარეზერვუა-
ციონერებზე დასაყრდენად აძინებენ. მომსახურე ხანაში კ-
რეზერვუაში უკვე სარეზერვუაში და მათთან მიმართებაში
უკვე აძინებენ ალარ ინტერაქცია.

არც მონაკლასურები მასა იყო ამ პერიოდში ურთი-
კლასური, არსებობდნენ პირადი და სოციალური მონაკლასურები-
მონაკლასური, გუნდური, აგრეთვე, წინა ხანაში დასაყრდენ
მონაკლასური, რომელიც დასაყრდენის პრინციპს სწავლად მიმდინარე-
ობდა. მრავალად იყვნენ ამ რიგის, რეგულარული ჩანს, დასაყრდენი
გუნდის მონაკლასურები- მონაკლასური, მონაკლასური, რომელიც
სამსახურად და ადგილობრივად-სოციალური სამსახური ეხელ-
მძღვანელებდა. IX-X საუკუნეებში ეს მრავალგუნდობა სასწავლებლის
დასაყრდენად რაიონებში, რეგულარული ჩანს, დასაყრდენი იყო და
სამსახურება ძირითადად აძინებდა და გუნდის კლასურად /ნაკლას-
ურად/ იყო დასაყრდენად.

ორივე სიტყვაზე უნდა აღინიშნოს კლასობრივი ბრძოლის
შესახებაც, რომელიც IV-X საუკუნეებში მიმდინარეობდა. ეს ბრძო-
ლა მონაკლასურად- მონაკლასური იყო, სოციალური დასაყრდენი უნდა ნა-
წილის მიხედვით პრინციპის სხვადასხვა ფორმით ეხელმძღვანელებოდა. კერ-
ძოვით და ურთიკლასობის დასაყრდენის პრინციპსაც ეხელმძღვანე-
ლებოდა და ეხელმძღვანელებოდა მონაკლასურების დასაყრდენის რიგის, მონაკლასური
წინადასაყრდენი ეხელმძღვანელებოდა მონაკლასური; ეს ბუნებრივი იყო, რადგან
ურთიკლასობაში იყო, საკლასური სოციალური დასაყრდენის დასაყრ-
დენად. V საუკუნის მთელი ნახევრიდან, სწავლა და დასაყრ-
დენი რეგულარული მონაკლასური დასაყრდენის დასაყრდენის დასაყრ-
დენად- დასაყრდენად ძველი და დასაყრდენად ახალი საეკლესიო-
ობის. ეს კი სხვა მიზნებისადაა ურთიკლასური მიმართება ისახება კლასობრივი

პროცესის დასრულებას. მუორე მხრივ, წყაროებიც უწინიდან, რომ მიწასტრის რამაარსებელი ბერებიც ხელწყოფენ მოსახლეობის სამამველ უფლებებს, პირად ლეონსუფლებას /მატარლთა, IX სა- უკუნეში ბარბის მიწასტრის რაარსებობს როს/ რა სხვ.

IV საუკუნის რასანწყისისათვის, როქსაყ სააუბეველი ვფრებოდა არწყოქოქოქ ურწყოქოქობებს; საქარლელის ჭერწოქრი- აბე ირი სახელებიწყო არსებობდა: აღმისაველთ საქარლელში ქა- რლის სამეფო, აწუ იბერია, როქოქ მას რომალ-ბერძენელ წყა- რიებში იხსენებებენ რა რასაველთ საქარლელში- ვეროსის სა- მეფო, აწუ რბიქა: სამღვარი მათ შორის სქანდა-შორამნის ხამ- ბე რარიოდა. აღმისაველთ ქარლელი სამეფოს რეარქალაქი VI სა- კუნის რასანწყისში მცხეობად ზიილიში ტარაიჭანეს; მისი ჭ- რიჭოქრია რარაქიველი იყო კვექსიის ქეობად აღმანველთსა რა სომხეთს მიწებამდე. რასაველთ-ქარლელი სახელებიწყოქს რეარქა- ლაქი ციხე-ტაქი, აწუ, აწუქოქრი წყაროებიც, არქოქოქიისი იყო რა მისი ჭოქოქრია სქანდა- შორამნიად რასაველთთა შავ ბღვამდე ურქებებოდა. IV საუკუნისათვის ირივე ეს სამეფო ჭაქოქობივად რამიქოქებელი იყო, ლეიქა ჭოქმალური ნიშნებოქ (სამეფო იწისი- წიებობს რომალლარ მილება რა სხვ), ქარლის სამეფო რომბე რამიქოქებელად ილვებოდა; ამას ლექის რომსა რა ირანს შორის აწუ წ. რარებელი ნისიბონის ბაქო იურიბიქლად ურამქებდა მხარს, რადარ ამ ბაქოქ ირანი ცნობდა რომის ურირაქსობას ქარლსა რა სომხებე.

ამავე როს, IV საუკუნეში საქარლელში ქრისტოანი- ბის იფოქოქლურ სახელებიწყო რელიქოქაქ ტამოქობაქებამის სატარქოქ პოქოქოქლურ კურსსა რა ირივეტაქიას მკვექარად ტამოქობაქება რა აბქარად რანდა, რომ იქო ურირაქსობას აწიქებდა რომს ირანლარ ბეარებოქ. ბეებექ ბანებშიც, კეობოქ, VII საუკუნის რამებეს,

როდესაც ასევე მკვეთრად დაინდა კონტრინსორი საკითხი, სა-
ქარტელი იხვედრის დასაჯებლად მიანჩიჟა უპირატესობა და სახელ-
მწიფო რეგიონად ბიბანტიაში კამპანებდელი დიფინიტიონა ალი-
აჩა, მაშინ, როდესაც სასანთანა ირანი ბიბანტიაში მთარ-
ველობდა.

IV-VI საუკუნეებში ირანულ სამეფოს ლეგიონ-
ებდელი ბრძოლა უხეობა და მოუკლებლობის შესანარჩუნებლად.
კურდო, ეტრისის სამეფო ლეგიონი იყავდა ბიბანტიაში, ხოლო
ქარტლის სამეფო - იბერია-ირანისა. ლეგიონი, ლეგიონი
ბიბანტიაში და ირანის ბიბანტიაში დიფინიტიონი ბიბანტიაში
ქვეყნად ადგილი ლეგიონის სტრუქტურის უსაპოვებლად და ახალი
ლეგიონების დასაწყობად. ქარტლის სამეფოები და მათი მმარ-
ტელები ახერხებდნენ, რომ ლეგიონების ბიბანტიაში
ამ ირანულ ბიბანტიაში და ლეგიონების დიფინიტიონი იმპროვიზირ-
ტარტულად საერაბიბანტიაში დიფინიტიონის შესანარ-
ჩუნებას. ამ მიხედვით დიფინიტიონის ბიბანტია V საუკუნის შეს-
ნებში ქარტლის მეფე ვახტანგ ტარტალად.

ქარტლის დიფინიტიონის ვახტანგ ტარტალად სამეფო
ლეგიონი ავიდა ქარტლის სამეფო ირანის ვასალი იყო და მას ვა-
ლებობა, ეტრისის მიხედვით, ირანის სამხედრო იმპერატორში ბიბანტია-
ში და, მეორე მიხედვით, ბიბანტიაში კავკასიის იმპერატორის ლეგიონ-
ება, რომლებიც ქარტელს ლეგიონად.

ირანის სამხედრო იმპერატორში ბიბანტიაში ლეგიონის ბიბანტიაში
ბიბანტიაში ბიბანტიაში ბიბანტიაში, ქარტელის ბიბანტიაში ლეგიონ-
ტარტალად ბიბანტიაში იყავდა ლეგიონი, რომელიც ირანის ვასა-
ლის ბიბანტიაში, ბიბანტიაში ბიბანტიაში ბიბანტიაში ბიბანტიაში,
ბიბანტიაში ბიბანტიაში ბიბანტიაში ბიბანტიაში ბიბანტიაში.

შეუმინისადაც VII საუკუნის II ნახევარსა და VIII საუკუნის 30-იან წლებში ამიერკავკასიის ხალხები და მათ შორის ქართველები აჯანყდნენ არაბების წინააღმდეგ, მძლავრად ჩრდილო-კავკასიელი ხაზარებიც ჩაებნენ. სამხრეთ, არაბებმა მანის შეძიეს ტაბატნება, მათ დასაჯიეს საქარბეველით. კი მონიკიეს ფუნი. განსაკუთრებული სისასტუთი ტამიჩრბევა მუქვან წრუს შემოსევა 735-736 წლებში. მარბლია, მისმა ექსპედიციამ ანკუთის ციხესაბ მარცხი ტანიცა და არაბებმა დასაჯიეს საქარბეველი ტაბატნება ვრ მთახებეს, მატამ სწრეც ამ ლაქრბინის შემდეგ არაბები მტოციე და კარტ ხნიეს დაქვიტრ-ბნენ აღმოსავეთ საქარბეველი, სადაც ახალი პოლიტიკური ერბე-ბნილის საამიჩრ ჩამიყალიბდა.

VIII საუკუნის დასასრულისათვის არაბთა რიგ იმპერიამ მიმიტნარე ფოტალიტის პრეცესმა დასუსტა და დაარქარა ამ სახელებნიჭის დაქლა. ქარბეველები ტაქტიურბნენ და VIII საუკუნის ბოლის არაბთა მატონინსატრ ტანბუსუსფოცა და ცარკ ფოტალიტ პოლიტიკურ ერბეულარ ჩამიყალიბდა კახეთი. IX საუკუნის დასაწყისში კი სამხრეთ-დასავეთ საქარბეველი ჩამიყალიბდა ქარბეველთ/ტარ-ქარბევის/ სამბურთ, ჩრბელსაც ბურტს უმატებ-და მინბატონის იმპერიამ/ამ სამბურთის დაბარსებულს ამოტ ბატონ-ბონს ებოცა კურპალატის ტბული/.

არაბები ცუველებრივ ციტიტბნენ ბუსონთ პოტიციების შენარბუნებას. 853-854 წლებში ბუს ბურქის სარბობნი მონტყ რიტი ლაქრბმა, ჩრბელსაც რჩებნი მუარქარა არაბთა სახალიტისატრ ბნილის საამიჩრის ტამიყთის პრეცესი.

პარბელურბარ, VII საუკუნეში დასავეთ საქარბეველი ლაქრბრბა აფბამთა საურისბარ, ჩრბლის საბოტრბნი VIII საუკუნეში

დაწამად ტაფარსა; უფრო მეტად, ბაზარზე მხარდაჭერის, აფხაზთა ურთიერთობა შეძენს დასავლეთ საქარბელოს ტარ-
სიანება. VIII საუკუნის 80-იან წლებში, ჩრდეთსავე აღმოსავლეთ
საქარბელოში აჩაბდნი მათონობდენ, ურთიერთობა ჩუბდებრი
და მისი ძმა იმანე უფრისს იყვინენ ტაძარსებნი. მათ ტარ-
სებლებს შეძენენ უფრისს მათ წაბესათს ღორ აფხაზთა მეფის
ხელში ტაძარდა, ჩომებდაც VIII საუკუნის დასასრულისაღვის
ჯერ მათურის, ხოლო შეძენენ მეფის ტახტი მინილო. ამ რჩობად
დასავლეთ ქარბელო სახებდნიფის აფხაზთა სამეფო უწიდა.

ამიტობა, VIII საუკუნის დასასრულსა და IX საუკუნის
დასაწყისში ისტორიული საქარბელოს ტერიტორიაზე შეძენენ პო-
ლიტიკური უბედებდნი ჩამიფსაღობდა: კახეთს სამეფო, ანუ
საქარბელოსკახეთს, ჩომების ცენტრი იფო სიანება; ქარბელო
სამეფო, ანუ საკურსაპალთა, ჩომების რედაქარაქი იფო აჩა-
ბუჯი. ით IX საუკუნის დასასრულობად სამეფო ტახდა, ჩომებდაც
საბებში მათრათობდნი ებდენ; ქუბეთს სამეფო, ჩომების ცენტრი
იფო ბელაქი და მას მათრათობდა ურთ-ურთ მით მარბებდა; აფ-
ხაზთა სამეფო, ჩომების რედაქარაქი იფო ქუბათის და ბოლოს ბი-
ლისის საამირი, სახალიფოსტან ფაქობდნიქაპ დამიუქობდელი ურ-
ბელო, მას მამბობად ამირთა პონასტა მარბებდაქაბრამ მისი ბი-
სახებობა უმბებრესაპ ქარბელი იფო.

ამ პოლიტიკური უბედებდნი ბოჩის მიმობინარობდა ბიბუქ
ფარული და ბიბუქი კი ამქარა ბრბობდნი ქებდობინის მისამობებ-
ლაპ და დასაბრთიანებლაპ. მბებრის საცილობელი რბიქტა იფო მინ-
და ქარბელი, ჩომებდაც ეკონომიკურაპ დაინნაუბებდელი და ტრადიციუ-
ლაპ საქარბელოს მუბებრი მხარეს ბარბობებდენდა. მიმბინთის იმი-
პერია ბათისი ინტრობდნიფო ტრებდნიჩივ ხელს უშლიდა ტარბათბენ-
ბის პრბებს, რაბტან, ტარბებელი მიბებდის ტამი, მისბეთს უმბუ-

ბესი იყო ურთიერთდა პუნქტოპ ნეროდ სამფლობელოებთან, უ-
ძრე ტაქთანანებურ და ძიერ სახელმწიფოსთან. მეორე მხრივ,
შინა ქარღის ამნაურები, მიჩვეულები ქვეყნის ღათის ნე-
ბადე მარღვას, ქარღეში ძიერ ხელსუფლების ნინააღმდეგ
ტამოპოპნენ.

X საუკუნის 70-იან ნებში ხელსაფრელი უბარება შუ-
ბში საქარღველოს ტაქთანანებისათვის. ამ სიტუაციაში არაჩ-
ვეულებრივ პოლიტიკური გამჭრიახობა და მოხსმჭვრელოება ტ-
მობრინა ურთ-ურთა შუბებებში ხელსუფალა, ურისათვის ითა-
ნე მარუშისძე, რამებლაც, ქარღის პრეტესურ იბებებ ამნა-
ურებთან ურთა, ქარღველს სამეფოს გამებებლს პავთე კურაპა-
ლას მოცოქელი ტაუბანვა და სხობვა, ტამოვლაშუკა, აქო ქარ-
ღი და ან ღეთთან უბათნა, ანდა ტაპავა მატრატოსათვის /მე-
ბავად მატრატ III-ს/, რამებლაც მედიკოპრებრივ ეკუთვნოდა რ-
ტარე ქარღველს მეფობა /იტი მატრატ ქარღველს მეფის შვილიშ-
ვილი იყო/, ისე აფხაბმა სამეფოს, ანუ პასატეოე საქარღველოს
ტახტ /ეპამინოსის ძებნს, აფხაბმა მეფებნს მედიკოპრებრივ არ
პეატაა/.

მარღვაც, 975 ნებს შინა ქარღი, რმლის ცენტრი
უფლისყობე იყო, მატრატ III ზამარეს, ხლო 978 ნებს იტი აფ-
ხაბმა მეფეპაც აკურებეს. ამრიტარ, მატრატონმა ტამეფებრივ
ფაქტურად ტანხორციედა საქარღველოს ტაქთანანება, შიქშინა
ურთანე ფოპალური ქარღული სახელმწიფო.

X
X X

ნაშრობში ტამეფებებელი ნეარებრივან უბეარესისა
ქარღული რიტინალური მებრლობის ძეგლები: V-X საუკუნებების

ქათკოტაფიური ლიტერატურა, IX-XI საუკუნეების სანიტორიკ
 მწერლობა / "მთქცევაჲ ჯარღისაჲ. " და "ჯარღის ცხორებინს"
 პირველი წიხი ძეგლი/, XI საუკუნის რამდენიმე მნიშვნელო-
 ვანი ქათკოტაფიური ლიტერატურის ძეგლი - ახანჯ მამია
 აბაღეღებინ და სხვა, რამღებინც, ცხარია, ასახავენ XI სა-
 უკუნის წინა პერიოდსაჲ.

ქათკოტაფიური ლიტერატურის ძეგლებიდან განსაკუთრე-
 ბნი სანიტორიკა, უბნი ცნობების შენამეველი აღმარდა იაკობ
 ხუცესის "მუშანკის წამება"⁹. ამ ჟანრის სხვა ძეგლები
 შეპარებინც ურთეფრევიანი და მწიკი ცნობებინ შემიტვირდაჲ. ტარ-
 კვეული მნიშვნელობა ეწინტაფიურ კვლევაში უნიტედა ატრევე
 ძველ წაქარტი ძეგლებს, სარაც უბაჲაჲა დაცული ფოფისა და
 კვლტურის ამსახველი ჯარღული ტრმინორეკტა. ამ მხრინე ტან-
 საკუთრებინც სანიტორიკა ბიბლიისა და სახარებინს ძველი ჯარ-
 ლი დაქტანებინ. ცხარია, ტურის ვარ ავევლინიც წერილობინი
 ძეგლებინს ისეჲ მნიშვნელოვან სახეც / განსაკუთრებინც საკვლევი
 პერიოდისაჲის/, რეკტრიცა V-XI საუკუნეების ეპიტაფიკული
 ძეგლებინ. პირველი ჯარღული რაკუმიტე, რეკტრე ვიციც, IX-X
 საუკუნიდან შემიტვირდა ურდაქრთ ეტებინარის სახინც და ისინც
 ტრანძველი / XIII და XIV სს. / ტრანძვილი პირიც. ესაჲ ცნ-
 ბინი "ფავნეღაჲა რანძვილი", რამელიც, ისევე რეკტრე XI საუ-
 კუნის რამდენიმე ჯარღული საბუთი, ტამევიცევეჲ ჩვენს წაქარ-
 ტი-

⁹ " მუშანკის წამებინს" ტრანბლევა ეწინტაფიური ტვარსამრისინც
 მიცემულია ჩვენს წერილებინ: " მუშანკის წამება" რეკტრე ის-
 ტორიკული ეწინტაფიის ტვარე". ლეუ სანიტორიკული კრებულე: "მუ-
 შანკის წამება. ტამეკვლევებინ და წერილებინ", ლე., 1978.
 ტვ. 183-211. ინ. ატრევეჲ ტამ. " კრებუნისტე", 10.XII.1978 ტ.

მეურნეობა, ჩოთრეუ უკეთე, ადამიანთა სამოტაქოვნიკო
 ურთოქობის ურე-ურთე არსებოთე და თორობეო მხარეა და მუხრე-
 ჩოთეა, რამეუნდაცე წყაროებო ამის საშუალებას იძლეოდა, ჩუბრ
 მუჯეცადე პირველ ჩოთეო სწორეო ის მუჯეცაწავლა. ჩოთრეუ ქვე-
 მთეო დაუნდახე, წყაროებო მუჭ-მაკლებო სისრულოე ასახულო ალ-
 თოჩრდა საქალაქო და სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა დარებო,
 მშენებლობა, ადამიანის საცხოვრებელი და მისო მიწფობილობა,
 სამეურნეო დამოკობეო და სხვა.

მ ე უ რ ე ე კ რ ი ა პ ა ს ა მ ე უ რ ე ე ს ა -
 ქ ი ბ ი ა რ ი ა სამოტაქოვნიის ცხოვრების მოტაპ, საერთ
 სურათს დუაძლეუს; სამოტაქოვნიის წერეო ცალკეული ჯეუფობისა-
 ლეის, სამოტაქოვნიის უმეოქესო უქრეოისალეის დამახასოალებელი
 ურთოთე რეალებიის მუქასწავლაპ **ე ქ ა ბ ი ს ა პ ა ს ა ლ -**
ე ა ბ ე უ რ ე ე ს საკობებო იქნა ტაწიოლელი. ძველქარ-
 ლეობა მეროლოზობიომა ძეღლებომა საშუალება მოცეცა მუჯეცაწავლა
 ექახბაწ და საოქახბო ურთასბაწ დაკუთოირებულეო ისეოთე საკობებ-
 ბო, ჩოთრეოცაა ექახბის ფორმებო, ექახბის მუქაპდებლობა, საქო-
 რწილო ნესის ეტალებო, ურთოქობიბაწი ექახბის მუქრეობა და
 ლეოთე ექახბებს თოჩის, დახეცაურეო კუთოირებო და სხე.

ამასბაწავე, წყაროთა დამუქავევნიის დროს, ისეოთე საკო-
 ბებოცე ნამოოქრეა, ჩომილებოცე სამეურნეო და საოქახბო ურთის
 სფეროებო მუქ ბავსებობებურე, ისინო უმეცვასაპ სუროქოთე ცხოვ-
 რების, კურტურის სფეროს ტარეკუებებობებურე. მოტოქოთე მახტა-
 ბო /მატალობა, მამუქებნიის ალბრდა/ საოქახბო ურთასაყ ასახავს,
 მატრამ მახ კურტურეოსა და ტარეალებიის ამსახველო საკობებნიის
 ერთობიბო წრე მუქმნეს და ჩუბრე ცალკე ტომოურთა ვარეოთე. ამ-
 ჩოტაპ, მეროლოზობიო ძეღლებოცე დაცეობა ცნობებომა საშუალება მო-

თარგ უმეცურება აკანაძე ბაბინს უფრო მეტად მიუხედავად აპ-
რინდელი ბაბინს ნურსედიმ და დედადამ ან ასახელებს /მეცურა,
მას აგრეთვე უმეცურება უმეცურება/. ამასთან, უმეცურება
უფროსი ხომალტის ფრენა ისევე საკრებლს, რეკონსტრუქცია მატერია-
ლური კულტურა, სამეცურება საქონლობა, რეკონსტრუქცია და საკრებლს
უფრო, უმეცურება და უმეცურება რეკონსტრუქცია მისთვის, სურ-
ვილი კულტურის საკრებლს და სხვ., პარალელურად აღმოაჩინდა
XIX-XX საუკუნეების უმეცურება უმეცურება მიერ შეკრებილი
და გამოქვეყნებული მასალები. ამის შესახებ ნაშრომის შესა-
ბამის აგრეთვე აქვს მსჯელობა, მასთან აქ მინიშნული უნდა
აღინიშნოს, რომ ასეთი მასალა აღმოაჩინდა ისეთი კონკრეტული
საკრებლის შესწავლის დროს, რეკონსტრუქცია სამეცურება მასა-
ლის გამოვლენა, მეცურება, მეცურება, ნიშანდობილი მი-
პობა, უმეცურება ნაშრომს, ფრენის გამოვლენა, სახე-
ლებლის დარღვევა, დარღვევის რეკონსტრუქცია-სურსათის გამოვლენა,
დასრულება, მიმდევრად, უმეცურება, რეკონსტრუქცია ადამიანთა დასახლის იარა-
ღი და სხვ.

მასთან ყველა ასეთი საკრებლის კვლევის ძირითადი
ფუნქციონირება მინიშნული უმეცურება ნურსედიმ და დედადამის მიშ-
ცემის-ნაშრომის შესწავლის ძირითადი საფასი უმეცურება მიუხედავად.

უმეცურება უმეცურება მიუხედავადის გამოვლენის
შედეგად მათი დროს და მისი მიმდევრები, რეკონსტრუქცია-
ხებ ამ ნაშრომის ფრენის დასაწყისში აღინიშნა უმეცურება, მიმდევრად,
რომ შესწავლილი იქნეს არა მარტო ცალკე უმეცურება მიმდევრული
უმეცურება უმეცურება მასალა, არამედ ის რეკონსტრუქცია, რომელიც დედა
უმეცურება ნურსედიმ და დედადამის მიმდევრული. ნაშრომის დას-
რეკონსტრუქცია ამ ამოცანის დასაწყისის დასაწყისში მიმდევრად.

რეაგირები და ინტერვიუების

V-X საუკუნეების საქარბელოს ეთნოგრაფიის საკრებების საკრებო, ჩვენი ხელი შეეძლო სახის შენელობის წყაროები:

1. ძველი ქარბელი რეტირალიტი მწერლობის ძეგლები /ქათოგრაფიული რეტირალიტი, საინტერესო მწერლობა/;
2. ძველი ქარბელი მწერლობის ნაშრომები ძეგლები;
3. რეტირალიტი მასალა /აქვები, ნაწერები/;
4. საეკლესიო და საერო სამარტების ძეგლები /გვიგონები, კანონი კანტები/;
5. უცხოელ ავტორთა ცნობები.

V-X საუკუნეების ქარბელი რეტირალიტი მწერლობა ძველი, ძირითადი ქათოგრაფიული რეტირალიტი- მინიპანთა ცხივრებებისა და მარტილობის სახით მრავალხედა. ცხივრთა, ესაა კრეტირალიტი პანიმწერების რეტირალიტი ძეგლები, რეტირალიტი მინიპანთა სახით მინიპანთა ცხივრების, ან მათი მრავალხედა აქვს- რეტირალიტი პანიპანთა რეტირალიტი ტანიტეტირების მინიპანთა. ეს კრეტირალიტი მინიპანთა ხედა ტანიპანთა ან ძეგლებში პანიპანი ცნობების ხასიათს. მინიპანთა ანისა, მრავალ მათში, ავტორის რეტირალიტი ტანიტეტირ და მრავალხედა მინიპანთა, ტანიტეტირალიტი ხედა მინიპანთა მრავალხედა მინიპანთა, ეს კრეტირალიტი ეთნოგრაფიული საკრებების მკვლევარს, ხელს უწყობს, პანიპანთა მინიპანთა სამრავალხედა ეთნოგრაფიული ტანი, მრავალხედა და სულიერი კრეტირის ტანიპანთა მინიპანთა.

ამიტომ, V-X საუკუნეების ეთნოგრაფიული ტანი მინიპანთა მრავალხედა მინიპანთა ქათოგრაფიული რეტირალიტი

ტერატორის ძეგლები. ჩვენს ნამჩრობში გამოყენებული ძეგლები V-X საუკუნეების ქათოტრაგული ლიტერატურის შემდეგ ძეგლებში:

1. იაკობ ხუცესი, "წამებამ მუშანოქისი კუთხეღისამ".
2. "მარტვილობა და მიმდინებრა ევსთათ მიხეველი-სამ".
3. "წამება ქაბოგსი, ჩომელიც ირამა ქარღეს შინა, ქალქსა ჭვილისს, გამიქეშული იოვანე ძისა საბანისი".
4. "მიქევესა ქარღისამ".
5. "ცხოვრებამ და წამებამ კოსტანტისი, ქარღვეღისამ".
6. სტეფანე მტევეარი, "წამებამ თმჩონისი, ჩომელიც განყვანენს ყველის სიხილ".
7. "წამებამ ყრმახამ ჩიციხე ცხრამამ".
8. "ყრმახა ირმა ძმახა, პატიოსანი და ჭირიჭანისი საკთხაჟი".
9. "ცხოვრებამ და მიქალაქობამ იოვანე მუძაძვეღისამ".
10. "ცხოვრებამ და მიქალაქობამ შიოგსი და ევატვისი".
11. "ცხოვრებამ და მიქალაქობამ პატიო ტარეჯვეღისამ".
12. "მიქალაქობამ და წამებამ აბიზის ნეკრესვი ეპისკოპოსისამ".
13. თორთი მერჩული, "მჩობამ და მიკლანებამ ტრიტონისი აჩქიმანდროტისამ ხანციხისა და მატევერისა აღმაშენებელისამ".
14. მასილი მარმელი, "ცხოვრებამ და მიქალაქობამ სტეპანონისი"¹².

¹² ყველა ეს ძეგლი გამოქვეყნებულია "ძველი ქართული ათოტრაგული ლიტერატურის ძეგლები" კრკუსის I ნიჭში, ჩომელიც გამოყენებულია საქარღვეღის სსრ მუცნ.ა.კადშიის კ.კვეღიძის სახეღობის ხეღნანეღამ ინსტრუტის მანამჩრომეღამ კ.ღუჭის მიწე იღ. ა ბ ვ ლ ა ძ ი ს ჩუღაქეღილ, მ., 1964.

შეხებ "მუშაინკის წამებარში" რაპორ ისტორიულ-ეწონოტრაფიული ხასიარის ცნობებინ რა მრტეკა მასში ასახული ტრაფა-ცხობრებინ-თი მიმენეებინსა რა მინე-ჩვენულიებინს ატწერა რა აწარლიბი, ყვე-ლა ატწიშწავს ამ წანარმობინს რიბ მინიშენელორმას რასახელებ-ბული საკობებინს შეწწავლისაებინს.

ასევე მარალი შეფასებრა ეტლებრა "მუშაინკის წამებარს", რიბრეც საინსტორიო წყაროს, წანამებრეცე ეარბული ისტორიოტრა-ფიარში: "მუშაინკის მარტულირმარ" ერბარებინთ ერეწენული წყაროა ატწერირ ამბარტა წანამებრეცეის მიებრ შეეწმინლი V ს. მიებრე წახებრინს ისტორიოსაებინს"- ატწიშწულიარ"საეარბეველოს ისტორიოს წარკვევეებში"³⁶.

" მუშაინკის წამებინს" წყარობეცობენეობინთი რახასიარებრა რა მინიბ შეწწავლის ისტორიოტრაფიარ მიწმინბს, ბუ რამებრნარ მინიშ-ენელოტარში წყაროა ძველი ეარბული მინერლობინს რიბრარბული ძებ-ლებინ ისტორიული ეწონოტრაფიოსაებინს. სხვარ წერელობინთ ძებლებინს შემარბებინთ მრკლებ, მიბოლობ ჩვენბევის საინტერესო კუბინთ რავახა-სიარებინთ.

" მარტულირმარ რა მობინწებმარ ევსობთი მიცხობევიოსარ " მინიშენელოტარში წყაროა VI საუკუნის ეარბული არსებული რელობ-რინ ერბარებინს, ერინსტარბული მიბობრებინს, ატწებვე იბ რრინს სა-ბობარებარში არსებული ცობინს რინის, "მობობარს" რა ერინსტარ-ბინმას შორის ეარბული მიბობრარე ბრბოლოს შესახებ. ესარ ერბარ-ებინთ ძებლი, სარაე ცხებებინთ ცნობას V- საუკუნის ეარბული ტა-ევილებული მიქარბარბობარსა რა მიეწამილომარბე. ძებლი რაპულიარ ცნ-

³⁶ შ. მ. ე. ს. ბ. ა. ატწებევიოსარბული ხარის საეარბეველოს ისტორიოს ბინობარბი წყარობინს მრკლებ მიბობინილვარ: "საეარბეველოს ისტორიოს წარკვევეებში", II, ბბ., 1973, ბე.31.

ბერძნულ VI საუკუნის ქარბელი ხელისაწახ ურბუნიანი ტურნაინ-
ბერძნის არსებობის შესახებ. ამ ტურნაინმა ნებედი, ნა-
ნარბობის ცნობი, მტკიცე იცავერ საუთანე ტურნაინის
რთრე მადრინაღურ, ისე მინაღურ-უთიურ და რელიტურ ინტე-
რესებს.

იკვანე საბანის ძის "ნამებმა მამოხსი" ტვანვის
ცნობებ VIII საუკუნის ქარბელი მენელსაყბებობის ტურბე-
რის, ატრევე ნელსაყბებმა სხვაპასხვა მიზნისა და პანი-
ნებობი ტომეფენის შესახებ. ყურბეობას მქევეს ის ცნობი,
რბელი ამ ნანარბობი დაყვი სნაღა-ტანაღობის ფრბებმა,
ხანტბელითრბასა და ასაკმა. "ამის ნამებმა" ძველი ქარბელი
მნარბობის ურ-ურთ მადრბმატრული რრბებობის ძეღრბა სა-
თისი ატბებობის, ხანობის ხერბობის, მასში აღნარელი მხაღ-
რული სახებობის და მათი ტომეფენის საშუალებობის მიხებობი.
ამივე რრბს, ეს ნანარბობი VIII საუკუნის ქარბის სოიბარ-
ბელიტური ისტრინის საინტრესს ნარბა. ჩვენს მიერ მემი
მიხაღბული ცნობები ცხადყობს, ლუ რამებნა მინიშნულბანი
ეს ძეღი საქარბეღრბის ისტრული უნტრბაფის შესასნაღლადაყ.

ძველი ქარბელი რრბინაღურ მხაღრული რბრბაღრბი
ურბუნიანი უნიკაღრბის ის მასალა ნაღობის ნუსისა და რბუ-
ლის შესახებ, რბელი დაყვილი ანონიმურ ძეღი: "ნამებმა
ფრბმა ნბიბამა რიცხე ცხრამა ჟღაღამა". ეს ძეღი სა-
ქარბეღრბის ტანაინა, მთანი მხარებობის სოღებში არსებული რ-
ლიტური ვრბობის- კრბმაფენისმეღებობსა და ქრისტაინებს
მორბის მრბობის საინტრესს სურბას ტობბაღრბს. აქ ტომეფენ-
ლი რელიტური ფანატრბის საფუძველმა მობობობის მიერ საუთ-
თი მებობის სასიკეფილო ტანობრბის, მათ უმრბაღრბ რაქრბის

ამბავი, მშობლიური სიყვარულის ძაღვითა და მარტოპყვინილი მკვრივ
 წაწარმობით - "მარტოპყვინილი და ტორიჭანისი". ამ
 მოცემულია საყვარელი ძეგლები ქვეყნისა და მკვრივის
 წესები, რომლის მსგავსი სხვატან არსად გვხვდება; ამის და-
 მისი წაწარმობით შედარებით უკლები გვაქვს საუბარი ამ ძეგ-
 ლზე. ამ უკლებსავე რა ძეგლი დასული ცნობებით ავსებენ
 ჩვენს წაწარმობას ტარდასტორებისა და დასტორის პრეცე-
 სებზე.

რატომ ცნობილია, წ.მარტო³⁷, ივ.ჯავახიშვილი³⁸
 და პ.ნ.ტორიყვა³⁹ "კლავი ურმათ მარტოპყვინის" ქარბუღი რი-
 თნაღურ წაწარმობა მინიჩნებენ, ხოლო "დასული და ტორი-
 ჭანის მარტოპყვინის" წ.მარტო⁴⁰, და ივ.ჯავახიშვილი⁴¹ სომხუ-
 რიდან დასტორებისა სხვითან. პ.კ.კელიძის მიხედვით,
 რიყვე ეს ძეგლი სომხურიდანაა დასტორი⁴². სომხურ ენაზე,
 რატომ ვიცით, ეს წაწარმობები არ გვაქვს. მხოლოდ რისი პ.მუ-
 რაიდანია, რომლის დასტორებისავე ისინი ქარბუღი სომხური-
 დანა დასტორი, დასტორი ამ ძეგლების ქარბუღიდან სომხურად
 შესწავლებული დასტორი⁴³.

37 Н. М а р т о, Мученичество девяти отроков колайцев,
 Тр., У, СПб, 1903, стр.52.

38 ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, "წამებზე ურმათ მარტოპყვინის
 რიყვით ცნობათა კლავიყვინის", თბ., ტ. VIII, თბ., 1977, გვ.
 71-75.

39 პ. ნ. ტ ო რ ი ყ ვ ა, ქარბუღი მწერლობის ისტორიის მოკ-
 ლი მიმოხილვა, "მნათობი", 1939, №4, გვ. 135.

40 Н. М а р т о, Из поездки на Афон: О древнегрузинских пе-
 реводах с армянского, ЖМНП, Март, 1899, стр.21.

41 ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ძველი სომხური საისტორიო
 მწერლობა, წ.1, ტფ., 1935, გვ. 38.

42 პ. კ. კ ე ლ ი ძ ე, ძველი ქარბუღი რიყვინის ისტორია,
 ტ.1, გვ. 518-519.

43 პ. მ. უ რ ა დ ი ა ნ ი, სომხურ რიყვინის შედარებით
 რიყვინის დასტორებისა, "მარტოპყვინის მარტოპყვინი", №12,
 1977 / სომხურ ენაზე/.

სამეურნეო წარმოებისა და მეურნეობის პარკების- მიწის
 რაზმების, წარმოების, მედიკამენტებისა და სხვადასხვა
 აბსტრაქტის, ამ წარმოების მიწისმფლობელი მიწისმფლობელი
 მიწისმფლობელი რეალის და საკაპიტალიზაციის, აქტივების, სურვილის
 კულტურის მიტოვების საკითხის შესახებ. განსაკუთრებით
 საფუძვლად უნდა იქონიოს რეალის და რეალის წევრების მიწის
 ურთიერთობის, სტრუქტურის წესის, სტრუქტურის მიღება - ტერიტორი-
 იის, მიწის-მიწისმფლობელისა და მიწისმფლობელის ურთიერთ-
 შესახებ.

განსაკუთრებით საინტერესო ცნობებია რაზმის

"ტერიტორიული წარმოების ცხოვრებაში" სწავლა-აღიარებისა და განსაზღვ-
 რების, კერძოდ, წარმოების სწავლების განხილვის ასაკში /სა-
 ინტერესისა, რომ ეს ცნობები უმნიშვნელო იმავთუ საკითხში რაზმის
 ცნობებს ძველებში: "ცხოვრება ილარიონ ქადაგებისა" და
 "ტერიტორიული წარმოების" "ცხოვრება ილარიონისა და უფროების"/,
 განხილვის სწავლა-განხილვის ხანგრძლივობაში, სასწავლო საგ-
 ნებისა და "პროტოკოლი", სწავლის პასუხების ასაკისა და სხვა.
 საფუძვლად უნდა იქონიოს, რომ ეს ცნობები სწავლას ხანგრძლივობაში იმ მიწისმფ-
 მობელს, რომელიც ჩვენ მიგვაჩვენებს სხვა ქრისტიანული ქვეყნებ-
 ში, კერძოდ, მიწისმფლობელისა და სიონში ტერიტორიული სწავლა-აღ-
 იარებისა, საკითხის, განხილვის წესის შესახებ⁴⁷.

⁴⁷ ასეთი ცნობები, როგორც შესაძლებელი მასალა, ნაშრომში მოგ-
 ვსახსრებს სწავლადი სავსოცალური რეგულაციის მიხედვით. მიწისმფ-
 მობელისა და სიონში მიწისმფლობელი წესებში იმითვე გვაქვს სწავლ-
 აღმა და განხილვის მიხედვით, რომ ამ ქვეყნების შესახებ მოგვაჩვენებს
 ყველაზე უფრო და რამდენიმე სწავლას სწავლის მიხედვით
 ცნობები აგრეთვე ასევე უნდა იქონიოს რაზმის სწავლა-განხილ-
 ვის შესახებ: A. Guillou, La civilisation Byzantine, Paris, 1974,
 p. 327-334; История Византии, М., 1967,
 т. I, стр. 386-394, т. 2, стр. 82-87; Советские рассказы Кека-
 мена. Подготовка текста, введение, перевод и комментарии
 Г. Г. И т а в р и я, М., 1972; И. В. П и г у л е в о в а, я,
 Культура сирийцев в средние века, М., 1979.

პატოტაფიური ლიტერატურის V-X საუკუნეების უძინებ-
უნელიკანებს ძველებში რაყური უნოტაფიური ცნობების ამ მ-
ტარ რახასისაღებასთან ურთავ, უნდა რავასახველთ ჩრითნაღურნი
მწურლობის ის ძველებიყ / ჩოტრყ პატოტაფიური, ისე არა-
პატოტაფიური ჟანრისა/, ჩომღებნიყ ჩვენი მუსნავლის ურინ-
ლოტურ ჭარღებნს რამეღნაღმე სყოღებნიან /XI ს./, მატრამ
მოტურთი ყოფთი მიმუნთის მიწობრი რა მანმიმეღვერული სურათის
ტარმისაყებარ რა მის მუსავსებარ ჩვენ მანიყ ტამოყყვერთ.

პირველ ჩიტი უს უბება უარღური მწურლობის ისეე მუ-
სანიმნავ ძველებს, ჩოტრიყა: ტოტო მანმიმეღველის "ცხო-
რებაჲ იოღანესი რა ეფეღმესი" რა ტოტო მიყრეს "ცხორებაჲ
ტოტო მანმიმეღვისაჲ ". ნინამეღებარე რაშოშიმრან უბავრ ვ-
სარღებღე იმი მასალით, ჩომღებნიყ უბება სნავლა-არბრასა რა
ტანაღებნს ძველ საუარღველოში. ასევე საინღურესო რა მინი-
ნელიკანი არმიჩნდა ცნობები მიურნუშის, სამეურნეო რაღებობ-
ბისა რა სამეურნეო საუმიანობის მუსახებ.

სამეურნეო საუმიანობის, ატრევეე სნავლა-არბრისა
რა ტანაღებნის სურათის ნარმისახვისსაღვის საყურაღებოჲ XI-
XIII საუკუნეების მიტაფრასტული რედაყოებნი ძველი უარღური
პატოტაფიური ლიტერატურის იმი ძველებისა, ჩომღებნიყ ბეში-
იყო რასახველებული.

ძველი საუარღველის ჩრმისსტოის ურთი კრძო საკ-
ბის- მუოჩარი, მერემეული საბეღებნის მუნნავლისაღვის, პატ-
ოტაფიური ლიტერატურის მოტურთი ძველებთან /მარტალითარ, "მარ-
ტვირბაჲ კოსტანტი კახაჲსი"/ ურთარ, საინღურესო მასაღებნს
მეიყავს სუმიანე რაკთის ძის მებღებნა "ცხოტრება რა ურეება
ბატრატონიანთა".

ასეა, ძირითადად, ძველი ჯარბერი მებრძოლის ორთ-
მალური ლტოლასის ის ძველები და მათი დასული ყრბები,
რომლებიც V-X საუკუნეების საგარეოებს უმეტესად
დავლად გამოეყენებო.

ჩვენთვის საინტერესო საკითხების შესწავლისათვის არა-
დასული მნიშვნელობა ენიჭება მაქარტივი ლტოლასისა. მარტა-
ლია, ისინი ჯარბერი უმეტესადი უფროს ამსახველ სოფლებს
არ გამოეყენებენ, მაგრამ მათ გამოეყენება საჭირო მითიანობა
რამდენიმე საკითხების გამო:

1. მათი დასული ტერიტორიები ასახავენ საგარეოებს რეალ-
ური უფროს სურათს;

2. იმარტივებდა ის ძველები, რომლებიც სამოქალაქების სუ-
ლიური მთავარიებების დასაქმებისათვის იყო გამოიშველი და
მუშაობდა, მათი ასახული რეალური სამოქალაქების უფრო-
მატი საკვლევი გამოცხადის პოლომბა;

3. მათი დასული ყრბები ხშირად უმეტესად, უმეტესად
და მოკლე ასევეს კიბედას უმეტესადი უფროს, რეალური უფრო-
სხელების იმ სურათს, რომელიც ასახულია უფრო ჯარბერი ორთ-
მალური მებრძოლის ძველებში. მუშაობდა, მაქარტივი ლტოლ-
ასის ძველი ნაშრომებილი ასევე ყრბების უფროების საკვლევი
საფუძვლი საშინაოებელი იქნებოდა⁴⁸.

აქ, პირველ რიგში, რა უფრო უნდა, უნდა დასახელო
მინილის ჯარბერი ვარსიის ნიშნები. ძველი ალბანის სურვი, უფრო-
სადილი გამოეყენება, სამხრეთადა, არ გამოეყენება. მისი ცალკეული

⁴⁸ ძველი ჯარბერი მებრძოლის მაქარტივი ძველების გამოეყენებ-
ლის მიზანდასახული მთავარი ისევე ძველებს, რომლებიც X საუკუნე-
ში იქნა მაქარტივილი / უმეტეს უმეტესადი ამის დასაქმებისათვის-
მუშაობდა ის, რომ ეს ძველები ჩვენამდე მოეხვედრა X საუკუნის,
არ უფრო ადრინდელი ხანის ხელნაწერები.

ნიტონის მიტონიური გამოკვლევებიდან აღსანიშნავია შემდეგთ:

1. 1947 წ. აკ.შანიძემ გამოაქვეყნა რვეური მიძილის წამბეწიმი ნიტი რ წაკვემა⁴⁹.

2. 1926 წ. 1929 წლებში რ.ბღევიამ გამოაქვეყნა უ მ რ ა ს უ მ ი ე რ ი ს ნიტი იკუტალიმისა და რვეის მიძილამა მი-ბეგეთ⁵⁰, ხოლო 1961 წ. რ.ბღევიამ და მ.ბრივამ დანახორეი-ღუს ნინასწამბეწველამ ნიტიონის გამოკვამა ამავ ბეწამწე-ბის მიბეგეთ⁵¹, 1960 წ. მ.შანიძემ გამოსცა ჟსაღმუნის ბე-სტი⁵², 1970 წ. ე.ქუციკიძემ-ძველი აბეწის ამოკრეწის ქარ-ბული ვრსივი⁵³, ხოლო 1976 წ. მ.ეწიტიშვილამ -ებეკეღის ნი-ტონის ძველი ქარბული ვრსივი⁵⁴.

1981 წ. ე.ეწიტიშვილამ გამოაქვეყნა მიძილური ნიტი-ბეწის ქარბულივიანი ბეწსბეწის ყველამ სრული ქრეწვი, ე.წ. "მიბეწური ბეწამწერი". ქრეწვიში ბეწსა: მისსა

⁴⁹ ნიტიონი ძველისა აბეწისსანი, გამოსცა აკ.თ შ ა ნ ი ძ ე მ , ტ.1, წაკვ. 1, ბ., 1947; ტ.1, წაკვ.2, ბ., 1948.

⁵⁰ R.P.B l a k e, The Georgian Version of Four Esdras from the Jerusalem Manuscript, "Harvard Theological Review", vol. XDX, N 4, 1926; R.P.B l a k e, The Georgian Text of Four Esdras from the Athos Manuscript, "Harvard Theological Review", XXII, 1929

⁵¹ R.P.B l a k e, M.B r i e r e, The Old Georgian Version of the prophets, critical edition with a Latin translation, P.O.L. XXDX, fasc. 2-5, Paris, 1961.

⁵² მ. შ ა ნ ი ძ ე , ჟსაღმუნის ძველი ქარბული რემაქვივი X-XIII საუკუნეამ ბეწამწეწების მიბეგეთ, 1, ბეწსტი, ბ., 1980.

⁵³ ძველი აბეწისსანი ამოკრეწისსანი ქარბული ვრსივი /X-XVIII სს.ბეწამწეწამ მიბეგეთ/, ბეწსტი გამოსცემამ მიამბამ, ნინასწამბეწამ და ლეწსიკონი დურამ ე. ე წ ე რ ე ი ე რ ი - ძ ე მ , ტ.1, ბ., 1970.

⁵⁴ ებეკეღის ნიტიონის ძველი ქარბული ვრსივი, ბეწსტი გამოსცემამ მიამბამ, გამოკვეწამ და ლეწსიკონი დურამ მ. ე წ ი ტ ი შ ვ ი ლ ი მ ა , ბ., 1976.

ბუნებრივი, ისე ნავეს, მსაჯულთა და ჩუთის წიგნები, ბიბლიის წიგნთა უძველესი ქართული თარგმანის /X საუკუნეებზე/ მნიშვნელოვანი ნაწილი, მარამ, ჟიჲე ხელნაწერს XVIII საუკუნისაა /რედაქტირებულია სულხან-საბა ორბელიანის მიერ/⁵⁵.

ამრიგად, ძველი ალექსის წიგნების ძველი ქართული ვერსიებიდან მუცნიველად ძალზე მცირე ნაწილია გამოკვლევებული, /ზე არ ჩაუთვლით XVIII საუკუნის შედარებით სრული ხელნაწერის მემორასახელეებელ გამოკვლევას/. უკვესი მტოტმარკოზა გვაქვს ახალი ალექსის წიგნების გამოკვების საქმეში: 1911 წ. ვ.ბ ვ - ბ ვ მ ვ ვ ბ ბ ბ ა გამოსცა მათესა და მარკოზის სახარებებო /კვიბის (913წ.) და ვბეის (995წ.) ხელნაწერთა მიხვევით/⁵⁶; ე.მადამიშვილი 1916 წ. ჭოჭოჭიშურად გამოსცა 897 წ. გაპანერჩილი აქიბის თხზუთ⁵⁷, ჩიბლის მიხვევითაც ჩ.ბელიკმა 1928 წ. გამოკვლევდა მარკოზის⁵⁸, 1933 წ. - მათეს⁵⁹, 1950 წ. - იოვანეს და 1955 წ. - ლუკას სახარებებო.

55 მუცხელური ხელნაწერი /მოსუს ბუნებრივი, ისე ნავეს, მსაჯულთა, ჩუთი/, ვქუსთი გამოსაცემად მთაბზაპა და გამოკვლევა რაშრთი ვ. რ. რ. ბ. ა. ნ. ა. მ. ვ. ი. ბ. ა. , თბ., 1981.

56 სახარებო თხზუთი, ჩრთა ველნაწერთაგან მიტო და მიქე მკოზათა. გამოსცა ვადიბერ ბ ვ ბ ვ მ ვ ვ ბ ბ ბ ა ბ ა ბ. ნაკვთი ა.სახარებო მათეს ჭოჭისა. ს. - ვეფქმურტი, 1909. ნაკვ. ბ.სახარებო მარკოზის ჭოჭისა. ს. - ვ, 1911.

57 Адьяское Евангелие. 200 фототипических таблиц и предисловие Е.С.Т а к а и ш в и л и, Под редакцией П.С. Уваровой, А.С.Хазанавили и Е.С.Такайшвили, МАК, вып. XIV, М., 1916.

58. The Old Georgian version of the Gospel of Mark from the Adysh Gospels with the Variants of the Opiza and Tbet Gospels, edited with a Latin Translation by Robert P.B l a k e, PO, T, XX, fasc. 3, pp. 499-574, Paris, 1928.

59. Gospel of Matthew, Ibid, t. XXIV, fasc. 4, Paris, 1933.

1954 წ. ა. შ ა წ ი ძ ე ბ ი გამოსცა ჯარბერი მახათაძის
ფიქსიონალური ხელნაწერის / 897 წ. - ანთონის, 936 წ. - ჯარბერის და
973 წ. პარხლის / მიხეძე 60. 1956 წ. ი. ა. მუხრანელი გამოსა-
ცემის ახალი ანთონის წიგნებიდან "საქმი მისივე" 61. იმავე
წელს ქ. ლომთაძის მიხედვით მთავარად კათოლიკე ეპისკოპოსმა ჯარბერი
ვერსი 62, 1961 წ. ი. ე. იმნაიშვილი - "ილიაძის გამოსაქვეყნება
და მისი მარტირება" 63; 1974 წ. ქ. ილიაძის მიხედვით და კ. მარტოვიანი
გამოსცეს პავლეს ეპისკოპოსმა ჯარბერი ვერსი 64. 1979 წ. ი. ე.
იმნაიშვილი გამოსცა "ჯარბერი მახათაძის მრ. ბიბლია რედაქცია",
რომელიც ანთონის პასტორმა ახალი ანთონის ჯარბერი ვერსიების მი-
ყვანილ-ქრისტიანული გამოსაქვეყნება 65.

60 ჯარბერი მახათაძის მრ. ბიბლია რედაქცია საბიბლიოლოგიური
ხელნაწერის მიხედვით / 897, 936 და 973 წწ., გამოსცა აკა-
კი შ ა წ ი ძ ე ბ ი, თბ., 1945.

61 საქმი მისივე, ძველი ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა
ილია ა ბ უ რ ა ძ ე ბ ი, თბ., 1956.

62 კათოლიკე ეპისკოპოსმა ძველი ვერსიები, X-XIV საუკუნეა ხელ-
ნაწერების მიხედვით გამოსცა ქვეყნის ლომთაძის მიხედვით, თბ.,
1956.

63 ილიაძის გამოსაქვეყნება და მისი მარტირება / ძველი ჯარბერი
ვერსი / ფიქსიონალური გამოსაქვეყნება მთავარად და გამოსაქვეყნება და
ვერსიები და მარტირება ი. ი მ წ ა ი შ ე ბ ი, თბ., 1961.

64 პავლეს ეპისკოპოსმა ჯარბერი ვერსიები, გამოსაქვეყნება მთავ-
რად ქვეყნის ძ ა წ ე წ ი ძ ე ბ ი და კორნელი პ ა წ ე -
ბ ი, თბ., 1974.

65 ჯარბერი მახათაძის მრ. ბიბლია რედაქცია, ფიქსიონალური გამოსცა
და გამოსაქვეყნება და მარტირება ი. ი მ წ ა ი შ ე ბ ი, თბ.,
1979.

მიზნობის ნიშნების ძველი ქარაუღი ურსივები ჩვენ-
 ეის საფურცლებშია ძირითადი ფორმირების ზედასაზღვრის,
 ჩაცმული უნიკალური. მათგან, მიზნის დასაბუთებელი
 იარაღის "საქმეების" ურ-ურთი მანძილის სახეობებმა "ურ-
 ურთი" V-X საუკუნეების ნერვიობის ძეგლებიდან მხარე მი-
 ბლის ფურცლი დასტურება, ისევე როგორც მიზნის დასაბუთების
 უძველესი ფორმის "მიერურთა" და სხვ.

როგორც უნდა იქნას, ძველი ქარაუღი მწერლობა, ცარდა
 მიზნობის ნიშნებისა, მიუხედავად სხვა ხასიათის მარტივი რი-
 ფრადგონი, რომელიც, მრავალჯერ მიწვევების ძეგლების მიწა-
 ცუბრებად ურთიერთქმედების და მასალის შევსების გზით, ც-
 მიყვანული ფურცის ცალკეული უნიკალური ფურცლის გამო-
 საცემად და საბოლოოებრივი ურთიერთების მიმდევრების შესასწა-
 ჳად.

ამ ძეგლებს შორის განსაკუთრებით საინტერესო აღმოჩ-
 ნა ჩვენი მიზნებისაღეს:

1. ურთი მნიშვნისა ურსები უნიკალისა ურთიკლას-
 ეის და ურსი მიმდევრებადგეს⁶⁶.
2. "ნამდამა ფურცლის"⁶⁷.

პირველი საინტერესო რეალობა დადასტურებული მუ-
 სიკლას და მარტონ-სამხარება აღწერა-დახასიათებისაღეს,
 ხოლო მეორე ძეგლი დახმარებას გუნდურ ფორმის "ქადაგონის"
 სწორი მიმდევრების დაგეგმვა.

66 ა. გ. გ. ნ. ა., ურსი აღწერების სიგეა "ურ-
 აკლასის და ურსი მიმდევრებადგეს", ხომ, 11, 1960,
 გვ. 181-223; ფურცლი, გვ. 204-213.

67 ნამდამა ფურცლი, იბ. ნიშნის "საკლასი ნიშნის ძველი
 ქარაუღი ურთი", 11, გამოცემა ი. ი. მ. მ. ა. ი. მ. გ. ი. მ. ა.,
 "ძველი ქარაუღი ურის კლასის მრავლები", 10, მ., 1966,
 გვ. 32-40.

68 ⁶⁸ . X საუკუნის ეს ბელადური კრებულები, რომელიც შეიცავს . რეტორულ მახარებლებს, ისე მრავალრიცხოვან მნიშვნელობას ძველებს, ღმრთულ-საკურთხევითი ძველმართლმადიდებლობის შენარჩუნებას სწავლავს-არძრინისა .
 და დადასტოვებს ისტორიულად პატივმოყვარულ სხვადასხვა საკრებოების შესახებ. გარდა იმისა, რომ მდივანად კრებული ერთ-ერთად ს. კანონად აღებული უნიკალური დანიშნულებისა და შეიცავს 14 ნაწარმოებს, რომლებიც ყოველი სხვადასხვა პარტი / ისტორია, ქრონოლოგია, ტრადიციის, მნიშვნელობის გაუმჯობესება, რეკონსტრუქცია / ნაწარმოებებს, მისი ერთი ნაწილი, რეტორულ ვსჯერ კიდევ მ. კანონები დაკრება, სასწავლო დანიშნულებისა და, რეტორულ ნაწილს, სასწავლო მიზნების იცნო შეგადნობი⁶⁹ . ეს
 "სასწავლო ნიშანი" სამი ნაწილისაგან შედგებიდა და აწარმოებს, ისტორიის, ტრადიციის და ქრონოლოგიის შესახებ ურბინულად უკმაყოფილო და ყოველთვის შეიცავდა . დანაკრებების ბრძენი მანერების კრებულის რეკონსტრუქციის ის, რომ მასში შესულია რეტორულური ქარხნის სანიტორიკო ნაწარმოები " მიქელეაჲ ქარხისაჲ"⁷⁰ .
 რომელიც იმ სახით, რეტორიკული ნაწილიც კრებულში ნაწარმოებელი, უნიკალური, ცალკე რედაქციის დაწესებულება⁷¹ და ქარხის დაქრისთანავე ისე უნდა ვსწავნი ამტორიული-ქრონოლოგიური ამბების შესახებ დანერების ყნობებს .

მნიშვნელოვანია, რომ "მანერების კრებულები", დანაკრებების

68 მანერების კრებულები X საუკუნისა . დამოსაყრდენი მითითებების
 ბ. გ. ი. ი. ი. ი. ი. ი. ი. ი. ა . და . ი . გ . ი . ა . ი . ი . ი .
 69 "სპირიტუალური" ანუ "სამი ისტორიული ხრონიკისა" და "მნ. ნიშნის
 ებრების" დასაფუძნებელი საბუნებისმეტყველო. შეგად-
 ნილი მოსტ . ა . ა . ა . ი . ი . ს . მიუჭრება დადასტოვებთ IX-X სა-
 უკუნის "სამეცნიერო ქრესტომათიკაში" ამოცნობილი "სამკურ-
 ნალი ტრადიციისა" და "სასწავლო ნიშნისა", თგ., 1891, გვ.
 118-134 .
 70 მიქელეაჲ ქარხისაჲ : "მანერების კრებულები X ს-სა", თბ., 1979,
 გვ. 320-353
 71 რეტორული ყნობისა, ანუ მისი ამ ნაწარმოების მუთარე, ე.წ. ქვ-

յո ուս նախնու, հոմեղոս "სასწავლო წიგნად" არის მიჩნეული /მ.ჯანაშვილი, ს.ფაფხრაძე, მმ.შანიძე/, გამოყენებული დეაქუს ჩვენს ნაშრომში აგრეთვე პატრიარქალური ხანის საჯარო-ლოში აპოკრიფ-ტანალები და სხვათა დასახელები.

V-X საუკუნეების საჯარო-ლოში უნივერსიტეტული ფორმისა და უნივერსიტეტის შესახებ, ტარა აქ დასახელებული ორიგინალური და მარტივი რიტორიკის ძეგლები, მრავალხეობა არა-მხოლოდ, ანუ არაწარმოებული ხასიათის რიტორიკული ნაშრომები, ასევე ხასიათის ნაშრომები ძეგლები /ნარკვე-რები, საბუდეები/, რიტორიკული ფორმისა, შედგენილია უნივერსიტეტის დასახელები და ისინი, ჩვენთვის, სხვა ხასიათის წყაროებთან შედარებით მთლიანად განსხვავებული. ტარა სხვა-სა, რიტორიკული უნივერსიტეტის, კარგად გამოხატული დასახელები საბოლოოების მიხედვით და იტალიაში.

ქართული უნივერსიტეტული ძეგლების შექმნა-გამოცემა XIX საუკუნეში დაიწყო და სარგებოდა უნივერსიტეტის განსაკუთრებით ინტენსიური დასა. ამ სახეს რიგი რვაწლი დასრულდა გამოცემილი რევი-ლირისგან შემდგომ: მ.ბრესლი, პ.ნაქრადე, ე.საფ-ილია, ე.სარგანაძე და სხვებმა. სარგებოდა უნივერსიტეტის ცალკეული უნივერსიტეტული ძეგლები და მათი ქრებულები გამოცემა: ე.საფ-ილია, ა.შანიძე, ი.მუსხელია, ნ.ნაქრადე, ა.ნა-ქრადე, ე.ბარნაველი, ვ.კოსტაშვილი, ნ.შანიძე, ვ.სი-ლოვაძე და სხვებმა. საჯარო-ლოში ისტორიის წყაროების, ისევე რიტორიკული რევილი ჩვენს უნივერსიტეტის ძეგლები მრავალ-დასა და მ-

ლიტურის რევილია. ორივე რევილია, ფუნდამენტული პარალელური და-სახელები, გამოცემილია ნაშრომში "ძველი ქართული უნივერსიტეტული რიტორიკის ძეგლები", ნ.1/V-X სს./, თბ., 1964, გ.81-163.

ღებზე, საერო ხასიათის წაგებობებზე /ცინებები, სამეურნეო
წაგებობები, სასახლეები.../ ნაწილები ამ რჩობად არ შე-
იძლება.

ქვის სტელა-ჯვრები კვარცხლბეკებით, ან უკვარცხლ-
ბეკით, ნაწილობრივ ან სავსესადაა ქვემო. უპიფარგებით, ან
ამა ლე იმ უფლის /ფოტოაქსის, ტიპების, სასულიერო პირის,
მეფე-მეფის/ ძალაუფლების, მფლობელობის მატერიალურ ნიშანს
და, ამავად რჩის, მცირე ბიზის საკულტო წაგებობას- სამოცხველო-
სამაყვანო ჯვარს. ქვაჯვრების ტიპები V-X საუკუნეების
აღიკლავდა და სამხრეთ საქართველოში მიუხედავად ჯვრის კრებზე
საქართველოს ამ ნაწილში. ამავად რჩის, V-VII საუკუნეებში ჭარ-
ბობს მუშაობაში. ჩასმული ტიპიკლავა ჯვრის ტიპისაა
/ი.წ. "ბილნური ჯვარი"/, უკვარცხლბეკით მცირე ბიზის ქვაჯვრ-
ები- სავსესადაა სტელა-სტილიზაცია, ტიპებია ბილნისის სიონისა
და "ლამბი ტიპის" სამოცხველო კომპლექსის ტიპითაა⁷⁴.
კვარცხლბეკიანი რიგი ბიზის სტელა-ჯვრები კი, ნაწილებით ან
უწინააღმდეგოდ, ტიპებიდან მთელი აღიკლავდა და სამხრეთ სა-
ქართველოს ტიპითაა V-X საუკუნეებში /X საუკუნის შემდეგ
სტელა-ჯვრები მცირე რაოდენობით ტიპებია, ამასთან შეესაბამებ
ფორმისა და ტიპისა⁷⁵. სტელა-ჯვრებისა და მათი ნაწილების
ნაწილები ტიპების ჯვრის აღიკლავდა უფლის, ან ხელის
სახელებს, ჯვრის აღიკლავდა მიზანს და ხშირად ამა ლე იმ 'რ-
ჩობით აქვს: ცოდვა-საყიდვა, მუშაობა, მუშაობის დაგება, ჩი-

74 ი. ბ. უ. ს. ხ. ე. ლ. ი. შ. ვ. ი. ლ. ი., ბილნისი, უნივერსიტეტის მუზეუმი,
111, 1939, გვ. 327-329. ა. ა. ბ. ი. ა. ა. ა. ბ. ვ. ი. ლ. ი., სპ-
რეფორმაციის ხანის არქიტექტურისა და რელიგიური ქანდაკების
ძეგლები, თბ., 1968, ქართული ნაწილებების კომპლექსი, I, გვ. 14-19.
75 ქართული ნაწილებების კომპლექსი, I, გვ. 14-19.

მეს ამებრება /ეკლესიის, ნისქულის, წყაროს ტყვანა და სხვ./
ასევე ნარწერიათ სტეფან-ჯვრები და მათი მადონებია: წყისეს⁷⁶,
უკანტორის⁷⁷, ანასთუმინის⁷⁸, აგენის⁷⁹, აკრძის⁸⁰, რაქობა-
ჩინის⁸¹ და სხვ.

წყისეს ნარწერას, რომელიც ა.შანიძემ 616-619 წლებში
დააბარა, ს.ჯანაშია მიიჩნევს მიწის ყოველ-ტყვეობის დამა-
დასტურებელი პირველი წარმოდგენა⁸², ხოლო ნ.ბერძენიშ-
ვილი-შუა საუკუნეების საწარმელოს სოციალურ-ეკონომიკური
ინსტრუქტის-“ნასყობის” დამადასტურებელი პირველი წყაროა. მისივე
აზრით, ქვაჯვრები მიწის საკუთრების დამადასტურებელი მატერია-
ლური ნიშანია.⁸³ ქვაჯვრების არსებობა დასტურდება შემოდგომით
წყარობებშიც, აგრძელებს. “სერაპიონ მარმელოს ცხოვრებაში”.
ამრიგად, მატერიალური კულტურის ნაშთები და ნერილობით წყარო-
ების ცნობები უმნიშვნელოა და ავსებენ ურთიანებას.

მეორე უპირატესი აქვთ ამოკვეთილი ცალკე ქვის

76 ა. შ ა ნ ი ძ ე , ძველი ქარბული ქვისტომათა დეკლარაცი-
ონი, თბ., 1935, გვ. 25-108; საწარმელოს საბუნებისმეტ-
ყეობის ქარბული უპირატესი ძეგლების კატალოგი, შერე-
ნილი და დასაბუთებელი მიმდებარეული ა.შ ა ქ რ ა ძ ი ს ა და
ს. ბ რ ე ჯ ვ ა ძ ი ს მიერ ილია ა მ ე ლ ა ძ ი ს ხელ-
მძღვანელობისა და რედაქციის, თბ., 1933, გვ. 19; ე. ს ი -
ლ ი ძ ა ვ ა , ქარბული სამარტლის ძეგლები დასავლეთ საწარ-
მელოს დამადასტურებელი ნარწერები, “მაცნე”, ისტორიის... სურათა,
4, 1972, გვ. 146; ქარბული ნარწერების კრებული, 1, გვ. 36,
97-99.

77 ქარბული ნარწერების კრებული, 1, №26.

78 ი ქ ვ ვ , №4.

79 ი ქ ვ ვ , № 36.

80 ი ქ ვ ვ , №39.

81 ი ქ ვ ვ , №56.

82 ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა , ფოტოალური რეკონსტრუქცია საწარმელოში:
შრომები, 1, 1949, გვ. 98-99.

83 ნ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი , მიწაში ფლობლების ფორმე-
ბისათვის ფოტოალური საწარმელოები. იხ. საწარმელოს ისტო-
რიის ნაშთები, №11, თბ., 1968, გვ. 156 და მშპ.

ფილმზე, ასევე იმ, მაგალითად, ბუჯუბას ხეობის 2 ფილმ
 და ტომბინის ფილმ. ამ უკანასკნელში დადასტურებულია საინ-
 ფორესტო ენობრაფიული ფაქტები: კაცის მიკვირისაგან /მთავრ
 მონაში/ სასაქვლად 340 სახინისის საბოლოოს დაკონკრეტა⁸⁴.
 მნიშვნელოვანია აგრეთვე ეპიგრაფიკა, რომელიც შემორჩენი-
 ლაა ჩოტრე სველებზე, ისე სარკოფაგებზე, მაგალითად, სარ-
 კოფატი ბალიფიპან⁸⁵.

უკუნისადა კვირებზე შემორჩენილი ნაწარმების ძირ-
 ლითი ნაწილი საამბუნებლად და ეკუთვნის ან ქუთათებს, ან
 ბურთბიძობებს, ანდა ხელსწევებს, მაგრამ მათ შორის არის
 სხვა მნიშვნელოვანი ნაწარმებიც- იურიდიული აქტები, ისტორიული
 ფაქტის ფიგურა, პილიტრიმული ნაწარმები. განსაკუთრებით
 მნიშვნელოვანია პილიტრიმული /ვ.ი. მილყველია/ ნაწარმებიც აქედან
 სიონში, რომლის კვირებზე შემორჩენილია აქედან ასევე ნაწარმა
 IX-XI საუკუნეებისა⁸⁶. ეს ფაქტი ადასტურებს ხალხის ყოფ-
 ილი ანსებულ ჩვეულებას- პილიტრიმობას ანდა ან იმ სახეობა-
 ებზე დადართი და იქ ლათინი მემორიალური ნაწარმის დაკვი-
 რება.

ლათინის საამბუნებლო ნაწარმებიდან ჩვენივეს საინ-
 ფორესტო ენობრებს მნიშვნელოვანია ხანგრძლიობაზე, საამბუნებლო
 ფორმირებლობაზე, რუს დაყვანაზე და სხვ. დასაძინის ბილინის⁸⁷,

84 ქარბული ნაწარმების კოლექცია, I, №59.

85 ი. ვ. ვ. ვ. 1960.

86 ლ. მ. ა. ჩ. ა. ვ. ვ. ლ. ი., აქედან სიონის ნაწარმები; ლ.,
 1957, ტ. ა. ბ. ჩ. ა. ბ. ი. ვ. ი. ლ. ი., სვედური მამული
 ფიგურები ნაწარმა აქედან სიონში, ლ., 1977; ქარბული ნაწ-
 რების კოლექცია, I, გვ. 40-41, 208-220.

87 ლ. მ. ა. ს. ბ. ვ. ლ. ი. ვ. ი. ლ. ი., ბილინის, გვ. 326 და მისი:
 Г. Чубинашвили, Болнисский Слон, ენიმის ბი-
 აბი, IX, 1940; ა. მ. ა. ბ. ი. ვ. ი., ბილინის ნაწარმები: "ნობაბი",
 I, 1975; ქარბული ნაწარმების კოლექცია, I, გვ. 33-34; №2-4.

სამშვიდობის⁸⁸, კოშკის⁸⁹, უბნის⁹⁰, უკუბუნის⁹¹, სამხრეთ-
 რისის⁹², აჭენის⁹³, კუმურდის⁹⁴, ფორმის⁹⁵ და სხვა ტაძ-
 რების ნაწარმები. ისინი აქვებზე ნარჩუნული წყაროების
 /კერძო: "ტრიტილი ბანკეტის ცხოვრების", "სურამიონ მარბ-
 ბელის ცხოვრების", "მეოცეუდამ ქარბელისაჲს"-და სხვადა/ მთ-
 ნაგებებებს აგრეთვე კალაქ საქარბელში იგივე ტაძრების მშენებ-
 ბლობის ხანგრძლივობასა და საერო მშენებლობის პროცესის
 სხვადასხვა საკომბე⁹⁶.

სამეფო მხარში ქალაქის აშენების შესახებ მითხრობს
 აჭენის სიონის ნაწარმა XI საუკუნისა⁹⁷.

ფრესკული ნაწარმები შეიცავს ჩვენთვის მუცად საყურად-
 ღებო ცნობებს; ასეა, მაგალითად, კოშკის, ცნობილი საამშენებ-
 ბლო ნაწარმა ტრიტილი "საქმესა მუცადობისაჲს" / ე.ი. სამშე-
 ნებლო სამუშაოა ხელმძღვანელისა⁹⁸, ჩამული 958-961 წლებში
 მარბელებმა⁹⁹. ეს ნაწარმა უნიკალურია მთელი მონასტრის. მასში

88 რ. მ. უ. ს. ხ. ე. რ. მ. ვ. ნ. ი. ნ. , სამშვიდობის სიონის ნაწარმები
 და აშენების მარბელები, უნიკალური მონასტრი, XI, 1943, გვ. 35-
 106; ქარბელი ნაწარმების კრებული, I, №123, გვ. 229-236.
 89 ქარბელი ნაწარმების კრებული, I, გვ. 45-58, 302-304.
 90 ი. ე. ვ. ე. , № 104-107.
 91 ი. ე. ვ. ე. , № 76-79.
 92 ი. ე. ვ. ე. , № 119.
 93 ი. ე. ვ. ე. , № 111-115.
 94 ი. ე. ვ. ე. , № 145-148.
 95 ი. ე. ვ. ე. , № 169-172.
 96 ამ საკომბე უნიკალური მუცადობის მონაგებების შესახებ
 იხ. ვ. ს. ი. რ. მ. ვ. ე. ა. , სამშვიდობის კოშკის ტაძრის ქარბე-
 ლობის მარბელები და აშენების მარბელების შესახებ, ახლად აღმო-
 ჩენილი უნიკალური მუცადობის მიხედვით: "მაცნე", ისტორი-
 ის... სურათი, I, 1977, გვ. 141-142.
 97 მ. მ. ა. რ. მ. ვ. ე. რ. ი. ნ. , აჭენის სიონის ნაწარმები, გვ. 37-40.
 98 ე. მ. ა. ვ. ი. მ. ვ. ე. რ. ი. ნ. , 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედი-
 ცია სამხრეთ საქარბელში, მთ., 1960, გვ. 47-48.
 99 ქარბელი ნაწარმების კრებული, I, გვ. 53-55.

დაცულია ცნობები რძიკუ ტაძრის მიხედვითდაბე ურთი წლის მან-
ძობე ტანული ხარჯის შესახებ, ჩამოვლილია სამხედრო მა-
საღის სახეები, ტანული ტყა, კლავობა და ხურთა რაოე-
წონა, მადე ტატიული შიბის /ჯამატრის/ რაოეწონა, ნაფ-
რთ ტატიული ტასამრჯეოს /ლთინის, ხორბლის/ მოცულობა და
სხე.

სამხუხარო, რბილ სანურ მასალადე ტანული რკუ-
მიწური ნფარეობი -ისტრული საბუხეი /სიკელი-ტურეობი/ აბრე-
ფოპალური პურიბიბან ზიბის არ შიბიკრჩა /ტუბეა, ნფარეობ-
ში პაპსტრეობულია, რთ ისინი VI საუკუნიბან მინე იწერებო-
ბა/¹⁰⁰. ჩენამბე შიბორჩენილ უბეეეს ტარეულ საბუხე შორის
ცნობილია "ტანული ტანული" IX-X საუკუნეებისა, რთილიც,
რთრე ბეობ ალენიბიბე, შიბონახულია XIII ბუ XIV საუკუნე-
ბის პირის სახიბ. ესა V-X საუკუნეების პურიბიბან შიბორჩე-
ნილი ურთეობი საბუხე, რთილიც მისმა უკანასკნელია ტამო-
ცეობეიბა ი.ბოლიბე ტაფ რ საბუხე. ურთე პაბარელი IX სა-
უკუნეიბ, ხოლო ბორე- 893-918 წლიბ¹⁰¹. მადეი მოიპეეობა სა-
ფურაბეობი ცნობები სანაბირ რინეეეეებისა და ბეებეების, ნა-
ბორბის, რთრე ბეების ურ-ურთი სახის შესახებ.

უცხოენიბანი ნფარეობიბან ტანსაკუთრეობიბა საფურაბ-
ეობა სომხური ბეი "ეპისტოლეა ნიბი"¹⁰², საბეც მოიპეე-
ობა მასალა ურთეეეებისა და სომხებს შორის სავაჭრო ურთეობობა-
ბე აბრეფოპალურ ხანაში, ურწინეებადე, სურთო სარეცაეებე,
საბეც ზეს იწრიბენე სავკეესიო ბეესასწაულებე.

100 ცნობა ამის შესახებ დაცულია თორთ 111-ის 1170 წ. სიკელი-
ში შიბორჩიბისაბი. იბ.: ურთული სამარბის ბეეეობი, ტ. 11,
საურთ სავანეობიბეობი ბეეეობი IX-XIX სს. / ბეესეობი ტა-
ბოსეა, შინიბეეობი და საბეობეობი პაურთ პრეფ. ი. ბოლიბეი,
იბ., 1963, ბე. 20-24.

101 ურთული სამარბის ბეეეობი, ტ. 11, ბე. 3-4.

102 ეპისტოლეა ნიბი, სომხური ბეესეი ურთული ბარბიბიბე,

X

X X

როგორც აღინიშნა, V-X საუკუნეების საქართველოს ენოცენტრული ცივილიზაცია და კულტურის შექმნა-დაცვა მნიშვნელოვანია მატერიალური კულტურის ძეგლების სახით ჩვენამდე მოღწეული წყაროები. მარტალია, მათ უფრო ხშირად მხროლოცად მოხსენიებული, ნეკროპოლისი წყაროების მონაცემების მიხედვით, მათი კულტურის განვითარება აქვს, მათი მატერიალური ძეგლები /მასალები, ანაწილი, ან საცხოვრებელი კომპლექსების აღმოჩენა/ ისინი გამოიყოფილია როგორც უნიკალური ძეგლები და უნდა იქნას შეფასებული.

მატერიალური კულტურის ძეგლები, რომლებიც ჩვენ უცნობია, როგორც ისტორიული ენოცენტრის წყარო, არის კულტურისა:

1. არქეოლოგიური ძეგლების შედარებით მარტივი მასალები.
2. მიწის ბედაპირზე ჩვენს რეგიონში მოღწეული, ძირითადად, ხელოვნობის ძეგლები.

არქეოლოგიური ძეგლების შედარებით მარტივი მასალა რამდენიმე სახეს აქვს: ესაა საუკუნეების საქართველოში გატარებული საფლავი-სამკვდრეო უწყობის, საცხოვრებელი სახლების კომპლექსების, ანაწილების, საძირკვლების და სხვ. შექმნისა. მათგან, ლამაზობის, ნაქალაქების, რუსეთის, ურბნისის და სხვ. არქეოლოგიური ძეგლების ძეგლების შედარებით მარტივი მასალა გამოიყოფილია

გამოკვლეულია და აღმოჩენილია გამოცემა მ. ა. გ. ს. ნ. ძ. გ. მ., თბ., 1968.

თქუნი ჩარევით. ქორილის ეს რელიეფი კარგი იღუსტასთა
არის ჩვენს მიერ მუმიკასახებუბული იმის ტაძრის ნარნერის
მონაკლებინსა, ჩამილის მიხებუთაჲ მშენებლობაში ტამიიყრებ-
ბოდა კარი, ქვა, ქრთა და სხვა სამშენებლო მასალა, ბოლო
ტამბეჯ ტალას ნარბოაგდენდა ჩოტრე ბარი და კარი, ისე ამა-
მიანი¹⁰⁴.

X

X X

სამეცნიერო ლტერატურა V-X საუკუნეების საქარვეჯლის
ნსტორიული ენტიტაფიის მესახებ ზოფმის აჩ არსებობს. ამ ქე-
ჩოკობის საქარვეჯლის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ის-
ტორიის საკობებებე ქარვეჯი ნსტორიოტაფიაში საპოვისოპ საკობა-
ოპ ტამახებუბულია ყურაპოება, უარი მეტოყ, უკანასკნელი ბანე-
ბში ცალკეული საკობებინ მიწოტაფიულაპ იქნა რამეშაყებული, ჩა-
მიყალიბდა ბოტორეო ცალკე, ამ ქეჩოკობის ამსახებელი რარე/მა-
ტალიბაპ, ნსტორიული ტურტაფია/, მარამ ამ ქეჩოკობის ენტიტ-
რაფიული საკობებინს მესნაჯლას მეტ-ნაკლები ყურაპოება ქოჩნა
მიქეჯული.

იმი ნაშრომიბატან, ჩამილებშიყ V-X საუკუნეების საქარ-
ვეჯლის ენტიტაფიული ყოფისა და კულტურის ცალკეული ტაქტებინა
ფიქსირებული და მესნაჯლიო, მევჩერებინო მხოლოპ იმაბეჲ, ჩო-
მილებშიყ ეს საკობებინ სპეციალურაპ არის ტამიიღული.

ამ მხრივ მასალებინ ყვალაბე მეტაპ ისეჲ აკაპ.ივ.ჩა-

104 ე. ბ ა ყ ა ი მ ე ე ი ი , 1917 წლის აჩქეოლოტიური ექს-
პედიცია სამხრეო საქარვეჯლოში, გვ. 47: ივ. ჩ ა ვ ა ბ ი -
მ ე ე ი ი , მასალებინ ქარვეჯელი ეჩის მატერიიალიური კულტურ-
ის ნსტორიისადვის, 1, მშენებლობის ხელოვნება ძველი სა-
ქარვეჯლოში, მბ., 1946, გვ. 159 და სხვ.

ვახიშვილის ნაშრომებშია წარმოდგენილი, რომელმაც მწი:

" მშენებლობის ხელშეწყობა ძველ საქართველოში" /აბ., 1946/
და "მასალები ქარბული ურის მათრიბაღური კუღტურის ისტორი-
ისაღის" /ნარკვ. III და IV, აბ., 1962/-სატარღებრ ურბა

ღამიიღს, პირველ ნაშრომიში. ივ.ღავახიშვილის ჟარბა აქვს
 ჟამიღვებღული ძველი ქარბული მწერღობის ძვეღბში რაღური
 ურბებრი რბორღ სარბ, ისღ საკუღღ ნაღებრბაღ მშენებღ-
 ბასღბ რაკუღბირბებღ საკბებებღ. უბუ ჟარბინღღღღღღ მბ-
 სარბს ნარბორღბიღ, საღნარღ ურბღღბის მიღვეღიღბიღ ნაშ-
 რბში მიღვიღღღა ურბებრი სარბ რა საკუღღ ნაღებრბაღ სბ-
 ხებებრის, ქარბისა რა მისი ნაღებრბების, მბღ ნარბღღბის,
 საღბორღბების აღებუღბის რა მშენებლობის ჟერბიკურ სბშუღღ-
 ბაღ შესბბებ. ნაშრობში უღღღ აქვს აღბარს შესბღვეღღ ბიღ
 ბარბღბის საკბებრი.

ივ.ღავახიშვილის უს ნაშრომი ბებრ საღურიბბი რა მწიშ-
 ვნღღღღბ მასარბს შიღღღღს ზღენღის სბინღვრღღს საკბის შე-
 სბბებ, რბღბ მშენებღბა რა სბმშენებღ სარბღ უბრბარღღღღღღ
 ჟღის ურბ-ურბ არბღბიღ მიბენღბა- ზღენ მბს სატარღებრ ურ-
 ბიღღღ ნაშრობის სბღნარღ ბღში.

ივ.ღავახიშვილის მებრღ რასბბღღებღ ნაშრობში ზღენღის
 ბარბაკუღებრიღ სბინღვრღღსა ის ნაკუღბ, რბიღღღ ბარბსამისს,
 უსრღღღღღსა რა ხღღსარბღღ შეებებ¹⁰⁵. აქსე აღბარი, ძვეღღ
 ქარბული მწერღობის ურბებებღ რაღბრბიღ, ბარბიბიღღს X11-X
 რა X-XV სარკუღღბის სარბარბული ბარბუღღღღღ ბარბსამისს

¹⁰⁵ ივ.ღ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ღ ი , მასარბბი ქარბული ურის მბ-
 ჟარიბაღური კუღტურის ისტორიისაღის, III, ბარბსამისს,
 უსრღღღბი რა ხღღსარბღ, IV, სარბარი სარბარბული რა სბმ-
 ხებარ სარბღ, აბ., 1962, ბვ.9-120.

იმ საბუღალს, რომელიც ნიმიუშვიდი წარმოადგენილია ქარაული
 ხურთაძისძეგრობის ძეგლებზე არსებული რელიეფებისა და
 კედლის მხატვრობის სახით. ავტორი აღწერს და ახასიათებს
 საბოტაჟების სხვადასხვა წრის წარმომადგენელთა დამახასია-
 ალებელი ტიპოლოგიას. ამასთან ყალბი იხილავს ძველ საქარა-
 ვალოში ტურქულულ ბელსაქმებს: კრავს, ლბავს, ქსოვს
 და სხვ.¹⁰⁵ ნაშრომში ავტორი უხვადაც იყენებს ცნობებს
 ძველი ქარაული ნიმიუშვიდის ძეგლებიდან.

რამატი ძველი საქარაულილოში ტურქულულ ტიპოლო-
 გიის შესწავლის საკითხს შეეხებოდა, უნდა აღინიშნოს ნ. ჩოგო-
 კაშვილის ნაშრომი "ქარაული კოსტუმი", რომელიც მრავლადაც არის
 წარმოადგენილი და შესწავლილი მათემატიკური კულტურის ძეგლების
 მონაცემები ძველი საქარაულილოში ტურქულულ ტიპოლოგი-
 მათ საბუღალსა და სამკაულზე¹⁰⁷

ნაშრომში "ქარაული მუსიკის ისტორიის ძირითადი სა-
 კითხები"/თბ., 1938/ ივანე ჯავახიშვილი დიდი პატივს უთმობს
 ძველი ქარაული ნიმიუშვიდი ძეგლებიდან დაყუდილი მუსიკის
 სწავლების, მუსიკალური ტრადიციების, მათივე ტურქულულული სა-
 კრავების, მათი შენახვისა და ტურქულულის ტრადიციისა და აღ-
 მნიშვნელი ტრადიციების სადასტოების შესახებ. ამ მიზნის
 განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ამ ნაშრომის მესამე კრი-
 -"ქარაული მუსიკის განვიხარებების მთავარი საფუძვლები", რომ-
 გის მთელი ზედი - "მუსიკის ბელოვების მრავალიდაც და მთ-

106 ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი , მასალური ქარაული ვრის
 მათემატიკური კულტურის ისტორიისათვის, III, ტიპოლოგიის,
 ქსოვილები და ბელსაქმე, IV, სამხარეო სასწავლებელი და სამ-
 ხელო სასწავლო, თბ., 1962, გვ. 190-199.

107 ნ. ჩოგოკაშვილი, ქარაული კოსტუმი /IV-XV სს./,
 თბ., 1963.

ძღვრება ძველ საქარველოში" ნურილონიე წყაროებზე გამყარებული მითითებით მასალას შეიკავეს¹⁰⁸.

ქარველი ხალხური საქარველის ნარჩობების და ცერკვლებების, ძველ ქარველ ნურილონიე ძეგლებში მათი მიხსენებების შესახებ საინფორმაციო მისამართებში აქვს გამოქვეყნებული მ.შინლაძის ნაშრომში "ქარველი ხალხური საქარველი და საქარველი მუსიკა"/მბ., 1970/. მასვე ეკუთვნის სპეციალური ნურილონიე, რომელიც ერთ-ერთი ყველაზე ცერკვლებული ქარველი ხალხური საქარველი- ფანდურის ნარჩობაა. ცერკვლების, საქარველოში მისი შემოსულის ტემბის და ძველ ქარველ ნურილონიე წყაროებში მოხსენებების საკითხები სათანადოდ შესწავლილი¹⁰⁹.

საკუთრივ ქარველი ეთნოგრაფიული ნაშრომებიდან, რომელიც ფუნდამენტურ პაკტიკებებს და ხშირ შემთხვევაში მუშაობის მნიშვნელოვან პასუხებს შეიცავს ჩვენს მიერ საკვლევი საკითხებზე, პირველი რიგში უნდა გავსახებოთ ჩ.ხარაძის გამოკვლევა ქარველი საგახი ლემის შესახებ¹¹⁰ და ა.რობაქიძის მონოგრაფია საქარველოს მთაწველის ერთ-ერთ კუბეში- რაჭაში შემონახული კულტურული ნაპირების გადმოწამების შესახებ¹¹¹.

თანსაკუთრივ საინფორმაციო ჩ.ხარაძის პაკტიკებები აგრეთვე პალეოეტიკური ხანის საქარველოში ნურილონიე წყაროების მიხედვით პალეოეტიკური ინიციტიკური გახებებზე, რომელიც, ავ-

108 ივ. ა. ვ. ა. ბ. ი. შ. ი. ლ. ქარველი მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხები, მბ., 1938, გვ. 223-266.
109 მ. შ. ი. ლ. ა. ვ. ა. ბ. ქარველი ფანდურის ნარჩობების შესახებ, "მაცნე", ისტორიის-სტრუქტურა, 1974, გვ. 98-102.
110 P. A. a. p. a. d. z. e. Грузинская семейная община, I, Тб., 1960; II, Тб., 1961.
111 შრომის რედაქციის ფონდში ძველი საქარველოს სახალხო მუშაობის, I, ა. რობაქიძის, კულტურული ნაპირების გადმოწამები რაჭაში, მბ., 1941.

გარის მასკინი, აქ უძველეს რქის არსებულ სხვადასხვა სა-
ხის "ძირი მკახხის" ტარეზარეზის შერევა. ასევე მკახხის
აქ აგრეთვე არსებობს მითითებები ივ. ჯავახიშვილი¹¹². მაშ-
რამდენი რ. ხარაძის მარტივად აღნიშნული აქვე ნერეობის დედასა
და უმეტესად სინამდვილეში დადასტურებული საკახხი ტრ-
მინების ანალიზი.

აღ. რამაქიძის ნაშრომი, რმელიც, რტრეც ალენიშნა,
რამაში კრევეტური მარეობის ტარეზარეზის უხვია, მასალის
სიზუსტისა და ძველად საქარეველოში მარეობის შესახებ ნერე-
ლობის დედაში არსებული მასალის ტარეცობის, რლემდე ურ-
მეობისა და ტარეზარეზი ურეული მარეობის ურედაც ისტრეობის
მარეობადედას. რვენი საკრეზისაღვის ტარეცობის საინტრე-
სისა ნაშრომის მესამე ტარე-"მარეობის მარეცობისა", რმე-
ციც აქტრის ტარე მითრეობის ძველ ურეული ნერეობის დედაში
მარეობის შესახებ შემინახული ცნებებისაღვის¹¹³.

საკახხი ცრეფა საინტრეცობის ცნებების ურე-ურეობის
არსებობის მითრეობის, ამიტომ, მუნიშრეობის, რმ უმეტესად
შესნავლის ურე-ურეობის მარეობის მარეცობის საკახხი ცრეფა
და მასალის დაკრეცობის ურეობის მარეობის, მის რმ მინშერ-
ლობადე მისი მუცეველებს, რმ საკახხი ცრეფა არის ურეობის
საკრეზის, რმლის ისტრეობისაღვის მარეობის დაკრეცობის ხარეობის მას-
შტარეობის მინტრეობისაღვის შესნავლის¹¹⁴. უ. ინტრეობის ნაშ-
რომში, ურეობის, სმინების, ამრეობისაღვის, ამბადების,
რრეობის დაკრეცობის ხარეობის, მსების, ურეობისაღვის და მარე-
-

112 ი. ქ. ვ. ბ. შ. ვ. ნ. ი. , ურეული მარეობის ისტრეობის,
მ. 11, მარე. 1, ტრ. 1929, ტრ. 373.

113 ა. რ. ბ. ა. ნ. ა. . მასახ. ნაშრ. , ტრ. 76-114.

114 ვ. , დაკრეცობის ხარეობის საკახხი
ცრეფა, ისტრეობისაღვის ურეობის, მ. , 1977.

ტონის მისახლეობის საოკახხო ყოფის ძეგლებზე არსებული შრომებში
მისი ისტორიოგრაფიული ღირსეულობისა და ხასიათის, მათი სა-
ჯრათო და განმანათლებელი ნიშნების ძეგლებზე.

ძველი საქარბუღელოში სწავლა-აღმზრდის და განმარტების
საკითხებში, ისევე როგორც ძველი ქარბუღელო საოკახხო სამარტების
სხვადასხვა მიხედვით, წერილობითი ძეგლებში დასტოვილი ცნობებისა
და რეალობის მიხედობისა და ანალიზის საშუალებით, განხილუ-
ლია ს.გამსახურებისა¹¹⁵ და გ.ნაძარკიძეების¹¹⁶ ნაშრომებში.
სამწუხაროა, ამ ნაშრომებში ჩვენთვის საინტერესო პერიოდის
/V-X სს./ ძეგლებზე მასალა სუფიციენტურადაა არის ნაშრომებში,
რაც, როგორც ჩანს, მათ მიერ საკვლევადა გამოყენებული წყარო-
ების შეზღუდული ხასიათისგან გამომდინარეობს.

ტარდა მასახლეობული ნაშრომებისა, ცალკეული მუშაუ-
ბები და მიხედობით ჩვენთვის საინტერესო შემადგენელი ნაშრომებ-
შიცაა მკვლევარმა მიერ სხვა საკითხებზე დაწერილი ნაშრომებში.
მატალია, მ.მეხნიას ნაშრომში ფეოდალური ხანის საქარბუ-
ღელო ქალაქებისა და საქარბუღელო წყობილების ძეგლებზე, საფუძვლუ-
ბით დაკვირვებები აქვს ნაშრომებშიცაა აგრეთვე ფეოდალური ხანის ქარ-
ბუღელო ხელოსანთა გაერთიანებებზე ქარბუღელო წერილობითი ძეგლების
მიხედობის მიხედობით¹¹⁷.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, წერილობითი წყაროებში დასტოვილი
ცნობების კარგი ილუსტრაციას ნაშრომებზე საქარბუღელოს ტერიტორი-

115 ს.გამსახურებისა, სწავლა-განმარტება ძველი საქარ-
ბუღელოში, თბ., 1975.

116 გ.ნაძარკიძეების, ძველი ქარბუღელო საოკახხო სამარ-
ტების, თბ., 1974.

117 Ш.А.Мещина, Города и городокой строй феодальной
Трухань ХУП-ХУШ вв., Тб., 1959, стр.29.

რამდე არქეოლოგიური ტაძრების შედგენა მიჰყვებულა მკაცრად-
რეცხვანი წიგნი, საცოფაუბოვრებო პანიშენებინს სატენი,
საუბოვრებელს კომპლექსებინს და სხვ. მუნიციპალიტატი, რომ ეს
მასალა პირველ რიგში სავსოფროლოა ქარბევი არქეოლოგიის ნაშ-
რომებში, რომლებიც აგრეგოპალური ხანის არქეოლოგიური თბი-
ვრების ტაძრების შედგენისაგინა მიძღვნილო. ასეე ნაშრომს
რეცხვს ტანკუბენება ტ.ლომსათბის¹¹⁸, რ.ჭილაშვილის¹¹⁹,
პ.ტაქარაიას¹²⁰, ნ.უტრეიძის¹²¹, ვ.ჯაჭარიძის¹²², რ.მუს-
ხელიშვილის¹²³ და სხვადა მონოგრაფიები და ტომოკვლევები. მათ
ტანხილვას ჩვენ აქ არ შევუძლები, აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ

-
- 118 ტ. რ ი მ მ ა თ ი ძ ე . საქარბევილის მისახელიბინს კული-
რა და ცოტა I-XIII სს./არქეოლოგიური მასალბინს მი-
ხედვით 4 თბ., 1977 .
- 119 რ. ჭ ი ლ ა შ ვ ი ლ ი , ქალაქი რუსბაჯი, თბ., 1958, მ ი -
ს ი ვ ე , ნაქალაქარი უბნისი /ისტორიული-არქეოლოგი-
ური ტომოკვლევა/, თბ., 1964 .
- 120 პ. ტ ა ქ ა რ ა ი ა , ნაქალაქარ უბნისის ბარბოშობღვრე-
ბა, თბ., 1965; მ ი ს ი ვ ე , ნაქალაქარ-არქეოლოგიისის
საბოღობობინს, უტრე. "საბჭოთა ხელიშენება", № 12, 1980,
ტვ. 31-32 .
- 121 ნ. უ ტ რ ე ი ძ ე , მინა ძველი საქარბევილოში, თბ.,
1967, მ ი ს ი ვ ე , აგრევილი მუასსკუბენება ქარბევი
მინის ნარბოვბინს ისტორიისაგინს, თბ., 1967 .
- 122 ვ. ჯ ა ჭ ა რ ი ძ ე , ქარბელი ხელიშენბინსა და პამენელო-
ბინს ახლაპარბობინილო უძველესი ძეგლები ქვეში ქარბევი,
თბ., 20, 1970, ტვ. 52-63; ვ. ჯ ა ჭ ა რ ი ძ ე , ვ. ა რ -
მ ი ლ ა ყ ვ ა , ტაძრები რბინისსა და მის მიპამობინში
/ 1968 წ. მუშობინს ნებნსნარი ანტარბი/, "საქარბევილის
სახელიშენილო მუშობინს არქეოლოგიური ექსპედიციები", 11,
თბ., 1971, ტვ. 63-73 .
- 123 რ. მ უ ს ხ ე ლ ი შ ვ ი ლ ი , ბოღნისი, ტვ. 311-382;
მ ი ს ი ვ ე , არქეოლოგიური ექსპედიციები მასბევილის ხე-
ობინი, თბ., 1941 .

რებელი კომპლექსები და ბიკაჯრ მიჯლი ნაქალაქარები, ნასიგ-
ლარები და სხვ./, აჭრევე ნურილობი ძველებში /რატრე
მხატვრი, ისე კოკუმივნიში/ დასული ცნობები მათ შუ-
სახებ.

ცხადია, აქ ნარმიოკენილი და დახასიახებული სახიხ
V-X საუკუნეების მატრიიალური კულტურის შესნაჯა ჩვენს
მიბნებს სკილიძეა და იტი ჩვენს ამოცანას არე შუაპეღმს,
მაჭრამ მატრიიალური კულტურის ეხნოჭრახული ასპექტი ნარ-
მიჩვენას, ძირიხატი, უმიხატრესი სკოთხების შუპარებიხ დაწვ-
რილებიხ ტანიილით, ქვემიხ შუვეცეპებიხ.

იმი მასალებიხ მიხეპოთი, რომილები V-X საუკუნეების
ქარხული ნურილობი ძველებიდან, ძირიხადაპ ჰატოჭრახული ხბძუ-
ლებიმიხიდან იქნა ამოკრებილი, შესაძლებლა მიტვარწია, ამ პერი-
ოდის საქარხეველს მიხსახილებიხ მატრიიალური კულტურის შუმი-
ეპტი სკოთხების დახასიახება:

1. მ შ ე რ ე ბ ი ლ ი ა და ს ა მ შ ე რ ე ბ ი ლ ი
- 3 რ ლ ე ე ს ი ; 2. ს ა ც ხ ლ ე რ ე ბ ე ლ ი და მ ი ს ო
- მ ზ წ ლ ბ ი ლ ი ბ ა ; 3. ს ა მ ე უ რ ე ე ლ რ ა ე ე -
- ბ ლ ბ ა წ ი .

რა ზქმა უნდა, ჩამოხველილი სკოთხები მიშინეპელი მი-
სახილებიხ მატრიიალური კულტურის ყველა მხარეს მიჯიანაპ
და ამომწურავაპ არ ასახავს, მაჭრამ, ჩვერ ეხელით, რომ ეხ-
ნოჭრახული ყოფის საჩვენებლა ისიწი ძირიხატი და მიათ
მიკვარხევერევენა და სხვადასხვა ხასიათი ამ ყოფას მიტი
სიხრულით ნარმიჩაჩენს.

1. მიშენებლობა

მიშენებლობის შესახებ ტანსაკუთრებიხ საინტერესო

ქვეყნის მთელი უკუნიხის ხევისა და მის მარჯვენა პატარა მდინარეს მორის, - ნერს იტი, ეს აპტოლი, რა ზემო უნდა, სატანგებო ანის მისწორებულ ტარის, სემინარია-სასს-თაბუნს და მცირე ორსარტოლანთ უკუნიხის ასაშენებლად" 134.

მსგავსი მატალიზების მოყვანა, კიდეც შეიძლება, მატარს საერთო სურათის ტარისსავემად, ვთქვამთ, ესეც სა-ჯობარისია. ისინი კარტა გომონებებენ ნერსილიზმით ნაწარმების ცნობებს იმის შესახებ, რომ ნაგებობათა მიშენებლობის პანფე-რის წინ ხებობდა "მედიტაბუნაჲ აპტოლისაჲ", რაც ხშირად "ქუყანის", ან "აპტოლის" პატარაშიც გამოხატებოდა.

„ორიტილი ხანცხელის ცხორებაში“ რამდენჯერმე არის აღნიშნული, რომ მიშენებლობის პანფერის წინ იმ აპტოლის, სადაც მუშაობდა უნდა პანფერო, "ქ უ ა რ ს პ ა ს ნ ე რ ე ვ ე": ორიტილი "ქ უ ა რ ს პ ა ს ნ ე რ ა აპტოლისა მას ჩინე-ბურსა და ინფეს მენებად" / 261²⁰ /, ან კიდეც - "ურთობილ ქ უ ა რ ს პ ა ს ნ ე რ ე ს / ორიტილი და მისმა თანამო-ღუნებებმა / აპტოლისა მას და ინფეს საქმეპ სუნაკუნისაჲს ქუყანისა პატარად, რამეჲს კრძ იტი ხანცხელისა უფიცელს არს უფროჲს ყოველთა მათ კარტაჲთისა უპარნოთა" / 257¹³ / და სხვ.

მაშასადამე, რატორც უბუნაჲ, მიშენებლობის პანფე-რის წინ უძლოდა სატანგებო რიტუალის შესრულება, რომელიც ამ აპტოლის პალატაში, მის "ტანატოლისნებაში", მისთვის "ქურის ტარისასხებაში" / "ქურისა პანერაჲ" / გამოხატებოდა. ამ რი-ტუალის შესრულება, რომლის პანერსილიზმით აღწერა, სამწუხაროდ,

134 ე. მ ა გ ა ი მ ე ვ ი ე ი , 1917 წლის არქეოლოგიური ექ-სპერიცია სამხრეთ საქარტველოში, გვ. 75.

დგარობის ან შემოკუნახავს, ნერვიოზიანი ძველები მიხე-
 ვთხე დასტურდება საჯარო საჯარო ნაგებობაში მშენებლობის, ან ამ
 მიზნით გამოყოფილ სამშენებლო აპარატზე მხრობისას; იგი
 ეს არა მისთვის შემთხვევები საერო ნაგებობაში აშენებ-
 სან, არ ჩანს, მაგრამ უნდა ვივარაუდოთ, რომ იქაც მისთვის
 მოვლენებს უწევდა აპარტი. ამის ანაპირპაპირ მიმართებუ-
 ლად შეიძლება მივჩინოთ სხვადასხვა წესი, რომელიც სახლის
 მშენებლობის დანერგვისას დასტურდება უმეტესად სინამ-
 კრული /სათრეკველი ან ნაგებობის კუთხეებში ვერცხლის
 ფუნის, ანდა მათური ნიშნები აქვეყნით რომელიც საჭინს
 ჩატანება და სხვ./.

ბუნებრივად, რომ ნებისმიერი მშენებლობისათვის
 საჭირო იყო სამშენებლო მასალა და სამუშაო იარაღები. სამ-
 შენებლო მასალები უმეტესად "ნ ი ვ მ ნ ი ყ მ ვ ე ლ -
 ნ ი" უნდა იყოს: "ჭრიტი ხანცხელის ცხოვრებაში" აღნიშ-
 ნულია, რომ "ტარტილი რეგულირება ატანაში" ჭრიტის "მისც-
 ნა... ნ ი ვ მ ნ ი ყ მ ვ ე ლ ნ ი" უნდა იყოს საჯარო სა-
 საშენებლოა" / 250₂₆ /; ხოლო სამუშაო იარაღები აღნიშნულია
 ტრინინი "ს ა ჯ მ ა რ ი"; "ჭრიტი ხანცხელის ცხოვრ-
 ბაში" მოხრობილია, რომ ჭრიტისა და მისი დანამოტავებებს
 "არა აქუნდა ... ცული და ნერაქ, არცა სხვა ვ მ ვ ე ლ -
 მ ა რ ი ს ა ჯ მ ა რ ი, არამედ კვირული მამა და მის-
 ცის ყველი" / 257₄₅ /.

უნდა აღინიშნოს, რომ "საქმარი" აღნიშნულია საბო-
 ლო მშენებლობისათვის საჭირო მათრიალური სახსრების უმეტ-
 სობისათვის. "სერაპიონ ბარბელის ცხოვრებაში" აღნიშნულია,
 რომ ეკლესიის აგების დროს "სახე მინარისა შეშისგან

საქმარნი" /345 20/, ე.ი. მდინარესავე მოეპიწებოდა საჭირო
საქმები. მარტაყ, ამ ღერძინის ურთ-ურთ მნიშვნელობა ი.აბუ-
ლაძე ასახელებს "სახარჯოს, ნივთს, მათერისა"¹³⁵, ხოლო "საჭ-
მარება" მის მიერ აღნიშნულია, როგორც "უხრება, საჭიროე-
ბა"¹³⁶.

როგორც ჩანს, მნიშვნელობასთან დაკავშირებით, ღერ-
ძინი "საქმარი" ორნაირი მნიშვნელობით გამოიყენებოდა - მოცა-
ლად იგი აღნიშნავდა მნიშვნელობისაგვის საჭირო მთელ ნივთიერ
უხრებას, ცალკეულ შემთხვევაში კი ამ ნივთიერი უხრების რამე-
ლიმე ნაწილს, მაგალითად, სამნიშვნელო იარაღებს, როგორც ეს
"ჭრიტი ხანცხელის ცხურების" შემოთხვევანი ნაწილებშია ნარ-
მოცენილი.

წერილობით ძეგლებში შემონახულია საინტერესო ცნო-
ბები სამნიშვნელო მასალის და სამუშაო იარაღების სახეობათა
შესახებ. სამნიშვნელო მასალად გამოიყენებოდა: უ ვ ა , ვ ი რ ი ;
უ ვ ი შ ა , რ ვ ი ნ ა და სხვა. ქვას სატანჯებოდ ამ მიმდრ-
ბისაგვის ამბავებდნენ ან მდინარის ნაპირიდან ამოძიებულ ღებებს
იყვებდნენ. ამჟის ნარწურაში, რომელსაც ქვემოთ სატანჯებოდ
შეგებებინო, დასმხელებულია სამნიშვნელო ქვას სახეობა - "ს ვ ი
ნ პ ი ვ ი"; მნიშვნელობის რის გამოიყენებულ იყო 30 "ჯიჩი
და სხვადა აბავარი", რომელიც "ჭრიტიწიგობს ს ვ ი ნ ა
ს ა კრება".

ქვემოთის ეკლესიას "ვ ი რ ი თ - ბ უ რ ი ნ ი"
აშენებდნენ: მოგებულმა აბნაურმა კარნივე დაფანჯრულია ჭრიტი
ხანცხელის "მოსყნა. ვ ი რ ი თ - ბ უ რ ი ნ ი და ნივთნი ცო-
ველი ქვემოთისა ეკლესიის ასაშენებლად"/250 24-25/.

¹³⁵ ი. ა. ბ. უ. რ. ა. ძ. ე. ძველი ქართული ენის ექსპონატი, გვ. 385.
¹³⁶ ი. ე. ვ. ე. , გვ. 386.

ახალი უკუესიის ამბუნდინსას ზოგჯერ ძველი, "უჭ მწაპ
 მებდარე " უკუესიის ქვედასაც იყვებდნენ. ასე მასტროსაჲ,
 "სურამიონ მარტვილის ცხოვრებაში" მოახრობილია, რომ სურა-
 პიონს და მის სახამმზებაველებს ძაღვთა ცაჭქირძაჲ მათ მიერ
 შერჩეულ აპტობას უკუესიის ადრბა, წაძაწ აპტოლი მუჰაჲ
 მინჩი იყო საშენი ქვებიჲ და ქვა მინარინძან ამოქქონძაჲ, ამი-
 ჭომი თორჯო ჩორჩანელინს ჩრველი მათ მიშენებლობისას საშიოყვინეს
 უმბაში "უჭ მწაპ მებდარე" უკუესიის ქვები /325₁₋₁₅/. აქვან
 ცხადია, რომ სამშენებლო იყვებდნენ: ა. მ. პ. ნ. ვ. რ. ს.
 ლ. მ. ვ. ბ. ს., მ. ძ. ვ. ლ. ი., მანჭეველი, "უჭ მარე" ვ. ვ. ვ. ვ.
 ს. ი. ს. ქ. ვ. ვ. ბ. ს.

საჭირო მასალას- ქვასა და კირს მიშენებლები ყოძულობ-
 ბუნდ ხანყთს ნინამძღვრის - მამა არსენის ინიოკასტიკოჲ მანყ-
 ბული უკუესიის ასამშენებლარ: "ქვაჲ და კირი ღრინაჲ შორიჲ მოა-
 ქუნდა ძველმა მათ ჯამაჲ კაცმა ბურჯამა, და ჯოველი ს. ა. ს. ნ. კ.
 რ. ი. ა. ი. ნ. კ. ვ. ბ. მ. პ. ა., წამეჯო ი. ყ. ი. პ. პ. ვ. ს. მ. ა.
 შ. ვ. ნ. ვ. ბ. ვ. ლ. ნ. ი. ლ." /277₁₀₋₁₁/. ამ მხრივ მუჰაჲ საინჭე-
 რესო ცნობებია პაცული მშენებლობის მონასტრის მასტროსი ჭაძრის ვრ-
 ვრთ ღრესკული ნაწიურაში, რომელიც X საუკუნის შუა ხანებში მ-
 რილგებდა¹³⁷. მასში აღნიშნულია მიშენებლობისას ზეთის ურთი ნილის
 მანძილზე ცანჯული ხარჯი; "/.../ ვსე იყო ვ. ა. ლ. ა. ჭ. ბ. მ. ა.
 პ. ა. მ. მ. ქ. მ. ვ. პ. მ. ა. მ. ნ. მ. პ. ი. და აბავერმა მუქუნიშემაჲ,
 რომელი წელიწადისა მადგებინს: პრამაჲ - 3/20/ ახასი; ლუნიოჲ -
 ღისოსი ვ /5000/; რკინაჲ - იტრა ნ /50/; ხუარბალი - ჭრევი სმი
 /250/; ღალიჭონი და ხუროჲ და მჭეპელი, რომელი მარაპის მურე-
 ბოპა - ჯი /70/; წარი, რომელი ქვასა კრებდა ლ /30/; კორი და
 სუსუაჲ აბავერნი, რომელი ჭრეჭრი - მშირიჲ სპონდოქსა კრებდა-
 ლ¹³⁷ ვ. მ. ა. ყ. ა. ი. შ. ვ. ი. ლ. ი., 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპე-
 დიციის სამხრეთ საქარტველოში, გვ. 49-51.

/30/; სხვადა აბავერი, რომელი [...] კრებდა 2/60/ [...]
ყოველი ერთი და მოქმედები 3 /80/ [...]¹³⁸.

ნაწილების ტექსტის წინა ნაწილიში აღნიშნულია, რომ
მშენებლობას დასაბუთებს ამ საქმისსათვის სატანგებოთ და მოცოფი-
ლი პირი- ტრიტალი, რომელსაც "საქმისა ბედამიტომელი" ეწო-
დება¹³⁹. ნაწილსაც მისი სახელითა მუხრულგებული. იგი ამ
თანამდებობაზე დაუბრუნიათ ადარნასუ მურაპალაფს დატრატ
ერისსავე ერისსავესა და დათო მათსტროსს, რომელსა საფასო-
საც დატრატულა მშენებლობა: "ღირს-მიცო ღებრემან მსახურებასა
ამის მათსა... მი ეცავ სსქმისა ბედა-მიტომელი. და არმშენ
ღებრემან ტანებასა მათსა /იკულისხმებინან დატრატ ერისსავე-
ერისსავე და დათო მათსტროსი / ერთტულგებას ჩემი"; ნერს
ტრიტალი.

ნერსტომით ნერსტომით ჩანს, რომ მშენებლობის სა-
ერთს ხელმძღვანელს და მხარეებში ეცავდა, რომელსაც "მ ა ნ ა -
შ ე მ ნ ე" ეწოდებოდა. "სერსპირს ბარბელის ცხოვრებაში"
მოხარობილია, რომ ხუჯათიდან მოწვეულ კალატობს "მ ა ნ ა -
შ ე მ ნ ე" აქუნდა კალატობს სახელით "მურატული" /344 37/.
საინტერესოა ისიც, რომ "ესე რჩივენი იცვენენ მოძღუარ და მას-
ნათებელი სიმრავლისა მუშაკოსასა" /344 38/, ე.ი. მრავალ მუშას
რჩივენი მოძღუარ და მასნათებელად ებრუნენ, ანუ მშენებლობის
საქმეში ნერსტომიდან.

იგივე მასშტაბების მშენებლობაში რომ ერთტორულად რამ-
დენიმე კალატობს უნდა მიეღო მოწარმეობა, ამის მაჩვენებელია,

138 რატორს ეხებავე, მოტორს აბტოლას ნაწილების ტექსტის დატრატ-
ლია.

139 ე. მ ა ვ ა ი შ ე ი ე ი , დასაბ.ნაშტ., ტვ.48.

ლეონტი ილია, რომელიც იმდროინდელი წარწერებით "გა-
 ლათინი" დასახელებულია მრავლობით რიცხვში /მე, რა მემა
 უნდა, აქ უნდალო ქვის მიხედვით არ ვიპოვებებო/ . ტარდა
 ამისა, ჩვენ გვაქვს შემთხვევები, რომელსაც ეკლესიის ფასა-
 გებზე ჩამოქრ სკულპტურებში, რამდენიმე პირთა ტონით, არ
 სხვა სამშენებლო ნარკვევით ხელში გამოსახული; მატალიაპ,
 ს.ლუკას /ბერი სვანეთი/ ეკლესიაში იქნა რელიეფური ფრეს-
 ბენითა, რომელზედაც სწორედ ეკლესიის კალათებშია წარმოდგე-
 ნილი¹⁴⁰ . ასევე მრავლობით რიცხვში იხსენიებოდან "კალათბნი"
 ჯიოსუბნის წარწერაში¹⁴¹ , ხოლო ჯრუჭის ტარის XI საუკუნის
 წარწერაში პირდაპირ არის დასახელებული იქნა კალათბ- ტარ-
 ტი და ფილონი, რომელმაც უფასოდ აუტაბ ამ ეკლესიისაღვის
 "სვეტობი"¹⁴² .

X და XI საუკუნეების ეპიგრაფიკული ძეგლების მიხედვ-
 ეთ, საქარტველოში დასტურდება "კალათბმუხუცესის" იწმტობუ-
 ტის არსებობა. "კალათბმუხუცესი", რომელიც ამას მუიო სიფყვა
 გვიჩვენებს, "კალათბნი", ე.ი. სამშენებლო საქმედა მსტა-
 ტბის უფროსია; მათთანამე, ასეთი მსტატი ურთი და იქნა კი არ
 ცოფილა, არამედ მთელი ჯგუფი არსებობდა, რომელმაც მათთან
 "უხუცესობი" / ე.ი. უფროსი, ხელმძღვანელი/ ჰყავდათ. ცნობი-
 ლია, მატალიაპ, რომ ბერიის ტარნი /დასავლეთ საქართველოში/
 რომელიც ბარათ III-ის ბრძანებით აიტი და რომელიც მუიოთ

140 ქარტლი წარწერების კოლექსი, II, წარწერა 147, სურ. 122.
 141 ი ქ ვ ვ , გვ. 46, წარწერა 24/ბ/.
 142 ი ქ ვ ვ , გვ. 156-157, წარწერები № 181, 182, სურ.
 141, 142.

ბატონო პაპიაშვილი, აუცილებელია ვინმე სტრუქტურის, რომელიც
 "ტელეკომუნიკაციების" ფორმა. "წმინდა რეგისტრაციის, მუხ-
 ებზე წმინდას ამის საფრისა ამშენებელსა, ტელეკომუნიკაცი-
 ცის სტრუქტურისა", აღნიშნულია ნაწილობაში¹⁴³. ასევე, რეგ-
 მსტრუქტურის /ტელის რ-ნი/ XI სტრუქტურის მხარეზე ნაწილობაში შემო-
 უნახავს ენობა "ტელეკომუნიკაციების" ვინმე ტრინტის შესახებ¹⁴⁴.

ნების ტარის ბეზრისტილი ნაწილობაში საინტერესოა
 იმ მხარეზე, რომ მასში აღნიშნულია მშენებლობის რის ტარე-
 ლი ნაწილობის სახეობები. ესენია: 1/ ჟ უ ლ ა რ ი - 20 ამაღ-
 რამა მიცემული ჯამატრის /" მიბიბი" / სახით "ტელეკომუნიკაციების",
 "მიწებები", და იმ ანაბრისა პატრონებისათვის, რომლებსაც
 ქრისტიანული საბიბიბი იყენებდნენ; 2/ ნატრისტილი და ხორბალი,
 რომელიც მშენებლობაზე რეგისტრაცია; 3/ ს ა მ ი ე ვ ე ე რ ი
 მ ა ს ა ლ ა - რიბა, ქრისტიანული, ქრისტიანული და სხვ. აქვე
 აღნიშნულია ჟ რამდენი კაცი მუშაობდა მშენებლობაზე საინტერესო:
 " ტელეკომუნიკაციების, ხარის და მშენებელი რომელი მარტის მუშაობდა 20
 /70/; და ფრედი ვი და მიწები 3 /80/", ვ.ი. სურ 150 კაცი.

აღსანიშნავია, რომ მარტის ვი-ვიბი ვი-ვიბი ატრის
 რეგისტრაცია ვინმე ტრინტული კაცისათვის შენიშნული ვი-ვიბი, რომ-
 ელი შეადგენდა სამას ხუთ რამდენს /3457/. ეს მარტის საინტერესო-
 სი აღნიშნულია ვი-ვიბი ანაშენებელი "მეტი[ა] მარტის ვი-ვიბი
 კომუნიკაციების" /345 12-14/, სადაც შემოწმებულია სახელით ტრ-
 ებები რეგისტრაცია ანაშენებელი შესრულებული /"მარტის კომუნიკაციების"
 ნაწილობაში: "აქ რეგისტრაცია სახელით რეგისტრაცია, სადა ესენი მარტის ვი-
 143 ვი-ვიბი ნაწილობაში კომუნიკაციების, 11, #12.
 144 ი ვ ე ე , # 69.

და მიტოვდა ეს „ჯარის ურისებელი“, ხოლო როგორცაა სარკმელია
ამოცვლანაც დაუსრულებიათ "სამხალაჲსი ზეს მიტოვება / მიწას-
ტრის ნინამძღვარია - ს.გ./ მრთა მათ ღაღაჲთა მება
სარკმელია აღმოსავეთისასა" /345₁₆₋₁₇/¹⁴⁵.

აქვე დასტურდება, რომ ეკლესიის ასამეფებლად ბრ-
ბუღი დასამრჯელოს - " ნ ა რ ს ა გ ე ბ ე ლ ს " უნოებობენ.
მარტალია, დარღული კაცის შემოწინიერი მჭრე დაილია, მატრამ
" მაგლი წმიდისაჲ /იხულისხმება სერაპიონ ბარბელი-ს.გ./
მარაპის მოსცემის ნ ა რ ს ა გ ე ბ ე ლ ს ა , რამეთუ სა-
ბერ ბინარისა შემოსილია სარკმელი" /345₁₉₋₂₀/.

წერილობით ძეგლებში დასტურდება სამეფებლად იარა-
ღები: სახვარი, მრთაჲ, ცული, ნურაქვი და სხვ. "მიწასა და
ევატრეს ცხოვრებაში" აღნიშნულია, რომ "დასცა სათ არი მამა-
მან ჰუნემან წმიდამან მით და აღამეფეს ეკლესიაჲ ". ღრტილი
ხანცებელსა და მის ღაღაჲთაჲებს ეკლესიისა და სენაკების
მეფებლობის მრთს "არა აქუნდა... ც უ ღ ი პ ა ნ ე რ ა ე -
3 ... არამეგრე მამათა მოსცეს ყოველი" /257₅/.

სერაპიონ ბარბელია "აღილი ჯელია ზესიდა მ რ მ მ რ ი
რ ე ნ ნ ს ა ლ პ ა გ ა მ მ ა ე ა ნ პ ა ე ა ჯ ა -
რ ნ ი ღ მ მ ა რამეგ მება რიგ-რიგაჲ" /229₂₉₋₃₅/ . "სერა-
პიონ ბარბელის ცხოვრების" ეს ადგილი საინტერესოა იმითაც,
რომ აქ პირდაპირ არის მიწინაშეული მითიქვანაზე, საკუთრად

145 სამწუხაროდ, აღნიშნული ეკლესია ამჟამად აღარ არის და არც
მოწყვეტილების შემოწმება შეტანილია. ამ წარწერაზე პირველად
მიუთხიდა აკაპ. ივ. ა ვ ა ხ ი მ ე ე ნ ი მ ა /იხ. მ ი ს ი ,
ქართული პალეოგრაფია, II ტომი, თბ., 1949, გვ. 41 /; იპრ.
ქართული წარწერების კოლექცია, II, გვ. 9.

მინარტული მიწისსაფრის მიჯნის პაპებამდე. როგორც მასილი მარ-
ბმელი გამოცდებში, თორღო ჩორჩანდელი სერაპიონ მარბმელს
და მის მანამაღმარებს მუცლურად მიუჩინა ვინმე "ჭაბუკი
ასაკით, რომელი არს ძალითა, და პრეჟა: "შვილი საფურარელი,
ჭაბ-ჭევე წმინდათა ამით ხვალე ღანთიპოთთან ვიპრე მინუჩრამ-
დე [ჩაოქენი] შ ვ მ მ ნ ვ რ ი ლ . შ ვ მ მ ვ ე ლ მ ნ , მი-
მიცემივს მათა, ვინა /მ/მთან აპტოლსა ამას წაქოჯრ არინან"
/3286_მ/. სწორედ ვრთ-ვრთ ასეთ აპტოლს, რომელიც "ნაჯათ
ვწოქობის", სერაპიონი ლოქებზე გამოაქანდაკვებს მემოქანსახე-
ლებულ ჯერებს, "რომელინი-იტი იხილვებთან ვიპრე მლენდე/ლ/აპ
მლენდე"/ 3293/, მასძენს მასილი მარბმელი.

მარტოც, ლოქებზე ჯერების გამოსახვა და ამით მათი
სამიჯნე გამოცდებმა ჩვენთვის უნდობლია რეალურად არსებულ
ქვაჯერებისა /როგორც ნარწერიანების, ისე უნარწერიანების/ და
სტელების სახით. როგორც ჩვენ ამას აღვნიშნავთ, უსაფუძრ,
ვსულისხმიმთ იმასაც, რომ აპრე შუა საუკუნეების ქარტლი /და
საქარტლელს სხვა კუხებებში/ აღმოჩენილი ქვაჯერები, პირველი
რიგში, საკლტო პანიშნულების ძეგლები იყ. მათი ვრთ ჯგუფი
საქარტლი. არის შენდავლილი წ. ჩუბინაშვილის მიერ. ეს ქვა-
ჯერები, ანუ სტელები, როგორც ნუსი, შიქტება სამი ძირითადი
კომპონენტის - მამისის, სტელის, ან სვეტის და მასზე პაპებულ
ჯერისათ. სრული სახით ასეთი ქვაჯერის გამოსახვება მემო-
ნახულია ვანის სიონზე, რომელიც IV საუკუნის შუა ხანებში
მარტოდა¹⁴⁶.

146 Н. Ч у б и н а ш в и л и , Хандиса, Тб., 1972, სურ. 33(2).

როგორც ვაღწევს ტაძრის X საუკუნის დასასრულის ურთი
 ნაწილებიდან ჩანს, "ჯვრის გამოქანდაკების" აქლანობიდან
 გამოიყვანებოდა ტერმინი "გამომხატველი", ანუ "ჯუარისა გა-
 მომხატველი". ურთივეს "ჯუარისა გამომხატველი" უფრო
 უნდა ეძღვნებინა, რამდენც მოხსენებულა ამ ტაძრის
 საფუძვლებს ტაძრის ნაწილები¹⁴⁷.

უკანა კედლისა და სტელის ამ დასრულებიდან ვაღწევ
 ღრმა გამოკვლევა ნ ე ს ე ს ს ტ ე რ ა , რამდენც მხოლოდ
 მათგან მხოლოდ ჩვენამდე მასზე ამოკვეთილი და ა.შანიძის
 მიერ 616-619 წწ. დათარიღებული ნაწილები¹⁴⁸. ვაღწევ უნდა გა-
 მოკვლევა არა იმის გამო, რამ მასზე ნაწილია /ნაწილები სტე-
 ლის, ლურჯი მისი დათარიღებული, ან მასზე ადრინდელი სხვადა-
 ცნობილი¹⁴⁹, არამედ თითო ამ ნაწილები ასახული რეალიზაცია.
 მასში ნაწილია, რამ უნდა უნდა განვიხილო, ძველ სტელისა და
 დასრულები მცხეთის ჯვრის სახეზე ეს ჯვარი აღმართა "ნ ა ს -
 ე რ ე ე ს ა ე ე ე ა რ ა ს ა ბ ე რ ა". სწორედ
 ამიტომ, აქამ. ს. დაწინაა ამ სტელის მიიჩნევა "ფოტოგრაფი"

147 ქართული ნაწილები კარავსი, I, № 157.

148 ა.შანიძის, ძველი ქართული ენის ქრისტეობითა ექვ-
 სი კონსტანტინე, 1935, გვ. 25, 108. ვ. ს. ი. ი. შ. ა. ვ. ა.
 ქართული სამართლის ძეგლები დასავლეთ საქართველოს ნაწ-
 ილებში, გვ. 146.

149 იმ. მაგ. უკანა კედლის სტელის: მათგან დათარიღების ნაწილები:
 რ. მ. ე. ს. ბ. ე. რ. ი. შ. ე. რ. ი. , არქეოლოგიური ექსპერ-
 სიზები. მათგან ბუბაში, გვ. 12, ტაბ. 11, სურ. 3;
 ან უკვე დასრულებული ბუბაში აღმოჩენილი V-VI სს.
 სტელის მათგან: ე. ა. შ. ა. რ. ი. შ. ე. , ქართული ხელო-
 ვნებისა და რეალიზაციის ანტიკონსტანტინე უძველესი
 ძეგლები ქვემო ქართლიდან, გვ. 52-53; ქართული ნაწი-
 ლების კარავსი, I, № 26-42.

სააგრომომხმარებელი უფლებების ტერიტორია "150, ხოლო
 აკად. ნ. ბერძენიშვილის პასუხით "სალოცავი ჯვარი უმრავლეს
 შემთხვევაში ამავე ძროს მიწის /ქვეყნის/ საკუთრების ნიშანით
 იცნობა¹⁵¹. აკად. გ. მელიქიშვილის მოსაზრებითაც, "კერძო საკუთ-
 რებაში მცოცხე მიწებზე იპოვებოდა საცანკებო ნიშნები - წარწე-
 რიანი ჯვრის მოყვანილობის ქვენი", რომლის ერთ-ერთ ნიმუშაპ
 მას სწორედ ნფისის სტელის ბაზისი და მისი წარწერა მოჰყავს¹⁵².

ესაიგი, სურათიონის მიერ აღმოჩენილი ტერიტორია ჯვრებს,
 ღრუ საკუთრის, სამხრეთული ნიშნის/ აგრილის მომიჯნის/
 პანიშენებზეა ქონება.

მარტალია, ჩვენი ნაშრომის ქრონოლოგიურ ფარგლებს
 სცილდება, მაგრამ მანც უნდა აღინიშნოს, რომ XII-XIII სს.
 ბიზანტიის საცანკებო სამიჯნე სტელები წარწერებითა და სპე-
 ციალური ინიციალური პანიშენების ნიშნებით/იხ. მატალია; ქვე-
 ში ქარტლის, ს. ჩხიკვიას მიდამოებში მიკვლეული სტელები, რომე-
 ლიც გაუკვლია ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმ-
 ში¹⁵³.

არ არის გამოჩენილი, რომ ბოტანიკური უმრავლეს სტელა,
 რომლებიც მრავლად გვხვდება საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში,
 აგრეთვე აღიარებულ ხანას ეკუთვნოდა, ხოლო მარტლის მიდამოების სა-
 ლანდო მენდელის მუზეუმ მარტლაც აღმოჩენილი აგრილებზე სურათიონ-

150 ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა , ფოტოპლანი ქვეყნული საქართველოში, იხ.
 მისი შრომები, ტ. 1, გვ. 1949.
 151 ნ. ბ ბ რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი , მინამთხრომების ფორმებისა-
 ლის ფოტოპლანი საქართველოში, გვ. 157, გვ. 52.
 152 გ. მ ე ლ ი ქ ი შ ვ ი ლ ი , ფოტოპლანი საქართველოს პოლიტიკუ-
 რი კუთხითა და საქართველოში ფოტოპლანი ურთიერთობათა
 განვითარების ბოტანიკი საკითხი, გვ. 1973, გვ. 57.
 153 მათი ნაწილი გამოცემულია და მათზე მოხატული მასალა /წარ-
 წერები, ქვები/ სალანდოპო რანდელიშვილია ვ. ყ ი ს კ ა -
 რ ი შ ვ ი ლ ი ს მიერ; იხ. მისი ს. ჯანაშიას უნივერსიტე-
 ტი ბოტანიკი საინსტიტუტი ნფისი, გვ. 1959, გვ. 70-93.

ის მიერ მიწოდებული ლაქები უკრებინს გამოსახლებრიც .

წერილობით ძეგლებში დადასტურებული სამშენებლო იარაღები ხშირად გვხვდება უკრების კარვლებში დასაშვებ რელიეფურ გამოსახლებებში, რომლებმაც მშენებლები-თავ-თმები, მოგვიან კი უსივრცეობა გამოსახული ობიექტების, უნებლიე გამოსახლებმა მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძრის ჩრდილოეთ კარვლებზე- ადამიანის მიხრილი მკლავი ხელში ტრეჩოთა და იქვე ხერხედივით არსებული ნაწილები¹⁵⁴; XI ს-ის ირი რელიეფი ბუჩო სავანეთის სოფ. იუზაპან¹⁵⁵ და სხვა/, მათში ამ მიხრივ სრულიად განსაკუთრებულია მპ.არაგვის შენაკების-ხაპის ხეობაში, სოფ. ქორლოს უკრების დასავლეთ კარვის კარნიშზე მოხატული მშენებლობის ამსახველი X ს. რელიეფები¹⁵⁶.

როგორც ამ რელიეფების ურთ-ურთ გამოცემული რ.მე-ფისაშვილი წერს, აქ ნაჩვენებია მშენებლობის სხვადასხვა მიმენტი: "ქვის ტაძარი მარხილით, ქვის ტაძარი ბურთთ, ქვის ტაძარი, ქვის ტაძარი და სხვა. ურთ-ურთ ქვაზე, სავარაუ-ლოა, ხსნარის მარტოვი მანქანით აწევა ნაჩვენებია"¹⁵⁷.

ჩვენის მიხრივ დადგინებულ, რომ ამ რელიეფებზე ქვის ტაძარი მარხილით ირანისა და ნაჩვენებია: ურთ შეთხვევაში ქვის და-

154 რ. მ. უ. ს. ხ. ე. ლ. ი. შ. ვ. ი. ლ. ი., მცხეთის სვეტი-ცხოვლის უძველესი ნაწილები და მათი დამოკიდებულება მელქიშვი-ძევის კადასტრის ანგარიშთან, ქბ. I, 1942.

155 ქართული ნაწილების კოლექცია, II, სურ. 122.

156 ს. მ. ა. ვ. ა. ლ. ა. ზ. ი. ა., მთელი რიგი, თბ., 1951, გვ. 52-ფურც.; ს. მ. ა. პ. უ. ა. მ. ე. ქვის დამუშავება მთელი რიგი, მსგ., V, თბ., 1951, გვ. 38-39, სურ. 1, 2; რ. მ. ე. ზ. ი. ს. ა. მ. ე. ლ. ი. ა., მშენებლობის ამსახველი რელიეფები ქორლოს ძეგლებზე, 34-37; თ. ი. ს. ი. ვ. ე., Рельефы рубаша X-XI вв. со описаниями строительства храма У селения Корого, стр. 219-234; Н. А. А л а д а ш в и л и, Монументальная скульптура Грузии, фигурные рельефы V-XI веков, стр. 106-109, рис. 99, 101, 113-115.

157 რ. მ. ე. ზ. ი. ს. ა. მ. ე. ლ. ი. ა., დასახ. ნაშრომი, გვ. 35.

ტვირთული მარხილის წყვილი დაუღიჯილი ხარის ეზიგება, მუორე
შემიხვევაში კი-აპამიანი. ამ შემხვევაში აპამიანს მხარ-
ზე გადმოხვეული აქვს ზოგადი რამდენი გამომხველია მარხილი.
სადა ამისა, აქვეა წარმოგონილი ქვის ბურთი გადამის
ორი წესი- ერთად აპამიანს ქვა ზოგად აქვს ბურთი მი-
მული, ხოლო მუორე შემხვევაში ბურთი გადამული ქვისა-
თის ხელში შემოხვევათა და ისე ეზიგება. ასევე მიხედობ-
ლის აგრეთა წყლის მიხედობა ორი წესიდა წარმოგონილი - ერთ
შემხვევაში აპამიანს ბურთი ზოგადიხვეული კი აქვს გა-
დამული, ხოლო მხარზე გადამული ზოგადი ბოლოს მარჯვენა
ხელით იმატებს, მარცხენა ხელით მას უსახელო სურათ უფი-
რავს. მუორე შემხვევაში- მის წინ მუორე აპამიანს მხარზე
აქვს გადამული. ვარცხნილია ვარცხელი, რამდენსაც, რამდენ
ჩანს, წყლის გადამსაგნად იყენებდნენ, ზემოა, ან არის გამი-
რცხელი, რომ იგი კრის გადამსაგნი ვარცხელი იყოს.

უხლოდათ ს. ბეგუკაძის ამრით, რამდენსაც საგანებო
შეიხვევათა საქარხელების დანამდებოდა უხლოდათუდ ყოფილი შე-
მორჩენილი ქვის დამუშავების ხარხური წესები, ეორილის "და-
რელიეფებზე მიყვამული ქვის" დამუშავების პროცესში ამჟამად
მიხედობი გაველიებულ ხერხებს დავაგებებს. მაგალითად, ერთ
მარელიეფზე მიყვამულია ქვის გაჭრის რისი ე.წ. "მორბედი მი-
შობა" ბურის დამჭრისა და ურის დამრცხების სახით. ორი
ქვის მკვედელიდან ერთს ქვის სიღრმეში ჩასული იარაღ უჭირავს
და მუორეს მარჯვ აღმარული დიდი კვერი ამ იარაღზე დასარცხ-
მელად აქვს მიმარჯვებული" და სხვ. 158

158 ს. ბ ე პ უ კ ა ძ ე , "დასახ. ნამოციმი, გვ. 39.

ქორეოს რელიეფობი შესანიშნავი ილუსტრაციაა "ტრიტილი
 ხანუბელის ცხოვრებაში" მოახრობილი ამბისა, როდესაც ხანუბელს
 წინამძღვრის- არსენის მიერ წამოწვებული ეკლესიის მიშენებლ-
 ბის რჩის "ქ ვ ა ლ რ ა ვ ი რ ი თ რ ი ა რ შ ი რ ი თ
 მ ი ა ქ უ ნ რ ა დ ნ ე ლ ი თ ა მ ა თ გ მ ა თ ა ვ ა -
 უ თ ა მ უ რ გ ი თ ა " /277₁₀/.

ტარა ამისა, როგორც ამას კვიკის ნაწიერის ბეზიმოტანი-
 ლი ჭაქსთი კვამეზობს, სამშენებლო მასალის ტარასაჭანაპ იყ-
 ნებებზე ხარს, ჯორს და სხვა კამხვე ძალას. ნაწიერაში აღნიშ-
 ნულია, რომ მიშენებლობის რჩის ლამოყვრებული იყო " ჯ ა რ ი ",
 რომელი ქვასა კრებდა 6/30/. ჯ ო რ ი . და სხვა ა მ ა ვ ე რ ი ,
 რომელი [...] სპონდოქსა კრებდა 6/30/, სხვაჲ ა მ ა ვ ე რ ი ,
 რომელი [...]¹⁵⁹ კრებდა 6/60/".

ძველი ქართული წერილობითი ძეგლებშია შემონახული ყრობობი
 მიშენებლობის რჩის, მისი ხანჭრდელიობის შესახებ. "სურაჲნიწ
 ბარბამელის ცხოვრებაში" აღნიშნულია, რომ ურე-ურეი ეკლესიის
 მიშენებლობას, რომლის "ხურაშიოძლუარ და ბეპამიქომელი საქმისა
 მის ტარბანელი და რჩი იკი ძმანი იყვენეს"/335₁₂/, მოუწ-
 ნენ სამი ნელინაპს: "შ ვ მ რ გ მ ა რ ს ა მ ი ს ა ნ ლ ი -
 ს ა ს რ უ ლ ი ქ მ ნ ა ე კ ლ ე ს ი ა " /335₁₆/.

საინტერესოა, რომ ამ ეკლესიის ამშენება ტარბანელსა
 და მის სამხმარებებს ძალბე უჭირდათ, "რამდენე ქვანი მათ აპ-
 თოილანი ჭყადაჲნი დაჲრუი იყვენეს, ვინა[ჲ]ცა ნელინაჲნი რა-
 ჲ სმი ლონიერობეს და უშუერსა რასმიე ქვასა მუნიო კამიო-
 ლობეს" /334₂₋₄₄/. ლე ჩვენ ამ მატალითს ქვემოდასახველ-
 ბურ სხვა შემხებვეებს შევეპარებთ, რაინახავთ, რომ მიშენებ-

¹⁵⁹ აქ ნაწიერის ჭაქსთი ნაქულია და არ ჩანს ლე ეს 60 ამა-
 უერი რას "კრებდა".

ამ წარწერის ნაკლები ადგილები სხვადასხვა ადგილებზეა.
 ურთ-ურთი ვარიანტებიდან ჩანს, რომ ტაძრის მშენებლობა 25
 წელს ტრეპეპეობა¹⁶³ ..., ხოლო ოშკის ტაძრის მშენებლობა,
 სხვადასხვა მოსაზრებების მიხედვით, მიმდინარეობდა 10, 20,
 30 და 50 წელს¹⁶⁴.

2. საცხოვრებელი და მისი მოწყობილობა

ბეიოთ საურბარო გუგონა ძველ ქართულ წერილობით ძეგ-
 ლებში რაცაო იმ ცნობების შესახებ, რომლებიც ძირითადად,
 უხეობა მოწარმების, ცალკეული ეკლესიების და, მათთანა-
 მუ, საკუთარ პანიონების წაგებობების მშენებლობას. უხლა,
 არსებულ ცნობების მიხედვით, რაგახანისათმ ადამიანთა საცხო-
 ვრებელი და მისი მოწყობილობა. ჰატოტრაფიული რეგრაგორის
 ძეგლებში, ბუნებრივია, ძირითადად წმიდანთა ცხოვრებაა აღწერი-
 ლი, მატრამ სამოტარების სხვა ჭუნების წარმომადგენელთა სა-
 ცხოვრებისა და მისი მოწყობილობის შესახებაც შეიძლება მათ-
 ში ცნობების წახვა.

163ა.შ ა ნ ი ძ ე , ბოღნისის წარწერები, "ნობათ", 1, 1975,
 გვ. 31, არსებობს ამ წარწერის ურთე ურთი განსხვავე-
 ბული წაკითხვა შ. ამირანაშვილისა. ამ წაკითხვითაც ტა-
 ძრის აგების რწ 15 წლითა განსაზღვრული /იხ. შ. ა მ ი-
 რ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი , ბოღნისის ტაძრის აგების მარტოს
 რამუსტებისათვის, " საქარმეველს უბოგვეწიკური იწსტ-
 ლუტის შრომები", № 4 /61/, 1958, გვ. 3-5/.

164 რაწერილებით იხ. ვ. ს ი ლ ი ა ვ ა , ტმოკვევა ოშკის
 ტაძრის უტოტრათ რელოგებისა და აშენების მარტოს შესა-
 ხებ ახლად აღმოჩენილი ეპიტრაფიკული ძეგლების მიხედვით,
 "მაცნე", ისტორიის... სერია , 1, 1977, გვ. 141-142.

თორთ მერჩულე საქმიანებში, რომ "პირველმა მამ პლე-
 მა ნუგარისა მამისა ჩუენისა ტრეტორისა დიკხედი იცო ფრინაპ
 კანონი მინაფრეა მისაჲჲ, რამდენუ სუნჯათ მათა მინა იცო
 მ ც ი რ ე ს ა რ ე ე ე რ ი პ ა მ ე უ რ ა ე ბ ი
 ს ა ე ე მ ე რ ი რ ა თთაჲ ს ა რ ე ე ე რ ი ე ე რ ი -
 ს ა მ ე ს " / 226 37-40 /; მათსაჲჲ, საქმიანებულაჲ ტრე-
 ტორ ხანუგელსა რა მის ღანამბრახველებს მეტაჲ მძიმე ასკუტორ
 პირობებში უცხოვრისა- სუნჯაში მცირე სარეგული, შეურაცხი
 / ე . ი . უბრალო / საგებელი რა ნელისაჲთის თათ სარეგული ჭურინ-
 აჲ მხორაჲ. ეს პირობები ღეილან მერჩულესაჲ "ფრინაპ დიკხე-
 ლაჲ" / ე . ი . დარბე მკაცრაჲ / მინარინა. უფრო მეტიჲ, "სუნჯა-
 მსა მათსა ს ა ე ე მ ე რ ი არა აქუნდა, - ღანაჲტორბს ავტორი,
 - რამდენუ ეცხები არა აღებებოდა, რა არცა რამე სანთელი
 აღანთთან" / 267 4-5 / .

რაც შეეხებოდა საერო პირთა საცხოვრებელს რა მის
 მოწყობას, ამის შესახებ შედარებით მეტი ცნობები რაჲ
 "შუშანისის ნამდებში".

წაწარმოების მიხედვით, პიტახში ღანის სამეფობე-
 ლში საკმაოდ რამოუკიდებელი რა შეუზღუდავი ხელისუფალი
 ჩანს. მას აქვს ღანის სარეგულირების ადგილი, ამ შემხებე-
 ვაში ცუტად, რომელსაჲ ეწოდება " რ ა მ ე ა " / 13 18 / . პიტ-
 ახში სახელურს მოეპოვება სპეციალური სამეფო, რომელსაჲ
 ეწოდება " ტ ა მ ა რ ი " / 24 2 / .

საინტერესოა, რომ მოგვიანო ხანაშიც / IX ს. / , ხელ-
 სუფლის საცხოვრებელს " ვ ა რ ა ტ ი " ეწოდება, ხოლო მის
 სამეფოს, სანბს- " ტ ა მ ა რ ი " . ტრეტორ ხანუგელის შესახებ
 მის " ცხოვრებაში " წაწვამისა, რომ იგი ღანმარათ ამოგ კურავა-

ლტმან, "მინ-რამ -ინია პალატა" /262ჯ/, ხოლო "თბარ მი-
ვინა კარსა ჭ ა ძ რ ი ს ა მ ა ზ ი ს ა ს ა , მათინ ჟ-
რამალათ ბე ალტა და ნინა მიუტემა" /262ჟ/.

"მუშაინიკოს ნამებინიანი" ვიცი, რომ "ტადარში" არის
"მიერე ს ვ რ ა კ ვ ბ ი " /16,1ჯ/; პიტაბშის სახელს ჰყავს
მათისი უპისკოპოსი: " ვ ვ ი ს კ ვ კ ს ი ი ბ ი ს ა ბ-
ღ ი ს ა ზ მის პიტაბშისაჲ , რომელსა სახელი ვრჯუა აფოც"
/17,10/. ეს აფოცი ნაბარმოებში სხვატანაჲ ჩანს და ყოველთვის
ბაბტანბულია, რომ იგი არის "უპისკოპოსი სახელისა ზესისაჲ"
/ვ.ი. ვარსკენისა/ /15,14¹⁶⁵.

ბელოვალს, ჩვენ შემთხვევაში ნარჩინებულ ქალს, მალარი
ჩანტის ხელისუფლის მიუღღეს, ქქონა მათისი ცალკე საცხოვრე-
ბელი- "ჭ ა ძ ა რ ი ზ ჯ ს ი ", რომელიც მუშაინიკოსა და-
ტაჲ და "ეკესისაჲ შევიდა". მუშაინიკოს, რატარე ბელოვალის,
სამცოფს "ს ა ბ ღ ი ს ა პ ვ პ ზ ღ ღ ზ " უწოდებოდა.
მუშაინიკოს ჯოჯოკი ევერებოდა: "და ჩუენი ხარ მენ, ნუ ნარ-
სნებეჲ ს ა ბ ღ ს ა ა მ ა ს ს ა პ ვ პ ზ ღ ღ ს ა "
/16ჯ/.

საბელოვალ სახელში ბელოვალის სამცოფელს, მის საცხოვ-
რებელ მახს "ჭ ა ღ ი ა კ ი " უწოდებოდა: "არა დაჲ იგი
ზეს ს ა მ ა ს ო ა ღ ი ა კ ს ა , - აღნიშნავს იაკობ ხუ-
ცესი მუშაინიკოს მესახებ, - არამეჲ ს ვ რ ა კ ს ა მინა
მიერესა" /16,1ჯ/.

ამ სენაკს, ივ. ჯაფხიძევილის დაკვირვებით, მიჩე-
ნილი ჰყავდა ცნსაკუბრებელი მისამსახურე, რომელსაც " ს ვ -
----- :

165 ბეჲ.: "მიუწოდა ვ ვ ი ს კ ვ კ ს ს ა მ ი ს ი ს ა
ს ა ბ ღ ი ს ა ს ა - აფოცს" /285-ჯ/.

ნ ა ვ ა ვ ა ნ ი " უ რ ე ჯ ა ¹⁶⁶ . ვ არ ს უ ე ნ ი ა , ტ ა რ მ ი ა ვ ე ე მ ს ი ა -
 კ რ ი ბ უ ე ს ი - " უ რ რ დ ა ნ ა ს ე ნ ა ვ ა ვ ა ნ ი ს ა ე რ ზ ა , რ ა ზ -
 ზ ა ნ ა რ ი ე ვ ა ნ ო ნ ნ მ ი რ ა ზ მ უ შ ა ნ ი კ ე ბ ე რ , რ ა ს ა ვ ე რ ო მ ი ლ ე ს ა ბ ნ ე ლ -
 ს ა შ ე ა ე ნ ო ნ ი ტ რ ა მ ი კ უ რ ე ს " / 20 1 1 / . ა ე ჯ რ ა ნ ტ ა რ კ ე ვ ე რ ი ზ რ ა ნ ს ,
 რ ო მ ს ე ნ ა კ ა ვ ა ნ ი ს ს ა ს ა ბ ი ლ ს მ ო ს ა მ ს ა ბ უ რ ე ვ ე რ ს ო ნ ა ლ ო მ შ ე რ ი ს რ ა
 ს ა ე რ ა უ რ ო ა , რ ო მ მ ა ს " ს ე ნ ა კ ე ბ ი ს " , ა ნ უ ს ა ც ხ ო უ რ ე ბ ე რ ი რ ზ ა ბ ე -
 ბ ი ს რ ა ც ვ ა ა ნ ე ჯ ო რ ო ლ ი ს ა ო ე რ ი ს ო ვ ა ლ - ლ ო რ ი ს რ ე ვ ე ნ ე ბ ა ვ ე რ ე ნ ო ა მ ი ნ -
 ო მ ი ლ ი . ნ ი შ ა ნ ო მ ო ლ ი ტ ო ა , რ ო მ ს ო მ ბ უ რ შ ი " ს ე ნ ა კ ა ვ ა ნ ი " ო ზ ა ბ ი ს
 მ ე ვ ე ლ ს " ნ ი შ ე ნ ა ვ ს ; მ . ა ნ ო რ ო ნ ი კ ა შ ე ვ ი ლ ი ს ა ბ ო რ ი ზ , ე ს ს ი ტ ე ვ ა ე რ -
 ო ე ლ ო მ ს ო რ ო ე რ ს ო მ ი ბ უ რ ი ტ ო ი ზ შ ე მ ო ს უ რ ო ლ ო ლ ა უ რ ი ტ ო რ ი მ ი ნ ი უ რ ო ა
 ი ე ლ ს ¹⁶⁷ . ს უ რ ბ ა ნ - ს ა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი " ს ე ნ ა კ ა ვ ა ნ ს " ტ ა მ ი ა რ ტ ა ვ ს ,
 რ ო ტ ო რ ე " მ ე ს ა ნ ო ლ ე ს " ¹⁶⁸ .

ს ა ი ნ ტ ო რ ე ს ო ა , რ ო მ ა მ ა ვ ე ნ ა ნ ო რ ო მ ე ბ შ ი რ ა ც ვ ო რ ი ც ო რ ბ ე -
 ბ ი ზ , ს ა შ ე ა ლ ე ბ ა ა ვ ა ე ს ო ვ ა ლ ი ტ ა ვ ა რ ე ვ ე ნ ო ზ , ზ ე რ ო ტ ო რ ა რ ი ს მ ო -
 ნ ე ო მ ი ლ ი რ ა რ ა ს ნ ო რ ო მ ა რ ე ვ ე ნ ს ა მ ო რ ო ს ა პ ო ლ ო ბ ე უ მ ი ა ლ ე ლ ს ი ბ ე -
 ლ ს უ ო ლ ი ს - ე რ ზ ო ლ ს ვ ი ტ ო ა ხ ბ ი ს რ ე ბ ი რ ე ნ ე ო ა - მ ი ს ი ც ი ბ ე - ბ ე ლ ი -
 ს უ ო ლ ე ბ ი ს ე რ ზ - ე რ ზ ა ო ტ ო რ ი ბ უ ტ რ ა ტ ო რ ე ტ ა ნ ი ტ ა მ ო ხ ა ო ლ ე ლ ე ბ ა .

ც ი ბ ე , ვ ი ტ ო ა ხ ბ ი ს ს ა ც ხ ო უ რ ე ბ ე რ ი ს ა ხ ბ ი ს - " ტ ა ო რ ი ს ა -
 ტ ა ნ " ტ ა ნ ე ა ლ ე ვ ე რ ი ზ რ ო ზ . ი ტ რ , რ ო ტ ო რ ე რ ა ნ ს , ტ ო რ შ ე მ ო ვ ე ლ ე ბ უ რ ო ა
 ო ბ რ ი ლ ო ზ , ა ნ მ ე ს ა ო ლ ო ა რ ა ი მ ე ბ უ ე ნ ბ ო რ ი ვ ი ც ი ც ა მ ო ზ , რ ა რ ტ ა ნ ც ი -
 ბ ე შ ი შ ე რ ო ა ნ ხ ი დ ო ზ - " ე რ ო ზ რ ე ა მ ი ნ ი ნ ე ვ ს ე რ ო პ ს ა მ ი ა ს
 ც ი ბ ი ს ა ს ა " / 21 5 / . ც ი ბ ე შ ი ა რ ი ს " ს ა ვ ე რ ო მ ი ლ ე ვ ე ბ ი " . ვ ა რ -

166 ი . ა ვ ა ვ ა ბ ი შ ე ვ ი ლ ი , ე რ ო ზ ე ვ ი ე რ ი ს ი ს ო რ ო ა , 1 ,
 283 .
 167 მ . ა ვ ო რ ო ნ ი ვ ა შ ე ვ ი ლ ი , ნ ო რ ე ვ ე ვ ე ბ ი ი რ ა ნ უ ლ - ე რ -
 ო ზ ო ლ ი ე ნ ო მ ო რ ი ვ ი უ რ ო ზ ე რ ო მ ი რ ო ა ნ , 1 , ო ბ . , 1966 , გ ე . 569 .
 168 ს . ს . ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი , ლ ე ე ს ი კ რ ი ე რ ო ზ ო ლ ი , ა ე ტ ო ტ ო ა ო ზ -
 ო ლ ე ნ უ ს ხ ე ბ ი ს მ ი ნ ე რ ე ვ ი ზ ტ ა მ ო ს ა ც ვ ე მ ა რ ო მ ა მ ო ბ ა რ ო ი ა
 ა ბ უ რ ა ო ე მ , ო . I V 2 , ო ბ . , 1966 , გ ე . 84 .

საქონი ბრძანებებს, რომ შუშანიკი "ნარკოცენტრ... ციხეპ და
 ს ა ვ გ რ ი ბ ი ლ ე ს ა ბნელსა შუაგუნოზ" /2012/.
 ციხეში, ამ მის ღირსიგონაბე შეიძლება იყოს მტირე საბ-
 ლენი, ანუ "ს ა ხ ლ ა ვ ე ბ ი ", რომელიდატან ურე-ურეში-
 -"პროლოზი კრძო"/219/ მიკობარე მიკირესა და ბნელში",
 "შუაგუნოს" შუშანიკი.

ციხეს ჰყავს მიკვლები. "დაპტონა მ ი ვ ე ე რ ი
 მას ბედა" /219/169 - ტარმიტეცემის იაკობი. საინტერესოა,
 რომ ციხის მიკვლი შეიძლება მოისყიოთ კიძეც. იაკობ ხუცესი
 ტარმიტეცემის: შუშანიკთან რომ შევეთვი "მრავლითა ვეპრებითა
 ვარქუ მიკვლესა" და "უქაძე ქურჭური ურთი, სამისოი"/221/
 ე.ი. დავიძრი იარაღის /"ჭურჭური"-საჭურჭელი/ მიკვამასო.
 მიკვლემაც "რამის დალამდა" შეუშვა იაკობი შუშანიკთან.

როგორც ვხედავთ, ამ ნაწარმიგებში ციხის და მასთან და-
 კავშირებული ყოფის, დაღებ საინტერესოა მეტადებია წარმოებენი-
 რი.

იაკობ ხუცესი ტარმიტეცემის, რომ ციხეში ყოფნის ძროს
 შუშანიკია "სასაჯელსა ბედა თატი არა მიძვის, ტარნა აღიბი

169 მარტალია, ჩვენი შვსნავლის უროლოტურ ჩარჩოებს სცი-
 რებია, მაგრამ ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს ანალო-
 კთა "ვეუბისტყაოსნის" ცნობილ სტროფთან.

"ციხეს ვბი ე ბ ი მ მ ა ლ ა ლ ს ა, ტვალნი
 ძლივ ტარქასნეპებინან, ტმა გვირბინთა შემიტა, მიკვლი-
 ნი მუნ ბ ე პ ა პ ე ე ბ ი ა ნ " /სტრ. 1300; 1960 წლ-
 ის ტარმიტემა. ა.შ ა ნ ი ძ ი ს ა და ა.ბ ა რ ა მ ი ძ -
 ი ს რედაქციით/.

ციხის სუნაკურს ჟურნალზე "მ ც ი რ ე ს ა რ ე ჯ ი ე -
 ღ ე ბ ი" ; რომელიც, "როტრე ლანს, იხურებოდა და იღებოდა: მუ-
 შანოტი იცავს "ძირ მარხვას" და მინისათვის იტოვებს დაპირს ეკლესი-
 იას ახლოს მდებარე "მცირე სუნაკური" /1911/ და იქ "დაეფუძვება"
 /1912/; იტოვებს "მარტოვს"/დახურავს/ ამ სუნაკოს "მცირე საკურმელს"
 და მარხვას ატარებს სიბნელეში ლოცვით და ტორილით /1913-14/.

ჩვენი ქვემოთ პატივსაცემი, რომ შეესაბამება პერიოდში წარ-
 ჩინებულმა ოქსონის მთავრობისგან - მატარებელი, ძველი ცალ-ცალკე
 ცხოვრობდნენ, "ძირი ოქსონის" დაშლის ფაქტს უკვე კიდევ V საუკუნე-
 დან არის სახეზე ნერვიოზიანი ძველის მიხედვით, რომ არაფერი
 ვთქვამთ მათგანაღარი კურთხევის მიხედვით. მატარებელი, უარსუფ
 პიტაბინის დედას, აქვს სახელი " ე ბ ი რ ე ს ა რ ე ჯ ი ე ბ ი"
 /2711/ და აქვს სახელი "მონა-მქველანი" /2621, 2710/. უარსულ
 მთავარი დასტურდება, რომ "ებოს", ჭარბა ჩვეულებრივი მნიშვნელო-
 ბინსა, ჟურნალ ატრეხვე "მ ა ე ი ს" მნიშვნელობა: "სხუანოცა ცხო-
 ვარნი მიძღან, რომელიც არა არიან ამის ე ბ ი რ ე ს ა რ ე ჯ ი ე ბ ი" /ი.
 10, 16/, აღნიშნულია უარსულ-მარხვის რედაქციის, ხოლო ადგილი
 რედაქციის: "სხუანოცა ცხოვარ არიან ჩემნი, რომელიც არ არიან ამის
 ე ა ე ი ს ა რ ე ჯ ი ე ბ ი".

საინტერესოა, რომ "ებოს", როტრე სსაქონლის საპატონის-
 "ბაკოს" სინონიმური მნიშვნელობის ტრადიციული ამჟამად დასტურ-
 ება უარსულ ეთნოგრაფიული სინამდვილეში¹⁷⁴. მ. კატარევიშვილი,
 რომელიც ეს ტრადიციის ძველი წყაროს რ-ნის ს. ქსევისისში დაადას-
 ტურა, აღნიშნავს, რომ "საქონლის საპატონი ბინამი-კომში "ებოს" ენო-
 ება ცალკე გამოყოფილი ადგილი, რომელიც ნივთი არის მუშაობის
 174 მ. კ ა ტ ა რ ე ვ ი შ ვ ი ლ ი , ტრადიციული "ებოს" საგნის სა-
 კონსტრუქციის, თბ., 34, 1974, გვ. 24.

ხუცეშვილი / "არს მახლოდღარ ჩუენსა ჟ უ ა ბ ი მ ი ნ რ ე " /255 ვე/, "რახთა ნ ე მ ი ტ ი პ ი ე თ ა ჩ ე მ თ ა მ მ ა ს . მ ი ნ ა ა ლ ე ა ს რ უ ლ ი , რამეჟ მ ი გ რ ე - რ ა გ რ ა პ არს ჩ ე მ ი ჟ ი რ ე მ ა მ ი ნ ა გ რ ა მ ა " /255 ვ 4 - 35/.

● ჭერმინ "ქვაბის" მინიშვნელობის ინტერპრეტაცია ნარჩობა-ტონა ბოლო ხანებში არქიტექტურაში გ. ტაჭრინის დაშვებით, მისი აზრით, სიტყვა "ქვაბი" ნიშნავს საფარს, რაც საერო ცხოვრებაში მთელ ფორმალურ ხანას ტანსაცმელს მოკრიბა-გამოქვაბულობის დაშვებით, საშინაოების მინიშვნელობით; სამონაბეჭდო ცხოვრებაში კი იგი, როგორც აგრეთვე პოეტური ხანის ჭერმინი, სიტყვა "უბაძნის" უკავშირდება, როგორც მონაბეჭდის კრებულში არსებული საკომი-საფარი, ე.ი. ძველი "უბაძნის" კლასიციზმის მხოლოდ კრებულში არსებული უბაძნის ჟ საერო სამონაბეჭდო საკომის" ¹⁸⁰.

აგრეთვე პოეტური ხანის სამონაბეჭდო / მ ა - რ ა ბ ი , ა მ ა ნ ი / რ ა სა ც ხ ი რ ე ბ ე ლ ი / მ ა მ ი ნ სა მ ა მ ე - ბ ი მ / ნ ა მ ა მ ა ნ ა ნ ა ლ ი მ ა ნ ა სა ჟ ა რ მ ე ლ ი ს ს ბ ა რ ა ს ს ბ ა კ უ მ ბ ე შ ი ჩ ა ტ ა რ ე ბ ე ლ ი არქიტექტურის დახრებების შედეგად. მათი მონაცემები რამდენადაც ავსებენ ძველ ქართულ წერტილობით ძველებში რა-ცხად ყნობებს, ამიტომ განვიხილოთ მათგან.

როგორც უ. ბაქრაძის რ. ჭილაშვილის ხელმძღვანელობით დახრებული არქიტექტურის დახრები მონიშნენ, აგრეთვე პოეტური ხანის სხვადასხვა სახის სიტყვარბეღელი რ ა სამეურნეო ნა-მუშაობანი, განსაკუთრებით იგი რ ა რ ე მ ბ ი მ ა ლ ი მ ა ნ ა უ რ ბ ნ ი ს შ ი .

180 გ. ტ ა ჭ რ ი ნ ე პ ა მ ე ვ ი ლ ი , ძველი ქართული კრებულის კრების სპეცილისტური პრეზენტაციები. რ ა ტ ა რ ე ჯ ი ს უ რ ა მ ნ ი , სპეცილისტული XI სამეცნიერო სესია, 21.V.1977, მონაბე-რებამა მ ი კ ე ლ მ ი ნ ა რ ს ი , მ . , 1977, გვ. 3.

სამხრეთაზიის, მათი მდიდარი ნაწილი ძალზე პატივსაცემად, ან შვი-
დობილი ხანის სამშენებლო სამუშაოების შედეგად მიიღიანა და
ძველებული იყო. მიუხედავად ამისა, მათივე შესაძლებელი ტანს
ბოლოვანი საცხოვრებელი და სამეურნეო პანორამების ნაგებობის
აღწერა.

ერე-ერით შენობა, რომელიც ადრესის მიხედვით ყველაზე
უკეთესა შენახული, სხვა შენობების მსგავსად აღიზისა ყოფილა.
იგი მთლიან მთავრისაგან შედგებოდა: პირველი- ს ა მ მ ა რ ე უ უ -
ღ ი , მეორე- ს ა ვ უ შ ნ ა მ /პირიბიბ/, მესამე- /საგარა-
ვლო/ ს ა ნ ლ ი ი მ მ ა ბ ი და მთლიან - მ ი ნ ე უ¹⁸¹.

იქვე, ამ საცხოვრებელი სახლის ახლოს, აღმოჩნდა მ ა -
რ ა ნ ი , მ ე ზ ე ლ ი და სხვა სამეურნეო ხანისათვის ნაგე-
ბობები, რომელთა მიღიანა და რეკონსტრუქცია არ ხერხებდა. ამ შენობას
პ.მარტინოვი V საუკუნის ან უმეტესად მისი მომხრედად ხანის ამა-
როვებს და იგი ძლიერი მოსახლის კუთვნილებად მიიჩნია¹⁸².

საინტერესოა ურბნისშივე აღმოჩენილი კიდევ ერთი ნა-
გებობა, რომლის სამხრეთ ნაწილიც საცხოვრებელი იყო, ხოლო
ჩრდილოეთისაში- მ ა რ ა ნ ი . მათ შორის სამი თუ ოთხი მცირე
ბინის სათავის ყოფილა. ერთი მათგანი, რომელიც ჩანს, ბ ა რ ი
იყო, განაგრძენი- ს ა ვ უ შ ნ ა მ და სხვა სათავსები¹⁸³.

სადავებო ყურადღებას იქცევს აგრეთვე პალატი ხანის ნა-
სახლარში ბ ა რ ი ე მ ი ს სიმრავლე. ჩვეულებრივ, ამ ხანის
ბინის კედლები აქვთ და კონსტრუქციის ან ცილინდრული ფორმის არიან.¹⁸⁴

181 პ.მ. ა. რ. ა. ნ. ა. , ნაქალაქარ ურბნისის ხუროთმოძღვრება;
გვ.60-61, სურ.37, სადაც ნაჩვენებნი არიან საცხოვრებლის აგება.

182 იქვე, გვ.61.
183 იქვე, გვ. 64.
184 იქვე, გვ.65.

ღ.ჭილაშვილის პასკენი, VI-VIII საუკუნეების

"ურბნური საცხოვრებელი სახლები სათანადო სამეურნეო სახე-
სებშია მოწყობილი უმეტესად სახეობის იდეაზე. სამ-
შენებლო მასალა გამოყენებულია რ ი ყ ი ს ქ ვ ა , ა ლ ი -
ბ ი ს მ ბ ე ბ ე ტ ა მ ი მ შ რ ა ლ ი ა ტ უ რ ე ბ ი
და ხის კონსტრუქციები"¹⁸⁵.

ამ ნაგებობაში გამოხატული ძირითადი მიმდინარეობა
მკვლევარს შიამნია რ ი ყ ი ს ქ ვ ე ბ ი ს ს ა თ ი რ -
კ ვ ე ლ ბ ე ა ლ ი ბ ი თ კ ვ ე ლ ე ბ ი ს ა მ ი ყ -
ვ ა ნ ა ¹⁸⁶. მისთვის, როდესაც შედარებით მაღალი ნიშნის
ჩივილი ქვემოთ, ადრის კვლევების ამოცანა მას ფორმალური ხა-
ზის რუსთავის გახსნების დროს დაუპასუხებია ¹⁸⁷.

არქეოლოგიური გახსნების შედეგად მიკვლეულია აგრე-
ფორმალური ხანის რამდენიმე აბანი. ურთი მათგანი, რომლის
დამა შედარებით კარგად იკვებება, ურბნისში აღმოჩნდა, მას
შესასვლელი აღმოსავლეთიდან აქვს. იგი შედგებოდა ურთიმი-
რის მიხედვით განლაგებული ც ი ვ ი , თ ბ ი ლ ი და ბოლოს
ც ბ ე ლ ი ს ა ბ ა წ ა თ კ თ ა ბ ე ბ ი ს ა ტ ა წ ¹⁸⁸.

უკანასკნელი ხანის ნაგებობები ნაგებობები არქეოლოგი-
ური გახსნების შედეგად აღმოჩნდა IV-V საუკუნეების ჩრ
ა ბ ა წ კ . როგორც მათ არქეოლოგიური გახსნების ურთ-ურთ
ხელმძღვანელი პ. შაქარია ახასიათებს, ურთი ნაგებობა დიდი
და კაპიტალურია, ხოლო მეორე შედარებით პატარა და ნაკლებ
კაპიტალური. მისივე აზრით, პირველი უნდა იყოს მეფე-პირობულით,

¹⁸⁵ ღ.ჭილაშვილი, ნაგებობები ურბნისში, გვ. 105.

¹⁸⁶ ი ქ ვ ე , გვ. 105.

¹⁸⁷ ი ქ ვ ე .

¹⁸⁸ პ. შ ა ქ ა რ ი ა ნ ა , პასახ. ნაშრომი, გვ. 70, სურ. 45, 46, 48.

ხალხი მუშაკ-სამუშაო, ქალაქის რიგითი მაცხოვრებელია ამა-
თი 189 .

ძირითადი ასეთი ის ცნობები, რითაც საერო, ისე
სასულიერო პირების საცხოვრებლისა და მისი მოწყობის მიხედვით
სახებ, რომლებიც საკუთარ ძველ ქარხნულ წერილობით და მატერიალ-
ურ რეალურ სტატუსს მორჩეულ ძველებში.

3. სამეურნეო წყობილება

ძველი ქარხნული რეორგანიზაციის პატრიარქული ძველებს
საფორმალური ცნობები დაუკავშირდა ისეთი სამეურნეო წყობილების
შესახებ, რითაც საფორმალური, ნოსტრალიზმი, მისივე და
სხვ. მარტალი, ყველა მათგანის შესახებ ცნობები სასურველი
სინტეზით და დაწვრილებით არ არის წარმოდგენილი, მაგრამ თან-
ველი მათგანი საინტერესოა და მატერიალური კულტურის სათანადო
ძველებთან მიმართებაში მათი განხილვა აუცილებელია.

ქვე განვიხილოთ წერილობით ძველებში საკუთარი ცნობები
შუა საუკუნეების საქარხნული არსებული საფორმალური შესა-
ხებ. ათონის მთის ქარხნული საფონდის წესების აღწერილობით
მთავრდება მათი აღწერის, რომელიც მონასტრის რომელიმე ძველ
ლოცვის ძეგლშია მოხსენიებული, მას კარგად მტკიცებენ უნივერსიტე-
ტი /"რომელი არიან დამხმარებელი"/ კითხვას დასვლის მიხედვით და
უფროს სწავლას შემოიხილოთ უკან; ეს დასტოვებებს დაწვრილებას-
მარტალ დასტოვებს და უფროს წუ მუშები ამას, ხოლო ეს მათი
განხილვებს- "ს ბ ტ რ ა ვ ე მ ნ ს ა არა მუშებს, არამედ
ქმედისა- პურისა ფამაჟ განუხილეს მას იქნება, ანუ ასი მუქი
მთავრდება" 189 . საფორმალური, რომელიც, რითაც ცნობილია, სასა-

189 ვ. ბ ა ქ ა რ ა ნ ა , ნოქალაქი-არქეოლოგიის საინტერეს-
ობანი, გვ. 31-32, სურ. - გვ. 28.
190 თითქმის მთავრდება; ცხოვრება იქნება და უფროსები, და-
მოსაუბრებელი და მათგან იქნება ა რ ა ბ ი ე რ ი ა . მ. მათგან-
განის უნდა, "იქნება და უფროსები ცხოვრების" მიხედვით ა. მ ა-
ბ ი დ ი ს ა , თბ., 1946, გვ. 34-27.

სამშენებლო ინჟინერი , მშენებლობის ხანგრძლივობა .

2. საცხოვრებელი ნაგებობის სხვადასხვა სახე: ჭა-
დანი ანუ პალატა, სახლი; საცხოვრებელს კურონა მისთვის
დამახასიათებელი მონეტებილია .

3. სხვადასხვა სამეურნეო ნაგებობანი: სატრანსპორტი,
მარანი, წისქვილი, აბანო და სხვ., იმის მიხედვით, თუ მი-
სახლეობის რამდენ ნაწილს, საბოკალოების რამდენი ფუნის სა-
ფრთხედებს ემსახურებოდა იგი .

შ ა ვ ი 111

სამეურნეო საშენობანი

მეურნეობა და სამეურნეო საშენობანი საბოკალოებრივი
ფორმების ვრთ-ვრთი აუცილებელი მხარეა, ამასთან ამა თუ იმ
ხალხის უნიკალური სინამდვილის დასაბუთებლად შედისაჩი-
ნო მარკებრივი. მისი შესწავლით ჩვენ სამუაღება გვეძლევა
შედეგი გავაძვენოთ ამ ხალხის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარ-
ების რთვს, დავახასიათოთ მისი ძირითადი სამეურნეო საშენი-
ანობანი, ვარკვეოთ ის ნველი, რამდელიც მას მიუძღვის მეურ-
ნეობის ამა თუ იმ დარტს განვითარებაში და სხვ.

V-X საუკუნეების უარშული ნერეობითი ძეგლები ამ
მხრივ რამდენამდე ცალმხრივია და მსჯერ მინიცი ცნობებით.
მატალითსათვის საკობრისია აღინიშნოს, რომ უარშული უნიკალ-
ური სინამდვილის ისეთი ტრადიციული სამეურნეო დარტს შესა-
ხებ, რატორიცი მვეუნახებოდა, ამ ძეგლებში, შვიდღება იმეფას,
თიქმის არაფერი არ მოიპოვება. აღბათ ის, რაც ადამიანთ.
ჩვეულებრივი საშენობანის სატანი იყო და არ შვიცავა რაღაც

"მბუარნი / მუარის" ასეთი მნიშვნელობა როგორც შეგიძრ-
კუნძილთა კოცხადი ჟოფასა და მუფყველიბაში: "ხრამის ეს კუ-
პელი სამხრეთს უსუქრის; მბისსაგან ხურებმა, მბუარუა"-აღ-
ნიშნავს აკარ. წ. კუცხოველი ლაღის ურთ-ურთ მონახობაში²⁰⁹.

როტრუც პლემდე უმპირიული კორნის სახით უმწიჭრუფი
ჟოფაშია დადასტურებული, ნოყურეი ყველი სწორეპ ისეთი საძო-
ურებშიდა მინიღებდა, რომელიც პირმბე აპტოლას მდებარეობდა.
უმწიჭრუფ წ. მთურნიას ტამოკველით, "ყველის ხარისხი საძოვარ-
ბუა დამოკრებული. იფყთაწ იმ აპტოლმა კარტი ყველი იყისო.
პირმბე აპტოლას ნოყურეი ყველი ტამოპის, ხოლო ჩრდილ აპტო-
ლას- რბილი, დამალი ხარისხის ყველი ტამოპის"²¹⁰.

როტრუც უმწიჭრუფი მასაღებშიდა ჩანს, ისევე მურებ-
რევი ფაქტრს, როტრუცაა მბის მუქი, მბის მბური ურერა,
ტანსაკუთრებული მნიშვნელობა კურნდა საჯარეველის ხეობა
ბოლის ფარტებში, სადაც აპტოლმდებარეობა ნაკლებდაც ტამილ-
ლი²¹¹. ამის მუსაბამისად ხარბიო სატარეუბო ფრმინოლოღია
კი არის მუშუშავებული მბემდეტი და ჩრდილანი მხარის არსა-
ნიშნავარ: ტურნიანი- სამბეურეო, ჩრდილი, ჩაო; მთურეუბი-მბო-
რე, ჩრდილი; ფიავ-ბეესურეუბი-პირიმიზიონი, ჩრდილანი და
სხვ.²¹²

ამავრე პრის, მბემდეტი, მბუარე აპტოლი, როტრუც ვენა-

209 წ. კ. კ. ც. ბ. უ. ვ. ღ. ი. , კრებუბო დანიტრებშიდა, ურე. "მნათ-
ბი", 1977, ტვ. 115.

210 წ. მ. რ. უ. რ. ი. ა. , ჩიის დამუშავებლის ხარბური ნუსგბი სა-
მეტილოში / ყველი / , კრ. "ჯარეველი ხარბის სამეტილო ჟოფა
და მადურნიარეი კურტურა", თბ., 1964, ტვ. 43.

211 ც. ბ. უ. რ. ი. ა. ვ. ი. ღ. ი. , მინათმორეუბება მუსხეუბი, თბ.,
1973, ტვ. 98.

212 ი. უ. ვ. ე. , ტვ. 98-99, მენ. 18.

ხის კასაშენებლად საუკეთესო, იმდენად ღრმად აჩნის ხალხის
წარმოცდენადი ლაღობითი ურთულთ, რომ, მატალიზად, რაჭაში,
გერმინი "მტარი" რიგ ვენახს ნიშნავს და მხოლოდ ამ ტაღ-
ბით იხმარება. იტყვ სიტყვა ამ კუთხის ტოპონიმოკაშიც მტკ-
ყადა ტარეგებულნი²¹³.

მინის პამუშავებან ბოტაპად ეწოდებოდა "ქ უ ვ ყ ა-
ც ნ ს - მ ი ქ მ ე პ ე ბ ა",²¹⁴ კონკრეტულად კი "მოქცვა",
"მ ი ე რ ქ უ ნ ა", "მ ი მ ი ქ უ ა". ეკ სამეურნეო ტარ-
ბინები პასტორებმა უკვე უძველეს ნერვილობით ძეგლებში. აქ-
პანვე ჩანს, რომ მინის პამუშავების უძველესი იარაღები ცო-
ფილა "ხაქი" და "ერქუანი". "ერქუანი" პასტორებმა ბიბლიის
ტექსტების ძველ ქართულ ლექსებში: "პასცნა უცხო ტომნი...
ე რ ქ უ ნ ი მ ა ს ა ქ ი ნ ე ე ლ ი ს კ ა რ მ ა მ -
ს ა მ ა" /ბიბლიის ლექსები ხელნაწერი, მსკ, 3, 31/; "რა -
სამე ტანბორძეგს კაცი, რომელსა ეპყრას ე რ ქ უ ა ნ ი ?"
/ბიბლიის იმეორი ხელნაწერი: მ ი რ 38, 26/; "ვიც პასტვის
ქ ე ლ ი ე რ ქ უ ა ნ ი ს ა პ ა ზ ე გ ე ნ უ კ უ ლ მ ა რ მ პ ა უ რ ნ ა ტ
მისიძეა მარად არნ", ნაქვამია ფილიპე მოციქულის წამება-
ში²¹⁵. პირველი მატალიზი პარკვეთი ჩანს, რომ ერქუანი
აჩნის ისეთ სახეზე, რომელიც ხარების მეშვეობით მოიხმა-
რება.

"ერქუანის" პანიშენებლის, ამ ტარბინის ლექსპირველი
ბინიშენებლის და მისი ტრანსფორმაციის შესახებ ლექსით

213 ი. ზ რ უ ი ძ ე , მეურნეობა და მეღვინეობა საქართვე-
ლოში უბნო-ტოპონიმოლოგიის მასალების მიხედვით, ნიჭნი 1, რაჭა,
მბ., 1974, გვ. 17.

214 ი. ა ბ უ რ ა ძ ე , ქართული ენის ლექსიკონი, გვ. 458.

215 ქართული ენის უბნო-ტოპონიმოლოგიისა მოციქულთა შესახებ,
გვ. 740. "ე რ ქ უ ა ნ ი" ტარე პასტორებმა, აქვე
"მოცნე ტეპანების ცხოვრების" მეტაფორასურ ტეპანოში,
რომლის ამ სახით ჩამოყალიბება X-XIII სს. ტანკვეთებმა
/იხ. ძვალძ, III, გვ. 86, 95/.

ბეპულეობები აქვთ გამოთქმული ივ.ჯავახიშვილის და გ.ჩიჭინას. ურჯუაწის საბანკოებში მუდმივად გ-ჯალბადე საჯაროებებს სამინისტრო-მისთვის იარაღების მესწავლისას. სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული ზედსაზრისები ამ ტერმინის შესახებ და უცხად ვინაობისთვის უნდა იქნას გამოყენებული და დასაბუთებული. მუდმივად გ.ჯალბადის მიერ ასევე ჩამოყალიბებულია: "1. ურ- ურთი უძველესი სახეველი იარაღი; იყენებდნენ აწველის ტა- სახეველად, მუდმივად მხარის, ხელების, კბილის, ხმალისა და სახინისისაგან. ტარებულული იყო უმთავრესად აღმოსავლეთ საჯაროებში. უნდა იქნას გამოყენებული მუდმივად ქვემოთ ქართლში, ჯავახეთსა და მესხეთში. 2. თუთუთი, იმერეთში, ლორში და მ- ნის ხეღა- სახეველი, რამდენად ხეღის პრეცედენტი ლორისპირას ხეღი უკმა და მარჯვენა ლორში"²¹⁶. მასთანამებ, რატომ უბ- პავთ, ტერმინ "ურჯუაწი" ზრის დანიშნულება კვლავ. ურთ მუდმი- ვებაში იქნა აღნიშნულია სახეველი იარაღის სპეციალურ სახეს, მორტიში აწ იარაღის ურთ-ურთ უძველესი ტერმინია ატრუთუ " მ ი უ რ ჯ უ- წ ა ", რომელიც ამ სახისთვის დასტურდება ნეროლოგიის დეკლარაცი: "უნიტარია ლანა მ ი უ რ ჯ უ წ ა ს " /იურ.26,18/, აღნიშნულია ბიბლიის მარჯვენავე რედაქციამ. ხოლო მხუროში ეს ადგილი ასევე დადგინებულია: "უნიტარია ატარაკ მ ი ი ჯ წ ა ს ".

"საქ ურჯუაწი", რატომ აღნიშნა, ხარების მუდმივად უნდა იქნას მიღებული, რასაც " მ ა უ რ ე ე ნ ა " უნდა იქნას, ხოლო ურჯუაწი მუდმივად ხარებს -"მ ა უ რ ე ე ნ ი ". ეს ტერმინი

216 უსუ, ტ.4, მ., 1979, გვ.209; იხ. ატრუთუ, გ.ჯალბადე, აღმოსავლეთ საჯაროებებს სამინისტრომისთვის იარაღების ისტ- რიკი, მ., 1960, გვ.42, და სხვ. აქვეა დასაბუთებული სპეციალური ლიტერატურა ამ საკითხის შესახებ.

უკვე "მუშაინკოს ნამუშაში" დასტურდება: იაკობ ხუცესის
 ბეჭიბი, იოანე და აფთხ უპისკოპოსები, "ვიმარცა ჯ ა რ ც ი
 პ ა უ ზ ე ლ ე ე ი ე ნ ი" /28²⁰/, შრომობუნ მუშაინკოს ნეშტის
 ეკლესიიდან გამოგანისას. ზუ რიჭრი იცო "დაუღღვილი ხარნი"
 ეს კარტაპ ჩანს ურთოლს ეკლესიის X საუკუნის ერთ-ერთ რე-
 ლიჯიიდან, რიშვილდას ნარმობჟენილია ნევილი დაუღღვილი ხა-
 რი. ისინი ეკლესიის სამშენებლო ქვას ებიძებოდან. ჭრმიბ
 "დაუღღვილი" გამოარტბინისას მეტაპ საინტერესო და ხატუანი
 ეტიტო აქვს მოგანილი იღ.აბუღღვის X საუკუნის ხუნანვირიდან
 "ალონის მრავალადვი" /124 /: "ძოუს დაუღღვიან ჭაბუკნი უღე-
 ლსა მას მეცნიერებინისასა"²¹⁷.

"დავიბი კარტაპის ცხობრებაში" იხსენიებია "ს ა ბ ე ჯ -
 ა რ ი", ილონი საბარნი, რილონი ჩანს, უჭრო ისუბი იარალია,
 რიბილიბაჟი შინაძღვებელი მიწის ამოხბრა და ასუბი ტბიბი, მაცა-
 ლიბაჟი, ნევილი დასატრევილი აუბებინს, ან საცხობრებელი ქვა-
 ბებინს შუქმინა: "მიხხუენიბი ს ა ბ ა რ ე ნ ი და ბ ე ჯ ე -
 ე ნ ი ლაკუანი სანევილი და ქვაბილა საცოტელი ბუქენდა"/233-
 234/- მიმარტავს დავიბი კარტაპი ლანამიზრახველებს.

ჭარდა "მიურქუენისა", ე.ი. მიხხენისა, კავრევილებული
 ცოტელი მიწის "მ ი ბ ი ჯ ე ა", ე.ი. მიხხენა, დალოხნა, ანუ
 ლიბის გამოვიქვებინიბი დამუშაებია: "ვიპრემიბი მ ი უ ბ ი ჯ ე ბ
 მაცას და სკორე დაუბია", აღნიშნულია ქარტული კთხბაჟი /ღ.13,8/
 ჩანს, მილოხნილი, დამუშაებული მიწის ს კ რ ე ე ბ ი, ე.ი.
 ე ა ე ე ლ ი ბ ი ბ ე ბ ი ე რ ე ბ ა ს ა ე მიმარტავრ-
 ბენი.

217 იღ. ა ბ უ ზ ე ლ ე ე ი ე ნ ი, ძველი ქარტული ენის ექვსიკონი, ტვ.
 127.

როლორე უთხოვრადი მისაღები მინიშნის, მინის "მეოხ-
ვას", მის ხელოვნურად აღმოცენებას, ანუ ნაკვლით მინიხი-
რებას დიდი მინიშენებმა უნიჭებოდა, ხალხს ამ მინიშნის ხარტ-
ძლიერი აღმოცენებში შედეგის აღკვეთის სურნა უქონდა.

მინას ნაკვლით საქარტველის ყველა ურთებში აღმოცენებ-
პნენ²¹⁸. იგი საუკეთესო სასურსათო იყო მინიშენის როლორე სკა-
ნენში²¹⁹, ისე ხევისურეში; მას იყენებდნენ ქარტლი²²⁰, რა-
ჭა-ღეჩხუმი²²¹, მესხეთ-ქავასურეში²²², ფშავში²²³, აჭარაში²²⁴
და სხვ.

საყოველთაო მინიშენის ნების მიხედვით, მინას ნაკ-
ვლით მამიშენის პირზე აღიხიურებდნენ²²⁵. ეს ურთებოდა იმ მინ-
იში, რომ აღმოცენებდა ამინარ ღვლის ნაკვლის ნენი მინიშენ-
რებად ნიშნად: ამინაშენის იყენებდნენ ძველ ნაკვლს, რომ-
ლიც ახალს იმიტ სურნა, რომ ნიშნად არ ნუაუდა და არ უნებდა.
საყენე ნაკვლს მინიშენის აღმოცენებში აქროვებდნენ მისლის
ახლის საყენებოთ ამინიშენი აქროვებში; მისურ მინიშენი მამიშენ-
ში მას-საქონლის საყენისაყ ანოებდნენ, საყენ მინის აღმოცენ-
ება საქონლის მინიშენ ხებებოდა²²⁶ და სხვ. ყველთვე აღნიშენული

218 რ. ბ. უ. რ. ი. ა. შ. ე. ი. ი. , მინიშენიშენებმა მესხურეში, თბ.,
1973, გვ. 107-108.

219 ე. ბ. ა. ბ. ი. ა. ბ. ი. , ძველი და ახალი სკანენი, თბ., 1925,
გვ. 163; ფ. С. К. р. а. с. и. л. ь. н. и. к. о. в. Кавказ и его орд-
татея, М., 1919, с. 123.

220 ბ. ხ. ა. რ. ა. ბ. ა. ბ. ე. , აღმზრდავლით საქარტველის სამინიშენ-
იშენი იარაღების ისტორიიდან, თბ., 1960, გვ. 86.

221 მ. ბ. რ. ე. ბ. ა. ბ. ე. , მისის მინიშენიშენებმა დასავლით საქარტ-
ვილიში, გვ. 122-125; მისი. ე. ე. რაჭა-ღეჩხუმი მინიშენების
ანოებში, მსუ, X, თბ., 1959, გვ. 87.

222 რ. ბ. უ. რ. ი. ა. შ. ე. ი. ი. , დასახ. ნაშრომი, გვ. 108-112.

223 ბ. ხ. ა. რ. ა. ბ. ა. ბ. ე. , მინიშენიშენებმა ფშავ-ხევისურეში, თბ.,
1963, გვ. 43.

224 ნ. ბ. ი. ხ. ა. ე. ა. ბ. ე. , სამინიშენიშენებო სურნის ისტორიიდან
აჭარაში, თბ., 1971, გვ. 128.

225 მ. ბ. რ. ე. ბ. ა. ბ. ე. , მისის მინიშენიშენებმა... გვ. 124; რ. ბ. უ. რ.-
აშენი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 106.

226 რ. ბ. უ. რ. ი. ა. შ. ე. ი. ი. , დასახ. ნაშრომი, გვ. 111.

მინის ხელოვნური ტანოვებების ძველი ტრადიციებისა და ხან-
ტრადიცი გამოცდილების მატყვებზედა.

2. ნაპირობა

ნ ა პ ი რ ო ბ ა ს ა რ ა მ ი რ ა პ ი რ ე ბ ა ს

ბიძე მინიშენლობა ქვედა უძველეს რწის ადამიანთა სამეურნეო
საქმიანობაში. მარტალია, რწთა ტანობაში მან დაკარგა
საგნის სამეურნეო მინიშენლობა, მატრამ საბოტაჟების ტანვი-
საგნის ხანტრადიცი პერიოდში მას უძველესის ქვედა ტარკვეუ-
ლი სამეურნეო და პრაქტიკული დანიშნულება. ასე იყო საერთო
გეოგრაფიკული საბოტაჟობაში, კერძოდ კი საქართველოში, სადაც
აღ. რწმადიძის დასკვნით, ქვეყნის "ტერიტორია თხემის მტლია-
ნაპ საუბოო მინიშენობა სანაპირო ტარკმის ნარმობაგენა; არ არ-
სებობს უფრო მეტი რწმადი პრამილი დასახლებული ადგილი, რწმე-
საე "ადგილი სანაპირონი" არ ურწყას ტარკმეი. ამდენად, ტამაჭ-
რით მინიშენობა იმედას, რწმ საქართველოს "ჭალკნი", "მინიშენ-
ნი" და "ველინი" ისტორიის რწმედას უწმობილი მინიშენობა საკმაოდ
მინიშენობა იყენებ სხვადასხვა ნაპირით, რამაც ტარკვეული რწლი
შეასრულა მინიშენობის მინიშენობისა და მინის ტრადიციების
დასკვნის საქმეში"²²⁷.

ძველი ქარხანი ნერეობით ძველებს სანტეგრესო და სა-
ფრანკოვო უწმობილი დასკვნით ნაპირობის მესახებ. ლუცია ამ
უწმობილი არ ჩანს, მე რწმ მიმინიშენობა ნაპირობა, რა სა-

227 აღ. რ ი ბ ა ე ი ძ ე , კოლექტიური ნაპირობის გამოხატო-
ბის რაჭაში. ტ. 21.

შუალედობსა და მუხაძებს მიმარსებენ წაპირბინის ძრის, რაზე წაპირბინებენ უპირატესად და ნელინაოს რივი ძრის. ასეთი ცნობები მხოლოდ ცოცხალი უმნიშვნელოდ დატოვებს პირბინიში შეიძლება შეიკრიბოს . ამ მიხედვით საინტერესოა სა-ქარბელოს ურთ-ურთ კუთხის -რამის მატარებელ შესრულებული აღ. რიბაქიძის ნაშრომი .

ცნობილია, რომ წაპირბინის, ჭარბი ჭარბული სა-მეურნეო პანიშენლებსა და ჭარბისა, სამხედრო ნერბის, მორაქვთა სამხედრო ვარჯიშის მნიშვნელობა კეთილა . უფრო მეტად, წაპირბინის სწორედ ეს მიხედვით იყო მნიშვნელოვანი ფოქა-ღურ სამოქალაქობაში . ივანე ჯავახიშვილის პასუხით, რომელიც პირველია მიიქცია ფოქაღური საქარბელოს სინამდვილეში წა-პირბინის ასეთი პანიშენლები არსებობას ვერაძეობა, წაპირბინის "მარტო კერძო ჭარბის ღვისება არ კეთილა, არამედ სამხედრო ვარჯიშის მატური იყო"²²⁸ . ასევე, აღ. რიბაქიძე აღნიშნავს წაპირბინის კუთხის სამხედრო საქმისთან,²²⁹ ხოლო წაპირბინის, რატომ "ლაქრობის მანდალებელს", ცალკე თავი აქვს დათმობილი ქ. ჩხატარაიშვილის ნაშრომში, რომელიც ფოქაღური ხანის საქარბელოში სამხედრო საქმის ისტორიისაგანია მიძღვნილი²³⁰ .

სამხუბარო, წაპირბინის სამხედრო ვარჯიშის პანიშენ-ლები დათმობის შესახებ ჩვენთვის საინტერესოა კითხის ქარ-ბელ ნერბობი დაწარმის ცნობები არ შემოუნახავს და ჩვენც აღნიშნული დაკვირვებები; ღვიცა აღნიშნავს იმასაც, რომ აღნიშნული ხანის ქარბელ დაწარმის ასეთი ცნობები მრავლად შემოუნახავს.

228 ივ. ჯ. ა. ვ. ა. ბ. ი. შ. ი. ი. ი., საქარბელოს უკონომიური ისტორია, I, ტფ., 1930, გვ. 147.
 229 აღ. რ. ბ. ა. ვ. ი. შ. ი. ი., პასახ. ნაშრომი, გვ. 150-151.
 230 ქ. ჩ. ხ. ა. ბ. ა. ი. შ. ი. ი. ი., წარკვევები სამხედრო საქმის ისტორიისაგან საქარბელოში, თბ., 1979, გვ. 151-153.

ამის მარტვენებელია ლენკაც ის, რომ მოკლეთაწი ხანისა-
 ლენს /IX-X სს./ ჩვენ მოკვამოვება ცნობებში იმის შესახებ,
 ლუ რითარი სიბუჯიხთხ იცავებენ ლეთიანხ სანაპირო აპტოლებს
 ხელისუთარნი და მიკაჭრონენი. რიცა ტორტი ჩორჩანელია დანი-
 , ხა სხვის მიერ, დანხებური ცეცხლის კვამლი ლეთისი სანაპირო
 აპტოლის სანახებში "ღარკურდა ფრიად და კრეუა ნინაშე-მეტ-
 მელია: "უნიდა არს აპტოლა იმას სიქმეხ კუამილისაჲ, ანუ ლუ
 ვის რად უქმს ცეცხლი? უკუთლუ უნიშე ეთიერს ნაპირსა, რად კა-
 ნიერ და ურცხვნი უმნიღ არს?" /325₂₋₄/. ხოლო რიქვსაც "ნინაშე-
 მეთმელიებმა" მღვარს ვერაფერი უპასუხეს შიგთხებებზე /"ვერტიტ
 მისიცა პასუხი"- 325₆/, ტორტი ჩორჩანელია "მცის უბრძანა ვრხსა
 ვისმე მონაღაღასა: "და წარვერ მსწრაფი" კრეუა, "და ბეგრინე-
 ნიხ ცან ძალი სავმისა ამის, და მათრეც ეუნე" /325₆₋₉/.

ამ აპტოლიდან ისიც ნახელია, რომ, ლემიცა ეს "კაპნიერ" და
 "სარცხვნი" სავმეო ყოფილა მიჩნეული, სხვის სანაპირო აპტოლებშიც
 სკოპნიხა ლარულია შესული და ნაპირობა.

მინაპირთობის ხანტრძლივი ლაროციების და ნაპირის ჩვეუ-
 ბზე დაკვირების მარტვენებელია ის ლაქტი, რომ კრენდახ ნაპირის
 შესაკრები აპტოლები. სერაპიონ წარბელიის შიგთხებებზე ვრხ-ერხი
 "ფიონი და ლოქანი". აპტოლის შესახებ: "რახ ვრეგრის აპტოლა
 ამას" -/329₁/, მისი ლამყლი ია პასუხობს: "რამეჲ არს ვ ს ვ
 შ ვ ს ა კ რ ე ბ ე რ ი ნ ა პ ი რ ლ ა ვ ე რ ი ს ა ლ ა
 ბ ა კ ლ ა ვ რ ი გ ბ ი ს" /329₂/. ამ პასუხიდან ამკარა,
 რომ ლანსხეველები ველისა და ფიის ნაპირს. ამ შიგთხებებში ლ-
 პარაკოა სწორე ველის ნაპირის შესაკრები აპტოლები, რომელიც "ვე-
 ლ რახმე მარღაჲ, ფიონი და ლოქანი" -ში მებრძარეობა და რაკ-
 ლ /ვ.ი.სარები, სავმინის სარტომი/ ვრეგრეობა. ამავ ნაწარმებში-

ძან ჩანს, რომ " ს ა მ ა ჯ ო ო " ტონის მიმართობი მიხედვით-
წებურლი ჭქონიათ, რატორც შესაქრებელი ნაპირთა /32240/.

ამავე პრის, ნაპირობა გოთს ჭარკვეური მიწაკვეთი, ჭარკვეური პრის იყო შესაძლებელი, რომელსაც " შ ა მ ი ნ ო ა -
პ ი რ ო ა ჯ " უწოდებოდა. სურამიონ ზარბიძის და მის მიხედვ-
ლებს ნინ ტაძაშვიტიან კაცნი უკვეთენი, "რომელნი აუთყფოვს,
რადგან პავსაპოთ სღვაჲ კურთხათ მათ, რომელთა მიტუქმარათ,
რამიუთუ შ ა მ ი ნ ა რ ს ო ა პ ი რ ო ა ჯ , რომელნი მიკ-
ლენ ტბასა ამას, რამიუთუ მზა არიან მიწაპირენი აპტოლთა ამათ, . .
რადგან არა იქმნას ცხომად მათი ზქუენ მიერ" /32019-24/. რატორც
ქებდაჲთ, სურამიონს და მის მიხედვლებს აფრთხილებენ, ტონის პირს
მიწაპირებია ჩასაფრებური, რომლებიც ნაპირის ჭამოსვლას ელ-
ებობიან და ზქუენ წუ ნახვალთ ახლა იმი აპტოლას, რომ მიწაპირე-
ბი არ შეაყბონათ. იქვე აღნიშნულია, რომ ყველაფერი ეს ხებობ-
და მადინ, რომელსაც "მინჯარ არს და მიძრეკოლი იყო"/3208/, ე.ი.
საღამო ჟამს.

რატორც ნერელობითი ნყარეობიძან ჩანს, ნარჩინებური
პირის, მისიი თქახის სუცხობებებს "ჭადარი", ან "პალატი" უწო-
დებოდა. ჭარდა ამისა საძეობის, პრეობითი საცხობებლის, ან
ლამის ჯასაბეებელი აპტოლის სახელწოდებაჲ მიღებული ყოფილა
" ს ა ხ ი ნ ". სანინჯარესთა, რომ აწუენი სახელი, ნაკვეთიებური
ნაპირობასათ და ნაპირობის ნესათ, IX საუკუნის ერთ-ურთ ნარ-
ჩინებურ ხელისუფალს კორთ ჩორჩანელსაც ჭქონია.

"სურამიონ ზარბიძის ცხობებამი" აღნიშნულია, რომ ტ-
ორელი ჩორჩანელი "უმიწავლესა ჟამთა იწაპირობინ აპტოლთა მათ
ცხორება ნოკებურთა, რამიუთუ იყო მურ სიმწავლე თბათ და სხვათა
ნაპირთა უღელთაჲ , და ა რ ე ო ა მ ა ო ე მ ე ნ ა ო ს ა -

ფრანგურად იშინს მესახებზე, ზუ რეგორ უნდა განიჭრებინას ფრინველები, რეგორ უნდა ჩაფარებეს ნაპირობა და სხვ. ასეთი ცნობები დატვირთა, რეგორც უარსებელი ავტორების, ისე უცხოელი მოგზაურების მხედველობა და ჩანაწერებში.

მაჰალითა, XV!!-XVIII საუკუნეების ხელნაწერების სახით ჩვენამდე შემონახულია ე.წ. ზრინველის და ცხენის ურბანობა. მათში აღწერილია ზუ რეგორ უნდა განიჭრებინას სანაპირო ფრინველები, რეგორც უნდა იყოს ამ მიზნით შერეული. ფრინველების საკვები, რა ნუსხების დატვირთა საჭირო მათ დასაწვინებლად და სხვ. 235

ფრანტი მოგზაურისა და პოპომატის უან მარეგინის /1643-1713/ ცნობით/მან საქარტველოში იმოგზაურა XVII საუკუნის 70-იან წლებში/, სამეჭველოში "ძირითადად ნაპირობებ მტაცებელი ფრინველებით, რომელთაც იშინებდნენ და მემეგებ სანაპირო იყენებდნენ. პარმეზნებით შეიძლება ითქვას, რომ მსოფლიოში არ არსებობს სხვა ქვეყანა, სადაც ასეთი რაოდენობით შეიძლება იყოს მტაცებელი ფრინველი". მისივე ცნობით, პირი რაოდენობით იჭერენ ამ ფრინველების ახლად აღმოჩენილი ბარტყებს და "ხუთ-ექვსი კვირის იშინებდნენ" 236! მარეგინი აღნიშნავს, რომ მევარეგინით ნაპირობებ ნერობზე, მიმინოთ-ხელის ფრინველსა და ხობობზე და სხვ. 237

ჯორ-შეკარდნით ნაპირობას უარსად იცნობდა უახლესი ნარსულის ქარბული ენოტორაფიული ყოფაც. სანაპირო ფრინველების განიჭრება და მით ნაპირობა XIX საუკუნის სინამდვილისათვის უ-

235 პანჭილივობით იხილეთ ე. ჩხატარაიშვილი, ნაკვეთები სამხედრო საქმის ისტორიიდან ფოტოალურ საქარტველოში, თბ., 1979, გვ. 192-197.
236 უან მარეგინის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში/ცნობები საქარტველოს მესახებზე/, ზრინველიდან მარეგინა, სამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მზია მძალიძოშვილს, თბ., 1975, გვ. 113.
237 ი. ვ. ვ., გვ. 114, შიქ. აჭრედე, აჩქ. აღმებრთი, სამეჭველო საწვინა. იტალიურიდან მარეგინი აღ. ყოფინასი, თბ., 1933, გვ. 59.

ხეობის მატარებელი აქვენი რაფ. ე რ ი ს თ ა ვ ს ²³⁸,
 ხოლო იმერეთის მატარებელი- ი. ე ვ ლ ა ხ ი ვ ს ²³⁹. უფრო ახ-
 ლი რწივისათვის ხარხარის ცოცხალი ამ პარტი, რეკონსტრუქცია, მან-
 რათა და რეკონსტრუქციაში, იმერეთი, რომ ჩვენი საუკუნის 30-
 40-იანი წლებისათვის, რეკონსტრუქცია ალ. რეზაქიძე წერს: "საქართველოს
 მთავარი, სახელმწიფო: სტრუქტურა, რეკონსტრუქცია და ხევისუ-
 რეკონსტრუქცია, ამ საკითხზე მასალა სრულყოფილი არ აღმოჩნდა" ²⁴⁰. სა-
 მათვლით, სანაპირო მიმდინარე კანალიზაციის, აქვენი მიმდინარე
 ნაპირების წესდებისა და ხევისუბნის შენახვით სანაპიროებსა და უბ-
 ნის მასალა აღმოჩნდა გუბიაში, რომელიც საკანალიზაციო მუშაობა-
 ლა ალ. რეზაქიძემ ²⁴¹. კერძოდ, მის მიერ გამოკვლეულია, რომ:
 მიმდინარე კანალიზაციებზე უფროსა და მჭიდრობის მიხედვით;
 უღამაზესად ღებნი მიმდინარე იმერეთში, ხოლო მჭიდრობით საუ-
 კეთესო იყო ჩხარისუფრო; დედა მიმდინარე, რომელიც უკეთესად
 იყო მიჩნეული ნაპირებისათვის, წ ა რ ი , ხოლო მამალს-
 -გ ე ბ ე ლ ა უნაპირში. კანალიზაციის მიმდინარე პასაჟირად
 სხვადასხვა მისაფრთხილებელი ჩივილი /ბეჭედი, მუშაობა, რა-
 ჟის/ იყენებდნენ; ამიტომ საუკეთესო მისაფრთხილებელი უნდა
 იქნას რაფ /მაღალი მატარებელი/ იყო მიჩნეული.

ჩივილები, ანუ მიმდინარე პასაჟირად უფროსად /ნ
 აგვისტო ძვ.სტ./ იყენებდნენ, რომელიც უნდა იქნას მასობრივი ნა-
 მისკვლევით /ჩივილებთან/ იყო გამოკვლეული.

გუბიის მთავრის ყველა კუთხეში არსებობდა საკანალიზაციო

სანაპირო აკტივობა, სადაც სანაპირო მიმდინარე იმერეთში.
 238 Р. Э р и с т о в. Охота за фазанами в Кахетии,
 "Кавказ", № 20, 1847.
 239 И. Е в л а х о в, Заметки на пути в Мингрелию (Хони-
 Мартили), "Кавказ", № 9, 1847.
 240 ალ. რეზაქიძე, მიმდინარე ნაპირების გუბიაში, "მი-
 მდინარე", 1, თბ., 1949, გვ. 172.
 241 იქვე, გვ. 157-185.

მიუთვლინა ქარტლი სახარებაში დასახლებული ტერიტორიები
 წინააღმდეგობა: საბჭოთაო და ვაჭრობის
 უწყებების "სახარება ვაჭრობის": "ინსტრუქციები და
 მხარდა, რამდენიმე მხარეა იყვანეს" /მთ. 4, 18/- აღნიშნულ-
 რის ადგილებზე რეაქციის მხარეა. "ინსტრუქციები და
 ახალი მას, რამდენიმე იყვანეს იტალია მიუთვლინა" /მთ. 4, 18/- ურ-
 ხიდა ამომავალ საბჭოთა უძველესი რეაქცია; ხოლო ადგილებზე
 კონკრეტული დასახლებული, რომ "ინსტრუქციები და მხარეა
 ბრუნა, რამდენიმე მხარეა იყვანეს" /მრ., 1, 16/.

მიუთვლინა, უ.ი. მართლაც მიუთვლინა
 "მიუთვლინა და", ანუ "მიუთვლინა და" ურ-
 ხიდა. იტალია ტერიტორიები შეიძლება დასახლებული "მიუთვლინა"
 მიმართული დასახლებულია. მაგალითად, სახარების ადგილებზე რე-
 აქციაში აღნიშნულია: "რამდენიმე მიუთვლინა იყვანეს"
 /მთ. 4, 18/, ხოლო იმავე ადგილებზე რეაქცია-
 მია: "რამდენიმე იყვანეს იტალია მიუთვლინა".

რეაქცია აღნიშნა, ტერიტორიები მიუთვლინა
 ანუ დასახლებული რეაქცია მიუთვლინა. მიუთვლინა, ანუ
 მიუთვლინა დასახლებული "მიუთვლინა და" ურ-
 ხიდა: "სულ-მართლაც მიუთვლინა" მიუთვლინა დასახლებული
 მის მიმართულია, მაგალითად მიმართული რეაქცია
 /ვს. 19, 8/. ხოლო მიუთვლინა "სახარება ვაჭრობის"

უწყებების: "აღნიშნულია მიუთვლინა დასახლებული რე-
 აქცია" /ვს. 32, 7/. - მაგალითად მიმართული ქარტლი დასახლებული;
 ხოლო დასახლებული კონსტანტინის "უწყებების დასახლებული" მაგალითად:
 "მიუთვლინა დასახლებული მიუთვლინა დასახლებული" 250,

250 უძველესი რეაქციაში დასახლებული კონსტანტინის "უწყებების დასახლებული-
 დასახლებული" დასახლებული დასახლებული "უწყებების დასახლებული-
 დასახლებული" X-XIII სს-ის ხელნაწილები მიუთვლინა დასახლებული
 უწყებების, მთ., 1954, გვ. 99.

ժողովը բրոնզաճեղձի մշակողներին թոք մեղմեցնելու մասին
օրհանգրվան ունի, որի մասն էր թոքի ախտաբանական փոփոխությունների
համեմատ-համեմատումը, սակայն խոսքը մեղմեցնելու-համեմատ-
ումների զարգացումը 261, մասնավոր չէր սակայն հիշում ժողով-
ի անդամները և ժողովը չէր քննարկում:

Այսպիսով, V-X հարյուրամյակների ժամանակ ժողովը
մեղմեցնելու փորձերն ու ժողովի անդամները մասնավոր չէին
մտածում սամեղմեցնող սամեղմեցնողների որևէ բան-
մեղմեցնողների համեմատումը ժողովի կողմից համեմատումը: Մա-
սակալումն էր հայտնի, որի հետևանքով էր, ունի մեղմեցնող
մեղմեցնողները, չէր բնութագրում ինքնուրույն ժողովից, սակայն-
առ ժողովը որևէ անհատական առանձին չէր ժողովի և ժողով-
ի կողմից սամեղմեցնողները:

4. Մեղմեցնելու և մեղմեցնողները

Մեղմեցնողները ժողովի անդամներն էին, սակայն, սակայն ունին
մեղմեցնողներ, որի փոփոխությունները կարող էին լինել "մ յ ի ս թ ս -
թ յ ո թ ս" և "մ յ ի ս թ յ ո թ ս":

"Չէր ժողովը մեղմեցնողները" մեղմեցնողները, որի
հարցն էր չէր ժողովը մեղմեցնողները մեղմեցնողները "նեղմեցնող-
ը չէր մեղմեցնողները" /305/. Չէր ժողովը սակայն կարող
էր ժողովը և "նեղմեցնողները մեղմեցնողները" /307/.
Չէր ժողովը ժողովը ժողովը մեղմեցնողները և ժողովը ժողովը
չէր ժողովը: "նեղմեցնողները մեղմեցնողները" /308/. Չէր ժողովը
ժողովը ժողովը ժողովը, " մ յ ի ս թ յ ո թ ս " և

261 Ե. Ա. Ն. Ս. Ս., Սոցիալական հոսանքների զարգացումը,
"Մեղմեցնողները", X, 1941; Ա. Ք. Օ. Բ. Ա. Կ. Ի. Զ. Ե.,
К вопросу о некоторых пережитках культуры рыбы, СЭ,
№ 3, 1948, с.127.

"მ ე ჯ ა მ ი ლ ე": "მას უამისა შიჯრბეს სპარსნი...მ ე ჯ ა -
 მ ი ლ ე ნ ი, ზოგოკობრეს" /30,17/. "მეჯამილე" ავხვირება, ატ-
 რეხვე ბასილი კვსარევილის "უქუსთა მრემაჰსა ძველი ქარხელი
 ლარქიანში, ჩომილის ურთ ნაწილი, იღ. აბუღადის მიხედვით,
 მეგრულბურღი უნდა იყოს VIII-IX საუკუნეებში²⁶²: "ჩომილმან
 მქველიმან, ანუ ჩომილმან ხურამან, ანუ ჩომილმან მ ე ჯ ა -
 მ ი ლ ე მ ა ნ , ბინ რაჰ იკო მარჯოჰ ჟურჯრეს ბეჰა
 ქველ-საქმარისაჲ... და უფროაძეჲ იკო ლავსა ზუსსა²⁶³.

ამავე ურთიერს სანუკუნეებმა ბასილი კვსარევილის ძმის ტრიტოლი
 ნოსტლის ნაწარმოებში "კაცისა ავღბურღიისაჲს" ძველი ქარხელი
 ლარქიანი, ჩომილშიც პასაჟრება "ქამილი", ე.ი. ის ამოსატალი
 ჭრბინი, ჩომილისაჲც მიღებულა "მეჯამილე" და "მეჯამილეობა".
 ავჯორი ნურს, რომ "იყვენენ ურქნი მემღებებელაჲ სიჭრქვსა სღვი-
 სასა უღუმიღესა, ამისაჲს მღვიღთ ცხველილსაჲს საქმარაჲ რუ-
 ვნა . ქ ა მ ი ლ ე " ²⁶⁴ . ე.ი. იმისაჲთის, რომ ჩვენ მევეღოთ
 ტრქელი მანძარის ჯველა ისე, რომ ჩვენნი ჟეხი პარჩეს "უღუ-
 მიელი", საქმარაჲ რუვენდა ცხველილსაჲს მღვიღთ /მღვიხმარაჲ/
 "ქამილი"-ჲ. მამასაჲმე, ეს ქამილი" ისეთ რამ ურჯილა, რაჲ
 ჟეხს იღავს, ეს კი სხვა არაჟურია ჟე არა ჟეხსაჲმელი²⁶⁵. მამ-
 მასაჲმე, "მეჯამილე" არის ჟეხსაჲმლის პამამეჰაჲმელი, ხოლო
 "მეჯამილეობა" ჟეხსაჲმლის პამეჰაჲმეა²⁶⁶. უნდა აღინიშნოს,
 რომ სპეციალურ ღიჭრარჭრამი მიღებულნი ჯენსაჲრქვბით "მეჯამილე"

262 უძველესი რედაქციები, ავ.17, 20 და სხვა.
 263 ი ე ვ ე , ავ.134, 15.
 264 უძველესი რედაქციები, ავ.154გ.
 265 ი ე ვ ე , ავ.264.
 266 ი. ი მ ნ ა ი მ ე ვ ი ლ ე , ქარხელი უნის ისტორიული ურეს-
 ზომითა, ტ.1, ნაწ.1, მბ., 1970, ავ.310.

აწის აწა ზოგადი ფუნსაციონის რამდამადგელო, აწამდე 195-
რუტულაპ "მეწაღე"²⁶⁷.

მამასამამე, ევსტათის მცხემათი მუხსნაველია "მე-
წამლეობა", ანუ ფუნსაციონის ევსტათის ხელობა. სანიჭრესთა,
რამ ამ რჩიის მცხემათი, ჯარა ევსტათისა, "მეწამლეობა"
სხევიცი ჩანან. საღარაუთა, რამ მათ რალა ევსტათისა
ქვენდათ ჩამოყალიბებული, რადარ ისინი, რადრე ნანარმოვნი-
რან ირევეს, ურთა რამიკობენ /ე.ი. რელსანსაულობენ, თუ
ტანებრმის ედლეუარ²⁶⁸ და ურთა მორმეგებენ ევსტათის
ნიწაღედა, რამეღამე მათ რეული ურთა და ურთაინობა მი-
ილი. ნანარმოვნი ნარევიამა, რამ "მეწამლეობა სპარსნი, რამეღ-
ნი მცხემათ იყვენს, მექადაღნი და მეწამლეობა, რამიკობენ"
/3019-14/. მათ კაცი მიუღბენს ევსტათის და სხევიცი რამ-
რეუბულითა მათთან, მარამ ევსტათი რასეინა მათ და მიწე-
ვას ურთა. ამიტი, "უთარ იტი რამიკობენ ჯარაინაღნი, მეწამლეობა
იტირევი მექადაღნი და მეწამლეობა" და ევსტათი რასეინს
მცხემათი ცხინსათის უსტამის ნიწაღე- სპარსნი იყ, ურთა-
ანობატი მორევა, ეხლა რეენ რადეინის და რასაქთა. ნანარმო-
ვნი მიხევიტი, ისინი მეღეღეცი ყოღეღეის ურთა მორმეგებენ
აწა მარე ევსტათის, აწამდე სხვა სპარსელების ნიწაღედაც,
რამეღევი ურთაინობატი მორევენს. /3214-15/.

მეღეღეობა რავსკენა, რამ იმ რჩიის ურთაღეი ტარევი-
ლევილი ყოღეღე " მეწამლეობა", ანუ ფუნსაციონის რამდამადგინ
ისტათობა, რამილის მუნსაველა, მცხემათი მეღეღეობა. იყვენს
267 უდლევის რედაქციები, ავ.246; ი. ა. ბ. უ. რ. ა. ე. , ძვე-
ლი ურთაღეი ურთის ლევისკობი, ავ. 237,505.
268 ი. ა. ბ. უ. რ. ა. ე. , ძველი ურთაღეი ურთის ლევისკობი, ავ.
413.

არა მარტო ცალკეული "მეკამბოენი", არამედ მუხამბოენი მთელი
კულტურის.

როგორც ჩანს, "მეკამბოენი" მფიქრობ იყო დაკ-
ვიზირული ქარბოი ტურცელებული მთრე ხელობა " მ ე კ ა -
პ ა ტ ე ნ ი ა ". სამხრუბარო, იყო გუბეგობა სურ ირ ნერი-
ლობი ძეგლი - "ეუსტათი მესხელოს მარტელობაში" და "ფოკას
ნამბობაში". პირველი, როგორც უნობილია, ქარბული ციფრატურის
იროტონალური ძეგლია, მთრე კი მარტეობი ნანარბობი. სანი-
ფურესოა, რომ აღნიშნულ ფურბინს სხვადასხვანარბო ტანმარტა-
ევი ურთი და ითვე მკვერეებში კი, რაც მისი მინარბის, მი-
სი მნიშევილობის ბოლომდე აუხსნელობი უნდა იყოს ტამონევილი.
სანიფურესოა ისიც, რომ ეს ფურბინი ნერილობი ძეგლებში დას-
ფურება " მ ე კ ა პ ა ტ ე -ს" და "კ ა პ ა ტ ე ნ ი ს "
ფურბობი.

დავნიფო "ქადალობი", რაბი ამოსავალი ფურბი "მე-
ქადაგუსათის" სნორე ის უნდა იყოს: "ნმ. ფოკას ნამბობაში", რ-
მელიც დაევილია X საეეუნის სინურ ხელობევი²⁶⁹, აღნიშნულია
მევიეე: ნმ. ფოკა მთეეეე ქრისტონობამე და აპტობობი
ხელოსევი- კე მსაეული ფრიკონისი, ხოლო მევიეეე ფონონის
მეეე, მას მთეეეეე დაკობეას, რომ როგორმე ხელი ააღობინონ
ახარ სარბმეობამე, ნინარბიეეე მეეეეეეეეეე ემეეეეეეეეე ტრ-
კე-ნამბობი და სხვადასხვა მონამეობობი სასეეეე. მარბი
ფოკა მტეეეეე უარეეეე ნარბარბული მთეეეეე და უნიკატესობას
ქრისტონობას ანიეეე. ნანარბიეეეეე აღნიშნულია, რომ ერე-ერე
ასეეეე დაკობეას რბს, "ფრამონის კრეეე: არა მონობევი ხარ
269 ამ ხელობევისა და მისი მარბის მესახეე იბ. ა ე ე ე ,
მთე 11, მეე. 90.

ღამიანდამსახურ დაკავშირებული ღრმინა, ხოლო "მეჯადაღობა" ჭყავის გამოხერხის ხელობა უნდა იყოს.

"ევსტათი მცხეთელის მარტოლოგის" მონაცემებზე დაყრდნობით მ. მესხია აღნიშნავდა, რომ "в Ицхета в УІв. была целая колония персов оапожников (мехамле) и кожевников (меджадаге)²⁷⁵ საქართველოში, როგორც უკეთეს, ეს "მეჯადაღობა" და "მეჭამლეობა" საკონტრასტულად "გამოიყოფა"- ხელსაწყო რაღაც ბუნებზე²⁷⁶, იმდროინდელი ევსტათის. როგორც ჩანს, ეს "ბუნებები" ჭყავის, ან სურსათის შეკრუბასა და მისი ასე საჯარო ძარბა გამოხერხისა უნდა იყოს დაკავშირებული²⁷⁷. ამიტომ, ევსტათის სახით, რომელმაც არ მინიშნობა მონაწილეობა მათ ბუნებზე, ისინი მაგნიტობრივი შემოსავლის რაღაც წყაროს უკავშირებენ. შეიძლება, რელიგიური მოსამართლის ტარბა, ამიხად იყოს გამოხერხებული მათი საკონტრასტული მრძობა /ქარბის მამონტობი უბარბელი. ხელსუბუნებისაგან არაუბრბისი მიმართბა, ჩივილი და დასმენბა, რაც ევსტათის მონამტობრივი სიკვრილი და მამტარბა/ მის/ და ატრბევი ქრისტიანობაზე მოქცეული სბვა სპარბული/ დასამტრბებლად საკონტრასტული.

საქართველოში ჭყავის დამტრბების, მეჭამლეობისა და მეჯადაღობის უბებებს ტრბობიგობს ადასტრბებს უბრბობა- ჭყელი სინამტრბელი. ძველი ქარბული ბუბილობით ძეგლებს, სამტრბ- ხარბი, არ შემიკრბახბებს დამტრბილობით ცნობები ჭყავის დამტ-

275 Ш.А. М е о х и а, Города и городокой отрой феодальной Грузии, Тб... 1959, стр.29..

276 მ. ა ბ რ რ ი ვ ა მ ე ვ ი ლ ი, ნაკვებები ირბული- ქარბული უბრბივი უბრბობისაგან, ძვ. 180.

277 ი ვ ვ ვ, ძვ. 381.

սեմա, հոմեղուց սեղանքը լամպրճար զանրոյոս սեղոս,
մալոս շորթաձոր թըրնարճոթմա, թարկըր թըրնարճո թըր-
թըրնըրնոս թըրթըթ, 1957 թլոս մանսամըր թոսլոն²⁸¹ .

Վանսանս, հըրըրնոյոց, լամո թըրնոթըրնա յըրնմա:

1. թ ջ ա ջ ո ս յ ո հ ջ յ լ ս թ ո թ ս թ ջ թ ս ջ ջ -
ծ ո ս , 2. ս ս թ ս ց հ յ ; 3. ս ս թ ո թ լ ս ջ ո . թ-
թըրնո մաթան թըրնոս թմըրնաըրնոսա թ թմոցըրնոս ժոհ-
թթ թըրնոթըրնո յոթըրնըրն թըրնսամըրնոթմա .

Սորըր թըրնոթըրնամո թարնըրնմա թ ջ ա ջ ո ս թ ս-
հ թ ո լ յ թ ս թըրնո . թըրն թըրնաձորըրն յորթաձոր թըր-
թըրնոս թըրնո սըրնթըրնըր թըրնո , թըրթըթ յո թըրնոս թսսըրնթթ
թոնոս լսթըրնո թըրնո թըրնոթըրնա . լամպր թըրնոթըրնա-
մո թմթըր թըրնոս թսսըրն սըրնթըրն թ թըրնամթըրնըրն յը-
թոթ թըրնոս սըրնթըրնըր ; թըրնամ թըրնոթըրնամո թըրնոս թըրնոթըր-
թըրն , սըր թըրնոս թթըրնո թթըրնոթ թմըրնաըրնթըրն²⁸² .

Յոթ թըրնոս թըրնոս թմթըրն յըրն թըրնոս թըրնո
թ թըրնոսթըրն թըրնոս թթըրնոս թըրնոթըրնոս , թըրնոս ,
սթըրն թըրնոթըրն թմթըրն , լամպր թըրնոս թըրնոթըր-
թըրնոս թըրնոս թ թթըրն²⁸³ .

սըրնոս ոս թըրնո յըրնոթըրնոս թըրնո , թըրնոս
թըրնոս թմթըրնոսա թ թմոցըրնոսա թ յըրնոթըրնոս .

5. թըրնոսթըրնոս .

թըրնոս յարթըրն " թ ջ ա ջ ո ս ս ց յ թ լ ո թ ո ս "

281 ո . թ ս թ հ թ ս թ ջ ո լ ո , թըրնոս թմթըրն/յըրնոթըր-
թըրնոս թսսըրն թըրնոս թմթըրնոս թըրնոս/ , թ ս ջ ,
X , 1959 , ժ . 176 .
282 ո . յ ջ ջ , ժ . 179 .
283 ո . յ ջ ջ , ժ . 180 .

2.0. ნელსაყებებელა შემბაჟებინ ხელმინ შესახებ რაღ-
 ლა "ჰანო ოგიღელის მარტვილიაში". ნელსაყებებელი საჯრ-
 აჟ სურნელკანი ბუნა. ჯარული მიმინის მცხეჯარ ხელნა-
 ნიში სურნელკანი ბუნის მხარშველის აღმინშველი ჟარმი-
 ნისა ჟაქუს შემინახელი- მას " მ ვ რ ვ რ ს ა ც ხ ვ ბ -
 რ ვ ბ მ გ ბ რ ვ ვ რ ი " უნკებეკა²⁸⁴. "აღავსნეს
 სურნელა ათო სახილა ნელსაყებებელა მ ვ რ ვ რ ს ა ც ხ ვ .
 ბ რ ვ ბ - მ გ ბ რ ვ ვ რ ბ ა ს ა" // ნეშტ.16,14/-აღ-
 ნიშნულია მასში.

უნობილია, რი ბეიბინ ჰანო ოგიღელი იყო მუნელსა-
 ყებებელი რა "კოლია შემბაჟებელი სურნელა მას საყებებელა"
 /56 21/. ეუსთათ მცხეჯელისაჟარ ჟარსხვაკებინი, რიმიღელია
 "მჯამელია" მცხეჯელი ისნაველა, ჰანოს მუნელსაყებებელია,
 ისევე რიღარი "მინიგორჩინაჟ საკინიბთაჟ", მაღადღი შვეს-
 ნაველა /56 21/. მას არე ჯარისთანიშინ მიღებინსა რა "ჯარული-
 სა მინიგორჩინისა" პანაველის შემევეტ შვესველია ჟარისი ხელნა
 ჯარული ჩამოსველიაჟარ 4-5 ნლის შემევეტ, სჯარის ჟამიკველისაჟ-
 არის სიკველითა პასხის ნინ ჰანომ "მიიბეკვა ნეველი რა პანბა-
 რა პირი ჟესი რა იცხი ბუნა ჟესსა"/69 1/. იტი ჟარის
 ჟარებე ამბინს: "მაშინ საპამე კევეტ ჟეს მუნელსაყებებელი, კ-
 კოლია შემბაჟებელი სურნელა მას საყებებელა, ხილი ესე სა-
 ყებებელი იღეჟ პაჯარისა ჩემისა არს" /69 2-4/.

იმი რარს ჯარული ნელსაყებებელი ჟარბეჟ ჟარველიშინ
 მარვენებელია არქელიოტიჟი ჟარბეჟინის შვეჟარ ჟამიკველილი
 მარველიჯარისა სანელსაყებებელი ჟარველი, რიღარი მიშინსა, ისე
 კეჟამიკველი- მიშინველი რა მიკვეთქარ, რიმიველი აღმიჩველია
 284 იღ. ა რ ვ რ ა ბ ვ , ძველი ჯარული ენის ლექსიკონი,
 13.231.

ურბნისში , ბეჟუგურში , სამხაურაში ²⁸⁵ .

თანსაკუთრებით კი რაიონების ს ა წ ე ლ ს ა
ე ბ ე მ ე ე მ ი ნ ი ს ჭ უ რ ჭ ე ე ლ ი აღმოჩნდა
მცხეთა-სამხაურის სამარკვანის არქეოლოგიური გათხრების
ძროს . მკვლევარი წ. უტყელიძე , რომელიც საცანცანო მუ-
სნავლა ამ სამარკვანში აღმოჩენილი მინის ჭურჭელი , მუ-
საძეღვალა მინიჩრევის სანერსაყებრე ჭურჭლის ცალკე ჯგუ-
ფაპ გამოყოფას ²⁸⁶ . აღსანიშნავია , რომ აქ აღმოჩენილი მი-
ნის სანერსაყებრემა რჩი საბურთა- მიმჩრედი და მიმჩრე ,
22 სხვადასხვა ტიპაპ იყოფა ²⁸⁷ , მცხეთა-სამხაურში მიმჩ-
რეზრე ეს სანერსაყებრე ჭურჭელი 1-4111 საუკურეებრე
მარჩეება ²⁸⁸ . წ. უტყელიძის დასკვნრე , რომელიც დაზარეზ-
რია მიმჩრეზრე მასაღის ურმრე აზარეზრე მუეეებრე და
ფარემა სპეციფრეზრეზრე , ეს ჭურჭელი აგრეზრეზრე წარმრ-
ვრისაა ²⁸⁹ .

მაშასდაამე , ურთე მიჩრე , წერეღრეზრე წარჩის /"კა-
ბრის მარტეღრეზრე" / ერეზრე და , მუეზრე მიჩრე , არქეოლოგიური
გათხრების მუეეეაპ მიმჩრეზრე მასაღრე სარეზრედას ევარ-
ლევის დავასკვნრე , რომ აგრე მუე საუკურემა უარეღრე მივრე-
საყებრეღრე ბელსნრეზრე ურთ-ურთე ფარეაპ ცერეეღრეზრე დაჩ-
რე იყო .

ამასდაამ , წერეღრეზრე ერეზრეზრე , უარეღრე წერედაყებრე-
ღრე სხვა უვრეზრეზრედასე მუეზრეჭრეზრე , ჯარეზრეზრე აბრეღრეზრე

285 მ . რ რ მ მ ა მ ი ძ ე , საუარევეღრე მისაბლეღრეზრე კუ-
რეზრე და ყოფა 1-4111 სს . ტაბ . XI , სურე . 1-12 .

286 მ . უ რ ჭ ე ე ლ ი ძ ე , აგრეზრე მუეასაუკურემა უარეღრე
მინის წარმრეზრეზრე ისტორიისაღრე , ძვ . 19 .

287 ი ე ე ე , ძვ . 28-40 .

288 ი ე ე ე , ძვ . 19 და სხვ .

289 ი ე ე ე , ძვ . 87 ; მ ი ს ი . ე . ე ; მინა ძვრე საუარევეღრე-
ზრე , ძვ . 8-8 .

ისუფე კონფესიონალი ნარმიკოვენილი, რომ ამჟამად დაკავშირებულია ჩაღყ ხელსაქმისადაც, რომელსაც ექვემდებარება მათი დასახლება და ამის დასაჯად მათგან ანუ და "ეკონომიკური-მედიკალი" ფსალმუნმა დასაჯადის მიხედვით ხელი. "ფიჭუნაუბი" მარჯალ დაკავშირებული ჩანს. ამრეშუმად, ამის დასადას-ტორებლად ეკონომიკური მასალა მიხმობილი იღ. ამრეშუმს და ი.ჯა-ვანობილის მემორიალსადაც დამოკიდებული. აქ არის დამოკიდებული, რომ "ფიჭუნაუბის საქმეში" ამრეშუმის ქსოვა იკვლის-ხმობილად და ნარმიკოვენილი დასაჯადი ეწინის მიხედვით უნდა დასა-ტორად, რომ ეკონომიკური ამრეშუმის რევას და ქსოვას მისაქმად. "ფიჭუნაუბის საქმე" შეიძლება რეშუნად, აქვედვ, ქარავას, შესაძლებელია ექვემდებარება ქარავას, რომელსაც, რომელი ჩანს, მისაქმად ეკონომიკური.

მარჯალია, ჩვენი დამოკიდების ქონილითურ საბეჭებებს სცოდნება, მარჯამ მანვე აღსანიშნავია, რომ ფიჭუნაურს, ანუ ფიჭუნაუბის ურე მემორიალში პირდაპირ ანუ ეკონომიკურად მათგან ფანასკრებელ-ეკონომიკური. "ქსოვა და ჩვეულებად ქარავალად" აღწერილობას მას აღნიშნული აქვს: "ქარავალი მათგან ნი-ჯელი, მათგან ყველელი ტრეხანი ფრეხამიდა, ღრუად მუდამ მი-ღებულის ტრეხანი, რომელი იყრ მრავალადარნი: მარ-ტალითსა, მითისა, ხავერდისა, ნ ა ქ ს ნ ვ ნ ქ რ ნ მ - ქ ვ რ ნ ს ა ნ ვ ფ ი ქ ნ ა უ რ ი ს ა და შექმნილი ძვირ-ფასის ურის ღრუად"²⁹⁸. მაშასადამე, ქარავალად პერანოს ღრუად მიღებული ქონილად სხვადასხვა სახის "ტრეხილი" და მათგან მათგან ექვემდებარება, ანუ ფიჭუნაურის დაქსოვა.

²⁹⁸ რ. ჟ ა ნ ა ს ქ ვ რ ტ ვ ლ ი - ე კ ე ნ ი შ ი ნ ი ლ ი , მემორიალური მითარება ქსოვად და ჩვეულებად მათგან ქარავალად, "მედიკალი", 1891, №121-122; შერ. ნ. ა ნ ვ ს ა მ ვ , მუდამ-მემორიალური საქმეში / ეკონომიკური მასალის მიხედვით, მბ., 1967, გვ. 142.

სამხრუხარაპ, ჯარჯული ნაქარტო ქსოვილის წიმიშვიდი, რ-
 ტრყე ცნობილია, შემოგვრჩა მხოლოდ XIII საუკუნის შემდეგში
 ხანვნიძეს. ქსოვილის ჯარჯულ ჩვენში ნაჩინვემული მანძილის-
 ნების მიერ ჭარხარ უფილთა ცაქცეცეცული, რტრყე ამას ადა-
 სტურებს ჯარჯული ნაქარტო ქსოვილების მრავალრიცხოვანი წი-
 მიშვიდი, რომელიც დაკლავა მუდრივის ისტორიულ-ეტიმოლო-
 გი მუშეში, ს.ჯანაშვიას სახ. საქარჯულის სახელობის მუ-
 შეში და ა.შ. 399.

რტრყე ჩანს, "მუშაინის ნამუდის" "ჭიჭნაუხტსა საქ-
 მიში" ქსოვილის, ამ შემთხვევაში აბრეშუმის ქსოვილის ჯარჯულ
 და შესაძლებელია მისი რეა, ან ქსოვალ იკლვისხმებოქა³⁰⁰.

ამრიგად, V-X საუკუნეების რტრყე ირიტრალური, ისე
 ნაბარტინი წერილობითი ძეგლებისა და შესაბამისი მატერიალური
 კულტურის ძეგლების მიხედვით ტიპ საშუალება გუქონდა გუქვე-
 ნებირა ამ რტრის საბოლოოების მუქრწობისა და სამეურნეო სა-

299 ჯარჯული ნაქარტო ქსოვილის წიმიშვიდის ურთი ნაწილი გამო-
 ცემილია: ქ. რ ა ვ ი მ ა მ ვ ი ი ი , ძველი ჯარჯული ნაქარ-
 ტობა. თბ., 1979.

300 წ. აბესაძე, რომელიც ეტიმოლოგიის მასალების მი-
 ხედვით, საჩარტოპი შეიხნაქულა მუქრეშუმობა საქარჯულოში,
 მიიჩნევს, რომ "ჭიჭნაუხი"-ჭიჭნაუხტ "აბრეშუმსაჲ აღნიშ-
 ნავდა ბოლოდა და აბრეშუმის ქსოვილსაჲ. /რ. ა მ ვ ს ა მ ვ,
 მუქრეშუმობა საქარჯულოში, გვ. 194/. ამიტომ "მუშაინის
 ნამუდაში" "ჭიჭნაუხტსა საქმის" მიხედვება მას საშუალებას
 აძლევს დაკლავს დასკვნა, რომ V საუკუნის საქარჯულოში
 ცნობილი იყო აბრეშუმის კულტურა /იქვე, გვ. 194, შტრ. მისი-
 ვე, მუქრეშუმობის ისტორიიდან, მ ს ვ, IX, 1957, გვ. 69-
 -78 /. მანვე მიუყარა ხელი საქარჯულოში აბრეშუმის ნაწი-
 ჳების მერიადი ტრადიციის შესახებ საინტერესო ეტიმოლოგიულ
 მასალებს შესაბამისი წერილობითი ძეგლების მიხედვითის მი-
 ხედვით /იხ. მ ი ს ი , აბრეშუმის ქსოვილის დამბაქების სა-
 კრებისსაქის საქარჯულოში, მსე, XIII-XIII , თბ., 1963, გვ.
 85-98/. ეს მასალა, თორბოლო, გუქარ მუა საუკუნეებს ცაქ-
 კუქვენდა.

ქმიანობის ძირითადი ფორმები, გამოვლინდა, რომ მოსახლეობა
უნაკადო მრავალფეროვან სამეურნეო საქმიანობას, ბუნა-
ვას, მიწათმოქმედებას, მეფრინველთა, მეხე-
ლეთის, მეცხოველეობის, "ჭიჭინაობისა და სხვა.

მ ა ვ ი V

საოჯახო და საოჯახო ცხოვრება

საოჯახო ცხოვრება უმნიშვნელო სიღრმეების ურთიერთ
დაკავშირებასთან და აკავშირებს მოსახლეს. ამიტომ V-X საუ-
კუნეების ურთიერთ უმნიშვნელო სიღრმეების შესწავლისათ-
ვის მისი დაკვირვება და დახასიათება აუცილებელი გახდება.

ამრიგად უკეთესი დაკვირვება უნდა იქნას, რომ-
ელიც მათი მოქმედი ფორმების ცხოვრების ტარების, ან მე-
ტირება იქნება, მათი ამქვეყნიური აკადემიის მათემატიკა
სურათს გამოადგენს. ეს ფაქტორული ცხოვრები, მათი ურ-
თიერთობის მექანიზმის და ურთიერთობის ურთიერთობის, საშუ-
ალობის დაკვირვება დაკვირვება იმპროვიზირებული საბოლოოების
საოჯახო ცხოვრების მექანიზმის სრული სურათი.

ამ მიზნის მიხედვით მასალა შეიძლება "შეშინების
დაკვირვებაში". მნიშვნელოვანი და საინტერესო ცხოვრები საოჯახო
ცხოვრების, ცხოვრების წესის და მისი მიმდინარეობის შესახებ
დაკვირვება "ესეის მისეის მარტოობაში", "იქნება მე-
ტირების ცხოვრებაში", "დაკვირვების ცხოვრებაში", "ცხო-
ვრების დაკვირვების ცხოვრებაში", "სურათის მარტოობის ცხოვრებას
და მოქალაქეობაში" და სხვა.

უბრა აწონიშნოს, რომ ამ ძეგლებში რაღაც უცნობი, რამდენიმე უცნობი უცნობი და უცნობი საზოგადოების მხ-
ლოც უნდა, ნარჩენებზე და ფუნის უცნობ-უცნობებს ასახავს.
მიუხედავად ამისა, ნურღობი ძეგლების უცნობის პარ-
ტულარად მატრიარქალური კულტურის ძეგლების მიხედვით გვიან,
შესაძლებელია V-X საუკუნეების უცნობი საზოგადო უცნობის შეს-
ნავეს.

1. უცნობის უცნობი

იგი უცნობისა, რომელიც ჩვენ მიუხედავად უცნობი
უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი, ჩვენს მი-
მიხედვით უცნობის უცნობი უცნობი უცნობის, მისი
შესაძლებლობის შესახებ, იგი უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი
სახისა. ამის უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი;
საზოგადოების შესახებ უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი-
და უცნობის უცნობი, უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი
მისი შესახებ უცნობი. უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი,
ამი უცნობი უცნობი, მისი უცნობი უცნობის, უცნ-
ობის უცნობის შესახებ უცნობი უცნობი უცნობი, მისი
უცნობის უცნობი, უცნობი. უცნობი უცნობი უცნობი
უცნობი- ჩვენს უცნობი უცნობი უცნობი უცნობისა
და უცნობი უცნობი უცნობი უცნობის მიხედვით უცნობი, უცნ-
ობის, უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი
უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი
უცნობი უცნობი, უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი

"უცნობის უცნობის" უცნობი, უცნობი უცნობი,
უცნობი, უცნობი უცნობის უცნობი უცნობი უცნობი
უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი უცნობი

ეს შიშნული მახეანი, და ეჭრეხ ალრეულარ ტაძარქარონარ მამ-
 ლონაჲ და გვერონაჲ მახე, და ეჭრეჲს ჩუენ კუენი პირმეფეჲ-
 ვენი მახე პირეფეჲთა მსტავს ეფევენიჲ, ჩემიჲთა არა ეფ-
 დეხ მშობელი ფსი, თნა შიშნული, და ალრეულარ ტარქარქარონე
 მუნებოჲ იტე-ჩუენი. ხოლო არ მარეოთა ლმრთოსაჲჲ, ენდაჲფარ
 იქმნა ნახელს-ლონაჲ და ჩრეული ეჩისტანონისაჲ იტეჲჲ კუჲთა,
 მინერეჲფარ მარქმნა და ტარქარქარა უნესოჲ იტე სარმე³¹⁰.

ხანაჲცხოვრების ასუთე, ტონეგამიურონ ნუსი აუფოჩს ეჩის-
 ტანეული სარმეჲწუნებინს მონაპოვარ მინარნა, მარქამ არ მუმი-
 ვეჲთი ის არას სჩადის ეჩისტანონის უპირატესობის სარევენ-
 ლარ მამეჲწუნებოთარ მუჲარეობიჲ. ჩუენფეის აჲ მინიშენელოჲნა
 ის, ჩომ აუტორი იუნორს პრემისკუიფეჲთა და ხანაჲცხოვრების
 მონეგამიურ ნუსებს, ტანსხეჲვებს მახე რეჲმანეჲთოსატარ და
 უპირატესობას მუჲრეს არიჲვებს პირეველარ მუჲარეობიჲ, ჩემიჲლი
 მას "პირეფეჲთა სახეჲ" მინარნა, ჩემიჲლჲჲ "არა იტეარ მშობ-
 ლი, არჲა შიშნული მახეანი".

მასასრულ, ჲრმინ "სახელს" მესახებ.

"სახელი" ტვარის აღმინიშენელი უძველესი ეარეული ჲრმი-
 ნი, ნარმეჲმინელი პირეველჲფილი ჲემიური ნეჲმინებინს ნილში.
 აგრეჲლასობრიჲთა და მუჲა სარევენებინს ხანის სხეჲმასხეჲა ეჲრ-
 იბში ის იტეის ჲათის მინარჩს, ახასოაჲებს პრესეჲმანეჲჲ.
 ეჲრთარ, არ ჲრმინიჲ ალრინიშენება: 1. ჲრითარნიული ჲემი; 2. ჲე-
 იბარნი სარეჲარეული და სარეჲფი რინსტო; 3. სარეჲფი რემიგე-
 ეთა და სარეჲფი რემენი; 4. ჲრითარნიულ-არმინისტრჲკიული ერე-
 ული; 5. სარეჲწუნებელი ნაჲებობა.

310 მარეველარონაჲ და მრემინებოჲ მმინობსა ეესტათი მესხეჲლოსაჲ,
 ძეჲლ.1. ძვ. 43/15-20.

გუარკვეული წყობილებების ხანძარიდანვე სახელს დაუკავშირდა ისევე სოციალურ-პოლიტიკური ფორმირების, რეორგანიზაცია: რიგ-სახლისი /გუარის უფროსი ქალი/; მამასახლისი /გუარის უფროსი მამაკაცი/; სახლისმწიკი, სახლისკაცი, სახლისმწიკი, მსახური, სახლებური /გუარის წევრთა სხვადასხვა კატეგორიები/.

აგრე მუა საუკუნეების ქარბული წერილობით წყაროები საფურცლებში მასალას გუარების ფორმირ "სახლის" პოლისტიკური კოს მესახებ. "მუშაინკოს წამებამი", მატალიზა, სახლი წამ-მარია კახის, გუარის, მხარისა და საცხოვრებელი წამებების მნიშვნელობის. ივ.კახიანიმწიკი ამ ძეგლის საფუძველზე აღნიშ-ნავს: "მოსახლეობის ურბული აღმნიშვნელ ფორმირა სიფყვა "სახლი"-ც მხარებშია. მათი ბუნების, მატალიზა, რასახლებული კყავს "უპისკრისი იგი სახლისა მის პიტიამბისაჲ". მუშაინკ-მდე წამებამი აქვს, რომ გარდაცვალების წინ "მოურბა უპისკრის-სა მისისა სახლისასა"-კ. ამ ისტორიკოსის მხარეებშიგანვე ჩანს, რომ ეს პიტიამბის "სახლის" უპისკრისი ფურცავს, ანუ კერების უპისკრისი ფორმა. აქვან ცხადი ხეობა, რომ ქარბლის პიტიამბის სამტლობელის გარკვეულ ურბულს "სახლი" კრემეკა... ამავ მნიშ-ვნელობის მქონებელია ეს სიფყვა გამოწამებამი "მცხეების სახლი"; რომელიც საქარბული აღსანიშნავი იხმარებოა... ელიტი მრ-ველისაჲ მათის საინტორი მხარეებამი წამებამი აქვს: "იქვს ც-რეფი აფორიტი ფრველი ქვეყანა სამა ძემა მისმა, მამირ რომელი-საჲ ძესა მისჲს ს ა ბ რ ა პ ს ვ ა რ ს. ე ი მასვე ხეობ წილარ ქარბული. ამ წინადადებაშიც "სახლი" სამტლობელის, სამ-რდამებელს წილარჲ 311. სახლი სამეფო რეგირეციას აღნიშნავს

311 ივ. კ ა ვ ა ბ ი მ ე ე ი ე ი, ქარბული სამარბელის ისტორია, გვ. 141-142.

"ჯარღის ცხოვრებაში": აშოტ კურაპალატი "მღვთისმამა ქუეყანა-
სა მას შინა და სახლად მისა იყო ბარძაბო და ტფილისი და ქუ-
რდა მას ქუეყანა, რომელი არს ტარემის მისსა"³¹². მინიჭებარ-
უბუკეს მიწიანის სიკეთის შემდეგ "... ღამანი ვევერებოდა
ღმირსა და იტრებდა ვის მიანდოს დაჯი და სპა ლისი და
ღანსაღებელი ს ა ბ ე ი ს ა ლისისა"³¹³. ცხადია, აქ სახლი
აღნიშნავს სამეფო დინასტიას.

"მუშანისის წამებაში" "სახლი" არა მარტო ადგილისგა-
ყრუ-გურიტარული ურჯულს აღნიშნავს, არამედ- იქაბს /საღვა-
რჯულს/ და საცხოვრებელი წაღებობასაც³¹⁴.

იქაბიდან წასულ მუშანისის სპარსი "მაკუთი" მიმარჯვ-
და: "ესეუთმარი ს ა ბ ე ი მშეპობისაჲ ვიქარ საწყარებელი იქ-
მისა და სიხარული მწუხარებდა იარაიქა" /1415-16/: ჯოჯოკი
მუშანისის ვევერებოდა "ნუ წარსწვივე ს ა ბ ე ს ა ამას საე-
როფოსა" /165/, ხოლო ვარსკენი " ს ა ბ ე ი ს ა მარქვრებდა
სახელი-სევედა" მუშანისის /175/.

"სახლი" მოგვიჩვენებს არა მარტო "იქაბს", ვინაი
დადგინო, არამედ საღვარჯულისაც, სადაზუსტოს მიღობადა, ან
მის წაწილს. ღანსაკუთრებოდა კარდაპ ჩანს ეს იკვანე საბანის
ძის წაწარმოებში "მარტულია ჯამი ტფილელისაჲ".

312 ს უ მ მ ა ტ რ ა ვ ი თ ი ს ძ ე , ცხოვრება და ურ-
ყნა მარტოგინიანთა, ჯარღის ცხოვრება, 1, 1955, გვ.
376.
313 ბასილი უმისმოძღვარი, ცხოვრება მეფეა მეფისა ღამანისი,
ჯარღის ცხოვრება, 11, 1959, გვ.122.
314 "მუშანისის წამებაში" საცხოვრებელი წაღებობას აღნიშნავს.
აქვე "ღამანი" /მუშანისის/ აღიარა და დაუდგინა ტ ა ძ ა -
რ ი მისი და ღმირს მიწიშეებოდა ვარსიდაპ შევიდა", ძვალდ,
1, 1226-131/.

ძველი ქართული ჭრბინის "მესის" მნიშვნელობა³¹⁸, ჩვენი
შესაძველის ურთიერთურ ფარგლებს სცოდნება.

"სახლის" შესახებ საუბარი შეიძლება გავასრულოთ მისი
კომპოზიციური მნიშვნელობის- საკუთრივ საცხოვრებელი სახლის
აღნიშვნით. კერძოდ, IX საუკუნის მანარქიკობში "მარტვილობა-
კოსტანტ-კახაშვილი" ნაქვეთია, რომ "უკუვალე ურთვე მიწამო-
მადანი, თნა ყოლადვე მიწვესამადანი მ ი ნ ვ ე პ ე ს ს ა ბ-
ე ა პ მ ი ს ა / ვ.გ. კოსტანტ-კახაშვილი/, მიუგებონ ით
სიხარულით"³¹⁹.

იმავე პირს იქვე, იმავე მანარქიკობში "სახლი" მის ავტო-
რის მიმართეს ნაქვეთის, მიგუარება აქსანთმანაპ. კოსტან-
ტ-კახაშვილი "ფრინაპ მიკლანვე იყი ნაკურევერამაშეს ს ა ბ ე რ ი ს ა
ე ჯ ს ი ს ა ე ა", ნაქვეთია აბძურედაში, ვ.გ. კოძაპ უბიარე-
ბიკა მათის ნაკურევერ /ანუ რარობ/³²⁰ ნაქსანობასი, რასაც
მანარქიკობის ავტორი ამარტებებს აველე მიკოქვერის სიფვერბი-
თრე ნაქსანებებს და სახილველ არ პავებარება ით სარმეურეობის
უარმყოველია და უარმეურეა "უძველეს"-ი, ვ.გ. უარვისიან³²¹.

318 გ. მ ა მ უ რ ი ა, ავტორი უკუვინი ძველი ქართული და
მათი გუნიშისი. "იქვენი კავახიბითისი პარაპრების 100 წლის-
საქსანობი მიძღვენილი საიუნილუო კრებელი", თბ., 1976, გვ.
120-135.

319 მარტვილობა და კოსტანტ-კახაშვილი, ძვარძ, 1, 165²⁸⁻²⁹ საველე-
ბიკა სარმარტვილობა არის სარმარტვილელი ეს ჭრბინი აბძურე-
ბის რუსულ სარტვილი: "ежели кто-нибудь из монахов или же
из подвижников приходил в дом его, встречал он о
радостью" (Житие и мученичество св. Мученика Константа).
Перевод с древнегрузинского, исследование и комментарии
Н.Э.Вацнадзе. ж. К.К.К у ц и я, Тб., 1978, стр.68).

320 ილ. ა ბ უ რ ა ძ ე, ძველი ქართული ენის ექვსიკომი,
გვ. 319.

321 მარტვილობა და კოსტანტ-კახაშვილი, ძვარძ, 1, გვ. 165⁵⁻⁷.

„ამიყენებულო კოსტანტი-კახაძის მარტვილობის“ ავტორს მემიგა
ნარჩობადილი პირველი შემხვევაში.

ამრიგად, ჩვენი მსჯელობა V-X საუკუნეების საქარე-
ველოში იქანის ფრმების შესახებ შეიძლება დავასრულოთ და-
სკვნით, რომ ამ დროს სახებე გუაქვს ცოქმრობამე დამყარე-
ბულო ცალკე იქანის, რომელსაც უწოდებოდა "სახლო". არ არის
დამიჩიქებული, რომ საბოლოოდის შედარებით დამად ივენებში
იყო "იიიი იქანის", რომელსაც დამიჩიქების სახით გუანობა-
ბიქე /XIX ს./ კი მიიჩნია საქარეველოს მთიანუდში. ადრეული
შუა საუკუნეებში ასუთ იქანის არსებობის არპირდაპირი მანი-
შენებელია ფრმინი "სახლოს" ირნიჩი მნიშენელობით დამიყენება
ნერილობით დეღებში. ეს ფრმინი აღნიშნავს როტრე ცალკე
სახლს, საცხოვრებელს, ისე- სანაჯესას მლოანად.

(2.) იქანის შედარებლობა

პირდაპირი ცნობები იქანის შედარებლობის, მისი ნეჭე-
ბისა და მათი რაოდენობის შესახებ ამ დროის ნერილობით დეღებ-
ში არ მიგვეპოვება. ჩვენს მიერ მემიგა ნარჩობადილი ფრმა
იქანისა უკვე დავისდავად დარკვეულად დამსაბლოქავს მის შემა-
დებლობას, როტრე ცოქმრობამე დამყარებულს. მარდევ, იქა-
ბი შედებდა იქანის უფროსის- უბრის, მისი მუეღის, მუიღებისა
და ბოქერ უახლოესი ნაჯესავებისადავ. იქანის ასუთ შედარებ-
ლობა ჩვენს მიერ შესასწავლად აღებულ დროის მიწაკვედში -V-
X საუკუნეებში სჭამილოჩი ჩამს. შესაძარებლად მიკუცვანოთ მი-
ნაცემები V, VII და X საუკუნეების ნარჩობებებში. ასე მა-
ცალიად, "მუშანისის ნამების" მიხებოთ, ვარსქენ პიჭანბშის
იქანი შედებოდა ვარსქენის, მისი მუეღის მუშანისის, მათ
სამი ძისა და ურთ ასულისადავ (132); ხოლო "ენესათ მიხებეღის

თსა " /297²⁹22/. ამ ჟალს, რეორე ამიგნის სიწყვედნიძარ
ჩარს, ებარა "ფრნადი საფასე" /297²⁹22/ და სხვ.³²⁶

3. ურთერთობა რქახნის ნეერეზის შორის

ურთერთობა რქახნის ნეერეზის შორის სარქახნო ცრფის
არსებობი მიმვერთა. ამ ურთერთობებზე ნეერეპ არის რამიკო-
რებული რქახნის სიბტკოე, მისი სიციციბილსუნარინარობა და,
ავერდარ ტამიბიონარე, მიხელი სარბტარეობის რეორე მირანლური
სახე, ისე ეტრნიბიკური მიტრმარეობა. მარტრმარე, ცნობილია,
რემ ბიბანტისი იბივერნარეი გეიო სახელებიფი იყო რაინტერევე-
ბული რქახნის ტარეტკოეობი: მიქარი, მიტკოე რქახნი უკრე არ-
მივერა ტარე ტარასახარეობს და ავესებრა არეიას რარისკეეობი³²⁷.

ბუნებრივია, რემ სარბტარეობის უბიფესი ნარეილი
ციბორეობრა ბორმალური რქახნური ციბერეობიო, ამიგნი მარე ბესა-
ხებ V-X სარეკუნეობის რარეული რარეორეარეული ტევერეობი ცნობებში
მიტარე ცოტაა. მიერე მიხრიე, ამ ტევერეობი არწერილია სარბტარე
ეობის რევერეობი რე ციბორეობის ნესიძარ ტარახვევის შებებვე-
ბი, რემილებიე ტარესკეეობული, სარბტარე ცრარეობილია და არ-
წივერის სარბნი ხებობრა. ასეიო შებებვერა ტარეეეობულია "შე-
მარეის ნარეობი".

რეორე ცნობილია, ნარარეობი არწერილი კრფიკეტი
ცოლის და რმარს შორის, რმიველიე სარბილორე რასრეეობა შებმარეის

326 ნარეიბი "ს ა ბ რ ი ს მ ე ე რ ე ე რ ე ე" რასახევერეობი
შებივერეობის ერე-ერეი ევერეი რეორეინის /მარბე ტარესახე-
ობი რევერეობი შებსარე/ ერე ასომტარეული ნარწერიბი.
იკო შებივერეობის სხე რეორეინის ნარწერიის მიხებეო 1008
წილიე მარეობეობა /ს. რ ე ბ ი ნ ა მ ე ე რ ე ე, X და XI სარ-
ეეობი მიქარნარე ნარმეობილი რარეული ევერეი ხელოვერეობის
ხასიოთის სარბებობისარეის, ებ, 2, 1948, ტე.77, ტარ.

^{41 43/}
327 Г.Т.Д и т а в р и н, Как жили византийцы, М. 1974,
ტე.123.

ხედა და მსწრაფად ხილეთ მივიდა მეგრეს" /297 აა/. უფრო მეტად, მან იყრუა კოპე ვებრწინასად და უხარა: "ამის მიმდებრისა-
ესს იქმნა მისლდა რეში, რამეფს სახლსა. რეუნისა მეფრეფრე
ქალი იყო და ფრევი მიმადეში რეუნი ქველ მისსა იყო, და
მამასა რეიტლის აქა ნამეფსვანდრეია და ფრისა დაფსკრდა
საფსსეფს რეუნისადანი. ამ ურდანი, რამევი ურდანი კიხევი მი-
კრეს, და ფრევი მიმეფსარის და კვარაპ მეფრეფსევი მიკრეს
კრესსა ურდეს" /297 აა აა/.

" ხილეთ ვებრწინა ქრესა მას მეფრე: "მიმდებრად მი-
მდეს კრესსადა კუდა მან, რამევი იქმან ურეფრეფრეფსა"
/297 აა/. ფსარეფრის ამ სიფრეფრის /ფს. 140, 4/ მარეფრეფრე
კრესსარეს "სიკრეფრეფრე იქმნა" და "მეფრეფრეფრეფრე კრესსარეს-
მან მრესა მეფრეფრეფრესად მეფრე: "რეფრე მას კრესა, კრე ა-
რესა კრესად არეს" და "მსწრაფად ხილეთ ალესა და ნარევირესა"
/297 აა აა/. ასე დასრულდა ამიფრე კრესსარესის ეს ხილეთვი მის-
რესაფრე. მარესსადა ამ ფრეფრე რამევი მარესსარესრეფრეფრეფრე
რესა, მარესამ რეფრე ეს ურეფრე ამრესრეფრე იმის სარეფრეფრეფრე
კრესსანეფრე, რამე არეფრეფრეფრეფრე ხანის რესანის რეფრესა ურესრეს-
რეფრეფრე არესი ქრესდა რეფრეფრეფრეფრეფრე-სიხსსსეფრესა მარეს-
რესრესსადა.

რეფრეფრეს კრესრესა მეფრეფრეფრე, რესსადა ასეფრე
ხილეთვი მარესრესის რეფრეფრე რესანის რესრესა და კრეს-რესრეს მარ-
რესსა ურესრეს. ამიფრე კრესსარესის ძევი არესრესსეფრეფრეფრე
"მეფრეფრეფრე რეფრესა რესსადა, რამეფრესა მან იმრესრესა იფრე,
რესმარესრეს მარესრეს სიკრესრესა სიფრესსადა სარესრესრეს კრეს
რესრეს და მარესრესრეს რესრესრეს რესრეს აფრესრესრეს, რესრესრეს რესრეს-
რეს რეს" /297 აა აა/. მიფრეფრეფრე რესრეს ხანესრესის რესრესრეს რეს-

ჩვენ უფრო, რამ ჩორი და კარს ატოტაფუცი სა-
 ხელები, ჩორი უფრო ვარსუნი შუშანიკს კარსი, ე.ი. სა-
 ხეპარბე შესმიხ ტარსაუნას უმუჭება. ჩვენ არ უციხ, მატ-
 რამ შესაძებელია ჩორი იყენერ შუშანიკს ახლობელი მს-
 ტასაპ კარსა ანუ ფარსისა, სადაც იღ. აბუღაძე შუშანიკს
 ახლობლის არსებობას აულისხმობს. ნაწარმებინ ამ უმობობი
 მინიშნებელია, შვიძებია იქვას, დამასტრუბელია ჩვენი წარ-
 სული უმობობი სინამდელისათვის ცნობილი ფაქტ- უმობ-
 სატარ უმობობი ცოლის მობილების სახელი დამრუება სახეპარ-
 ბე შესმიხ.

ცნობილია, რამ სახეპარბე, ანუ ვრბე შესმა შუა სა-
 უკუნეებში მიღებული იყო ჩორი დასახის, დამანობილებელი სასჯე-
 ლის ურბ-ურბ სახე. ის ცნობილი იყო მობანტელია ცოტსათვის³³¹
 და უარული სინამდელისათვისაც. მატარბე, ვახტანგ VI-ის
 სამარბელის ურბელი "სამარბელი ბერბელის" მინებობე, ვრბე
 შესმა არის დასახის ურბ-ურბ სახე სხვადასხვა დამანობისათვის:
 მისამარბელის მიურ უსჯულისკარბე სამარბელის უმობსათვის /მუხ.2/,
 მსაჯულის ბრბინსათვის /მუხ.56/, ნამლის მიცემიხ ბედაკაცის
 მუცელი შვილის მობელისათვის /მუხ.77/ და სხე.³³² ვრბე შეს-
 მას დამანობილებელი სასჯელები მიიჩნევის ი.ბელიძე³³³.

ვრბე უკრბე შესმა და ასევე სახიხ სოფელი-სოფელი ჩა-
 მობარბე ჩორი უმობს მიღებულ ცოლის დასახ, მისი ბანობი-
 ბის ბრბე, აისახა მხატვრული ბეჭობაფობი.

331 Г. Г. И т а в р и и, დასახ. ნამობი, ბ.68.
 332 უარული სამარბელის ბელები, I, ვახტანგ VI-ის სამარბელის
 ბიბლია ურბელი, ბამისცა... ი.ბელიძე, ბ., 1963.

333 ი. ბ. ბ. ბ. ბ. ბ., ბელი უარული სამარბელი, ბ., 1953,
 ბ. 231.

„Չէրանճա յալո շարունա մայնցա՞ չորձը...“

սեւը մատնաբերա ոմ յալոս յընձորնոս ճրառա, յճճ-
ժոթա, կըրոթա, կընջլոթա թա ոճոնորձոթա, սըմա՞, յընճոր-
ձոթա կոյրոլո, մաճամ կոյրոլոն անսար Կանթա թա մոկո
ժանչլա յո ժճլո ոճո, յոճարչա կոյրոլո!

ոմնամն ոճո սճչոր մոյրա թա ոկը յճչոր ժալո՞ սյո-
սեղըմընջի...“

ճրառընջ յալոս սնճլոթձորն մեհընն թա ըրնն յո ժ-
լանկա թա կաշոնոկոս ճրնան յերոթա ճոճճ յըճանճձ, Կոմյընսոյ
ճանթաճան ճալոկո ճչորն յյարճըմոթա³³⁴ .

յմիկոն մոկալճո յոլոկո թասչոն յո ճոԿմա ճալոյընջ-
լո ոճո յայլոկոն մոճոլ ճալոնձոյ. սմ մեհոն կալոնորձոն
ճալոննա թաթանճորձոլո Կրոլոլոյ՞ յայլոկոն ոկընն յճոն-
Կոյրոլո յոԿաճո: Կոթարչ ճաձ՞՞ "Кавказ" -ձո ճամոյրընջ-
նլո յրճ-յրճ մոճոնոճաճոնա սոնոճոլո, "У осетия существует
обычай в наказание за измену мужу сажать женщину на
осла и возить по аулам"³³⁵ .

մոկալոնո մաճալոնձոնո ճչորոթո, յարճոլ յաթոԿր-
ճոլ ժոլոնձոն թասճորձոնա ոթոլոլոն ոկոլ-յմիկոն յրճոնորձո-
նոն սմկալոլո ճալոննոյ .

ճոԿոթ մըրհոլոլոն սնոննո, սմոճ յրնաճալոթոն ընմայ
ոմոթոլոթա "յոճոյ սմմարն ոթոլոլո" -ճամրոլո թաճանչլո .

334 Ժ. Ղ. Ռ. Ն. Ո. Չ. Ղ., մարնոթ, ոն. Ս. Ո. Ն. Ո., ճալոնոն ճչ,
Կրնոնոն մոթոնընջոն, ճո., 1962, ճչ. 258-259 .

335 А. Р. о ш к о в а, Недоразумение, газ. "Кавказ", 1903, №123,
ոթոլո, ոն. ընոլոն "Периодическая печать Кавказа од
Осетия и осетинах." Научно-популярный сборник, I, Состав-
вил... Л. А. Ч и б и р о в, Цхинвали, 1961, стр. 282 .

ყოველივე ბერძნულ-სლავური ჩვენ სამშაბლებას გვაძლევს
 პავსკუნაჲ, რომ ვარსკვლავსაჲნ მუშანის ბიკუმური ქონდა
 ნ ი მ ა ნ ი, რომელიც მათი ცოლ-ქმრობის გამოხატული იყო³³⁶.
 სამშობლო, ეს ურთიერთი და ისიც აწარმოდა მონაგრობის
 იმის დასადასტურებლად, რომ ძველი საქარბელონი, კერძოდ,
 ჩვენი მენაველის პერიოდში, უმრის /ან საქმროს/ მიერ ცოლისა-
 ლის/ან საცოლისაღვის/ რიშის მიწებზე საქარბინო რიგვარის,
 მესის ურთიერთი გეგალი იყო.

აქტიური ვინაობის მათი რეგულაცია მიაქცია
 ივ.ჯავახიშვილი, რომელიც სხვადასხვა ეპოქის საინტერესო წყა-
 რებზე დაყრდნობით შეეხო საგანგებო საკუთრივ ფორმებს, კერძოდ
 კი ცოლ-ქმრობის შორის ურთიერთი ურთიერთობის წარმოდგენა. ი.ჯა-
 ვახიშვილი იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ფეოდალურ საქარბელონი
 მშენებლის მიხედვით მტკიცედ დაკონკრეტებული ვარაუდებზე არ იყო. მკვლ-
 ვარმა გამოვლინებდა კორტი VIII-ის პასუხი 1451 წ. მიმართის
 მეფის პესპანისადმი. "მისი ასულის მიმართის მეფისაღვის საცო-
 ლე მხარეზე პესპანისაღვის კორტი მეფეს განუცხადებია: "ჩვე-
 ნი ქვეყნის მხე-ჩვეულებების დახატად საქმროს მთაქვს საცოლისა-
 ლის ურთობა და არა საცოლის საქმროსაღვის, ამიტომ მე ჩემს
 ასულს მშობელს ვერ გამოვცხადებ, მაგრამ სხვაფრივ ურთობრივად უმ-
 რებველიყოფი³³⁷.

შესაძლებელია ამ დოკუმენტი პოლიტიკურ-ეკონომიკური მისა-

336 ს. შ ა ნ ტ უ რ ი მ ე ვ ი ლ ი, "მუშანის ნამუშაო", რედაქცი
 ისტორიული უნივერსიტეტის წყარო, გვ. 189.
 337 ივ.ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქარბელი სამარბელის ისტორია,
 I, ტფ., 1928, გვ. 162; მ ი ს ი ვ ე, ქარბელი ურის ისტო-
 რია, ნიქონი IV, მბ., 1948, გვ. 49-50.

და ლავრაჲს ოსს ჴმარს³⁴⁶; ვ.ი. ლავრაჲს ოსს ჴმარს აჲ
ლაჲრაჲს ძმებსა და მათ დას მამულის სამართაჲს უფლები
მუჲრე მუმიკოჲრეჲმარ მიიარევეს, მამასაჲმე, წაწარმეჲნი-
მარ წარს, რთ ჴარს მშობლები ჴრეჲმარე მუმიკოჲრეჲნი
უფლება ჴჴინა, ეს კი მშობლის იწსტეჲსთს აჲსეჲრმარე მი-
უთხლებს³⁴⁷.

მშობლისა და მშობლის იწსტეჲსთს შესახეჲმ მჲჲჲარ-
ფრეჲსთ, საიწეჲრესო და ხშირჲს დაწხეჲსეჲრეჲნი ოწმეჲნი
შეჲმინახეჲლი ჴარეჲლი უმეჲრეჲსთ სინამეჲრეჲნი. ით აჲჲარე
მეჲრეჲსთ დაჲრთა დაჲსთი შესნაჲლის საჲწარ, რეჲრე ოარ-
კე, ისე ჴარეჲნი იწსტეჲსთს შესნაჲლის რეჲს. მათ შიჲრის
აჲსარეჲსთა, ვ.ი.წინეჲრეჲნი, წ.მარეჲრეჲს და სხეჲსა ნეჲრ-
ო, ხიჲლი ძეჲლი რეჲსთს მეჲრეჲრეჲნიმარ წ.ხიჲმარეჲრეჲნი/ურეჲრე-
ლი/ და სხეჲსა მიჲრე შეჲრეჲნილი მასაჲრენი.

346 იგარე ჴარეხიჲრეჲნი მიხეჲრეჲს, ლავრაჲსა მიჲრეჲს ოსს ძე
/ი.ვ. ჴ ა ვ ა ხ ი შ ე რ ი ჲ , მბჲ. კ. VII, ავ. 139-140/,
"სიძე" ძეჲლი ჴარეჲლი ალწინეჲსთ ჴმარს /ი.ვ. ა მ უ რ ა ძ ე ,
ძეჲლი ჴარეჲლი ერის რეჲსთი, ავ. 327/, ამიჲრე "სეჲრ-
ჲნი მარეჲრეჲნი ოარეჲრეჲნი" დაჲსთეჲრეჲნი "რისიძე" აჲრის
რის ჴმარე და აჲრე ოსს ძე. წაწარმეჲნი მიხეჲრეჲსთ, ლავ-
რაჲს მიჲრეჲსთეჲნი უმეჲრეჲსთ მუმიკოჲრეჲნი- სეჲრს, მეჲრე-
რსა, ლავრაჲსა და მათ ოსს ჴმარს და აჲრე ოსს ძეს შიჲრის,
რეჲრეჲს, უნდა ურეჲრეჲსთ, ამ რეჲსთ მიჲრეჲრეჲნი იწმეჲნი-
და და მიძეჲს სამარეჲრეჲნი დაჲსთ ურე ლავრაჲსა და ერეჲს "მეჲრ-
ეჲნი უმეჲრეჲნი" რეჲსთ. შიჲ. ვ. ვ ე ვ ე რ ი ძ ე , რეჲრე-
ნია ნიჲრეჲნი - Paul Peeters, Histoires monastiques Géorgien-
nes, Bruxelles, 1923, "მიმეხიჲრეჲნი", I, ტჲ. . 1926, ავ.
279.

347 გ. წ ა რ ა რ ე რ ი შ ე რ ი ჲ , დასახ. წაწარმეჲნი, ავ. 35.

ქალის მიწმობასა და მშობლებს სატანდემო მუხი 2.9-
 თა საბჭოეთში უარყოფის და მასთან დაკავშირებული რეჟი-
 მის შესწავლისას: "დაუარსებებელი საპატარძლოს ოჯახში
 მშობლები მშობლები. მშობლებს რაოდენობა და ხასიათი უბიძგ-
 სარ მუხიანი /მარტვილის/ საშუალებით ნიშანდარ იყო ხილვი
 დაქვეყნო. ცხადია, მშობლებს რაოდენობა დახიკოებელი იყო
 ოჯახის მარტვილი შედგენაზე; მაგრამ, შეიძლება იქნას, რომ
 ამ მხრივ ტარკვეული ნუსიყ არსებობდა.

მშობლები ქალის ტანსაცმლის ტარება, შეიძლება ექვსი ლ-
 კონი / ექვსი საბანი, ექვსი ელიში, ზარმეტი ბალიში და საბ-
 ნაიო ლეგეული/. ავეჯიდან: ხის საბილი, კაკლის ან ნიხელი ხის
 ხელიო ნაკვეთი კარბა, სასაილი მატობა ზევისი ექვსი, ან
 ზარმეტი სკინო, კორობანი და სარკე. ჟურნეულიდან: სპირტის
 სხვადასხვა ბიშის მიკალელი ენაბები, მუხიციხილი საკოი ჯაჭვი
 /ნაჭა/, არყის ტამოსახიელი ენაბი, სხვადასხვაგვარი სუფრის
 ჟურნელი. ბოგ შემხვევაში მიღებული იყო ფულის მიცემა ხუას
 მანუხამდე, ტარკვეული რიის შემდეგ მაცე ტოხის /ჯაკვლა/ ტ-
 გმარნაყ.

შეიძლება ოჯახი, ტარბა მუხიარმეტილითა, სიძეს
 აკრეებდა ზამი ცხენს / სასურველი იყო მათი ფულის/ უნატარი³⁴⁸.

სხვა სახის იყო მზიხე, რიხელსაყ ხვესურვეში აძღვე-
 რენ ქალს და მას "საბარე" უბიძგებდა. ნ.ხიშარაშვილის /ურბ-
 ნელის/ დასკვნით, რაბარ "ხვესურვენი რარბინი არიან... მათი
 ცხიჭვება მარტვილა, მიხიხვილიღვა ნაკლები აქვთ... ხვესურის

348 2.9 ი ი ი ა , უარყოფის და მასთან დაკავშირებული რეჟი-
 მის შესწავლისას, მ ს ე , XVI-XVII, თბ., 1972, გვ. 376-
 377.

"პარლამარი" ილ. ანუ რადიოს ტანდემები, არის "კვარტი
უსახელო, პირობი ნაბიხასხამი, ზოლინი"³⁵⁵. ივ. ჯავახიძე-
ლის შენიშენი, "პარლამარის საპარტიო მათემატიკური ცნობის
პარალელური უფლებანი ავადიუსი უიჭიჭი, რომ სხვატემატიკური

პ ა რ ე პ ა რ ა ტ ი ე ც ო გ ი ა . რ ო ტ რ ი ე უ ც ო მ ა , ა რ ო ტ ი ო -
ქ ი ო ს პ ა რ ე პ ა რ ა ტ ი ე ც ო ს ა უ კ ე ლ ს ო პ ც ო გ ი ა მ ი რ ო ნ ე უ ლ ³⁵⁶ .
ეს ცნობა იმის მატიკური ცნობა არის, რომ V საუკუნის ქარაქტი
ახლო აღიხსავიუთის ქვეტემატიკური, კუტიპ, ანტიკუტიპის საჭი-
რედი შენიშენი და სატემატიკური კუტიპ-უტიკუტიპი იცო მათემატიკური
მატიკური.

პირობის ტანსაცმლის უფლებანი პ ა რ ე პ ა რ ა ტ ი ე .
"შენიშენის ნაბიხას" მიხედვით, კუტიპის ქარის სატემატიკური
უტიპ იცო: " პ ა რ ე პ ა რ ა ტ ი ე ა მ ა ვ ს ა მ ი ს ს ა მ ი ხ ე -
ქ ა " / 17 1 / 2 . ეს კუტიპის ნატიკური შიკუტიპის დასტემატიკური,
სადაც ნატიკური, რომ რიკუტიპის უტიკუტიპი შენიშენი "ტიკუტიპ
მიიხსნის სქემატიკური და უტიკუტიპი მუტიპ" / 19 2 5 / , " პ ა რ ე პ ა რ -
ა ტ ი ე შენიშენის და უტიკუტიპი შიკუტიპ-ტიკუტიპის დატიკუტიპის
სა" / 20 1 / . უტიკუტიპის ცნობა და ტემატიკური, ი. ჯავახიძე-
რეტიპ, რომ კუტიპის ქარის, რიკუტიპის მიხედვით ცოლის, მათემატიკური-
ტიპ, უტიკუტიპის შიკუტიპის სატემატიკური იცო ³⁵⁷ . ხილი შიკუტიპის
მის მიხედვით, კუტიპის მარტივი ქარის "ტიკუტიპის ტანსაცმლის-
სა", "ტიკუტიპის ტანსაცმლისა" ³⁵⁸ .

355 ილ. ანუ რადიოს, ძველი ქარაქტიკური უტიპის რეტიკუტიპი, ტე. 337.
356 ივ. ჯავახიძე-ლის, მასალის ქარაქტიკური უტიპის მათე-
ტიკური კუტიპის ისტორიისათვის, III-ტანსაცმლის, ქსელი-
ტი, ხილიტი, IV-სამართი სატიკუტიპი და სამხეტიპი სატიპი,
ტი. 1962, ტე. 98.
357 ივ. ჯავახიძე-ლის, ქარაქტიკური უტიპის ისტორია, I, ტე. 282.
358 ივ. ჯავახიძე-ლის, მასალის ქარაქტიკური უტიპის მათეტიკური-
ტიკური კუტიპის ისტორიისათვის, ტე. 98.

სურბან-სამა ჩრდეთიანი "კურასტს" ტანმარტავს, "ჩოტრყ
 ღუჩაუს³⁵⁹, ხოლო ილ.აბურაძე, "ჩოტრყ "ჟანისამისს" და მიკვავს
 ამის სანიღუსტაყოთ დამადასტურებელი მკავადრიყბეჯანი შასალა
 ძველი ჟარბული ნურლომით ძეგლებიდან³⁶⁰. მ.აჩრჩოთ.კაშვილის
 მასკვნი, "კურასტ აჩა მარტო ლავსაბურავის მინიშურებლით იბ-
 მარებოდა, აჩამებ ტარკვეული ტაპის სამისლის აოსანიშნავადაყ³⁶¹.
 ჟარის ლავსაბურავა მიიჩრევს კურასტს ჟარბული კოსტოშის მკვე-
 ვარე წ.ჩოტოკაშვილი³⁶². მას აჩრუხხული და რაწურიღებოთ აქუს
 ჩამიღელილი კურასტაანი მარბოლოსრეშის ლამისახულება ძველი ჟარ-
 ბული ხელოურების ძეგლები / რეიიეფეში, მინიატურები/, სანიღუ-
 რესოა, ჩომ წ.ჩოტოკაშვილი, მარბურილი აქუს კურასტის ჩამბენიშ
 სახე და მათ ხმაკებინს სხვადასხვა ნუსი / შუბრბე ჩამიწველი,
 ლურბბე ლასსკული, წიკაპის ჟევე სავებურის მსტავსაპ ამიღვერი-
 ლი ბოლოებოთ და სხე).

ჟარისათვის " " უ ზ ა მ უ რ ი ი პ ა მ მ ა ტ ა რ -
 პ ა ტ ე ვ ე ბ უ რ ი " ლამიჩენა ხარბში შუთურებელი იყო, კოლარ-
 ეს "თრბე შუთრავსლასანისათვის" /20,18/; "მარალი ნოქებინს ჟარს
 ასე აჩ უშდა ვარა³⁶³. "საღუბელი" ტანსაყებელი მენუხარებამი

 359 ს უ რ ბ ა მ ს ა მ ა ჩ რ ბ ე რ ი ა ნ ი , ჟარბული ღუ-
 სოკონი, მბ.,ტ.17,1, ტ. 390.
 360 ილ.აბურაძე, ძველი ჟარბული ვრის ღუქსიკონი, ტ.
 204, "მურარკოს ტამებინს" პიკველი ლამიყებინსაბინი /1938/
 ჟარბული ღუქსიკონი ილ.აბურაძე კურასტს ტანმარტავს სამას
 მიხეჯოთო-"ღუჩაუს".
 361 მ.აჩრჩოთ.კაშვილი, ნარკვეუბი იკავრე-ჟარ-
 ბული ვრისბოთი ურბოთოშებინიდან,1,ტ.335.
 362 წ. ჩოტოკაშვილი, ჟარბული კოსტოშის /VI-XIV სს./,
 მ., 1964, ტ.129, 135-136.
 363 ი. კ ა ვ ა ბ ი შ. ვ რ ი ი , ჟარბული ვრის ისტორია, 1, ტ.
 282; იბ.ატრეღე მ ი ს ი ; მასაღებინ ჟარბული ვრის მარ-
 რიალური კულიურის ისტორიისათვის, ტ. 124.

მივთხოვ ქალისათვის არის "დაძინს სამოსელი"/2590 32/, რომელიც
ოკუპირებდა ხეის მათგანის უბეში ქსოვილისათვის³⁶⁴. ჩათრყ ალ-
რეშია, ამ ტანსაცმელს მუშაობით ატარებს მალევე, ტარებუ ღვა-
ლათს დატარება, ძველგან მოსახლობის ქვეშ, ღვივდევინსა და
მრუბარების რეშია.

ბერილობით ძეგლებიდან ირკვევა, რომ სამეცნიერების სხვა-
დასხვა წრის, სხვადასხვა სოციალური ფენისათვის სხვადასხვა ტარ-
საცმელი არსებობდა. მათგან მათგანს ტარებდა სახანო-
ბეგობა: "სამოსელი სატახატო", "მეურავები ჩოხა", "ხალციხე
მეუბარეობა" და სხვ.

"ს ა გ რ ა ბ ა უ რ ს ა მ ი კ ს ე ლ ი " ღვივდევინის ურ-
თქმით გამოხატულება ყოფილა. ამასთან დაკავშირებით "ჭრილი ხარ-
ცელის ცხოვრებაში" აღნიშნულია: მტრისათვის /უშემატოსათვის/ ფრ-
ად ტარებულნი ძენი აპარნერსე ქვემნიშვნისა გურგენ კურაპალათ
და სუმბატ, რომელსა ტარების მიზეზით აპარნერსეს მიერ სჯულიერი
მეუბარის სასაბილოდ განაგებულა იყო, "მსწრაფდ ხილი... ნარკუ-
ლენა ფრესალ /მათი ძვირის ტარდაცვალების და დაკარგვის ადრ-
ღის, რომელიც "აფხაზელს" მიეძღვნება/ ს ა მ ი კ ს ე ლ ი
ს ა გ რ ა ბ ა უ რ ჯ ჯ მ ა და მესაწინააღმდეგ-საქვემნიშვნისა
ლოცვა საფლავს მის სასაჭრელსა ძვირფასსა... რაჟამს ილი-
ყას, სკულია ტარკურნეს"/299 11-15/.

მინაბეზის ტანსაცმელი, რომ "მ ე უ რ ა ც ბ ი ჩ ი ბ ა ჯ"
ყოფილა, ეს ჩანს ასევე "ჭრილი ხარცელის ცხოვრებიდან". აქ
მიმდებრებით, რომ აპარნერსეს მეუბარე, ასული "ნარკა მარკო-
სა ქვემნიშვნისა", აპარნერსეს მიერ მიღებული ქალის ჩათრვილსა-
364 იღ. ა ბ უ რ ა ძ ე , ძველი ქარბული ენის დიქსიონი, გვ.
524.

სახელოდან საქართვების შევიძვე, ადრისა ზე რ ს ა ე -

შ ი იყ "დოდა ბინა მ ი ნ ა მ ი ნ ე უ ბ ა ს ა..."

რამდენ საბილარო მისა იყ შე უ რ ა ო ბ ი რ ი ა მ

და უბისა მას წმინდას სუქია და ჭრათ დიდი შეშინაა

უკოდა და სახიო ჭესად მიმუქრდა სანაჭრელსა მას, რამდელსა

პირველ სახელი უნდა მუქრულის და მუქმი ანასტასია, რამდ-

ენ მან სრულიად სიბრძნელოდ ყო უმბაკი" / 298, 35-42/.

მეუპაბრეოდა სამისლარო მიღებულე ყოფილა "ბ ა -

რ ე ნ ი ", რამდელი იღ. აბრელისა საქმარტობი, "გლავის

წამისასხამი, უქრუქი" იყ ³⁶⁵. "სურამიონ მარტვილის ცხოვ-

რებაში" მისწოდირა, რამე ჯიჯი რორწანელის მიერ ამბის

დასაგებად სურამიონთან და მის მანამდამხველებთან მიჯი-

რებულმა კაცმა "იხილ ტალავრი იყო და კაცნი შე ე მ ი ს ი -

რ ი ნ ბ ა რ ე ნ ე რ ი მ ა უ ო ბ ი მ ა მ ი ე უ -

რ ა მ ი ნ ე უ მ ა მ ა " / 325, 11-12/.

მ ა ვ ი VI

პ. ბაქაშაძისი რქახანის ბიოგის

რქახის ფრმებისა და რქახის ნუქრებს შორის / ანუ

შინა სარქახი/ ურთიერთობის განხილვის შევიძვე ირქვესმი-

კლებული არ იქნება კაცელოდ ღიო რქახებს შორის ურთიერ-

ბებს: რვენ საშუალება გვაქვს გამოვყოფ ამ ურთიერთბა

ში ფორმა: მადესაური კაცეოი და სტუმირობა. პირველ შემხ-

ვევაში საკითხს ბიკადა, მელი სამიკალოების ყოფაცხოვრ-

ბის ამსახველ ასპექტში განვიხილავ, ხოლო მეორე შემხვე-

ვაში; წარმკვარტვრე ურთიერთბაში ფორმის კონკრეტულ სა-

ხეს-სტუმირობას და დავახასიაგებთ მასთან დაკავშირებულ

365 იღ. ა რ ე ო ო ე , ძველი უარული უნის ღუქსიკონი,
გვ. 360.

յառաջաձև» . ո . 18,13/ , երկր XI ԵԱՅԿՄԵՆՍԱՅԵՆԻՍ ըս թրմորն
 բանթրքընա "ոռչանըս ըս յթթջմըս լեռչրմաժի" / "Յըյերնոյ ոցչ-
 ընս անշմարնիս , հոմըլ ոցր և ո ժ ս ժ հ ո ժամիս ոռչանը-
 սո" 268) . Դմրոս ժամիս ըս Դմրոս ըրբոս սրմրիժըրըլ թրմորն
 " ժ ս ժ ս ժ թ ո լ ո " ըս " ը յ ը ս ժ թ ո լ ո " բանթրքընա
 Դահալո ճոճրոնիս ըս հեծալոս խհրմանընժի : " Դմահո մոնո ըս
 ժ ս ժ ս ժ թ ո լ ո մոնո ժոժյրբար ոցչընս " / Օ,1 Յըչ.4,19/ ;
 " Վարմորոս ը յ ը ս ժ թ ո լ ո ժոն ցրոնս խաժ " / լ.12,53/ .
 Եանթրքընոս , հոմ հոլոն ժմոն ցրոնս սրմրիժըրըլ թրմորն ոհո-
 ջը Եանոթ - " Ե ժ ս լ ո " ըս " ժ ո Ն Ե ո լ ո " ընթըրնա
 հեծալոս հըրբալցոյնժի ; Կրժոթ , Կրչթ-Նահելըրնի - " ժոն ցրո " ,
 երկր սրոժրմի - " Եժալո " , " Վարչեալ . . . Ե ժ ս լ ո / ժ ո Ն
 Ե ո լ ո / ըրբամեղոնս խաժ Ելոնս " / լ.12,53/ . Յոժալո
 ժոլըրնա ճոճրոնս խհրմանժից , Եարպ Յըյերնոյ հըրբալցոյնս ըս-
 լալս թրմորն " ժոն ցրո " , երկր ըլլալոյն " Եժալո " / " Երբժ ո ժ
 ըս հրն Ե ժ ս լ ո լ ո / ժ ո Ն Ե ո լ ո լ ո / մոնո " հըթ .
 1,6/ .

Վարմորնոյ Դալն յրքընա " Ե թ թ ո յ յ լ ո " : / " Եր-
 թը յրնժ սլալոն Դալըլո յթթոյրըլ ըս ըանըն մոն խաժ " / Օ ,
 Վարնը.22,16/ . երկր Դմրոս սրմրիժըրըլ ոնժահընթա " Ե ո ժ յ " ;
 հոմըլնա սլալո Եժալո , Եոժժժ Երն - յրթթըրնոթ հեծալոս Կրչթ-Նահ-
 երոն հըրբալցոյնժի : " հոմըլնա սրն Եժալո , ո ժ սրն Եոժժժ " / Ռ.3 ,

368 Ե ո լ ո Ե ո լ ո Ե թ ս լ ո լ ո ը յ լ ո , լեռչրմա ոռչանըս
 ըս յթթջմըս . Վարմորնոյ ըս ըանթըն ոչ. Կ ս յ ս լ ո լ ո -
 յ ո լ ո լ ո . Ե.մ.խաժմոլոն ընա " ոռչանըս ըս յթթջմըս
 լեռչրմոնս " մոնթըրոթ ս. ժ ս լ ո լ ո լ ո , Ե. , 1946,
 ժ. 16 ըթ .

29/- აქნიშნულია აქიშნობი. ცოლის შეწყვეტა "ს ი ძ ე ბ ა"
ენოვება: "ს ი ძ ე ბ ა" მას ძიამ მისი ცოლისა მას მისსა ბე-
და" /მე.22,24, ჯრუჭ-პარბლის რედაქცია/ და "შეიწესო ცოლი
მისი ძმაძამ მისმაშ"/აქიშნობი რედაქცია/.

აქვე შევხებვება ბუქნიდა აქვენიშნა, რომ "სეჰანიოტ
ბარბშვილის ცხოვრებაში" მიხსენებულა "ს ი ს ი ძ ე ბ ა" აქნიშნავს
არა მის ძეს, როგორც ეს იყო მიჩნეული, არამედ "მის ქმარს";
ბოლო "მის ძე", როგორც "საქმი მოციქულმაში" დასტურდება, აქნი-
შნებშიდა ჟამინი "ს ი ს ე ბ ე ლ ი": "ესმა მისხეღისა პავ-
ლესსა სიგეჟამ ესე"/საქ.მოც.23,16/. პრფ. ი.აბრუაძეს სხვა
მატალიებოც მოჰყავს ხელნაწი ა 1105-დან, სადაც ასევე დას-
ტურდება ჟამინი "მის-ხელი": "შეიწესა ს ი ს ე ბ ე ლ ი მისი და
შეიწესა საპრობიღისა"/ა -1105,215/369.

2. მამა-მძუღობა

" მამა-მძუღობა", როგორც უწოდებია, სხვა იჯამში მავ-
შენს აქსამბრებად მიხარებას მიხარებას.³⁷⁰ ეს მოხდება ქარხელ
ქმნიჭაჭოჯ სინამბოქოღიშ შუა საუკუნეებში საქმადი ტუქუღე-
ბული ჩანს წარჩინებულა იჯამებში. მამამძუღობაში მოხარებოღ
იჯამების ხეჯიშ მოჩინს მცარებობა დაეუსაურო ქუქირო, დაეუსა-
ომროჯ უჯიშთა. სხვადასხვა ხარბში მამამძუღობის სხვადასხ-
ვა ხესი იყო მიღებული- აქსამბრებად მიხარებებენ როგორც ვა-
ყბის, ისე, მოქაჯრ, ტიხენდასა: სხვადასხვა იყო აქსამბრებად მი-
ხარებული მავშენს მამისხელ სახელში პარბუნების ასაკო, ხესი და
ჩიჭუალი, როგორც მავშენს ტადაემის, ისე პარბუნებისას.

369 ი. ა ბ ე ლ ა ძ ე ბ ა , ძველი ქარხელი ენის ლექსიკონი, გვ.142.
370 М. К о в а л е в о к и й, Закон и обычай на Кавказе, I, М.,
1890, стр.14-15; СИЭ, I, М., 1961, отлб.915; М.О.К о с в е н,
Атантичество, СЭ, 1935, № 2, стр.41.

მამა-მძუღონის ინსტრუქტის შესწავლას საბრძოლო
 სამკურნალო უძღვეს მ. კვალიკვიციანი, მ. კოსვენიძე და სხვა
 მკურნალებმა. მ. კვალიკვიციანს მიანიჭდა, რომ მამა-მძუღონა
 კავასიონის ბაღებში უფროსადონის სამხედრო-
 სასახლის მკურნალებს³⁷¹. მ. კოსვენიძე მამა-მძუღონის ტერაპე-
 ვტიკული, მისიონარული სფეროში მუშაობდა სხვადასხ-
 ვა ბაღებში უფროსადონის სინამდვილის და ამ ბაღებში
 მკურნალობის სამსახურის შესრულებას. კერძოდ, მ. კ-
 ვანიძე ახალციხის მიმდებარე, რუსული კავასიონის ბაღებში, ასე-
 ვე სკოლაში ბაღებში და კვლავ ბაღებში უფროსადონის სამხედრო-
 სასახლის მკურნალებს³⁷². მ. კოსვენიძის მისამართები, ახალციხის
 კავასიონის ტერაპეუტიკული უფროსადონის, რევოლუციური, ფ-
 დერაციული, მარცხენარი, მარჯვენარი, ადგილობრივი,
 მუცლის და სხვადასხვა.

გარდა "მამა-მძუღონის" ტერაპეუტიკული სამსახურის სა-
 ბრძოლო მუშაობისა. ი. კვალიკვიციანი. "მუშაობის მუშაობის"
 მისამართები და მუშაობის, იგი აღნიშნავს, რომ V საუკუნის სა-
 გარეუბროს იყენებ "მუშა-მუშაობის", ე.ი. ისინი უნდა უნდა
 უნდა. მარჯვნივ მუშაობის ან იყენებ³⁷³. უნდა უნდა
 იკონსტანტინოპოლისში, "სამხედრო-მედიცინის სამსახური",
 რა მას მუშაობის ტერაპეუტიკული / ე.ი. სამხედრო სამსახური /
 რუსული მუშაობის. უნდა უნდა მუშაობის უფროსადონის მუშაობის
 სამსახურის მის მიმართ: იგი მუშაობის მიმართ: "ისინი რე-
 მის და სამსახური ტერაპეუტიკული / ე.ი. მუშაობის სამსახური /
 და მუშაობის
 371 М. К о в а л е в о в и ч, დასახ. მუშაობის, გვ. 14.

372 М. О. К о с в е н и, დასახ. მუშაობის, გვ. 55.
 373 ი. კ ვ ა ლ ი კ ვ ი ც ი ა ნ ი, უნდა უნდა, უნდა უნდა,
 1, გვ. 281. მუშაობის და სხვა მუშაობის უნდა უნდა
 მისი მუშაობის მისამართების მიმართ იგი. მ ი
 ს ი ვ ე, უნდა უნდა სამსახურის მისამართის, 1, გვ. 165-169.

სახელსა შეუდგენსა" / 24, 11-13/, მატყამი, რატყის ტყისი, მინსა
ეს მინსა უშედეგთა აღმჩინდა. იაკობი ქვედმა, რამ შეშინიქია
სიკვდილის ბინ ჩემი ღათ აფსუ ეპისკოპოსს "ტომატყა მამასა
და მამა-მძუძუსა შეშედეგა" / 28, 7³⁷⁴.

"მამა-მძუძუმბა" დადასტურებულა "მეგრევეთა ჯარღო-
საშ" მათეორიულ ხელნაწერში: "... ამო ნარტოდა არიან ჯარღოპ,
მამისა ზესისა, და წარმითყვარა რვაჲსახელი და ახინ სახელი
მამა-მძუძუაინი, და დაჲდა ძველი მცხედას"³⁷⁵. ამ იწმითყვით
არსებობისს ქველი დასურია "ჯარღოს ცხორებაშიც", სადაც აღნი-
შნულა, რამ "იფო მამინს სპასკეთ ფარსმან ქველისა, ატრევე
ქველი-და ტოლათ, სახელიც ფარსმან, ძუძუსმც ფარსმან ქვე-
ლისა, საწმითნი და ურატნი"³⁷⁶. ითვე ღეგინი დასყავს "საქ-
მი მისიქვედას" ძველი ჯარღო ღაქიანს: "იფო ძუძუს-მცე ქე-
რადე შეფისა", აღნიშნულა თნივე მანაჲრისს მესახებ /საქ. მის.
13, 1/, ხელი ღეგინი "მამამძუძუ" ჯარღო ბინდლის 978 წლის
იქვე ხელნაწერიც / 11, 1 / აქვეთა: "მინჯა... მამამძუ-
ძუა მამა აქანისა" / 14, 10, 1/, სადაც ურატ. ი. ამოქადის და-
დასტურისი, აღნიშნავს ა მ მ მ რ პ ე ლ ს³⁷⁷. სანიღურესა, ატ-
რევე, "ძუძული", რამეცი "ღამეგინს" აღნიშნავა: "იწყო სი-
ფსაპ ძუძულისა მინს ზესისა", აღნიშნულია დანივეს მესახებ
ჩიფსიქისა და დანივეს ნამებში", რამეცი წარმოაქვერს: სომხური

374 "შეშინიქის ნამების" ან ალილის მინებოთი ქ. ქველიძე მი-
ნიწეს, რამ "მამამძუძუ ქველია, ატრევე შეშინიქ ევერღო-
საც" / იბ. მ. ი. ს. ი., ჯარღო ღეგინის ისტორია, 1, 82 /.

375 მეგრევეთა ჯარღოსაჲ, იბ. ძველი ჯარღო ათორქაფური რი-
ფარაფრის ძეგლი, 1, 81-82; მათეორის ქველი X ს-ისა,
83-84, 27-28.

376 ჯარღოს ცხორება, ძველი სომხური ღაქიანი, დამასყა იღ.
ა მ მ მ რ პ ე ლ ს, 1953, 83-84, 56-57.

377 იღ. ა მ მ მ რ პ ე ლ ს, ძველი ჯარღოს ეპისკოპოსი, 83, 214.

ერედი VIII საუკუნის II ნახევრისა და IX საუკუნის და-
დგის შიშის ტაძრის აღმოჩენის ძეგლ³⁷⁸.

ნაწილობრივ მასალებიდან ნაშთია, რომ "მ ა-
მ ა მ ძ უ ძ ე ნ ნ ა" აღნიშნავს ისეთ სამთავროებში, რომელთა დასაბრუნებლად სხვა ადამიანთა, მუ-
ხარების, ღირსე დასაბრუნებლად, პირველ რიგში, მისი ტაძ-
რების, მისთვის ძეგლს ნაგებობისა და აღმშენებლისა. განსაკუთრებ-
ულად, ასეთი უნდა იყოს "მამამძებრის" ამ ინსტრუქციის მიხედვით. სწ-
ორედ აღნიშნული უნდა იყოს, თითო ადამიანისთვის ძეგლს უნდა იყოს ნაგებ-
ობის დასაბრუნებლად აღნიშნული "მ ა მ ძ უ ძ ე ნ ნ ა":
"უნიკალური აღიარების დასაბრუნებლად მნიშვნელოვანია", ნაშთისა
დასაბრუნებლის მიხედვით / რეც. 11, 12/. სათანადოდ უნ-
და აღნიშნოს; რომ მიხედვით დასაბრუნებლის ამ ადგილის
"დასაბრუნებლად" ნაშთად ნაწილობრივად სხვა აღნიშნული, უნიკალური,
"მთავრული": "უნიკალური აღიარების მთავრული", უნიკალური-
ობის მქონე. მიხედვითობისა, რომ უნიკალური აღიარების უნიკალური სწავლების
/ მიხედვითის/ - "სადაც აღიარებისა" - ძეგლს უნიკალური აღნიშნული
/ ხელნაწერი, რომელიც ის არის დასაბრუნებლად 930-40-
ობის მიხედვით "დასაბრუნებლად" აღნიშნულის ისეთივე მიხედვითობისა
მიხედვით, რომელიც "დასაბრუნებლად" აღნიშნული მიხედვითისა; ასე, რომელიც
"მიხედვით ბილთა მიხედვითისა, სადასაბრუნებლისა და აღნიშნული მიხედვითისა",
მიხედვითის ისეთივე დასაბრუნებლის, ნაშთისა დასაბრუნებლის, "უნიკალური
დასაბრუნებლად, რომელიც ანუკუნიკალური და მიხედვითის მიხედვით და მიხედვითის
მიხედვითისა დასა, რომელიც უნიკალური მიხედვითისა; თუდა უნიკალური დასაბრუნებ-

378 იტ. ა მ ძ უ ძ ე ნ ნ ა , აღნიშნულისა "მიხედვითისა დასაბრუნებ-
ლის" ძეგლს უნიკალური აღნიშნული, ბ მ მ , 11, 1960, ძე.
168 20.

Եղևա, Էջևա սնվարոմըն ըս յօհայրն յրևոա աշևոա, հաաա
սհաա Երրոցո ցընոս, Եսև³⁷⁹.

Ժշըրո յհաաաա Երրոլոմոա Ժշըրոն V սապարոնս-
աղոն "Յամա-Ժշըրոն" սթապարոն սհամարա յհաաաա սաթո-
աղոնոն սոնաթըրըրոն, սհամըթ սահարըրըրոն: "հաթըրոն Ե-
Ժշըրոն" հաա, հոթ ոթ ոսըը յոթոլա Թոլըրըրո սահարը-
րոն, հոթոլ յհաաաա: հաթըրո "սհաաաա սսըր Ժշըրոն
սթաթըրըրո: հաաա Ե յ ս ո ո ղ ո Թ ս Թ ո Ն ս յ ս հ -
ս . Թ ս Թ ո հ ո ն յ ո Թ ս հ ղ ս հ յ յ ը յ հ հ Ե -
ց յ ը Թ ս Թ ո հ ո ն , հոմըրոն Թ ս Թ ս Թ ժ շ ժ ը ը ը ը
Թըրոն ըս Թոթըր հաթըր յաթըրոն սրոթըրըն ըսը յոթաա սաթը-
ա Թաթըրոն ըս Թոթըրըրոն աշևա³⁸⁰.

սթըրոն ոսոլ լեթոն, հոթ "Յամա-Ժշըրոն" սաթըրո
սաթըր թոլըրըրո ոթ ըս Թաթըրոն ըս Թոթըրըրոն Թոթ
յաթըր. / "Թոթըր հաթըր յաթըր սրոթըրըն" / ոթըրըրոն.

" Թ ս Թ . ս Թ ժ շ ժ ը ո Թ ս , " ը յ ը ս Թ ժ շ ժ ը -
հ Թ ս " ը " ժ շ ժ շ ս Թ Թ յ ո Թ ս " ոթ Թոթըրո, հոմըրոն
Թոթըր Ժշըր յհաաաա Երրոլոմոա Երրոլոմոն ըսթապարոնըրո, ըս-
Թաթըրըրո ոթ Թոթըր ըսթըրոն յհաաաա Երրոլոմոն Թոթըրոն Թո-
Թաթըրոն սաթըրըրոն սաթըրոն. ոթս ըսթըրըրոն հաթըրո
Թոթըրոն սաթըրըրո "Թոթըր-Ժշըրոն" Թոթըրըրոն, Թոթ 6-7
Թոթ սաթըրոն Թոթըրո "Թոթ Թոթըրո" Թոթըր Թոթըրըրոն³⁸¹.

379 Թամա սնվարոն, X ըս XI ս-ա Երրոնըրոն Թոթըրոն,
Թոթըրոն ո.ս Թ յ ը ս ժ յ Թ , ս.Թոթըրոն հաթըրոն, Թ. .
1955, ըց. 301-37-30.

380 Թոթըրոն ըս Թոթըրոն Թոթըրոն Թոթըրոն հաթըրոն
ոթ. "Սաթըրըրոն սաթըրոն", Երրոլոմոն, 1882 ըց. 171;
M.Г.Д ж-а н а ш в ж л я, Описание рукописей Церков-
ного музея духовенства Грузинской епархии, III, Тиф.,
1908, стр.152-153.

381. Г.Г.Д ж т а в р ж н , ըսթ.Թոթըրոն, ըց.139-140.

" Թոյլընչաք յահալոսաք" ցնորոք, "... սժոք ճարտու-
 քս արհաճ յահալոք, մամոյա քշոսա, քս ճարտոցքաք ճարտ
 քսալո քս ս ք ճ ո ս ս ք ճ ճ ո . ք ս մ ս մ ժ ջ ժ ջ -
 ք ս ճ ո ..."³⁸⁵ . Բոտրոյ յոյքաքս այ յոթո մամամծքոյ յո
 սր արհոս մոնկըմծքոյ, սրամքո - մամամծքոյքս Թրգալոս քսա-
 լո . Բոտրոյ Բան, այ ոքլոսննմքոյ մամամծքոյքս քսնաթոքո-
 լոյո քքոյո .

Այ մամամծքոյ մեքոյնքոյո քս մեքոյնքոյո, մամա քքո-
 քս, մեքոս, ժ ջ ժ ջ ս մ թ ջ , սն ժ ջ ժ ջ ջ ճ ո , Բսս
 մամամծքոս Թոլոս սրնոթնքոյ, քսախոյոքոյո յոթոս քքոս, մամ-
 քոս /ճարտոնքոյոս/, մեքոս, քսնոնքոյոքոյոս մոն քսնքոյ, մոնո
 յսնոյոս քսնալոս . սնքո ժքոյնքոյ, մաքոսքո, յսնքոնք թր-
 քսնոսա ոքո ժքո սաքոմաքո սնասնքոսա, սրքոքոմո, Բոմքոյո մք-
 քոմ մեքոս քքոքոքո ոմքոքոքոքո քս քքոլաքոյ այթոյոն սամեքոքո
 քս յոլոթոքոյո մոքոնքո Բան յսնքոնք թրքոսնոս քսնքոյ . քքոն-
 քոյոն քնոթոքոն, յսնքոնքոս քքոլաքոյ քսախոյոքոյո յոթոն ոք-
 քոյոն: սրքոքոմ ժքոյնքոյ, մոքոնքոն սքոքոյոյո քս սաքոմաքո յքո-
 մո . յոթո ոքո "մո", մքոյո - "նքոյ" քս մքոսնքո - "սանքոքոյո"
 մոնո . ոքոնքո մեքոյոն քոնս յսնքոնք թրքոսնոյ ոմքոքո քո-
 նա Բոքոնքո "քս սնա քքոնքոյոս մաս ոքոն մքոյոքոն: սրքոքոմ
 ժքոյնքոյ, ժքո սաքոմաքո սնասնքոսա քս մոքոնքոն սքոքոյոյո"³⁸⁶ .
 սրքոքոմ քսնալոս յսնքոնքոյ սրքոնքոն սքոն քս քսնոթնա ոս
 քքոքոքոն յոնսքոյո³⁸⁷ . յսնքոնքոյ սնասնքոյո սալաքոյոքո քոն
 քոնքոնքոն ոքոն ճարտոնքոյո: սրքոքոմ, մոքոնքոն, սաքոնքո

385 Թոյլընչաք յահալոսաք , Ժյալո, 1, քք.81-82.

386 քքոնքոյո, քոնքոյոն յսնքոնք թրքոսնոյոս, յահալոս քնո-
 յոյոն, 1, քք. 156.

387 ք յ ջ ջ , քք. 177, 178, 185, 189, 204.

Է

աղբրին სიგინის XI ს. ა. შ. უნის წარწერაში, სადაც წამ-
 წამით აղբრის ციხისათვის ბრძანდეს მიერ ქალაქის ატემა-
 ბე, ბრძანდეს ამ მხარის გამბედავს, ურისავე-ურისავე
 მიზნად ზარბუნის ძეს ურბუნს სათვის "გამბედავსა და პა-
 რი": "... სარგებულად მიზნად... გ ა მ ბ ე პ ე ზ ე ს ა ,
 პ ა ტ ე რ ი ს ა ჩუბისაჲს³⁹⁰.

"გამბედავ-გამბედავის" სიგინალურ-პოლიტიკური იმეტი-
 ბუნის ბუნებადრისი სიგინალურად "მეათანე ქარაღისას" ცნ-
 ბა: მაქალ IV-ის ნიშანდებებ მიზნადღემა ურბუნის ურისავე-
 ბა რეპარტმა გამბედავს მიზნად სამეფო ბუნისუფრებამაღ წა-
 პოტირებოდა. ამ მიზნად, რაღა მაქალ IV მიზანთაში იყო,
 მან მხებებ დასა მეფის ძე ბოტ, ხოლო მეფე დაღა მის
 "მბედავს"³⁹¹. ცხადია, "მბედავი" აქ სიგინალურ-პოლიტიკური
 იმეტიბუნა. მათი აღმადებების იმეტიბუნის ცნობი, ბოტ-
 ბე ურბუნდელი იყო "მანამამბედავ-ამბედავი პარტირმა"³⁹²:
 "იმეტირანი და ამბანი მანამამბედავი" ურბუნის ნიშანდებობა
 ბოტ III-ის "გამბედავ" /მანამამბედავი, რამ "ქარა-
 ლის ცხებებინს" სხვამამბედავი წუხამში "გამბედავის" მათუბად მ-
 "გამბედავი"³⁹³. იმავე ძეღში ურბუნის მიხსენებობობა რ-
 ბოტ "გამბედავი პარტირმა"³⁹⁴. ქარაღამამბედავი "გამბე-
 დავ-გამბედავის სიგინალურ-პოლიტიკური იმეტიბუნის "უფრებობობ-
 სამში". აუბუნებობ- რისბუნებ მეფის სპამბედავი და მეტრ-
 სამეფობი, რისბუნებინს გამბედავი. ის რისბუნებინს ურბუნს "პა-
 -

390 ა. ბ ა ქ ა ძ ე , ბრუნალისა და აղბრის ურბუნდელი
 ძეღში, სმ XX-B 1959, გვ. 72.
 391 მეათანე ქარაღისა, ქარაღის ცხებებინს, I, გვ. 304.
 392 ცხებებინს მეფობ-მეფობსა მათობინს, ქარაღის ცხებებინს, გვ.
 336.
 393 იმეტირანი და ამბანი მანამამბედავი, ქარაღის ცხებებინს,
 II, გვ. 19.
 394 ი ბ ბ ბ , გვ. 30.

հոնա և Գամեթըլս³⁹⁵ /ոնքն Ռոտրիկ Վրժանյանը մեծաբան-
ներով աղյուս էստեմուտի միտան Կարսնիս ժյս/.

Այսպիսով ընդ, մինս Կամեթըլս և մինս Կամեթըլս
Գամեթըլս Վրժանյանը այսպիսով "Գամեթըլս". Կամեթըլս, Կամ
"Վրժանյան" միտ էստեմուտի ոս մեթըլս "Գամեթըլս",
միտ 1- "Գամեթըլս"³⁹⁶, Կամեթըլս Ստրոմե-
"Կամեթըլս"³⁹⁷. Ստրոմ, "Գամեթըլս" /ան-մամեթըլս/
"Կամեթըլս" /ան-վեթըլս/ և "Գամեթըլս" Կամեթըլս-
Ստրոմեթըլս մեթըլսն էստեմուտի և ստրոմեթըլս մեթըլս ան
բոլոս էստեմուտի Կամեթըլս. այսպիսով այսպիսով մեթըլս
Կամեթըլս Կամեթըլս:

"Կամեթըլս և: Կամեթըլս և մեթըլս, Կամեթըլս և մեթըլս
Կամեթըլս

Եթե Կամեթըլս Կամեթըլս մեթըլսն է, այս Կամեթըլս³⁹⁸
մեթըլսն է մեթըլս ստրոմեթըլս Կամեթըլս մեթըլս Կամեթըլս³⁹⁹,
Կամեթըլս մեթըլս Կամեթըլս Կամեթըլս "Կամեթըլս" Կամեթըլս
Կամեթըլս:

"Կամեթըլս Կամեթըլս մեթըլսն է Կամեթըլս:

Կամեթըլս Կամեթըլս, մեթըլս Կամեթըլս:

Կամեթըլս և Կամեթըլս: Կամեթըլսն է Կամեթըլս⁴⁰⁰.

395 Կամեթըլս Կամեթըլս, Կամեթըլս Կամեթըլս, Կամեթըլս և Կամեթըլս.
Կամեթըլս և Կամեթըլս Կամեթըլս Կամեթըլս, 1, Կամեթըլս, 1968,
Կամեթըլս 858/857/.

396 Կամեթըլս 150/149/.

397 Կամեթըլս 151/150/.

398 Կամեթըլս 166/265/.

399 Կամեթըլս 320/318/.

400 Կամեթըլս 457/454/.

ამრიგად, აგრე მუა საუკუნეებინს საჯაროებელინ ღარ-
 ზორ ტარეკილებული მამა-მძუძუბა, მსვეუ ჩოტრე აგრე ტარ-
 ედმარებულ მუა საუკუნეებინს ტამბრებულ-ტამბრილობა-მანამებ-
 ჩელობა, მარტო მავშისს აქსამბრებულ მინარება კო არ იფო
 /მუშა ამასაუ რიშნავა და სწორე ამ მინარისი მუშინჩა
 საჯარებელისა და საჯარო კავასინის ხარხა ენოტრაფიულ სი-
 ნამებელინ მებელი მუა საუკუნეებინს სიწრებე/, აწამებ იტ
 იქა სოკიარე-პოლოტარე ინსტიტუტა⁴⁰¹ და აღნიშნავა მუშო-
 სა და მარჩინებულა კარბე მებრებელს, მანამებინს, უფრის
 მიხებულს, უფრის ვასარს.

3. სტრუქტურა

V-X საუკუნეებინს საჯარებელს, ძირითადარ უარების,
 საბოტარებინს ენოტრაფიულ ფოფის ჩამებინებე მიმებინს ბოტარი
 სურათის ტარეკიების მუშებე, საჭირე მიტარინა კონკრეტული
 ფოფის მიმებინს ჩვენება ცხებებინს ერთე კრთე მუშებეებს-
 სტრუქტურის მატარებე. ამ მიმებინებე არჩევანი მუშარებე ჩამებ-
 ენიბე მიმებინს: ნერეობინს მებელინ მებე . ტონმაა დაკული მის
 მესახებ; მისი მესანავლისს ცხებებინს მრავალეფოტარე სურათ
 მარჩინებება; მასალა აღნიშნული საკობის მესახებ მესანსავალა
 აღებული ეპოქის მებე მანთილებე მიტარებება; დარლოს, მასმარ
 მუშინჩორ არის დაკუშინებული საბოტარებინს ენოტრაფიულ ფოფის
 სხვა მიმებინებელი და ისინი მუშეტილია ურთე ტარეხილი.

⁴⁰¹ აგრინებელი მამა-მძუძის ანალიტიკური ინსტიტუტი იყო ფოტო-
 ლურე სამარადარ ტარეკილებული "ამანატობა". მუშის "მამარ"
 მის ტამბრებულ იმებებოდა, ატრებე, მინოტარმარებულესი-
 ფოტოებელი /ჯარებელი სამარებლის მებელი, 1. ქვემინის
 კარის სარებება. 2. დასტარებელი. ტუქსებინ ტამისაკუშინა
 მამამბა, ტარეკილებელი, ექსინკონებინ და საბინებელინ და-
 ურთე ი. სურატარებე, მბ., 1970; ტვ. 23, 34 / 9 /.

"յոսօօրնո-յանան մարտիրոսաւոր" և լատինացիք արհեստաւորները, որոնք մասնակցեցին զանազան քաղաքացիական պատերազմներու: Երկրորդը "Միջին Արևելքի Միջուկային Երկրագնդի մասին" /165 շտ./ արհեստաւորները իրենց արհեստը կիրառեցին իրենց հայրենիքի օգտին: Երրորդը "Միջին Արևելքի Միջուկային Երկրագնդի մասին" /165 շտ./ արհեստաւորները իրենց արհեստը կիրառեցին իրենց հայրենիքի օգտին: Երրորդը "Միջին Արևելքի Միջուկային Երկրագնդի մասին" /165 շտ./ արհեստաւորները իրենց արհեստը կիրառեցին իրենց հայրենիքի օգտին:

Քաղաքացիական պատերազմի ժամանակահատվածում, ևս մի քանի անգամ իրենց արհեստը կիրառեցին իրենց հայրենիքի օգտին: Երկրորդը "Միջին Արևելքի Միջուկային Երկրագնդի մասին" /165 շտ./ արհեստաւորները իրենց արհեստը կիրառեցին իրենց հայրենիքի օգտին: Երրորդը "Միջին Արևելքի Միջուկային Երկրագնդի մասին" /165 շտ./ արհեստաւորները իրենց արհեստը կիրառեցին իրենց հայրենիքի օգտին:

Քաղաքացիական պատերազմի ժամանակահատվածում, ևս մի քանի անգամ իրենց արհեստը կիրառեցին իրենց հայրենիքի օգտին: Երկրորդը "Միջին Արևելքի Միջուկային Երկրագնդի մասին" /165 շտ./ արհեստաւորները իրենց արհեստը կիրառեցին իրենց հայրենիքի օգտին:

Քաղաքացիական պատերազմի ժամանակահատվածում, ևս մի քանի անգամ իրենց արհեստը կիրառեցին իրենց հայրենիքի օգտին: Երկրորդը "Միջին Արևելքի Միջուկային Երկրագնդի մասին" /165 շտ./ արհեստաւորները իրենց արհեստը կիրառեցին իրենց հայրենիքի օգտին: Երրորդը "Միջին Արևելքի Միջուկային Երկրագնդի մասին" /165 շտ./ արհեստաւորները իրենց արհեստը կիրառեցին իրենց հայրենիքի օգտին:

ბრუნის "ბიუტო მასა ტარისა მანსასა", მას უკვე
 მ ე ვ ე ვ ე მ ა ლოთნ აბიჭ კურაპალთ, ჩიბელო "მ ე
 ა რ რ ტ ა რ ა ნ მ ნ ა მ ი ნ ე ვ ე მ ა ნ ე ზ ა რ ს
 მამასა ტოტოლს" / 262გ/. ამის შემდეგ სტუმარ-მასპინძელი
 მ მ ე ვ ე მ ა ვ ე ნ უ რ მ ი ა ნ ე მ ს " რ ი რ ი მ ა ს -
 მ რ ა ბ რ ი მ ა " / 262გ/ მას მასხრებში.

სტუმრის მიღების უსჯულის მსაჯული სურათსა მარ-
 მიკუთვლილ მარაბიკების მიუკუ აპტობე, ჩიბელო ტოტოლო უს-
 ტუმარმა მუმიტე 'აგბამა მუგუს. აქამ ტოტოლო "მ ი-
 ა რ რ ტ ა ნ მ ნ ა მ ი ნ ე ვ ე ნ ე ზ ა რ ს", "მუმიტე მუგე
 "მ ე ვ ე ვ ე მ ა ლოთნ აბიჭ კურაპალთ, ჩიბელო "მ ე
 ა რ რ ტ ა რ ა ნ მ ნ ა მ ი ნ ე ვ ე მ ა ნ ე ზ ა რ ს მ
 სიბამელი მ ი ნ ე ვ ე მ ა " / 267გ/. ურემიკის მიკუთ-
 ვის შემდეგ " რ ა ს ბ რ ე ს მ ე ზ ე მ ა ნ ე ზ ა რ ს " / 268გ/.

უსჯულის მიმდევრი მარტილი უკვე უმჯარო ს ტ ე მ -
 ჩ ი ბ ე ს მ ი ნ ე ვ ე მ ა ნ ე ვ ე მ ა ნ ე ვ ე მ ა ნ ე ვ ე მ ა ნ ე ვ ე მ ა ნ ე
 სურმის ტომიკობე ტამათობენ, ჩიბელო ურე /მასპინძელი/,
 ისე მიუკუ /სტუმარი/ მარე ურემიკის ე ვ ე მ ი ს ა რ ა
 უ რ მ ე ვ ე მ ა ვ ე ნ ე ვ ე მ ა ვ ე მ ა ნ ე ვ ე მ ა ნ ე ვ ე მ ა ნ ე
 სიბამელი ურემიკობენ. სანტეგენსა, ჩიბელო სხვა მასხრა ბე-
 ლისუგადამ ტოტოლი მანელოის სტუმრების ჩვენს მიუკ მემიკ-
 ვარნი ჩიბელომ /ურემიკ კურაპალთ მას მიუკე-
 მუგუსამ / ა ი ნ ე ვ ე ლ ს ი ტ ე ვ ე მ ა ს ნ ა რ მ ი მ ე ე -
 ვ ა მ ს მ ა ს ა ი ნ ე მ ე ე ლ ი , იტ იმეუმს სურამს მას
 ამიკ იმეუმე ვ ა მ ს ა მ ე ე რ ა ვ ე ს მ ი ს ი მ ი -
 მ ი რ მ ა რ ე მ ი ს ს ა ვ რ მ ე მ ე ვ ე მ ა მ ა
 ჟ ი მ ა ს . კურაპალთ, მასპინძელი, შემდეგ მარე მიმარ-
 მუს ტოტოლს: "მეტიკისა მიუკი კურემეუმე პირიკ მემიკ იმეუმე

ღონა აგრძელებული, ჭრიტარს, უფრო სწრაფ მის მიზნასდგინ-
ბანდებს "რადიო საზღვარი... უკრძალ, ყოველი უბუნებო"
/263/ / შენიჭებს ამოცანს შეიქცეობა ადარბასებ, მატარებმა და
ფარბაობმა.

ჭრიტარს მიერვე სტუმრობა არ, ჩოტარს უკრძალ, ღონ-
ებში მისი ინიციატივითაა შეიქცა და მან დაბრუნებ აფხაბმა მიფებს
მისებრთა უკრძალ დაბრუნებშია მისი მიზნასდგინებმა მიღებმა მამი-
სული მიერში. დაბრუნებლი მინაამრებებლის დაბრუნებ შენიჭებ მი-
ფე იძულებულია შეიქცა დაბრუნებ ჭრიტარსაებრის მისი "სულიერ
მეშინი". ამბებ რჩის, ამ სტუმრობის შეიქცა ჭრიტარმა აფხაბ-
მა სპირიტუალმა დაბრუნებ მიზნასდგინებ უბრ; ხელმეიფებ "შენიჭა სა-
შენებლად მისსა ფრიად შესაბრჩაბთ, და მინაბრჩა მამასა ჭრი-
ტარს და მიფებსა მისსა რჩამაა ათი აბასი და ყოველმა კრძალ-
რმა აბასმა" / 263-29-41/.

მამასადაბრ, ჩოტარს სტუმრობა მიფებ საუბრებში
იფე და მინაშენებლადმი შეიქცაბრჩაბ დასრულმა. ამოც კრძალაბ-
ებში სტუმრობის შეიქცაბ, ხანდებს აბრჩაბრ მამებრჩაბ დაბრუნებ,
სადაბ მიფებსაბრებშია დაბრუნებ ყარკ მინასდგინებ. ამ მიზნასდგინებ
დაბრ ჩოტი შესაბრჩაბ ჭრებელი კრძარის ისტარობაში- იქ შეიქცა
სახელდაბრებელი სამებრჩოტი კრჩა, მამებრჩაბ ხელმეიფებშია და-
ბრჩაბ-დაბრჩაბებმა და ა.შ.⁴⁰³, აფხაბმა მიფებსაბრ სტუმრობას არ

403 სხვადა მარის, ჩოტარს უკრძალ, ჭრებელი ჩებებრჩაბ ჩოტი უბ-
ბრებში რებაბრჩაბ ხელმეიფებში სწრაფ მამებრჩაბ კრჩაბრ
მიმებრჩაბრბ /ჭრებელი ჩებებრჩაბ ჩოტი მებრჩაბ რებაბრჩაბ სამი
მამებრჩაბრ ხელმეიფებშია მიხებრჩაბ. დაბრუნებ ა.შ. ა ბ რ ბ -
ბ მ. მ., 1945, ბ. 08/. მამებრჩაბ სამებრჩაბრ კრჩის შე-
სახებ დაბრჩაბრებშია იხ.: ბ. მ ბ ბ ა ბ რ ბ , მებრჩაბ ჭრებელი
მებრჩაბრბის კრჩებში, ბ.1, მ.3.11, მ., 1962, ბ.412-423.

տն ժյւնսն XIX Լաշարնիս յահալը յըրոտըր յհրսառն խարոց-
հոլո մասալընո. Լանճխարո, հըրնտոն Լահնդրոցն Լաշոննո
մասալընո շքըլընո ծանն ըրհոլոնո ժըղընոն ճալընոս մո-
նալընո, յնոտխոցըր Լոնոմըրոլընո ըշարընոլո մասալընոն
ժյւնսն յո. յընոն յընոն սընոնըր.

4. յըրոն, սն "յը. ոն ջանո"

հըր, սհ յոտոն ըրոնճանոլըր ըրնոնըրընոն Լըրոհո-
նոն, ժըլո յահալը ըրհոնոլոտո հոն մոտոնըրոն, "յը. ոն
ջանո" մոնըլ ըս սհ, մոտոն, լոնոն, հոն Լըրոհոնն յո-
լընո ոտ ըրոտո. լոնոն սոնն ժյւնսն մոնընոլընո ըրո-
հոնն սըրոնըրո ծաննալոն / V Լ. / , յըրոն, "ըրնոնոն Լո-
նոնոն", Լոնոն Լահնդրոցն ըրոնոն ըրոնըրո յըրոն-
նոն, Լոնոնն մոլընոնն, մոննոն Լոնոնոնըր ըրնոն Լո
Լոնոնն Լոնոննոնն Լոնոնոնն.

Լոնոնն Լոնոնն ըրոնոնն " ջ ս ը ս ը ո ". Լո-
նոն ըրոնն սընոննոն, հոն Լոնոննըր ըրնոնն "ըր մոնոն
լոնոնն մոլընոն ջ ս ը ս ը ո , հոնն մոնոնն Լոնոնն լոն-
ոննն Լոնոնն " / 16, 17 / . ոտնն ըրոնն Լոնոնն
յահալը ոննոնն Լոնոնն Լոնոնն, Լոնոնն սընոնն-
նոն: "ը յ ջ ս ը ս ը ո մոնն ջանո" / ո. 4, 22 / սընոնն
լոնն-նոնն հընոնն, Լոնն ոտնն սընոնն սընոնն սն
նոնն: "ը յ Լ ս ջ ջ ը ը ը ը " մոնն ջանո". "ոնոնն ըր
ջ ս ը ս ը ո " / Լոն. 27, 7 / , լոնննոնն ոննոնն ոնն
նոնն Լոնն. Լոնն սոնն, Լոննն ըրոնն, սընոնն,
" Լ, ս ը հ ը ը ը ո ". "ըրնոնն Լոննոնն" սընոնն:
"մոննն ոննոնն մոնն լոննոնն Լ ս ը հ ը ը ը ո " / 23 ը / .

ეს ფრთხილად ამავე მნიშვნელობით სხვა ძველ ჯარულ ნიშნულ-
ბით ძველებში ჩვეულებრივად და იგი ფარული გამოკვლევების
ჩას 406 .

აქსუბიონა " ს ა მ რ ე ე ლ ი ს ა ტ ე ა ბ ა -
ქ ა მ ", რომელსაც ბერ-მონაღვრები და სამურ-მონაღვრები
გამზადებულ პირები ეძღვნებოდნენ. ტრიტო ხანუჯელის მესა-
ხებ მისი ცხოვრების აღმწერი გამოცემების: ტრიტო "მინი-
ლონ ს ა მ რ ე ე ლ ი ს ა ტ ე ა ბ ა ქ ა მ ქ რ ყ მ
მესამე ტომარტოკობილა" /250,14/, "რამდენად არა იყო, უმარ-
ცა ჭაბუკი, მძვანობა / ე.ი. ამავე, ამპარტაპანი-ს.ჭ./ და
ჭამიბა ტოლს-საქუბილა მიყვარე" /250,10/; "მამასა ტრი-
ტოლს სწავლა მარტო დაყვება, რამდენად უბიბა ანტოლომბ-
რეტი ცხოვრება მარტო მიყვება", რომელიც /მარტო მიყვები,
ე.ი. დაყვებიური- ს.ჭ./ "იმარტობის მიხარება სახებ მძვან-
რეილა და ხილია, ხილი რომელიმე მიყვებილა პურია" /253,10-15/.
აქ უკვე კარგად აღიარებულ ჩამოხვეულიც კი არის ეს რამდენად
"საღვანაო სამარტოლს".

"ტრიტო ხანუჯელის ცხოვრებაში" სატარებობი არის აღნი-
შნული იმის მესახებ, ეს რამდენად შეძლებული და მკაცრად ტომარ-
ტოლოლი იყო ტრიტოლსა და მისი მამამზახველი ბერ-მონაღვრე-
ბის საჭედი. აქ აღნიშნულია, რომ მათ "სხვადასხვა მნიშვნის-სა-
ცხელი ქრისტეა და არა აქუბია" /266,40/, ტარდა ამისა, რასაც
"ტრაქიბსა მება ურბანად ჭამიბან" /267,1/. ამ რჩოსაც, "მრ-
ვალნი მამტარნი არა სუბიბის ექნისა ყოლავე და რომელიცა მი-
იღებენს მიყვები იქუბიბიბის" /267,2-3/. მამასამებ, რასაც ტრა-
ქიბის რჩის ყველა ურბან ჭამიბა, მის ტარდა სხვა საჭედილს არ მი-

406 სახარტო მამტარებში უბიბი არის მიყვანული იღ.აბრეკაძის
მიხარ. მ ი ს ი , ძველი ჯარული უნის ექსტრინი, გვ.357.

პურის ჭამის ჭამის ენოქებოდა " ჟ ა მ ი ნ ა ჯ -
4 0 5 ა 2 ". "მუშაინკის ნამუდამი" ნაქვამინა, რამ "უ-
მარცა მიიწინა ჭამი პურისაჲ, მუეიკეს ჯოჯოჲ და კოლი მისთ
წინაშე წმიდისა მუშაინკისა, ზამაშეცა მას აქვამეს პური"
/1625/.

საბოლოო დასხობას " ს ა მ ბ რ ა ნ ა ", ხოლო ვახ-
ბშირას "ს ვ რ კ მ ა " ენოქებოდა. "ს ა პ ი ლ ი ს ა ჯამი
აქს"/პარ. 13,13/- ვრახებულობთ მიიღიის კმეკრ ხელნაწერში.
მანქანისებრი წყაქვითი ჯ ა სუა ბამიკუბუელი: "ს ა მ ბ რ ა ნ -
ს ა ჯამი აქს". ზოტრეჲ ზეიზონ სიფევა მიცუარნიშნებს საბო-
ლონა მუაბელს /"სამხრობას"/ იყო მიღებულნი⁴⁰⁷. ხოლო სერო-
ბის, ანუ ვახბშირის რჩეპ "სერაპიონ მარბმეღის ცხივრებამი"
ჯრეღან მიწიშნებუელია "ჯამი ცხივრისაჲ". აქ აღნიშნულია,
რამ "მიკუნიდა მამამან მიქველ კერასა და ქრეჯა, ზამა მბა-
ყოს სერი. მერმე ნაქვებუნეს ბუნებურბერი ფსალმუნნი ჭამსა
ცხივრისაჲსა და დასხობეს სერობაჲ, და იწიკეს იწინა"/336₂₁₋₂₂/.

მეპარებოხ უფრო რიპ წვეულებას, რბილს " ჭ ა ძ რ ა -
ბ ა " ენოქებოდა. ჯარული კახაჯის აბიშუკ წყაქვითი აღ-
ნიშნულია: "კერეკე შიბინსა ზესისაჲსა ჭ ა ძ რ ა ნ ა ს ა
ქეფედა მერიპარაჲსა ჯანა" /მრ. 6,21/-პარაპებინს ბელს ქერეკე
წვეულებას, რბილს იხეიპაკ. იქვე აღნიშნულია: "უყუარს მემო-
ჯომბა ჭ ა ძ რ ა ნ ა ს ა "/მე. 23,6/.

"სამბრეღის" მიღებინას ეს "ჯომბა" იმარჯებოდა
"ჭამრასჯან", ე.ი. სუფრის, მატრის აღსანიშნავაჲ მიღებულ
იყო ჭერმინი " ჭ ა მ რ ა ა ". "მეჭამიან დაჯებული იტო ჭ ა მ -

⁴⁰⁷ იღ. ა ბ ვ ლ ა ძ ე, ძველი ჯარული ენის ექვსიკონი, გვ. 366.

/მე. 20, 6; ჩრჭ-ჰაზრის ავდაქონა/, ბეგრეღარ ვს აპ-
 ტლი ასუა ტაროკეშვილი: "უფროსი მ ყ რ ნ ს ზ ა ნ-
 ბ ა ზ ზ ა მ ზ ნ ბ ა ს ა" /პროშორი ავდაქონა/. ტაძ-
 რობა კი, "კოტაყი უციხე, ურე-ურთი პომინიშვილი ჭრეშინია
 "საბოლოსა", "მეველეშინისა" და საბოლოო "პურისი ჭამისა"⁴⁰⁹.

"მეშინიკის ნამეშინიკის" ეტეშვილი ატეშვილი, ჩემი პოე-
 ტიკოსი მისარეველი და მონამე ავამინამე მეტეველი ბილიკის
 "მეტიკეპი რევენი მხალისა მეშინიკის"/255/. "უკეთესი ნუ-
 ნისა ჭამა ზეშინისა, ურეპე ეტეშვილი"-პომინიშვილი ურეღარ
 "მამა ზეშინიკისი". საინტეგრალი, ჩემი ნაშრომი, ჩისიანი
 ნეშინიკისი საშინიკისი კეპეშვილი "ს ა ნ ვ რ ე ე" ურეპე. იტ-
 ევი ჭრეშინიე პომინიშვილი ჭრეშვილი, ჩემი ნეშინიკისი მამაპეპე-
 და. "იკავისა და ურეშინისი ზეშინიკისი" პომინიშვილი, ჩემი: "უ-
 რეშინი საშინიკისი მამა მინი ნეშინიკისი ჭრეშვილი: ს ა ნ ვ რ ე ე
 პ ა პ ი ვ ა"⁴¹⁰, უ.ი. ახარის მამე ს ა ნ ვ რ ე ე
 ს ა პ ა ვ ვ რ ე ე რ ი ს ა ზ ე ი ს ბინისი სამეშინიკისი
 ჭრეშვილი ჭრეშინიკისი.

ავამინიკისი, ჩემი ნეშინიკისი "მამი და ბილიკისი პომინი
 მესეტიკისი აქეშინი" /უ.ი. პომინიკისი ჭრეშვილი ჭრეშინი: ჩრეშ
 მეშინიკისი მეშინიკისი ურეშინიკისი-ს.ჭ./, ავამინიკისი ჭრეშ-
 ინისი მამიკისი ურეშინი. მეშინიკისი მეშინიკისი იკავისი ნეშინიკისი
 "მეტიკეპი / V.2 : მესეტიკისი / მესეტიკისი რეშინი და პურისი, მამიკისი
 და მესეტიკისი ჭრეშინი იხილი"/1822/.

ღრეშინისი მამიკისი პურისი, ჩემი ნეშინიკისი მ ი რ ე ბ ნ ი
 ურეპე⁴¹¹, ჭრეშინიკისი ჭრეშინიკისი სინამეტიკისი ჭრეშინიკისი

409 იკავისი მ ი რ ე ბ ნ ი, ჩემი ჭრეშინიკისი ურეშინიკისი, მამიკისი.

410 ჭრეშინიკისი ჭრეშინიკისი, ჭრეშინიკისი იკავისი და ურეშინიკისი,
 მამიკისი.

411 ჭრეშინიკისი ურეშინიკისი ჭრეშინიკისი ჭრეშინიკისი, მამიკისი მ ი რ ე
 ბ ა ვ ა ს ავდაქონიკისი, მამიკისი, 1950, ს. 1115.

"პურის ფაშის" ერთ-ერთი ავტორებელი უღებინათ ღვინის სმა იცო, რიმიელსაც ჩოქრე "მუშანკის წამებრიდან" უიკვამ, ფიქნი მითარმევერწნენ: "ცოლიან ჯოჯოკოსამიან მითარმეა ღვინი /მუშანკის/ ფ ი გ ე მ ა " /17/. ამისთან ლაქავერიკები მს- ინგურესო ფიქურალურნი გამიქევიანა დაცული "მალაქარიანში", სადაც იოქსადი მარაქიანს მიმარმევეს მუვიქეთ სოფევერნი: "უქრდალე მიქრმარმა ურუმა, რამიქე იქი არს მიქრმარნი სარწ- მიურნაჲ, რომიქი არა ფიქამიან მიოქოს, არამიქი გამიოქორებამიან ფამიმა მინა"⁴¹⁵.

ურმა ალონიშენოს, რომ ღვინი ადამიანის კუვიანს ურ- ვრთი ავტორებელი და მინიშნულევიანი პრეპუქთ იცო. ამის მუ- სახებ მრავალი მატალიზის მიცევიანა მუნიქებანა მუა საუკუნევერნის ქარმული წერილორნი მუქელნიდან. ამქუარაჲ ტავეუნი მატალიზების კეჭრიწინის ტუიქონიდან, რომიქი XI საუკუნეს ტანეკუქევერება, მათსადამი, ქარწილოტუარაჲ ჩვენი მუნდაველის პერიოქს უახლოე- დება. ტუიქონის სვეთალურ მავში-"ჭრამევიანს" მუმიმადრინსავეს...⁴¹⁶ სადამებოქი არის აღნიშნული, რომ "ნუმეს იქინევიანს პურისა, ტრმა ღვინისა და სხუამა მათ სანოქავემა, რომიქი ტანდასებულ არიან, მუცვილებან უმუღებელსეოქი"⁴¹⁶. ნარარმიქებში არაქრმებელ არის მიიქებან, რომ ტარკვეულ იღებებში დანდასებული ტრამევის ირის, ურმა ტაიქეს ტარკვეული რაქდენობა ღვინისა, რომიქის ბომა ტან- სარქურულია "ქრასკველები"⁴¹⁷.

⁴¹⁵ მალაქარიანის ძველი ქარმული რედაქციები, ტომისცა, ტომიკუ- ლეცა და ლექსიქონი დარწი იღ. ა ბ უ ლ ა მ ვ მ, ა.შანი- ძის რედაქციის, მბ., 1957, გვ. 1635.

⁴¹⁶ ა. შ ა ნ ი მ ვ , ქარმეული მინასჭეო, მუღარავეში და მისი ტუიქონი, ტუიქონის ქარმული რედაქცია, მბ., 1971, გვ. 85 /მ. 85/.

⁴¹⁷ იქვე, 8,6; 8,8; 10,2; 10,3; 10,4.

ამავე ოპიკონიდან ჩვენთვის ცნობილია, რომ მიწას-
 რებში აკსუბობდა სპეციალური სამამურობა "მევაჭრებს",
 ანუ "კუჭინარისა", რომლის მიტაცება იყო მიწასთვის ძირ-
 მისახვენი ტანკების რჩის ღონის ჩამოჭრება. ილ. აბულაძის
 ტანმარტობით, "მევაჭრე" უნებობდა საერთო "მეორეჯეს",
 "მხრეს"⁴¹⁸; მათგან, "იკვანესა და უფლებების ცხარებაში" ნა-
 ქვამია, რომ "საფასებლის მიტოვან... უტრევე მევაჭრენი"⁴¹⁹.

ღონის მიმეჭრული სმის, ანუ "მომხერაღობის" ნიშან-
 მრეტ ანაურთი შეტანებაა დასული ძველი ქარხელი ნურსილით ძე-
 რებში. ავეღ მიცოქულის სიტყვებს "ნუ დამხერებთ რწინა,
 რომელია არს სიბილწე" /ეფს. 5,18/⁴²⁰, მიხერებულად ჩაურ-
 ლავს იკვანე მუდამრედი ლავის ურ-ურთ შეკონებაში, რომელიც
 მიმარლელა „უნის ნამეგნავა“ მიცვარულა ნიშანამრეტ. მისი
 სიტყვებით, ღონი "ნამალი არს მაცურებულე და მუდამ დურს-
 ექვამა მათ ბორთლამ და აღმძვრელი მათ და უკანამსკრედი ლ-
 სილსა მისთან ბორთლსა ბორთლ მკამ იქმინს"/20377_2041/.
 მისივე ჟემით, მიმეჭრულმა ღონი ამამიანს "ლუარნი ჭარუსი-
 სხერის და ჭარი ჭარუნითს და შეუნეჭრი იტ სახე უშუერად ტარ-
 დასუტოვის"/2055_7/.

ძველი ქარხელი ღებრატორის ჩოტრე ირითნალურ, ისე
 ნაშარტში ნურსილით ძეღვრებში "მომხერაღობის" ნიშანამრეტ მი-
 მარლელი შეტანებობიდან შევრებობით კრევე ურბე. ესაა X საუ-
 კუნის ავეთრის იკანე მხრეღლის ქამაღება "ღწინის მსურეღლამეს

418 ილ. აბულაძის, ძველი ქარხელი უნის ღეუსიკონი, ძვ.
 229.

419 თორთ მამამრედი, ცხარებას იკვანესი და უფებესი,
 ძვ. 43.

420 ავეღის უნისტორელა ქარხელი ურსილით, დამსაღვრამ მამ-
 შამეს ქ. ძ. ძ. 7. 5. 6. 7. 8. და უ. პ. ა. 5. 7. 8. 9. 10. 11.
 ა. მანინძის რედაქციით, თბ., 1974, ძვ. 267.

მიხედობილია ამბავი მგვერის სახეთს ხევის-ჟღას ურ-
ჯრთ სოფლის ბავშვებისა. ისინი იყვნენ "ყრბანი მარბარ-
ხანი, ჩიხბუხე ცხარანი... ჩიხელივე ცხარისა წილისაჲ და ჩიხ-
ლივე შვიკისა წილისაჲ, თნა უფრო, თნა მცირე" /1856, 26/.
მათ შარყვეს მარბარხაჲ კრამბისა ხურება და თაუანთთი მარ-
თალი ურისთანი ბავშვების ბინადვით ურისთანიბა მიი, ეს.

მარბარხებში მიხედობილია, რომ მიღვერება ეს ბავშვები
მიხედუა: 1/ რ ა ბ ი თ , "ჩამეფე ირისი უფრო იკარებდა მათ-
ლის-ყრბისა მათსა ბიბისაჲ მარბარხისა" /1842, 26/; 2/ ბ ა მ -

ბ ა რ ბ ი ; 3/ ბ ი რ ბ ა რ ე ბ ი , მარბა, ჩიხარე კი
"მარბარხის ყრბანი ითი მიხედუა მას... მიხედუა წყარბან მარ
ფრანკი-სიფრანკი უმარბა ამბანიბა" /1843, 26/; 4/ მიღვერე
მარბარხისა "ი ტ ე რ პ ა ვ ა ბ ი რ ა ს ა" /1843, 27/; 5/ ბ ა -
ბ ი რ ბ ა ბ ე რ ე ბ ი ბ ი ბ ი რ ბ ა ს ბ ე ს ს ა ვ ე ბ ა ვ ბ -
ბ ა ბ ი რ ბ ი ბ ი , ე.ი. ლეონი მარბარხი, ჩიხელივე მარბარხ-
ებში სასწავლებელით უღებრით აჩის ბარბარხელი: "მარბარხისა
მარბარხისა საბარბარხი საბარბარხი მიხედუა ეს ანბარბარხი ბევით და
შეპარბარხის ყრბა მათ" /1843, 27-28/.

ი.ე. ურბანიბილის რასკვნი, "ჟღავრ ყრბა მარბარ-
ხანი" ბარბარხელი ეს ბევიბი ბევიბი, რომ "პირველი ბა-
რბარხი ურისთანი იესო ურისბის ცხარების უმარბარხის-მიღვე-
რებს ქმარბარხი, ლეონი მარბარხი, ლამე და მიხედუა მიხედ-
ლის წესივე ურისთანიბის უღებრებს ბარბარხი ურბა ურბარხი მიღ-
ველი" 431.

431. ი.ე. უ ა ვ ა ბ ი ბ ი ბ ი ბ ი ბ ი , ძველი ურბარხის საბარბარხი
მარბარხი, ბ. 73. ამ საბარბარხი რასკვნიბი ი.ე. ვ. ვ. ვ. -
ვ. ვ. ბ. ბ. , ძველი ურბარხი რბარბარხის საბარბარხი, ბ. 1,
ბ. 517-518. ბ. 1.

მსაჯულს სურსათ აქვს მაძახებურებზეც აკარ. ა.შეტყვის
 კავკასიის მთავრების, კრძიპ, ისების უმეტესადი
 ში. მისი რაკრებობა: "В день рождения младенца ему дают
 имя, свое языческое, хотя бы он был христианином или ма-
 гометанином. Но имя у осетин и ингушей есть главное, а
 христианские имена остаются для проформы"⁴³².

"მუშანკის წამების" რედაქციებიდან მუშავეთ საინფორ-
 მაციო რედაქციის წარმ- მათვის მთავარად სახელის დარს სასო-
 ვარად, მთავრები სახელსაც აქრებებენ: მუშანკის მუსა-
 ბებ მარბას იაკობ ბუკუსი ასე იწერს: " მ ა მ ი ს ა ტ ა ბ
 ს ა ბ ე რ ი ე ვ ა რ პ ა წ, რ ა ს ი ყ ვ ა რ ვ რ ი ე
 ს ა ბ ე რ ი მ ი ს ი მ ვ მ ა წ ი კ " / 119_10/. ეს აფ-
 თილი "მუშანკის წამების" სომხური ფურსის ვრ-ვრ-სტრუქ-
 სარად რედაქციის / ილ. ანტონის მიხედვით მუ-
 რ-
 ფურსი / ასე
 დამოკლებული: "მშობელი იგი მუშან ვარაუდით, რამდენ ვსე
 იგი პირველ სახელს მისი, ხელი მ ვ მ ა წ ი კ ს ი ყ ვ ა -
 რ ვ რ ი ს ა ე ვ ს ვ ნ რ პ ა "⁴³³.

წყარებს არ მუშაუბაბავს ცნობები იმის შესახებ, ავ
 კრებულად ვნ აქრებვა მათვის სახელს. "მუშანკის წამი-
 ბის" ვარადი რა სომხური რედაქციების რედაქციის მიერ მუშანკის
 რედაქციის აქრებვის ურთიერთობიდან ანაქრ მუშანკის რე-
 ვანსკრად, რომ მუშანკის სახელს მამობისს მუშანკისა.
 ამ მხრივ მუშანკის რედაქციის აკარ. ა.შეტყვის ცნობა ისებისა
 რა იწერებობის უმეტესადი ფორმად: " Имя дает младенцу тот
 из родных или почетных стариков, кто первый придет к его
 постыке, и тогда он имеет право сочинить какое угодно

432 Периодическая печать Кавказа, стр.63.
 433 იაკობ კრძიპელი, მარტვილიდან მუშანკისი, ტ. 59-60.

ბავშვთსაფრის სწორება ს უ რ ი ს ს ა ბ ე რ ი ს პარქ-
 მევას გულისხმობს. ვ.მარპაველიძის დაკვირვებით, ცოცხლ-
 მისაფრის მიცვალებულის სახელის წიგნმა უარვევადიში ზავ-
 პაპირველად უნივერსალური ჩვეულება უნდა ყოფილიყო. ეს
 ჩვეულება აჩუკურ ფორმებში მხოლოდ ერთმეტი შემონახულა მხოლოდ
 ადგილსაველზე საუარველს მთხანეში⁴³⁷. რთორც მესი, უცხო
 /არასაჩველი/ მიცვალებულის სახელს უარველს აჩ დასაჩემე-
 პნენ და ამიტომაც სურის სახელები შემკვირებობით გაპაიო-
 და ლაბიპან ლაბანბე. ვ.მარპაველიძე ამ ჭაჭის ასახელებს
 იმის მიტებად, რომ ბევსურებს გეტიმე მასობრივად შემოჩრახე
 მეტად აჩუკური საკუჭარო სახელები⁴³⁸. მისივე დასკვნით,
 "საყვებნით ანალოტიური ჩემენა სახელის დაჩემევენსა და კავ-
 შიჩებნით არსებობდა ფშავსა, მთხულებსა, გუამაგარსა და ბე-
 ეში"⁴³⁹.

მ.მარპაველისა და მ.მარპაველის მიერ ჩანებრილი მა-
 სალებით ბავშვთსაფრის სურის სახელის დაჩემევა შემეგებანიჩაპ
 ბებობა: "რაცა ახალდაბადებული ბავშვი იყო სოფლები და მახეს
 სიბმარში, რომ ეს ლე ის მიცვალებული ბავშვის პაჭირინის ოჯახ-
 ში მუტოდა, ან მის კარმიპამობე დაიოიდა, ან ბავშვის აკუნდს
 დაუჭებობდა და ჩემენას დაუჭებობდა- ეს იმის ნიშანი იყო, რომ
 ბავშვს იმ მიცვალებულის სახელი უნდა დაჩემეოდა. კიბე: ბავ-
 შვის ლე რამე ანუბებდა და ბევრს ოჩროდა, ბავშვის პაჭირინი მე-

437 ვ. მ. ა. პ. ა. ვ. ე. რ. ი. შ. ე., უარველი ბარბის რელიტიური
 ამჩიებებნის მსჭირიპან /მრავალსურიაწობის კონკრეცია/,
 "მომომხილველი" 1, 1949, გვ.148.
 438 ი. ე. ე. ე., გვ.149.
 439 ი. ე. ე. ე., გვ.150.

ფის განაბრება, იგი მხოლოდ სურსათის უზრუნველყოფის მარ-
ვებებზეა უნდა მიფიქროს.

"**სოსანი-კახაძის მარტოობა**" შემოქმედების ერთ-
ერთი მხარეა და რა მიზეზით, ან რა მიზეზების გამო
შეიძლება კაცს მარტოობა, მერვე სახელიც პარტია... მარ-
ტოობის ადგილი სოსანის შესახებ რომანის ასე იწოდება:
"მას უნდა იყოს ერთი უნივერსალური ქარხანა, სადაც-
სა მენა სიყვარულია, კაცს, რომელიც სახელიც ვერა სოსანი,
რომელიც უნდა კახაძე სახელიც მართლაც მის უნივერსალს"
/165-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134-135-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000-1001-1002-1003-1004-1005-1006-1007-1008-1009-1010-1011-1012-1013-1014-1015-1016-1017-1018-1019-1020-1021-1022-1023-1024-1025-1026-1027-1028-1029-1030-1031-1032-1033-1034-1035-1036-1037-1038-1039-1040-1041-1042-1043-1044-1045-1046-1047-1048-1049-1050-1051-1052-1053-1054-1055-1056-1057-1058-1059-1060-1061-1062-1063-1064-1065-1066-1067-1068-1069-1070-1071-1072-1073-1074-1075-1076-1077-1078-1079-1080-1081-1082-1083-1084-1085-1086-1087-1088-1089-1090-1091-1092-1093-1094-1095-1096-1097-1098-1099-1100-1101-1102-1103-1104-1105-1106-1107-1108-1109-1110-1111-1112-1113-1114-1115-1116-1117-1118-1119-1120-1121-1122-1123-1124-1125-1126-1127-1128-1129-1130-1131-1132-1133-1134-1135-1136-1137-1138-1139-1140-1141-1142-1143-1144-1145-1146-1147-1148-1149-1150-1151-1152-1153-1154-1155-1156-1157-1158-1159-1160-1161-1162-1163-1164-1165-1166-1167-1168-1169-1170-1171-1172-1173-1174-1175-1176-1177-1178-1179-1180-1181-1182-1183-1184-1185-1186-1187-1188-1189-1190-1191-1192-1193-1194-1195-1196-1197-1198-1199-1200-1201-1202-1203-1204-1205-1206-1207-1208-1209-1210-1211-1212-1213-1214-1215-1216-1217-1218-1219-1220-1221-1222-1223-1224-1225-1226-1227-1228-1229-1230-1231-1232-1233-1234-1235-1236-1237-1238-1239-1240-1241-1242-1243-1244-1245-1246-1247-1248-1249-1250-1251-1252-1253-1254-1255-1256-1257-1258-1259-1260-1261-1262-1263-1264-1265-1266-1267-1268-1269-1270-1271-1272-1273-1274-1275-1276-1277-1278-1279-1280-1281-1282-1283-1284-1285-1286-1287-1288-1289-1290-1291-1292-1293-1294-1295-1296-1297-1298-1299-1300-1301-1302-1303-1304-1305-1306-1307-1308-1309-1310-1311-1312-1313-1314-1315-1316-1317-1318-1319-1320-1321-1322-1323-1324-1325-1326-1327-1328-1329-1330-1331-1332-1333-1334-1335-1336-1337-1338-1339-1340-1341-1342-1343-1344-1345-1346-1347-1348-1349-1350-1351-1352-1353-1354-1355-1356-1357-1358-1359-1360-1361-1362-1363-1364-1365-1366-1367-1368-1369-1370-1371-1372-1373-1374-1375-1376-1377-1378-1379-1380-1381-1382-1383-1384-1385-1386-1387-1388-1389-1390-1391-1392-1393-1394-1395-1396-1397-1398-1399-1400-1401-1402-1403-1404-1405-1406-1407-1408-1409-1410-1411-1412-1413-1414-1415-1416-1417-1418-1419-1420-1421-1422-1423-1424-1425-1426-1427-1428-1429-1430-1431-1432-1433-1434-1435-1436-1437-1438-1439-1440-1441-1442-1443-1444-1445-1446-1447-1448-1449-1450-1451-1452-1453-1454-1455-1456-1457-1458-1459-1460-1461-1462-1463-1464-1465-1466-1467-1468-1469-1470-1471-1472-1473-1474-1475-1476-1477-1478-1479-1480-1481-1482-1483-1484-1485-1486-1487-1488-1489-1490-1491-1492-1493-1494-1495-1496-1497-1498-1499-1500-1501-1502-1503-1504-1505-1506-1507-1508-1509-1510-1511-1512-1513-1514-1515-1516-1517-1518-1519-1520-1521-1522-1523-1524-1525-1526-1527-1528-1529-1530-1531-1532-1533-1534-1535-1536-1537-1538-1539-1540-1541-1542-1543-1544-1545-1546-1547-1548-1549-1550-1551-1552-1553-1554-1555-1556-1557-1558-1559-1560-1561-1562-1563-1564-1565-1566-1567-1568-1569-1570-1571-1572-1573-1574-1575-1576-1577-1578-1579-1580-1581-1582-1583-1584-1585-1586-1587-1588-1589-1590-1591-1592-1593-1594-1595-1596-1597-1598-1599-1600-1601-1602-1603-1604-1605-1606-1607-1608-1609-1610-1611-1612-1613-1614-1615-1616-1617-1618-1619-1620-1621-1622-1623-1624-1625-1626-1627-1628-1629-1630-1631-1632-1633-1634-1635-1636-1637-1638-1639-1640-1641-1642-1643-1644-1645-1646-1647-1648-1649-1650-1651-1652-1653-1654-1655-1656-1657-1658-1659-1660-1661-1662-1663-1664-1665-1666-1667-1668-1669-1670-1671-1672-1673-1674-1675-1676-1677-1678-1679-1680-1681-1682-1683-1684-1685-1686-1687-1688-1689-1690-1691-1692-1693-1694-1695-1696-1697-1698-1699-1700-1701-1702-1703-1704-1705-1706-1707-1708-1709-1710-1711-1712-1713-1714-1715-1716-1717-1718-1719-1720-1721-1722-1723-1724-1725-1726-1727-1728-1729-1730-1731-1732-1733-1734-1735-1736-1737-1738-1739-1740-1741-1742-1743-1744-1745-1746-1747-1748-1749-1750-1751-1752-1753-1754-1755-1756-1757-1758-1759-1760-1761-1762-1763-1764-1765-1766-1767-1768-1769-1770-1771-1772-1773-1774-1775-1776-1777-1778-1779-1780-1781-1782-1783-1784-1785-1786-1787-1788-1789-1790-1791-1792-1793-1794-1795-1796-1797-1798-1799-1800-1801-1802-1803-1804-1805-1806-1807-1808-1809-1810-1811-1812-1813-1814-1815-1816-1817-1818-1819-1820-1821-1822-1823-1824-1825-1826-1827-1828-1829-1830-1831-1832-1833-1834-1835-1836-1837-1838-1839-1840-1841-1842-1843-1844-1845-1846-1847-1848-1849-1850-1851-1852-1853-1854-1855-1856-1857-1858-1859-1860-1861-1862-1863-1864-1865-1866-1867-1868-1869-1870-1871-1872-1873-1874-1875-1876-1877-1878-1879-1880-1881-1882-1883-1884-1885-1886-1887-1888-1889-1890-1891-1892-1893-1894-1895-1896-1897-1898-1899-1900-1901-1902-1903-1904-1905-1906-1907-1908-1909-1910-1911-1912-1913-1914-1915-1916-1917-1918-1919-1920-1921-1922-1923-1924-1925-1926-1927-1928-1929-1930-1931-1932-1933-1934-1935-1936-1937-1938-1939-1940-1941-1942-1943-1944-1945-1946-1947-1948-1949-1950-1951-1952-1953-1954-1955-1956-1957-1958-1959-1960-1961-1962-1963-1964-1965-1966-1967-1968-1969-1970-1971-1972-1973-1974-1975-1976-1977-1978-1979-1980-1981-1982-1983-1984-1985-1986-1987-1988-1989-1990-1991-1992-1993-1994-1995-1996-1997-1998-1999-2000-2001-2002-2003-2004-2005-2006-2007-2008-2009-2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016-2017-2018-2019-2020-2021-2022-2023-2024-2025-2026-2027-2028-2029-2030-2031-2032-2033-2034-2035-2036-2037-2038-2039-2040-2041-2042-2043-2044-2045-2046-2047-2048-2049-2050-2051-2052-2053-2054-2055-2056-2057-2058-2059-2060-2061-2062-2063-2064-2065-2066-2067-2068-2069-2070-2071-2072-2073-2074-2075-2076-2077-2078-2079-2080-2081-2082-2083-2084-2085-2086-2087-2088-2089-2090-2091-2092-2093-2094-2095-2096-2097-2098-2099-2100-2101-2102-2103-2104-2105-2106-2107-2108-2109-2110-2111-2112-2113-2114-2115-2116-2117-2118-2119-2120-2121-2122-2123-2124-2125-2126-2127-2128-2129-2130-2131-2132-2133-2134-2135-2136-2137-2138-2139-2140-2141-2142-2143-2144-2145-2146-2147-2148-2149-2150-2151-2152-2153-2154-2155-2156-2157-2158-2159-2160-2161-2162-2163-2164-2165-2166-2167-2168-2169-2170-2171-2172-2173-2174-2175-2176-2177-2178-2179-2180-2181-2182-2183-2184-2185-2186-2187-2188-2189-2190-2191-2192-2193-2194-2195-2196-2197-2198-2199-2200-2201-2202-2203-2204-2205-2206-2207-2208-2209-2210-2211-2212-2213-2214-2215-2216-2217-2218-2219-2220-2221-2222-2223-2224-2225-2226-2227-2228-2229-2230-2231-2232-2233-2234-2235-2236-2237-2238-2239-2240-2241-2242-2243-2244-2245-2246-2247-2248-2249-2250-2251-2252-2253-2254-2255-2256-2257-2258-2259-2260-2261-2262-2263-2264-2265-2266-2267-2268-2269-2270-2271-2272-2273-2274-2275-2276-2277-2278-2279-2280-2281-2282-2283-2284-2285-2286-2287-2288-2289-2290-2291-2292-2293-2294-2295-2296-2297-2298-2299-2300-2301-2302-2303-2304-2305-2306-2307-2308-2309-2310-2311-2312-2313-2314-2315-2316-2317-2318-2319-2320-2321-2322-2323-2324-2325-2326-2327-2328-2329-2330-2331-2332-2333-2334-2335-2336-2337-2338-2339-2340-2341-2342-2343-2344-2345-2346-2347-2348-2349-2350-2351-2352-2353-2354-2355-2356-2357-2358-2359-2360-2361-2362-2363-2364-2365-2366-2367-2368-2369-2370-2371-2372-2373-2374-2375-2376-2377-2378-2379-2380-2381-2382-2383-2384-2385-2386-2387-2388-2389-2390-2391-2392-2393-2394-2395-2396-2397-2398-2399-2400-2401-2402-2403-2404-2405-2406-2407-2408-2409-2410-2411-2412-2413-2414-2415-2416-2417-2418-2419-2420-2421-2422-2423-2424-2425-2426-2427-2428-2429-2430-2431-2432-2433-2434-2435-2436-2437-2438-2439-2440-2441-2442-2443-2444-2445-2446-2447-2448-2449-2450-2451-2452-2453-2454-2455-2456-2457-2458-2459-2460-2461-2462-2463-2464-2465-2466-2467-2468-2469-2470-2471-2472-2473-2474-2475-2476-2477-2478-2479-2480-2481-2482-2483-2484-2485-2486-2487-2488-2489-2490-2491-2492-2493-2494-2495-2496-2497-2498-2499-2500-2501-2502-2503-2504-2505-2506-2507-2508-2509-2510-2511-2512-2513-2514-2515-2516-2517-2518-2519-2520-2521-2522-2523-2524-2525-2526-2527-2528-2529-2530-2531-2532-2533-2534-2535-2536-2537-2538-2539-2540-2541-2542-2543-2544-2545-2546-2547-2548-2549-2550-2551-2552-2553-2554-2555-2556-2557-2558-2559-2560-2561-2562-2563-2564-2565-2566-2567-2568-2569-2570-2571-2572-2573-2574-2575-2576-2577-2578-2579-2580-2581-2582-2583-2584-2585-2586-2587-2588-2589-2590-2591-2592-2593-2594-2595-2596-2597-2598-2599-2600-2601-2602-2603-2604-2605-2606-2607-2608-2609-2610-2611-2612-2613-2614-2615-2616-2617-2618-2619-2620-2621-2622-2623-2624-2625-2626-2627-2628-2629-2630-2631-2632-2633

როტორე XI საუკუნის ქართველი ისტორიული ქრონიკაძარ

- "ცხოვრება და უწყება მატრიათონმა" ჩანს, IX-X საუკუნე-
რის ტარ-ჯარჯულის მატრიათონებში ძალიან ცუტყველებული ტრ-
ფილა შექმნილი, ანუ მეორე სახელები. აქ ჩვენ გვხვდება
ამოც კვლევა, ამოც კუნი, მატრიატ რეგენი, ამოც კოსკასი...⁴⁴³
ამომტარ სახელი "კვკვალს", რომელიც IX საუკუნის I ნახევარში

ჯერ უნდა, წინამორბედი ტარკვეთი არის აღნიშნული, რომ კო-
სტანტინე "ქუყყანასა ქარაღისასა" და არა "ყოველსა ქარაღი-
სასა", მამიასამდე, ამ ტიხი მისიი რაკვეთიკრება კახეხმარ უსა-
ფუძელია; მეორეც, წინამორბედის აუტარს არსაპ არ უნერია, რომ
სახელი "კახაძე" კახელს აღნიშნავსო, როტორე ეს მუცოძიხ ტა-
უტიათ ტამომცუბილებს, და მუსამეც, სახელი "კახას" მატრიატე-
ლი პირი არ არის აუცილებელი მანწყამიანწყ კახელი იყოს; ტა-
უხისუნოთ ჟენიაც რაჭის სოფლის პატარა ირის ირი სხვადასხვა
ჯარკისი XI საუკუნის მატრიატებში პასაჟილებელი კახა ურის-
ჯეო /გ.ბ. რ. გ. რ. ი. ძ. ე., რაჭის ისტორიული ძეგლები, სმმ,
I, გვ. 165-167; 168-169; ქარაღი მატრიატების კორკუსი, II,
ნ° 100, 103/, აქ კოკეც XII საუკუნის მუა ხანების ცნობილი
მორტატი კახა ჟორელი, რომლის მამულიც და სამფლომლოკობი,
სხე უოქვათ, "მეუადვი" ქარაღში მებმარკობდა და რომლის სახელი-
მარ დაკვეთიკრებულია არანაკლებ ცნობილი "რკონის რაჭარილის"
მეპტენა /ქრონიკები, II, 1897, გვ. 132-145; В.Д.М. о н д у а,
Писание о викарие Кавк Тореде в Рконский монастырь, ებ,
II, 1968, გვ. 50-76; ქარაღი სამარაღის ძეგლები, ტ. II, ტა-
მოსკა ი. რ. ი. ი. ძ. ე. ბ., თბ., 1965, გვ. 57-69/ და სხვ. აქვე
უნდა აღინიშნოს, რომ კოსტანტის მეორე სახელი "კახა" რუსულ
უნდავე მატრიატებლებს აღნიშნული ტამოკუბაში ტამოცუბული აქვე.
რატომდა "Кавк" ჟორიხ, რაც სწორი არ არის; სახელის ქა-
ჯელი ჟორის "კახაძე"-ს ბოლოს დასმული მსახელებიხი ბრუნვის
ნიშანია, რომელიც ხმოვანფუძიან საკუთარ სახელებს დატრევის
ხორბე ბიჯეარ ამ ბრუნვაში. მისი დასაბუნ რუსული უნდავე ტა-
მარაღიკრება, ჩვენ ხომ არ უმარაღინოთ, უოქვათ, "კაროძე"-ს
"h Adon" "-პ, ან "ქარაღამ"-ს-"h Adadon" "-პ, ან კოკეც "ტაძე"-
"Тад" "-პ და სხვ.

⁴⁴³ სუბმატ დაუთოს ძის ქრონიკა ტარ-ჯარჯულის მატრიათონ-
მა მუსახებ. ტამოკუბა მუსამე. ჟეუსტი ტამოსკა მუსაჯიოთ,
მენიშენებნიო და ირი ტენეჯლოტებნიო ტამულიოთ. ექ. ე ა ე ა ი -
ბ ე ი ი ბ ა , ბ ს ე ი , მსკვ. 27, თბ., 1949, გვ. 63, 66,
67. ქარაღის ცხოვრება, I, გვ. 259, 12, 378, 17, 260, 1, 380,
266, 21, 22.

არ იყო ურისთანაველი სარწმუნოება მიტოვებული
და გაუქმებული. მის უმეფეს ეს უნდა იქნას V საუკუნე-
ნის უარყოფის საბოლოოებზე შესახებ, რომლის მიჟგომ სურსათ
ამ დეარსამრისიხე წარმოადგენს "მუშანთის წამება".

მანარბიების მიხედვით, სამაქროში ურისთანა მირღვა-
მებრმაწ ურმა სპარსი მიტეუბიყ არიან, ურე -ურთე მათთანა
"უნიეე დედაკაკი ურთი სპარსი მიტეუ"/231/, რომელიე "განბ-
რბინსა სარბინიხე"/კუზრინე/ იყო დამკადრული, მუშანთის
რბეუთი, იყო ურისთანაწამებე მიუქეკეა და იურუსარბინის წმინ-
და აბთლებინს მისარკეაყ გუმიტმარება⁴⁴⁷ ამ სრეულებინსაგარ
გარკურბინს მიბინიხე. ამამეუ ბრის, ნიშანბრბრეუთა, რომ უარს-
ქებმა მათისი და მუშანთის მებლებიხე "მიარქინა მიტობასა"
/2316/, უ.ი. იმბრბინებე უარბლი, მებსალებებელი იყო რბთრე
ურისთანაწამებე, ასეეე "მიტობებე მიუქეკეა". სამბოტაბრება ამ
მიხრბე, ამკარაყ არ რანს ურბეკარბანი, ლეიყა ურისთანაწამას
მებარბინიხე მანბეე ტანბარბებელი მებობარბება უჭირბაყს.

საურბთე უნდა აბრინბინის, რომ მიტობა, ანუ კეებლ-

⁴⁴⁷ სანბებეკესა, რომ "კისტანტი კანამს მარბებლბამი"
კისტანტის ბუთისმისარბინის და რბმა მირწმუნებინის სარბებებლბაყ
სატანბებბეყ არის აბრინბებელი და მებარბინიხე დარბეობებეე ტაბ-
მიკეებელი მისი ტამბებებება იურუსარბინს, რასამე მას "ბელი უბ-
ქბინა"-ი. მანარბიებებე აბრინბებელი, რომ "უმატეა მიბინიყა
იყო იურუსარბებე, და მიბილბემა წმინდანი იყო აბთლებინ, და ს-
ტანსქ ბობბელი მისეა ბებესიხე, ბუბბეა და მებებრბე იუ-
რუსარბებინსა, და მებებე ტამბებეა იურუსარბებინიხე და მიტემა
გობელი მიმასბებრბინი უბამბინსანი და მებებრბინი იბრბამბინსანი"
/16620-21/.

ცხოვრებასა" და "მითსა და ევატრეს ცხოვრებაში"⁴⁶¹. ილი-
 რიკის "გაუღიჯრე ქრისტესსა სურჲა და მიმხეუვეაპ მისსა
 მისწრავუ იყო და მისსა მათ მრძანებრიმ იწურჲა მარს-
 რის"/211₂₂₋₂₃/, ხოლო ჩოქვასა იგი ეწერა "აღუქსმეთს
 წლის განმეორს ბიერ", ე.ი. მშობელს სახელს და "მეღვაწეს
 მათ მამას მან მიიწია, ჩემდენი მკერს იყვენეს უპ-ბრისა
 გარუსსასა"/212₁₋₃.

აღუქსმეთ წლის ასაკთა მიჩნეული სწავლის დასრულე-
 ბის ერთ წმ. მითს ცხოვრებაში⁴⁶². აქ აღნიშნულია, რომ წმ.
 მითს "იწყო გამოცხადება სიფრთხის წმიდას წიგნისა, და იყო-
 ხებოწ განუსუვებედაპ იგი და რამე... უსომედაპ დროს მა-
 ყოფრ და გამოხატებებში" /109₁₆₋₁₉. მათსა სადა მით
 საქმრის წერილის "გამოცხადებას და გამოხატებებში" /ე.ი.
 გამოხატებას/ დაიწყო, მას საფუძვლიანი სწავლა-განაგებება
 მიუძღოა. მიიჭრის ცნობილ, მშობლებმა იგი "აღმარეს მრავ-

⁴⁶¹ ითვე ასაკი იწვეობდა მიმართებაში სწავლის მიმდევრობა,
 უფრო მაღალი ეტაპის დასაწყისად: Г.И.И.Т.А.В.Р.И.Н.,
 დასახ. დაწილობი, დე. 149. იწვევისმოკლებული არ არის აღი-
 ნიშნის, რომ XI საუკუნის მიმართული მხედრულიმართაჲს ე-
 კლემენს მათს ცნობილ დიდაქსიკურ დაწარმოებში "სტრატე-
 გიკონი", არაერთ მეთოდება და რეკვა-პარია აქვს მათ-
 შვიტის აღმარის, მათეს სწავლა-განაგებების მიცემის,
 წიგნის კახის წესის შრახებ. იბ.: Советы и рассказы
 Кекавмен... Введение, перевод и комментарии Г.Г.И.И.Н.
 Т.А.В.Р.И.Н.А., М., 1972, стр.213 (§ 45,46), 247, 241
 (§ 63), 249 (§ 71- ის ბოლო).

⁴⁶² ცხოვრება მითის და ევატრეს, ტყარძ, III, მბ., 1971.

და. ეს პირობითი სახელი, როგორც მბ.შანდუ აწინაშესა,
 "შაჭერების ქრებულს" მივენიჭებ უპაება და შეფუჭება"⁴⁶⁴.
 მელიანაპ ქრებულ, რომელიც შეგუენილია ბარკველიც შეშეცე-
 ბით და სატანადადებო პანიშნულბით, უწყიკლავიკობრი
 ხასიათსა და მასში ნარმობდენილია ყოენის ის პარტბი,
 რომლებსაც ნამყვანი აბთლიც უკავახ იმპრონბეც საბობობობა-
 ში. ქრებულში შესულია 14 ნანარობობი, რომლებიც ნარმობდობ-
 ბენეც ყოენის შეშეცეც პარტბს: **ნ ს ტ მ რ ი ა ს , ჟ მ მ -**
ც მ ლ მ გ ი ა ს , ტ რ ა მ ა ტ ი კ ა ს , მ უ ც ე ბ ი ს -
ბ ე ტ ყ ე ე ე ე ე ე ა ს და რ ე მ ი ს ბ ე ტ ყ ე ე ე ე ე ე ა ს.
 აქედან ისტორია ნარმობდენილია მრითნაღური, ჟარტული ენაბე შე-
 უბნილი ნანარობობი " **ბ მ ჟ ე ე ე ა მ ჟ ა რ ტ ლ მ ს ა მ**",
 რომელიც ამ ქრებულში მიყვბული სახით უნიკლურიცა და ით ე ა -
 ლ ე ე რ ე პ ა ჟ ე ი ა ს ტ ა ე ე ე ე ე ე ე ე ა ⁴⁶⁵.

აქრებული პანიშნულბისა და, როგორც ჩანს, მარტალიც
 სასწავლო მიბწეობით იყო შეგუენილი ქრებულის ის ნაწილი, რომე-
 ლიც, როგორც ახლა გამოჩკვეულია, საში აბბულიბისაბან, ან ამ
 აბბულიბობიპან ამოკრბილი ნამყვებობისაბან შეგუება. როგორც
 აწინაშესა, ქრებულის სწობეც ამ ნაწილს უნდა მ.კანაშეიკობა
 " **ს ა ს ტ ა ე ლ მ მ ტ მ მ**", რომელიც მას მილობეც შერჩა
 და აქამბეც გამოარბულია მკვლეპარტა /ს.გაუბობიშვილი, მბ.შან-
 დუ/ მიერ. ქრებულის ამ ნაწილბე შეგარბობით პანწიკილებით შე-
 რებობით, ჩაბბან ნარმობდობბენ X საუკუნის არსებულ სინამბე-
 ლს.

464 მბ.შ ა ე ი ე ქრებულის ნინასიგყვობა: "შაჭერების
 ქრებულ" ბ.9.
 465 ამის შესახებ არაფრებელი იყო აწინაშესი. ეს ნანარობობი
 საქარბევილის ისტორიის უძველესსებ ნყარა და მის ბარბევი
 ბობბული ლებრბაბობა აწინაშეს, ით ბარბევილიცა ჩუსული,
 რბბეწრ და ბარბაბული ენებბე.

ხებულემა, ჩოტყ ალინინმა, შედგება სამი წარმო-
 სებაჲ. ჩოტყ ეს პირველად გამოაკეთა ვ.მარმა,⁴⁶⁶ პირველია
 ეპიფანე კვიციანი "სამომხაჯეს და სანყაულმა". მასში ტარ-
 ბიკუბურია: სამყაროს შექმნის ბიბლიური ისტორია, ებრაული
 ანბანი და მისი ქარხელი შესახებუბები; ბიბლიის შემადგენელ-
 მა და მიკლე, ცნობები ზედაური ნიჭის რესახებ; შედარებით
 დაწერილობითი ცნობები ბიკუბურია ფსალმუნებ ებრაული ბრეს-
 ტის სარკველი ფორმულები ქარხელი ტრანსკრიფციით და ქარხელი
 ლიტინის წარმოდგენი⁴⁶⁷. აღნიშნული ბერძნული ანბანის მი-
 ხედვით, ს.ყაუბრიშვილი პირველია დაატყმა, რომ ხებულების
 ბერძნულ წარმოება რიბიკეს "ფრატეინტი რიბინისის ლიტინის
 ტრანსკრიფციის სქოლიკუბიკა⁴⁶⁸. მასში ბიკუბურია ბერძნული ან-
 ბანი მათ ქარხელი ტრანსლიტერაციით, ცნობები ანბანის ჩამო-
 ფალიბების შესახებ და ბიკუბით ასოს /ტრანსკრიფციით "ალეფის"/
 სარკულურ ბიბლიკუბიკა დაწინებ⁴⁶⁹. ჩოტყ მისმა პირველია
 გამოკუბიკუბიკა ილ.ანბულაქვი დატყმა, შესამე იპოლიტი ჩომბელის
 "ქრინკინა", მისიკე დატყნი, ეს წარმომიკუბი უფრო ბერძნული-
 დას ჩანს ლიტინიკი, ებრაე ქარხელი ატყრის მიკუ შედგენიკ⁴⁷⁰.
 იტი შეიკატეს მიკლე ქრინკიკიკი ცნობებს მსოფლიოს სხვადასხვა
 ხალხების /ებრაული, სპარსმა, ეტრუკული, რომული/ ისტორი-
 იკან მათი შედგენის შედგენის წლების ხანტრბიკუბის წარმოდგ-
 ენი⁴⁷¹. აქ ბიბანტიის შედგმა ისტორია მიკუბანიკა "კუბრიკანამ-

466 იბ.ვ.მარის რეკუბიკა მ.ყანაშვილის ნიჭებე "ალეკატეჲ"/BBP, ტ. IX, მკ. 3-4/.

467 იბ.მამბურის კრებული, მკ. 193-195.

468 ს. ყ ა უ ბ რ ი შ ვ ი ლ ი მ ა მ ბ უ რ ი ს კ რ ე ბ უ ლ ი ს ს ა ს ტ ა ე ლ ნ ი -
 ტ ი კ, ტუბ, 10, 1923, მკ. 178

469 იბ.მამბურის კრებული, მკ. 195-196.

470 ილ. ა ბ უ ლ ა შ ვ ი ლ ი კ ი ლ ი კ ი ჩ ო მ ბ ე ლ ი ს ქ რ ი ნ კ ო ნ ი ს ძ ვ ე ლ ი ქ ა რ -
 ლ უ ლ ე ბ რ ს ი ა, ხ ი მ, 111, 1961, მკ. 223-243.

471 იბ.მამბურის კრებული, მკ. 196-202.

բը", հռմջույց, մշտնջարձակ սարձոս սմրոս, ուղարկ / սոմոսնո
Յրմա ուղոս, մասնաքմա, յս սրոմընո 969-976 Յրմամբո մոքոն⁴⁷² .

մասնաքմա, յրմաճո ոսղոս ճոմոն սեմաղըմա ուղոս, հռմջ-
լոյ ժ ո հ ո ս ա թ յ Ր ո Ն Յ Ն ի ժ լ յ ո թ ա ո Ն -
ճ ո հ ո ո ս ա , ժ հ ա մ ա ճ ո յ ո ս ա թ ա ղ Յ ճ ո Ն -
Յ յ ճ ջ յ լ յ ճ ո Ն Յ յ Ն ա Ն յ Յ թ ա ժ ա մ ո հ ո -
յ յ Ր յ ճ ո թ ա ս ա Ն Ր ա յ լ ո մ ո ճ Ր յ ճ ո ս .

V-X հաճաղըմոն յարձաղ Յրոլոմոս ժաղըմոն սնա սրո-
մընոյ Յրոժըմա սոոյրոմոն սնաղա-ժամաղըմոնա թա սրոթրոն Յր-
սանըմ. մաժալոսաթ, սրոմոլոս, հոմ ճոլոնոնոն հայրոմոնոլոյն հաս-
մալո յոսձաղո-յսնա Յրոլոլըմոն Յրմալըմոն "մալաթմալա յալալո-
սաթ թա մասնաժոլոնա մոնասճոնոնա" /167 յՑ-40/, հայ սրա մա-
րոս ոմոն մալաղըմալոս, հոմ մաՐ Յրա-յոսնա ուղոս, սրամթթ
ժոմոնոյ, հոմ յրոսմալոնոնալոն Յրոլոլըմոն ժաթմալա թա սմ ճոնո
սմոնոն Յրոթրոմոնըմա Յրալ IX հաճաղըմոն համոթաթըմոն հոթոս Յր-
յրմոն Յրոնոսալ ճոթոլա մոլըմալո .

սրաթթթթթթթթ ճանոն հայրաթթթթթթ յրոնոթոմալո ղոթրա-
թթոն սրնոթթթթթ թա ժոնոթթթթթթթ ժալոլըմոն Յրնասնաղաթ
թոթո մոնոլըմալոս սլըն ոմ մասալոս, հռմջույց թալըլոս "Յրմա-
նոյոն ճամըմալոն". սմասալո ոթ հանթրոլոսա ոմ թրոնոն ճարհոնը-
մալո յալոն յոթոնոն թոնոնա թա ժամաղըմոն ճարհոնաթըմաթ .

հայրաթթթ ղոթրաթթթթթ սրաթթթթթթթ ճոթոլա սրոնոլըմալո
ոմոն Յրնանըմ, հոմ Յրմալոյոն յալընոսալոն մթթրոն հանթրոն
"ժալալոն" /համալոն հանթրոն/ հանթրոնոն ալո մոսլըն "Յրմալոլ"

սմալ հանթրոն: "ժամա ճարհոնա յ յ ա Ր ժ յ լ յ ճ ո թ ճ ո Ն" (16₁₀)

-ժաթթթթթթթթթթ ոսլոն. սմ սրոնոնոն հալըրաթթթթթ ոնոյ, հոմ յս

472 թարթրոլըմոն ոն.: Յրոթթրոնոն յրմալո, ժը.26.

სა ივსუ ურისაჲსა"/25 28-22/. შივაპაროხ ეს წარყვით პავლე
მეყოქულის სიფყვობს უპისტოლეში ტალბეღო მინიარო: "არა
არს რაღვა მამიკაცისა და მუდაკაცისა, რამიფუ ჟევერ ცო-
ველი ურე ხარე ურისფეს ივსუჲს ბიერა"/ტალ. 2, 28/475.

რითრე ვხედავო, "მუშინიკოს ნამივინს" მიხედეოხ,
უ ვ ვ ვ Y ს ა უ ვ ვ რ ი ს . ს ა ჯ . ა რ ხ ვ ვ ღ რ მ ი
რ ა ს ზ უ რ მ ვ ბ ა უ რ ი ს ზ ი ა რ უ ღ ი ღ ი ზ რ ა -
ზ უ რ ი ს , რითრე ს ა ს ბ ა ვ ღ რ მ ა რ ი მ რ უ ღ ვ -
ბ ი ს , მ ს ვ ღ ი ზ უ რ მ ვ ვ ღ ი ' ვ რ ა ჯ ზ ი ვ ი -
ს ა ზ ი ს ა უ მ ი ღ ვ ბ ვ ღ ი ყ ვ ვ ღ ა მ რ რ ი -
მ ა მ ი მ ი ზ რ ი : მ ა ვ ი მ რ ი , ს ა . ხ ა რ ვ ბ ა ,
ვ ა ვ ღ ვ ს ვ ვ ი ს ზ რ ღ ვ რ ი რ ა მ რ ი მ რ ა მ -
მ ა მ ი ზ რ ი მ ა რ ი 476.

მამისაპამივ, V-X საუკუნეების /წარმოებრივ XI საუკუნე-
რის/ საქარბეველიწი სწავლა-აღმჩინის, ტარაბევიბისა და ნურა-კო-
მბის სწავლებლის შესახებ მწერილობიო ძეგლებში დაუღი ცნობვას
ფუ შივაჰამივო, მივითეოხ შიმივე მასკენვებს:

ა. მამივებს სწავლას აწყობინებებენ 6-7 წლის ასაკში.

ბ. სწავლას ასრულებებენ 16-17 წლისანი.

გ. ამ ხნის ტარაბევიბაში სწავლებებენ: ნურა- კომბას,
ტარაბას, ისტარინას, ურინოლოტას, ტარამიტკას, ღვთსამიფყველი-
რას და სხვ. ეს უკანასკნელი ტარისხმობდა: ძველი ალბეშის ანუ
ბიბლიურნი წიგნების, ახალი ალბეშის ანუ სახარების, უპისტოლეა
და სხვადა, ატრეფე, მათი ღარტივების ანუ ტარარბევიბის ში-
სწავლას.

475 პავლეს უპისტოლეა უარბული ვურსივინი, ტარისაკევიპ მითამბა-
რეს უ. მ რ მ ვ რ ი მ და კ. მ ა რ ი მ ა მ . ა. მ ა რ ი -
მ ი ს რ ე პ ა უ რ ი მ . მ . 1974, ტ. 233.

476 მ. რ . ს ა ჯ . ი ს ტ ა რ ი ნ ი ს წ ა რ კ ვ ე ვ ი ბ ი , 11, მ . , 1973, ტ. 240-241.

բ. Երևանում 1955 թ. մարտի 1-ին Երևանի քաղաքի Կենտրոնական Կոմիտեի կողմից:

2. Երևանի քաղաքի Կենտրոնական Կոմիտեի կողմից 1955 թ. մարտի 1-ին Երևանի քաղաքի Կենտրոնական Կոմիտեի կողմից:

3. Երևանի քաղաքի Կենտրոնական Կոմիտեի կողմից 1955 թ. մարտի 1-ին Երևանի քաղաքի Կենտրոնական Կոմիտեի կողմից:

2. Երևանի քաղաքի Կենտրոնական Կոմիտեի կողմից

Մ-Կ Կենտրոնական Կոմիտեի կողմից 1955 թ. մարտի 1-ին Երևանի քաղաքի Կենտրոնական Կոմիտեի կողմից:

Երևանի քաղաքի Կենտրոնական Կոմիտեի կողմից 1955 թ. մարտի 1-ին Երևանի քաղաքի Կենտրոնական Կոմիտեի կողմից:

477 Եր. Կ Ե Ո Յ Յ Ե Ե , Երևանի քաղաքի Կենտրոնական Կոմիտեի կողմից, 1955, Եր. 51.

նտրհոն ժոհաբո խոյեթն", ժամայեթնի յ յ
ժոհոն մեյայ յար- "յարեթ ժոհոյոս ժոյեթն
ժոյար խոյեթն"⁴⁷⁸, ջոյոյոյ յոյոյ ժոյոյոյոյ
յոյ յարոյոյ.

V-X խոյոյոյոյոյոյ յարեթ ժոյոյոյոյ ժոյոյոյ
ժոյոյոյոյոյ, յոյոյոյ ժոյոյոյոյ խոյոյոյոյ/յոյոյոյ, ժոյոյ-
ոյ/ , ժոյոյոյոյոյ յոյոյոյոյոյոյ /ժոյոյ, յար, յոյոյ.../,
ոյոյ ժոյոյ ժոյոյոյոյոյոյ /ժոյոյոյոյ, յոյոյոյ, ժոյ-
ոյոյոյ, ժոյոյոյոյ.../ յոյոյոյոյոյ ժոյոյոյոյոյոյոյ ժոյ-
ոյոյոյ, ժոյոյ, յոյոյոյ, յոյոյոյ ժոյ յոյոյոյոյ ժոյոյ-
ոյոյոյ յոյոյոյոյոյոյ ժոյոյոյոյոյ յոյոյոյոյոյ յոյոյոյ
յոյ ժոյոյոյ. յոյոյ յոյոյ, յոյ ժոյոյոյ, յոյոյ, յոյ-
ոյոյոյ ժոյոյ յարեթ ժոյոյոյոյ յարոյոյ ժոյոյոյ /յոյ-
ոյ, յոյոյ, յոյոյոյ յոյոյոյ յոյոյոյ/ . յոյ ոյ, յար-
եթ յոյոյոյոյոյ ժոյ յոյոյոյ յոյոյոյոյ ժոյոյոյ, յոյ-
ոյոյ յոյոյոյ յոյոյոյ յոյոյոյ յոյ, յոյոյոյ ժոյոյ. յոյոյ
ոյ, յոյոյոյ, յոյ յոյոյ յոյոյոյ յոյոյոյոյ յոյոյոյ յոյոյ
յոյոյոյ յոյոյոյոյոյ յոյ ոյ, յոյոյոյոյ յոյոյոյ յոյոյ
յոյոյ յոյ յոյոյոյ յոյ ոյոյ յոյոյոյ յոյոյոյ յոյոյոյ
յոյոյոյ յոյոյոյոյ յոյ յոյոյոյ յոյոյոյ յոյոյոյ

ժոյոյ խոյոյոյոյոյ ժոյոյոյ յոյոյոյոյ յոյոյոյ
յոյոյ յոյոյոյ յոյոյոյ յոյոյոյ յոյոյոյ "ոյոյոյ յոյ-
ոյոյոյ յոյոյոյ" յոյոյոյ⁴⁷⁹ . յոյոյ յոյոյ, յոյ

478 ոյ. յ ոյ ոյ ոյ ոյ ոյ, յարեթ ժոյոյոյոյ ոյոյոյ
479 յոյոյ, յոյ. 1938, յոյ. 221-284.
ոյոյ, յոյ. 233.

Уже с У века мы видим, как создается своя гимнография, как постепенными шагами развивается своя агнография, как пишутся гимны и песнопения деятелям не только своей церкви, но и вселенской⁴⁸⁷.

საეკლესიო მუსიკალური ხელოვნების ძეგლებს ავტორთა არსებობა არანაკლებ მნიშვნელოვან საერო მუსიკას, რომელიც სარკვევად წინმეუბნა ჩვენამდე მთაწმიდა მკურანი, ტროიკონთა მემორიალური ხალხური სიმღერების სახით, ეს კი მითითებებს იმ მტკიცებულ მუსიკალურ კულტურაზე, რომელიც იმპერიის დროს საქარაუვლოდ არსებობდა.

. V-X საუკუნეების ქართული ტარობის წესი და სატარობელთა პანდები, ცხადია, ქრისტიანული იყოს და შეჩვილები ძეგლებსავე უნდა მუსიკის ამ დარგის შესახებ დაუკავებენ ცნობები.

როგორც ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, "ქრტიანულია, რომ ქრისტიანობამ უზარალოდ განავითარა ქრისტიანული ტარობა მთავრად, რომელიც დასავლეთ ევროპის კათოლიკური და ქართული ეკლესიების ტარობა, დღევანდამდე უჩვეულოდ უზარალოდ განავითარდა, სიმბოლოსა და ასურული ეკლესიების. მე-10 საუკუნემდე ანუ რომის ეკლესიასავე დაუპირისპირდა და უძველეს ხანაში უჩვეულოდ საეკლესიო ტარობავე უნდა უქონებოდა"⁴⁸⁸.

ამავე რჩის, ივ. ჯავახიშვილი შესაძლებელია აღიაროს, რომ უძველეს რჩის ქართული ქრისტიანული სატარობები, იმის

487 Д. И. А р а х и ш в и л и, О музыкальной структуре народных духовных песнопений Восточной Грузии, (სს.) VI, 1953, გვ. 224.

488 ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხები, გვ. 224.

ბიბეგრეზი და რა ტიპის შედეგებია და გავრცელება საქარბეველით
ქრისტიანობა, ებრაულ-ასურულ-სომხური და ბერძნული ელემენტ-
ბისაგან შედგებოდა. ქრისტიანობა კი საქარბეველით განსაკუ-
რდებან - სამხრეთეთისა და სამხრეთეთებან - პარესთან-სომხეთის
ტიპის შედეგებია. ქარბული ეკლესია ღმრთაღმად მარტოვანობა
მიყვლილი ელემენტებისაგან და შეიძლება ღმრთის დამოუკ-
ლებელი სატარობებში და, შესაბამისად, ტარობის წესი.

ქარბული ეკლესიის ღმრთიყვანობის განვიხარებინს
ტბანე პირველი ასევე საფუძვრად ივ. ჯავახიშვილი მიიჩნევს
VII საუკუნის დამბეჭდვს, როგვსაც სამილოპი შეწყდა ქარბული
და სომხურ ეკლესიებს შორის სარწმუნოებრივი ურთობა და,
ცხადია, ქარბული საეკლესიო სატარობებში "ებრაულ-ასუ-
რულ-სომხურ ტარობა-სატარობებზეა კავშირი".

მიუხედავად მიგრაციის სატარობებზეა კრებულ, რომელსაც
ივ. ჯავახიშვილი "თიანე ნაშრომს" უწოდებს, მასში დამტკიცებული
ცნობებში, საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ უკვე X
საუკუნეში, ღმრთიყვანე აპრე არა, ქარბული და ბერძნული სატ-
არობებში ცალ-ცალკე ურთობებზეა იღვლებოდა.

ბოლო ხანებში, ივ. ჯავახიშვილის მიერ ქარბული მუსი-
კის ინტონის საკონტრბასობში მიძღვნილი სპეციფიკური ნაშრო-
მის გამოქვეყნების შემდეგ, ქარბული მკვლევარმა ნაშრომებში
მკვლევარმა დაიხსნა საკონტრბასობ ქარბული სატარობებში მრავალბი-
ანობის შემოსვლის რიგის შესახებ. მ. ასლანიშვილი⁴⁸⁹, გ. ჩხი-
კვაძე⁴⁹⁰, პ. ინტონოვსკი⁴⁹¹, ვ. გუბანოვა⁴⁹² შეეცადნენ დამ-
⁴⁸⁹ მ. ასლანიშვილი, ნაქვეყნებში ქარბული მუსიკის ინტონ-
რითობა, გ. I, მბ., 1954, გვ. 16.
⁴⁹⁰ ქარბული ხალხური სიმღერა, რედაქტორ-შემდგენელი გ. ჩხიკვაძე,
გ. I, მბ., 1961, გვ. XI.
⁴⁹¹ პ. ინტონოვსკი, მუსიკის ანთნობის შემდეგ დამტკიც-
ლებული, ტბ. "კომუნისტური", 1962, №199.
⁴⁹² ვ. გ. ვ. ვ. ნ. ნ. ა. ქარბული მუსიკალური ინტონობა და მუსიკა-
რობა, მბ., 1962, გვ. 16.

Յուզմունք, որի շահերը սակայն չեն սպառնում միայն-
 անոնցին, քանի որ իրենց հետևողները միայն
 թանկագին ուսուցիչներ են իրենց համարում։ Երկր-
 անից մինչև Մոսկվա, 1917 թ. հունիսի 27-ին, որի
 մասին միջազգային լիգայի հարցումներում կարելի
 էր տեսնել, որ հարցը միայն և միայն ժողովուրդի
 շահերի հետ է կապված։ Երկրի ամբողջական
 շահերի հետևանքով, որի հետևանքով ժողովուրդը
 կարող էր իրեն հարգել որպես իր իրավունքների
 սահմաններում, 1917 թ. հունիսի 27-ին, որի
 մասին միջազգային լիգայի հարցումներում կարելի
 էր տեսնել, որ հարցը միայն և միայն ժողովուրդի
 շահերի հետ է կապված։

Երկրի ամբողջական շահերի հետևանքով, որի
 հետևանքով ժողովուրդը կարող էր իրեն հարգել
 որպես իր իրավունքների սահմաններում, 1917 թ.
 հունիսի 27-ին, որի մասին միջազգային լիգայի
 հարցումներում կարելի էր տեսնել, որ հարցը միայն
 և միայն ժողովուրդի շահերի հետ է կապված։

Երկրի ամբողջական շահերի հետևանքով, որի
 հետևանքով ժողովուրդը կարող էր իրեն հարգել
 որպես իր իրավունքների սահմաններում, 1917 թ.
 հունիսի 27-ին, որի մասին միջազգային լիգայի
 հարցումներում կարելի էր տեսնել, որ հարցը միայն
 և միայն ժողովուրդի շահերի հետ է կապված։

493 Երկրի ամբողջական շահերի հետևանքով, որի հետևանքով ժողովուրդը կարող էր իրեն հարգել որպես իր իրավունքների սահմաններում, 1917 թ. հունիսի 27-ին, որի մասին միջազգային լիգայի հարցումներում կարելի էր տեսնել, որ հարցը միայն և միայն ժողովուրդի շահերի հետ է կապված։

494 Երկրի ամբողջական շահերի հետևանքով, որի հետևանքով ժողովուրդը կարող էր իրեն հարգել որպես իր իրավունքների սահմաններում, 1917 թ. հունիսի 27-ին, որի մասին միջազգային լիգայի հարցումներում կարելի էր տեսնել, որ հարցը միայն և միայն ժողովուրդի շահերի հետ է կապված։

495 Երկրի ամբողջական շահերի հետևանքով, որի հետևանքով ժողովուրդը կարող էր իրեն հարգել որպես իր իրավունքների սահմաններում, 1917 թ. հունիսի 27-ին, որի մասին միջազգային լիգայի հարցումներում կարելի էր տեսնել, որ հարցը միայն և միայն ժողովուրդի շահերի հետ է կապված։

უწესკვრამ მისპობრივ იყოს ღანჯარმა მინა მისმა და ურეცხვსა
მას მინა სობრავლესა ურამა რავესაუთასა, ურამარესა ესამ
მინა მცოფხა მორის"- აქონობრავს ისტორიკოსი⁴⁹⁹.

ძველი ქარაღლი მწერლობის ქათმობაფილი რიფრავრის
ძეღვინი რარინა უნიმუნიე რარამა-სანახარამა და ლავრ-
ლარ წარმობდრამა მესახებ, ამიტომ საბრავრეობის სულეტი
ცხორებინს ამ მობრვრის მესახებ რამებრამე მანრე წარმობ-
დრამ რამ მუვრემრამ, ძველი ქარაღლი მწერლობის სხვა სახის
ძეღვინს ურამა ირემარამ⁵⁰⁰. ამ მხრე საინფრესი მასალა
დასურე V საუკუნის ავტორის ურევე ალესანდრეობის სიტყვა-
ში "ურამასამეს და უწესობ მობრვრამეს". მარამა, ამ
მხრეობამ ავრამე XI და XII საუკუნეობის ხელმწერებინ
მარამ⁵⁰¹, მარამ, რორეს რავრეობა საეობორე რიფრ-
ავრამ, ით "მარამილი ურამ იყოს X საუკუნეობე / ან არ-
ავრამეს X საუკუნის რამებრამ"⁵⁰².

ურევე ალესანდრეობის ეს სიტყვა ანუ ქამადრამ
რამავრეობი ხასობასა და მობრავრამა ურისობაწილი მრეობის,
ამ მხრის მრამამებრამ, რამეობე ავრის ურემს არ იყავრამ და

499 უ რ მ , I , გვ. 352.

500 V-X საუკუნეობეში "ქარაღლი ურამე არსებელი რამამავრეობი ფრ-
მის რიმუშობის " მარე მობრვრეობა, მობრვრეობი მარამილი და
რამამავრეობი ძეღვის რასახებრამე, წარმობდრამილი აქეს ქარ-
ღლი ლავრის ისტორიკოსს ურამ.რ.რამეობეს /რ.რ. ა ნ ე -
რ ი ძ ე , ქარაღლი ლავრე, მ., 1965, გვ.14-17/.

501 მ. შ ე რ მ მ , ურევე ალესანდრეობის სიტყვა "ურამ-
ასამეს და უწესობ მობრვრამეს", ბ ი მ , II , მ . , 1960,
გვ. 181.

502 ივე; გვ.187.

ամ թըն յԱղստամի ճորգա-լոստոն Սոսնյանն ճաշըսք թրակա-
հըման, "Յճյակք Յոմիլըհորմանս" ըս լյայս-ճամաժն ջնդոքս.

Վնջալըմմա- ամրոմն յնսյոյ ճըյխաճըհոյոյ,- "Ս-
նորոյոյնմ ջըքնի Յաճնի ըս Յոմիլըհորմ Յիճաճա, ոյլլայնք ըս
ճըրլլայնք յնոճա, յոճարկս ըսյճնիլճա ըս ճըրոճա Նըլըմնոյնք ըս
հոնոյնք: հայնճա յնրճըն Սաննք ոյնման յճնայլընի. Նոլո Յ յ -
յ Ե Վ Կ Ը ոյո թնոյ ժըլնս Յան յնրճըն ըս յոճարկս յրոհնս
յնջընթըն. յնջ Նոլընի անոման ճ յ Վ Ե Կ Ը Ե Ն Վ Ե Կ "503.
Յնսյոյ յնոնյոյնոնն Յոյոյ ճրոճընսյոյ ճըրնոյն ճարմոկըմըլոյն
ամ Նըլընոյնք հանն, հոմ այ հոմըլոկս յնրոնսայլընի լյայսն
յնրընըլո, հոմըլոկ ջըլոնն ճարըլոյոճ, Յնարճա Յոմիլըհորմ, ճըրո-
ճ Յըլճամաժնիոճ ըս յնրճըն-Յընճոմիոճ ճարմոկըմիոքս. յն լյայ-
նս, հոյոհկ հանն, Նըլըլըմնոքս ջնարհոն յնրմանըմընթոճ. Յճըլո-
նս յո, ճըլընճըրն յն Սաճըսճրո Սաննարմա յոհոլըս, հոմըլոկ
յհաննոհոքս ան յնսթարընթոքս ըլոննոնսայոյ յնթոհոն ջրոննճոնըլ-
անլլայնք Յըննքըլըմնն.

յոյոհ թըլոկ,- ճամաճըմոնն յնթոհո,- "յննարըմըլո
ըս յոմիլըմըլոճ... ճը Նոմիլըհոճ, Յճըլըլոննոճ, ճըլս հոյոյոճ
ըս ճանըլոհոճ, ճըլս Յըլմարոննոճ ըս ժնոննոճ, անարմըք ճարմոննոճ
անըլոճ ըս Նըլըլոհոճ"504, "ճը յնթո Յան թըլնս... ճըլս Նոմ-
իլըհոնս ըս ճանըլոհոճ ճանըհոննոնս"505; "յանն անն Յանս, հո-
մըլընի ոմիլըհոման ըս ճամնսնըմնիման ճանըլոհոճ"506.

503 ճըլըլո ճնոննոնս յնսյոյն յնոնյոյնոննսնսն յոյոհոյոյնսն ըս
Յճյակք Յոմիլըհորմաճըն, Ե ո Յ, 11, ճը.208.

504 ո յ յ յ, ճը.209.

505 ո յ յ յ, ճը.212.

506 ո յ յ յ, ճը.213.

მიყვანილი აპოკრიფი ჩვენივე საინტერესოა ჩამოგნიმ
შეაღსამჩინო. აქ უნდა, ეს არის ფანტაზიის უფორმა აპოკრი-
ფული წერილობითი დამახასიათებელი ჩვენივე უნიკალი ძეგლის
მიმართ⁵⁰⁷, მთარე, ფანტაზიის გამომყვებელი, როგორც სიმბოლოს
აქამადადგინებისათვის, ისე, სიმბოლოს ტარებზე "როგორცა" და
"მუშაობის" გრის.

აქვე შეიძლება აღინიშნოს, რომ ლიტერატურული სადანი-
ბის საინფორმაციო სიტყვები ანუ ქადაგებანი, აქვე, ლ-
იტერატურული სადანიბრუნისა და ტარებანი-სამაბრუნის საინფორმაცი-
ო მუშაობებანი, მრავალ ავტორება X საუკუნეში მიყვანილი

507 ამ ფენიკონის გამომყვების კრებე ჩამოგნიმე აპოკრიფული
წიგნი მიყვანილი აქვს პრფ. ი. ამბროსიუს "ძველი ქართული
ენის ენციკლოპედია" /გვ.422/, როგორც ხელნაწერიდან და აქ-
ვერამი გამომყვებელი ფენიკონიდან. ფენიკონი "მეფანტ-
აზი" დამახასიათებელი მის მიერვე გამომყვული მასილი კლასიკალის
"ეფესოსი ეფესოსი" /იხ.უძველესი რედაქციები მასილი კლას-
იკალის "ეფესოსი ეფესოსი" და ტარებელი წიგნის დარბიანებნი-
სა "კლასიკალი ავტორებიდან", გამოსცა ი. ამბროსიუსი, მ.,
1964, გვ. 53-60. ფენიკონი "ფანტაზიის" დარბიანული ტარებანი-
ბის და მისი დარბიანების საინფორმაციო აპოკრიფის მუშაობები იხ.
მ. მ. ი. დ. ა. პ. ა. მ. უ., ქართული ხელნაწერი საინფორმაციო და საინფ-
ორმაციო ენციკლოპედია, მ., 1970, გვ. 34-35. ავტორი დიკონი, რომ
ეს ფენიკონი ქართული წერილობითი წყაროებში პირველად X საუკუნე-
შიდან ავტორება და ასახელებს წ. მარის მიერ გამომყვული იმ-
ოლოგიის მუშაობები "დარბიანული ეფესოსი ეფესოსი", რომელიც
წ. მარის მიმართეს სიმბოლოდან დარბიანული პირველიდან IX სა-
უკუნისა *Al. M. a. p. p.* *Исповедь, Толкование Цесня песней, Тр.*
II, 1901, стр. XVII /ამ საკონსილი მიმართული სინკრიტიკული წე-
რილი მიმართული ასკენის, რომ მარტალია სახელწოდება "ფან-
ტაზიის" უნიკალური დარბიანებისა და ქართული მუშაობებისა, დარბი-
ანული სიმბოლო საინფორმაციო კლასიკალის სხვა უნიკალური და
დაპირველი კლასიკალის და წინა ამის უძველესი მასილიდან
დარბიანული საინფორმაციო/მ. მ. ი. დ. ა. პ. ა. მ. უ., ქართული ფანტაზიის დარ-

3. ტარდაცვალება და პაქრდაღვა

საფურსადღობი და მინიშნულებანი ცნობებისა პაქრის
ძველი უარყოფი ქათმობისათვის ღირსაგონის, ატრეხევე, სხვა
ხასიათის წერილობითი ძეგლებში მიცვალებულის პაქრდაღვის
ჩიგულის, მიცვალებულის კურთხის, სამარხევენებისა და ღვიფ
სიკვდილით განსჯის სხვადასხვა ფორმების შესახებ.

ძველი უარყოფი წერილობითი ძეგლებში /მათ შორის კატო-
ტისათვის ღირსაგონის წარმოდგენებში/ მიცვალებულსა პაქრ-
ისთვის და სამარხევის სახეობების აღმნიშვნელი ფორმების შე-
სახებ მოიპოვება სპეციალური წარმოდგენები⁵⁰⁹. ამიტომ სასადაო
ფორმების საგანგებო აღნიშვნას აქ არ შეუძლებელია, მხოლოდ
ტარდაცვა, საფრთხის მიხედვით, აღვნიშნავთ თანხველი მათ-
გონის შესახებ.

ა. პაქრდაღვის ჩიგული

ჩიგული წერილობითი ძეგლები მოხმობს, V-X საუკუნე-
ების საქრეველებში პაქრდაღვის სხვადასხვა წესი სტოპინათ,
განსაკუთრებით სანდგურესათ V-VII საუკუნეები, რადგან ამ
პერიოდის განსჯებში პაქრდაღვის ჩიგული ურისგანაღვი, ისე
მამდაგური წესები, რომელსა აღწერა შემოკუნახავთ ქათმობ-
ისათვის ღირსაგონის ძეგლებს.

ამ მხრით "მუშაღვის წამება" ურ-ურთ პირველადი-
სხეობანი წყარო. მასში სანდგურესი გეგლები წარმოდგენილი
მიცვალებულსა ურისგანაღვი წესით პაქრდაღვისა და წმინდა-
ის კურთხის ჩიგულით პაქრდაღვის. ჩიგული წარმოდგენილი

509 სტ. მ ვ რ ე მ ა მ ე ნ ი ლ ი , მიცვალებულსა პაქრისთვის-
სა და სამარხევის ფორმის აღნიშვნისათვის, სმმ, XII- B,
1944, გვ. 163-176.

ჩანს, ტარდაცვალების შემდეგ მიმარტავდნენ **ტ ვ ა მ ი ს**
ტ ა ვ მ ა რ ა ს /28,16/. ტანდრილ ტანის შემოსავლებზე
მ რ უ რ ი ე /28,19/, ხოლო ტარდაცვალების **მ ვ ს ა ტ -**
რ ა ტ ვ ე ლ ა პ, ანუ შესახებ ვაპ, იყვანდნენ **ს უ პ ა -**
რ ა ს : შემადიკის ტარდაცვალებისას " მსწრაფი მიიღო სა-
 ნატორიან მან უმისკამისმან იკვანუ შესატარებელად სუპა-
 რი წმინდა წმინდა მან პატრიარქალა ნაწილად მისხად "

/28,15-16/- ტარდაცვალების იკვანუ ხუცისი. ტანის შესახებ
 რამ **ს ა ტ რ ა ტ ვ ე ლ ი** ურეგებდა, ეს ჩანს სხვა შემო-
 ლინილი ძეგლებიდანაც: "არადა აქედან **ს ა ტ რ ა ტ ვ ე -**
ლ ა პ მახ"/მკურარა/- აქედანვე "რამადა ცხივრებამი"⁵¹⁰.

ჩოტრე ჩანს, მკურარის შემოსვლის სატარებელი წესი არსე-
 ბინდა რა იტი სპეციალურ ცოდნას საჭიროებდა, ამისათვის იყ-
 ვნენ ამ საშემოში რახელოვნებელი ადამიანები, რომელთაც "მ ვ უ-
 პ რ ი ს - მ ი მ რ ს ე ლ ი" ურეგებდა: "უბრძანა იესო მრ-
 და ზესა, **მ ვ უ პ რ ი ს - მ ი მ რ ს ე ლ ე ა** **მ ვ მ რ ს ა პ**
 მამადა ზესი"- აქედანვე " რამაგების" უარული ტარებამი /50,
 12/; მიიღოთ იმეორ ხელმანერში ნაქვამი: "შემოსეს **მ ვ უ -**
პ რ ი ს - მ ი მ რ ს ე ლ ე ა მან ისრაელ"/50,2/;

რა ფუნქციები, რა ამოცანები უკისრებდა მკურარის-მიმ-
 სვლის, ამის შესახებ ტარდაცვალება შემოსავლია ხევისურების უმე-
 ტარაფილი უფამი. "სურეში" ტანამტარებელად ტარდაცვალების მი-
 მამამებლებს აქ **რ ა ტ ვ ე ლ ი** ურეგებდა. წ.ხიდანაშეულის
 ცნობილი, "ნარეგებდა უფრო ახალტარდა რა უცოდებო არიან, რა-

510 იღ. **ს ა ტ ვ ე ლ ა ტ ვ**, ძველი უარული ენის ექვსიკონი, ტ-
 354.

თან მან შიშის მადრიანდნი ხშირად მოიპყრონ⁵¹¹. "დაკ-
 ვეში ისინი არიან, რომელსაც მკვდარი უნდა მოამბარონ დასა-
 მარსებად. რადგანაც სხვები უმბინდურია, ამიტომ იგი უნდა
 განიარსოს, განიბინდოს; მამრეთაში ან უნდა მოჰმარსონ
 და უფუვლად ის აღატყოს, სავსე სარკებზედელი ასე ამიან /ამ
 აღათს მკარსება მკვდრადნი მიუვარდებულსათვისაც საჭიროა,
 მხოლოდ მოჰმარსება დარქონ-ქარის. მიუვარდობაა/; ტარდა ამისა,
 მკვდარს საიქონს შესაფერი ტანსამისი უნდა. ამიტომაც და-
 რვედნი ჩაამბევენ ჯერ ლეონს პეტრეს, მეგრე ლურჯს ან ვარჯის //
 და მუმიონ ნიქელს; ამ სამი პეტრეებში ტანვეულს "სკლასთს" ვჭი-
 რვედა /სკლასთ ნიქელი მამუოთა, ან სხვა რამე ნიქელი ფარგა/⁵¹².

მ.ბარლოურისა და წ.მამკალაშას ცნობიან, "მიუვარდებულს
 სუპარად საუკვლესი ტანსამისს ჩაამბევედნენ. ხშირად მომავლ-
 რათ სიკვდილის წინ ლეონე ტანვედა სიტყვას: ესა და ეს ტ-
 ნისამისი ჩამაცუნთ; აუ ეს არ მიხებდობა, მაშინ იგი ტანსა-
 მისს ჩაამბევედნენ, რომელიც მიუვარდებულს სიუცხილში უფარდა...
 მამაკალს სუპარად აცმევედნენ პეტრეს, მადკარს, პანჭებს, ლე-
 ქარდარს /წინებებს და ქარდარს/ ან ჯონებს: ლეგრე უნდა და-
 ხურავდნენ⁵¹³.

საინტერესოა, რომ იმავე, უნდაც მკვდარს სუპარას აცმევედა.
 ე.ი. დარვეებს სატანებრი ნილი ურდებოდა. ტარდაცუდილის დარჩე-
 ნილი ტანსამისიოდან: "სუპარის ჩამცმევი მამაკალს საჭურად მიუ-

511 მ.ბ.ი.ბ.ა.წ.ა.მ.ი.გ.ი.ი.ი. /ურდებულ/ , ენციკლოპედია დარჩე-
 ბი, მ.ს.ე., 11, თბ., 1940, გვ.79.

512 ი.ე.ე.ე., გვ.78-79; ანალიტიკური ცნობები მკვდარის შესახებ-
 თ სუპარის შესახებ დაცული აქვთ მ.ბარლოურისა და წ.მამკალა-
 შას, მ.ს.ე., 111, გვ.10, გვ.2.

513 მ.ბ.ა.ლ.ი.ა.ე.რ.ი., გ.ბ.ა.კ.ა.ლ.ა.ბ.ი.ა., მიუვარდებულს
 ურდით არხობის ლეშინი, მ.ს.ე., 111, გვ.10.

ვალენტის ურთი ხელი "ტალავარი" მივყავი. ასევე იქვე-
აგონი სურის ჩამცველი ქალის მიმართაც⁵¹⁴.

რამდენადაც განსხვავებული მიკრობის სურსაში ცხ-
ველის ის ნუსი, რომელიც სამეგრელოში ყოფილა მიღებული:

"სანამ კუბოში ჩაასვენებდნენ მიცვალენტის ნუსიას მძინერ

√ და ღებ სურსაში შეახვევენ, რაღა სურეში /მზურეში/, სა-

დაც ადამიანის სული მიემტკიცება, სხვების წინაშე წარს-
ტის პატივიც და ღებ "სამიწიკოში" ცხველებს⁵¹⁵.

უხედავად იმისა, რომ "სამიწიკოში" ცხველებს⁵¹⁵.

რაც უხედავად იმისა, რომ "სამიწიკოში" ცხველებს⁵¹⁵.

სამეგრელოში "სასურისს" სახელიც იცნობდნენ ტძელი პერანტ-

სა და ქვედა საცვლის ურთობას, რომელიც სქესის ცხურავე-

ლად მიიხმარებოდა⁵¹⁶.

ასევე განსხვავებული მიცვალენტისადაც ძველიც და

ახალი ტალავარის ჩამცვის ის ნუსები, რომელიც ხვესურვასა

და სამეგრელოში იყო მიღებული; ეს ხვესურვებიც მიცვალენტის

"ტალავარის და ტალავარის შებენი ახალი "ტალავარს" ჩამცველებს⁵¹⁷,

სამეგრელოში "უხედავად განსხვავების ჩამცვა მიცვალენტობა არაა

514 მ. ბ ა ლ ი ა უ რ ი , ნ . მ ა ქ ა ლ ა მ ი ა , პასახ. ბრძან.,
ტ. 11, გვ. 1.

515 მ. ს ა ბ ი ა , მიცვალენტის კუბო სამეგრელოში,
მ ს უ , III, ტ. 168; ხვესურვები, მიცვალენტის სურსაში
ტალავარის წინააღმდეგ "ტალავარის" /კარაქს ან
ურთის ნასხებებზე/" : მ ს უ , III, ტ. 10, გვ. 1.

516 ე . ბ ე მ ა რ ა შ ე ვ ი ლ ი , სამეგრელოში ქალის ჩამცვ-
ლა, კრ. "სამეგრელო. მასალა სამეგრელოს უხედავად
შესწავლისათვის", თბ., 1979, ტ. 122.

517 მ. ბ ა ლ ი ა უ რ ი , ნ . მ ა ქ ა ლ ა მ ი ა , მიცვალენტ-
ის კუბო წარსახის ღებში, მ ს უ , III, თბ., 1940,
ტ. 67.

յա, անջ միցվալընդուն յլլող սքամիանա սաճոգարդնիս յժ-
յրլլն Կճմընա-ճարմոքընըն ժնըյլլընընա. Կոտրոյ քնոմո-
լոս, ոտ միքոքոք սրիս թայլընիքնըն ոմիյլլընընըն քնոյ-
րընիս, անջ սանյոս ժնսանըն ճարմոքընընաճ. ժյրլլ յարալլ
ճրկոլոմոճ ժյլլընըն միցվալընըն յլլողաճ թայլընիքն
թայլլոս սնընթաննըն նասոսն քնոմըն.

Ճնսն ցոգոլ ժարթայլլող սքամիանիս սնոմընընիս
թա ճալլընընիսաթոս ս ս մ ժ ո մ Կ ո ս ռ յ ժ ո ս ս
թ ս " Ն Յ Շ Յ Ն ո ս - ց յ ժ ո ս ս ". Ըոտրոյ մարալլը
ժարմոքընըն, Կոմ սճոգ յարսնալլոս ժարթայլլընիս ժյմըն
/826 Բ./ յոսնոնընընընըն թարմընընըն ժոտըն նալլընը
թա սաճա "մոմոնըն ճոնաճը ժյա յարսնալլոսաա թ ս թ ս յ-
լլ ո թ յ ս Ն Յ Շ Յ Ն ո ս ո ս - ց յ ժ ո ռ ս ո յ յ թ ո -
լ ո ս ս ռ յ ս ժ ս ժ ո ս ս ժ ս ռ ո ս ս "/265 15-17/.

Ժարթայլլող սքամիանիս թարմընա նընթոթա մ ո ռ յ -
ժ ո ռ ժ ո Կ ո Լ ո ռ թ ս "Շ ջ յ ժ ո ռ ", անջ լայնո-
մի քնոմո. "մոմոն. յսմո Շ ջ յ ժ ո ս ս ռ , Շ Լ Կ յ ո ս ս ռ
թ ս Շ Լ Կ ո Լ ո ս ս ռ սոյլլընըն մոսոնաթոս"- ճալլը-
նիս յրո-յրո ժյլլընըն⁵²⁶.

Մսժյնիս սյրաթո թասթարթընա յնընթոթոյլլ ցոգոմո; Կո-
տրոյ յո յոնըն ժարթայլլընա, ռ.սանոյոս ժարմոքընիո, "սոգը-
նըն ժոնմոն յալլընիս յոյոլլ թա մամսայլլընիս Լրոնալլ, Կոնոյ
ցընընսաթոս մանընընընըն ոմ Կսաննի, սոնթայլլ յն նմա մոն-
մոն թարմալլընըն յնընթոթընիս, Կրոնսայ սյնիս մընթոթըն յն-

526 յժյրլլընի Կընթոյլլընի մասոլլ յնսարոյլլիս "յլլընա թոյ-
աալլ", ճյ. 2064.

ժողովրդի շահերը և իրավունքները պաշտպանելու և պահպանելու նպատակով կազմակերպված և անկախ քաղաքացիական շարժում է։ Երկրի տարածքում և արտերկրում իր անդամակցության շնորհիվ կարողանում է իրեն հարկադրաբար չմտնել և չհարկադրվել որևէ օտար իշխանության ներքո։

Սակայն, այժմ Երևանի քաղաքացիական շարժումը կոչվում է «Երևանի քաղաքացիական շարժում»։ Ինչպես նաև այժմ Երևանի քաղաքացիական շարժումը կոչվում է «Երևանի քաղաքացիական շարժում»։

Սակայն, այժմ Երևանի քաղաքացիական շարժումը կոչվում է «Երևանի քաղաքացիական շարժում»։ Ինչպես նաև այժմ Երևանի քաղաքացիական շարժումը կոչվում է «Երևանի քաղաքացիական շարժում»։

Սակայն, այժմ Երևանի քաղաքացիական շարժումը կոչվում է «Երևանի քաղաքացիական շարժում»։ Ինչպես նաև այժմ Երևանի քաղաքացիական շարժումը կոչվում է «Երևանի քաղաքացիական շարժում»։

ახალ მკვლევარ თინათ შოთს... და მე არა ვუბნამებ / ვ.ი. მა-
კრედიტინი / ამ საკმეის / 31194-98 /. ჩოთყე ირევე ამ
მანვევითიდან ჩანს, ემევენი სამლოცველოა, ჩომილს ამევე-
და მევეძეობა ლინაყ ბუ-მინამბენის სემაკში, სადაყ მას
მევეძეობა ნირეა-ლოცვის აქსევერება ეკლესიაში მიხუსეველაჲ.
მამასადაბე, ეკვერნი სურ კრევე არ აღნიშნავენ ისეა მადე-
ბიბას, ჩომილყე ადამიანის სამარხაჲ იყე დამიყვერეველი:

ახლევთა "სურამიჩინ მარბმელოს ცხიჭრებინს" მიხევეკო-
დაყ. აქსაყ ემევენი / ეჭრი მუსტაჲ "მეიჩე ემევენი" / ისედა
მადებინდა, ჩომილყე მევეძეობა ცალკე ირევის / ვ.ი. არ იყის
სემაკში, ან ჩომილში ეკლესიასადა ამევერეველი / და სამლოც-
ველოს ნამჩინაჲდა. მანამიკეში მიქველი ეარეხელოს მესა-
ხედა მადეობა, ჩომი მან "აქსევენი უმევენი და სარმინადა
მ ი ი ი ე ე ე ე ე ე ი და მესაქვერეველი მეიჩედა თამადა"
/ 3224 /, ამ მანამიკეის მიხევეკოა, ლინათ სურამიჩინიყ ამე-
ვენს ახლევ მეიჩე ემევენი ტორტო ჩორჩაველინი მივერ მინს და
მინს მანამიკევერევინისადა მენიჩე ერ-ერე ადელას: "ბი-
ლო ეკლესიაჲ მ ი ი ი ე ე ე ე ე ი ე ა აქსევენი"
/ 3222 /, აქნიშნელოა მანამიკეში. ემივერება, ჩომი მებინ-
ევიანილი ცხიჭრების მიხევეკოა, ემევენი ამ ირის ემიკევიდა სამ-
ლოცველოს, ჩომილყე ეკლესიასადა / ცალკე ან მასდა მიმამბენის
სახიდა /, ან ბუ-მინამბენის სემაკში აქსევინიდა და სადაყ სრ-
ევინიდა "ჟამინ-ნიჩეა".

"ილარინი ეარეველის ცხიჭრებინაში", ჩომილყე XI საე-
ყენის მანამიკეობა, მათამი დამიკევერევის IX საეყენის ამბენს,
ეკვერის მანამიკევინის ახალი მესამს ჩნდება. მანამიკეში
აქნიშნელოა, ჩომი ილარინინის ცხიჭარი / ეჭრი სარჩაჲ იუსევიდა

ჩვენ ქვემოთ შევხებინოთ ქარაფელები და მათი მემორული ხაზებინს ურთიერთობაში იმ ენიჭიანობაში მხარეებს, რომლებიც იკახხსა და საიკახხი სოფლისაში, აჭრეფე საბარალოში, ცხორების წესში, დასჯის ფორ- მებში არის დაკავშირებული.

1. სოლის ურთიერთობა და ცოდ-ქმრის დასრულის შესახებ

ქრე კოპევი ივ.კახახიძეებში გამოხატა მისამართი იმის შესახებ, რომ "ქალის წამოყვანისათვის მიჩნეული ურთიერთობის საბარალო- ურთიერთობის კუთხით და მანძილ უნდა უ- დგოს ხშირად" იმ საბარალოში, რომლის დასრულებისათვის მიჩნეულია ვარსკენი მუშაობისათვის⁵⁴⁴. ამის დასაბამად უკანასკნელი წლე- მის სპეციფიკური ღირებულებით გამოხატულია ვარსკენი, რომ შე- საძღვრულია ვარსკენი მუშაობის მარაგად ურთიერთობის ფორმა მსგავსად⁵⁴⁵.

მარაგის, იმ რაოდენობის /V ს./ საქარაფელოში საცოდის ურთიერთობის ფორმის შესახებ ცნობები არ მოცემულია, მაგრამ ცნობილია, რომ ეს წესი არსებობდა მემორული სომხებში⁵⁴⁶.

აქედან გამომდინარე, მარაგად არ არის გამოიყენებული, რომ მუშაობის, რომელიც ძირითადი და წარმოებული სომხური იკა- ხის შვილი იყო, ვარსკენს ურთიერთობის მიუხედავად. საერაობ

⁵⁴⁴ ივ.კახახიძის მემორული, ქარაფელი საბარალოს ისტორია, 1, 1928, გვ.163.

⁵⁴⁵ გ. მარაგის მემორული, ძველი ქარაფელი საიკახ- ხი საბარალო, მძ., 1974, გვ.33-34.

⁵⁴⁶ ივ.კახახიძის მემორული /ავტორის მემორულებს დასაბამად/.

արկ ու արևն ժամերուցեւոր, որոնք մի քանիսն արևուն քարերու
 ընդմեջընտան յարաւր սոնամբարդընդ յիջնորս արտոր, Բա-
 ճապարհորդն ընտան, որոնքս արքանն յիջնորդըն յարաւր ըս
 սոնամբարդն մոսաւելորդն ընտան. ոսոնն որոնք յիջնամբարդըն յիջ-
 ընտանընտանըն ըս ընտան VII խաւընն սոնամբարդն ընտանընտան
 ընտանն "Յոննտարդն ընտանն" սոնամբարդն. սեւ ըստըն ըս,
 արքանն սոնամբարդն յարաւր ըստն սաւրընտանն Յոննտարդ-
 ընտանն միջընտանն մոնարհընտան, որոնք յարաւրընտան /արաւրըն
 արաւրընտանն / "Յոննտարդննստանն սոնամբարդն ընտանն"⁵⁴⁷
 ընտանընտանն ոսոնն ըստընտան, որոնք սեւ արքանն յարաւր ըստն
 ընտանընտանն մեարդն ար արաւրնտանն, ըս մոնն ըս ընտանընտանն,
 որոնքս արաւր ընտանն ստանընտանն ընտանընտան, յարաւր ըս արա-
 ընտանն մոսաւելորդնն ըս ընտանընտան ար արաւրընտանն, որոնքն
 ընտանընտանընտանն սոնամբարդն ընտանն.

Յոննտարդն արաւր ընտանն յարաւր ընտանընտանն սաւրըն-
 տանն ընտանընտանն ոսոնն XIX խաւընտանն. սեւ մեարդն ընտան
 սոնամբարդն ըստընտանն սեւ արքանն. ս. ընտանընտան: "Основание вся-
 кого супружества есть выкуп, даваемый за невесту, калым-
 общеупотребительное: ирад - по-осетински, орду-по-ингушски
 Калым обыкновенно платится родителями жениха, родителям
 невесты, соватыанной еще о колыбели отцами, платится ко-
 подваль, по мере того, как растут дети, или весь разом пе-
 ред свадьбой; в обоих случаях при окончательном платеже
 калыма женихом; у родителей его бывает такой же велико-

547 Յոննտարդն ընտանն, սոնամբարդն ընտանընտանն յարաւր ընտանընտանն,
 ընտանընտանն ըս ընտանընտանընտանն ընտանընտանն մեարդն ար արա-
 ընտանն, որոնքն, 1969, ընտան. 122.

лепный, как и в день свадьбы, праздник для всех родных и знакомых жениха и невесты" 548.

Օրոտոյ ըստընո, "Калым существовал всегда, но у разных племен бывает больше или меньше" 549.

Այ թա ընթացմա տրտաբս սմոն ընտանոց սեփոյն ուսոյ յեմտեախոյր ծաւաղոնն ըստընո. Եւ-19 ԼԱՅՄԵՆԻՆ ԿՅԱՍԻՆՈՆ ՕՅՈՒՂԵԹԻ "Условленная цена определяется всегда (юкками, иногда гораздо выше ста голов крупного рогатого скота" 550
Եւսոյ սեփոն, "Каждый заговатавший девичу парень, состоятелен ли он или нет, должен уплатить родителям или родотвенникам девицы от 300 до 400 руб., не включая сюда двух лошадей, отдаваемых им даром родственникам невесты" 551.

"Օրոտանոյն ճամբմաթի" ճահրոթընը ԼԱՄԳՊԱՍԵՒՈՂԵՐՈՒ
Իշաղոյնաթ ընտիրոստոյնոն ԼԱՍ ՈՅՈՒՂԵՐՈՒՄԻՈՂԵՐՈՒՄԻ ՈՒ ՄԵՐԱ
ՈՒՄՈՆ ՈՍ ՍԵՓՈՅԻՆ, ԿՈՒՐԵՆՈՒՄ ԸՍՏՈՒՄՆ "ՍԱՆԱԴՐՈՒ ՍԱՄԱՐՔՈՆ"
ՕՅՈՒՂԵՐՈՒՄԻ ՄԻՈՒՄՆ. ԱՅՈՒՄ ՄՆ ՄԻՈՒՄՆ, ԿՈՒՐԵՆՈՒՄ ՄՆ ՕՅ-
ՈՒՂԵՐՈՒՄԻ ՄԻՈՒՄՆՈՒՄՆ, ՈՅՈՒՂԵՐՈՒՄ ԿՅ.Բ.Ս. 620 ԵՐՈՆ ՍԵՐՈՆ
ՄԻՈՒՄՆՈՒՄ 552. ԿՅՈՒՂԵՐՈՒՄ ՍԻ ՄԻՈՒՄՆՈՒՄՆ ՕՅՈՒՂԵՐՈՒՄՆ Լ-

548 А.М.Шегрен, Религиозные обряды осетин, ингушей и их соплеменников при разных случаях, газ. "Кавказ", 1846, №28, об. 107-109, 110-111 "Периодическая печать Кавказа", 1846, 110-111.

549 Ե Մ Յ Յ.

550 Вероисповедание, суеверия, обряды, правление, обычай и нравы осетин, газ. "Тифлиссские ведомости", 1830, № 29, об. 110-111 : "Периодическая печать Кавказа", 1846, 110-111.

551 Калым в Осетии, газ. "Кавказ", 1900, № 66, об. 110-111 : "Периодическая печать Кавказа", 1846, 110-111.

552 А.Г.Перихаян, Сасанидский судебник, "Книга тысячи судебных решений", Ереван, 1973, стр. XIII (1-10 - Сасанидский судебник).

ინტერესთა ის ცნობები, რომლებიც უბრალოდ უარყოფის გამოყენებით და ამ აქტით დაკავშირებულ სამარჯობებზე წარმოებს.

"მეშინობს ნაბიჯის" ურთიერთ უფრთხი რეაქციონ-
ტური და ცხოვრებისეული სურსებრივი ცარილობითი ანტირთა
პრობლემის მიერ გამოწვეული შემდგომი ეპოქისადაც მისთვის-
ლის მიტანვის სეკუნდა, ეს უკანასკნელი ეპოქის ცარილობის
გარდაქმნის დასაბუთება: "ანუ ბუნებრივი და მისთვის გამო-
წვეული დასაბუთება: "ანუ ბუნებრივი დასაბუთება, ანუ დასაბუთება
დასაბუთება" /24, 3/.

"სასაბუთო სამარჯობის" მიხედვით ასევე შეიძლება ვთქვა-
თი, მაგალითად, უარყოფითი გამოყენება არ იქნება, მაგალითად
ქალის რეაქციის უფრთხი ეპოქის უარყოფითი რეაქციისა:
"Если он заявляет жене: "Я предоставил тебе право "са-
моопеки", то (этими же) браки не расторгается, но ей пре-
доставляется право вступить в брак чужаку"⁵⁵³.

როგორც ჩანს, მიუხედავად იმისა ცხოვრებისეული ც-
ვლილებების და არა, მის შემდეგ რაც უარყოფითი რეაქციისა
რეაქციის უფრთხი სხვადასხვა ეპოქის უარყოფითი რეაქციისა.
არადა ეს უარყოფითი რეაქციის დასაბუთების მიერ გამოწვეული, ან
დასაბუთების დასაბუთება. ამიტომ, მისთვის უარყოფითი არ უბრალოდ
ეპოქის, უარყოფითი მისთვის, დასაბუთების მიერ "უარყოფითი მისთვის-
დასაბუთება უარყოფითი რეაქციის" /24, 3/ შემდგომი.

რეაქციის საინტერესთა, აქტივობა, ის სასაბუთო ც-

հոնքերն, համըրնոյ "սասնդհ սամահալուն" ըստըն տոր-
շիրոս զարհոս ըղեռնըղըսն ըննալոսա ըս շահննըրնոս յըրո-
հըրն շիրոսա ըս տորոս ընդհ ըղըղնըրն շահննոս ըղըրոս ըղ-
սառնը.

սն սամահալոն ըննըղըռ, հոտհոյ հառն, սաղըղըռ
յաննըրն ոտ զահսյըրնոս ըռեռնըղն, ըղընըղն ոնոն սամայըռ
յան ըսըրնըրնըրն: "Հըրն սամայըռ ըս սահ ըստըղ, ո ը յ լ
օ ը ո ս հ ս հ յ ը ո յ ո ը ո ս հ ս, - ըսոս յո-
ղը, հոնըղն զահստոս ոտ. ընըղը ըս ընմահալ օղը տըղը-
ղըղ, հազոս հազ սահ"/19 յ 5/- ընմահալ զահսյըրն ոստո
նըղըն, հոնըղնայ ընըղըղըրն ըղընըղն սն սամայըրոն զան-
սահալըղըր, ըահալը, "սասնդհ սամահալոն" ըննըղըռ: "Жена
имущество, переданное ей мужем в период брака, если он о
её согласия расторгает с ней брак, не вправе забрать ("не
уносить") и оно остается мужу"⁵⁵⁴.

սըղըղն սնն ըղեռնըղըսնոյ, հոըղնայ շմահալ զա-
տորոն տորն տըղըղն սյըղն հալ ընոսոս յոհարո ընըղըրն ըս ընն-
ալըռ, ըստհառ ոն, հալ շիրոսազահ ընըղըղն շահննըրնըրն տըղ-
ըրն ըրոն, յան յըրս ըստըրնըրն: "...всё, принесенное (его)
в связи с замужеством, как, например, (ее) личные вещи и
приданое (букв. дочерняя доля в отцовском наследстве),
она уносят, приобретенное же в браке остается"⁵⁵⁵.

"սասնդհ սամահալոն" սն զաննըրնըրն ըննը ընա-

554 Сасанидский оудебник, стр. 10.

555 օղըղ, օր. 10(4, 11-13).

სამეგრეოს, მცხოვრებელ ენოქიათურ ყოფილი⁵⁵⁹. ამ ოპიუს
 დაჭყდობის აქ არსებობაზე მიუთითებსა ცნობილი მინიკონტრე არ-
 ქანდელი ლაბორატი. მისი ცნობით, "როგასეც /სამეგრეოს/
 მთავარი მოიხრობებს უსიძვე დასჯას, ბრძანებს, რომ მას
 ყოველ წამოაყვით რკონის საყვლო რიფისა და მძიმე დაჭვიტთ
 და ამ სახით ჩაბრძვით დაჩაქსო... ეს ლაქაჯობი ურთესა და იბა-
 ვთ სახელი ამხვრევეთ დაჭვიტთ დაბმულებს, ჭუსაღვისა და და-
 ღებს... ხშირად მათ დაჭვიტთი ურთმანებს ჯაბაგებობიან ბო-
 ღით. რთა მითობენ, ჭუსაღვით ლამე არ ტარეყენი, ყელს ტარდა
 ჯოგვთ $q \ j \ b \ j \ b \ j \ p \ a \ a \ p \ j \ b \ p \ n \ j \ n \ . \ m \ j \ q \ a \ p$
 $m \ d \ n \ b \ j \ b \ n \ n \ j \ n \ . \ . \ .$ დაჭვიტთ დაბმას. ვერათნ ვერ
 ნაყვა, რაც უნდა რიფებური მათარი იყოს"/ხაბი ჩვეთია.-ს.ჭ.⁵⁶⁰
 ამის ილუსტრაციას ნაჩიოპრეტის მ.ბურუას ნიგეში ტამიქვეყნებრ-
 ლი სურათი უჩინებოთრე კასტელის /XVII ს./ აღბობიდან, რომელ-
 ბედაც ტამისახელოთ დაჭვიტთ დაბმული "კუთელიბილი მეტელი",
 რომელსაც უჩიოთი რედაკაცი ტაუქურდას და უბრა ამ სახით იხიბს
 სასჯელს⁵⁶¹.

იბრე იარალო, ჩილოც ღუხებინს დასასჯელი სატანი,
 დასახლებული აქეს კ.მორბიბილსაც:" ჩამივაჭვით დაჯალურები
 და დაიბანურები, რომელიც ფსიბი მორჯურ მხელი ნიგეში დუტან-
 დაჯებენ"⁵⁶². რკონის დაჭვიტინს სახით ნაჩიოპრეტელი ასეთ და-
 დაჯებინსა და დაიბანურებინს კოლექცია, რომელიც საქარმეველს

559 მ. ბ უ ბ უ ა "საქალური" და "დაიბანური", მ ს კ ი, მაკვ.
 11, 89, 1938.
 560 აჩ. ღ ა მ ბ ე რ ტ ი , სამეგრეოს აქტისა, იტალიურიდან
 მარტიანი აღ.ჭიონიასი, 87, 1901, გვ. 86.
 561 მ. ბ უ ბ უ ა , დასახ წამოკობი, გვ. 151, სურ. 5.
 562 კ. მ რ რ მ პ ი ნ ი , სამეგრეო და სუანეთი, მარტიანი
 ე.სახითიასი, 87, 1934, გვ. 349.

სახელმწიფო მუშაების ფუნქციონირებასთან დაკავშირებული საკანცელარიო მუშაობა-
 ლა და გამოაქვეყნა მ. ხუბუაძე⁵⁶³. მის მიერ მიღებული პასკე-
 ნების იტყუება, რომ: "ორივე ტიპის ქაჭვები - "ხაჯალური" და
 "პარიალური" ტერმინოლოგიის გამოყენებით მუ-17 საუ-
 კუნთის პირველი ნახევრიდან მანამ /მუ უფრო აგრეთ/ /სპეციალ-
 ლური სახელმწიფოს ტარებზე/"; ასევე სახის ქაჭვებში მასობ-
 რაპ გამოყენებულა პასკეზე საქარბეჯელის სხვადასხვა კუბე-
 ში - აქარაში, სამეგრელოში, სამურზაყანოში, აფხაზეთში, სადაც
 მათი აღნიშვნული სპეციალური სახელმწიფო იყო "ხაჯალური"
 /ან "ხაჯალური", რომელიც აქარაში გამოყენებულა/; ეს არის
 სპეციალური კონსტრუქციის ტიპური ქაჭვი, რომლის ერთ-ერთი ლე-
 ბი მიმდებარეობს ყველა შემოსაქრავი და კონსტრუქციული პასკეში რე-
 ნისავე მიმდებარეობს, ხოლო მეორე ბოლოზე რტოლი, რომელიც ტა-
 რზე განთავსდება კეპელში განთავსებული ხეობის და მასში განთავსდება
 კონი⁵⁶⁴.

3. მარბეჯელიძის საკანცელარიო აქტის შენახვითი იმ ქაჭ-
 ვებში და მათი აღნიშვნა, რომლებიც საქარბეჯელის მთავარ
 ხაზ-სალოცებში იყო შემოსახული. მისი პასკენი, სტრატეგის
 მიერ აღწერილი სამსახურული მონისათვის ყველა პასკეში ქაჭვის
 მსგავსი "ის საქარბეჯელი ქაჭვები ლაშქარს ქვარისა, ლომისას
 ხატისა, აწყრის ღებრი ტორტისა, ტორის ქვარისა და ტორის წმ.
 ტორტისა, რომლებსაც ყველანაირი შეწირული მონები ატარებდნენ,
 იმ განხილვებში, რომ მსხვერპლად შეწირულა შეყვლილი სიმბოლო-
 რაპ ქაჭვის ტარებში⁵⁶⁵. მისივე პასკენი, არც საკანცელარიო

563 მ. ხ. ხ. ხ. ხ. ხ. პასკენი-ნაშრომი, გვ. 144-149, სურ. 1-4.
 564 იქვე, გვ. 163-164.
 565 ვ. ბ. პ. ა. მ. ე. ლ. ი. დ. ე. აღმოსავლეთი საქარბეჯელის მთავარ-
 თის ტარების სიმბოლოები-საკანცელარიო ძეგლები, ტ. 1, ფურც. 1,
 მდ., 1974, გვ. 28.

საინფერესო, რომ ტარა ჯაჭვიმ ქვემოთ დაკვირდა,
 შექცობილი ადამიანის "რ კ ი წ ი ს ს ა კ რ ვ ე ლ ი ე"
 შეკვრას სეგრინამ, კოსტანტო-კახის შესახებ მის მარტოლო-
 ბაში აღნიშნულა, რომ იგი "შეკრეს ფიციბელია ს ა კ რ -
 ვ ე ლ ი ე ა რ კ ი წ ი ს ა ლ ზ ა და წაქსყენს იგი
 ქვეყანაში მანძილოვნისა, ქალქსა, რომელსა ჰქვიათ სამარაჲ".
 /1689-11/.

"უესტაჲ მცხებელის მარტოლოშირან" ისიყ ნაბელია,
 რომ დასჯის ურ-ურთი ფორმა ყოფილა "ძ ე ლ ს ა ა ზ მ მ ა ლ".

ჩვენი მიერ წარმოადგენილი დასჯის ფორმები ფიციბელია სან-
 ჯელს ტანჯულებდა. ჩოტრე იტვე ნერილობით წყაროები მიწ-
 შობენ, არსებობდა გამანობილებელი სასჯელი- ურბე შესმა,
 მასვე შეიძლება მივაკუთვნოთ მემოდასახებლებული ლეონა და
 ნუკის მიწასა.

ურბე შესმა, ჩოტრე სასჯელის ფორმის შესახებ, ჩვენი
 მემო ღუქიდა საუბარი. აღნიშნავთ, რომ ამ სახის სასჯელს
 აქონდა უბეებში ქარელი ნერილობით წყაროებში, კერძოდ, XI
 საუკუნის საისტორიო მბუღებაში "მათაღე ქარელისა", აღნიშ-
 ნულია, რომ ისაჲ ტოლობელის ძემ, შესხმა ამწაურმა, "დაიჭირა
 ქელია და ტანჯა ჯორსა ფაღოლი"⁵⁷⁰ მდილისს ამირა. ამის
 წინ კი მიხარობილა, რომ მან ტანჯულა ური ფაღოლისა და
 ტარაყარა მსინე ცხებშირან.

ამრიგად, ჩოტრე ძველი ქარელი ნერილობით ძეგლები-
 რან ჩანს, აგრე მუა საუკუნეების საქარელიში ტარებულნი
 ყოფილა დასჯის მებრეთი ფორმები: 1. ქვემოთ ჯაჭვის დაკვირა;

570 მათაღე ქარელისა, ქარელის ცხოვრება, 1, 312.

ժամա X ևայլորինս այտորին-շեթանցնիս ևայլոսալորն ճամբար-
 թինս⁵⁷², ժեմոնախոյա սոմեց բա յարժեյը թողոյանցա, մա
 թորին որոյը յըլոսնիս շմալընս իլոնսցալա- յաալոյտնա
 թոմոնդա սմ ևայտեծը. ոտ ևարժեմոնդորոյ ևայտեծըմը
 սոմեց իլոնսցալա թոմոնդորին ևայլոսալորն յրեմոլոն- "յան-
 թողոյա թոցնիս" ժեմաթընդոյ ճամոնա. թոցնիս ոս ճամոնո,
 որոյոյ յարժեյը-սոմեցա ևայլոսնո ժանեթոլոյնիս ժեսա-
 ինթ մասալընս ժեյոպսն սորոյ ոյտ ժամոյոյնդո, իոլո յայ-
 ճասընդը բրոն ժամոնս մամա սըլոյնոմը⁵⁷³.

յարժեյըա բա սոմեցա ևայլոսնո ժանեթոլոյնիս և-
 յաալոսն թրալոյ այտորն ժեյոմոնա, որոյոյաժան ժանսայլոյնո
 թոմոնդոյոյանա ոյ. յայտեծոյն⁵⁷⁴, իոլո թոլո իանթոմ
 թ. սըլոյնոնս ճամոնդոն. ևայտենիս ժեսանթըսը շմալընս
 թյարո "յանթողոյա թոցնիս". մասնի թայլը լոնթոնս այտորնո,
 ժորոաթար, ևայտենիս ոստորինիս բա յոլոտայրն թոմոնդոնիս
 ժամոնսայլոյնիս թոմարալոյնըն, յեթոթրաթոլո ժըլոսամոնոնո յո
 մաա ժամոյոյնդա սրո յոլոա. մարալո, սմ թոնոյ յն ժըլո
 թոնո լոնթոնս ժեյոպսն, մարամ ոսոն ժըլոյ ևանթըրոյնս բա
 ժըլոյնիսթարթար մաա լոնթոնս այլոյնդըլո- ժըլոյնդըմա. սմ
 թոնոյ "յանթողոյա թոցնիս" ճըլոնթոն ևանթըրոյնս կամթըն-
 ոյ թոմոնթոն թոն թամոնդա բա ժեսանթըսն ժեսալոյնդըլո:

572 յ ի թ ա յ յ յ յ յ ո , ոստորոնս ժամոյոյնս յարժեյըա սո-
 մեցաժան, սոմոնդոյն ժըլոտ յարժեյըա ժարթոնա բա ժ-
 մայլոյնո ժամոնս մամա ս ը յ յ յ ո ժ յ թ . թ . 1975 .
 573 յանթողոյա թոցնի. սոմոնդոյն ժըլոտ յարժեյըա ժարթոնա,
 ժամոյոյնդա բա յոմոնթորնո ժամոնս մամա ս ը յ յ -
 ս ո ժ յ թ . թ . 1968 .
 574 И. Д ж а в а х о в , История церковного разрыва между
 Грузией и Арменией в начале VII века, ИИАН, VI, №5, СПб,
 1908.

1. **ჩოტჩყ სომეხ-ქარბველ ხელსუფალა მიმინურეპან**
 ჩანს, საქარბველესა და სომეხეში ქრისტოანობის ბაქრეველ-
 მის ნი პერიოდში, ჩოტჩყაყ ჩრბვე ველესიხ ვრე სარბმურე-
 მას აღობარებდა, მიღებულე ყოფილა **მ დ მ ე ვ ე ლ მ ა** ,
ა რ ე ვ ი დ ი ე რ ი მ მ ა **გ ა მ გ მ ა ვ რ ე მ ა**
ჩ მ გ მ ყ ე ს მ ბ ხ ე მ ე პ ა რ **ს ა ქ ა რ ბ ე ვ ე ლ**
მ ი , **ნ ს ე** **ს ა ქ ა რ ბ ე ვ ე ლ** **ჩ მ** **ს მ ბ ხ ე მ ი**
ვ მ მ ა ვ რ ე ს ი **ს ა ვ რ მ** **ს ა ლ მ ე ა ვ ე მ ი**
პ ა **ნ მ ი** **ნ რ** **პ ა** **ა** **პ** **გ** **ი** **ღ** **ე** **მ** **ი** **ს** **მ** **ს** **ა** **ლ** **მ** **ე** -
 ა **პ** . ამჩამამ სომეხა კაბლიკოსი ბაქრე პირველ ეპისტოლეში
 კრეჩს მორის სარბმურეობრევი ვრეობინა იყო "აქეპან მებემა-
 ში ჯვარს მიიიოდენ და მანეპან ნმინდა კაბლიკუს მიიიოდენ
 სარეყავარ". ამჩამამი ბანტრბინს- "ებლა არა ჯერ არს, ჩომ
 ბქვერმა სინმინებეშ უხეობმა ჩამობდოს ჩრ ქვეყანას მორის და
 ბანაშორის სიყვარული, ხოყიიული მიყვრბმა და სულიერი მიაყ-
 რა, ჩომ არავინ მივბეკს მანე სარეყავარ მატ ნმინდა ჯვარს
 და მანეპან ნმინდა კაბლიკუს"⁵⁷⁵ . საქარბველეში ასეეე აპ-
 ბლი /ე.ი. აპბლი, სარეყ სომეხეობანაყ მიიიოდენ და ემიაყ-
 მიოდენ/ მებემათს ჯვარი ყოფილა, ხოლო სომეხეში- მამინებელი კა-
 ბლიკე ველესიხ, ანუ ბუინის საკაბლიკოსი სარეყარ. ბარბა
 მ ე ბ ე მ ი ს **ჯ ვ რ** **ი** **ს** **ა** , ჩოტჩყ ეს ამჩამამ კაბლიკო-
 სის ენეიკლიკური, ანუ სარეველეე ეპისტოლეპან ჩანს, საქარბ-
 ველეში მერე ასეეე აპბლი ყოფილა **მ ა ნ გ ე ლ ი ს ი** **ს** **ს** **ა** **ქ** **ვ** **ა**-
 რ ი⁵⁷⁶ .

575 ეპისტოლეა ნიბინი, ბვ.56,67.

576 იქვე,ბვ.122.

სმნაჭ მარტვიანი ღვთის უპისტოლუმი კრიტიკონ კაბალი-
 კოსისაჲში იმასვე აღნიშნავს, ჩასაყ აბრაჰამი კაბალიკო-
 სი- ჟევენი, ნერს სმნაჭი, აქამდე მიღებულნი ნების შეყ-
 ვლით "მტრობას ატეხთ ჩვენ შორის, მეტად კი ნაკლოვა-
 ნების, რამ აქვან შევაფრთხილ ჩვენ, რამეღმად სურს მი-
 კრებენ და ღვთიანი სევენი მას მშინდა ჯვარს და არ შე-
 ვივით, რამეღმად მიკრებენ მანვერად მშინდა კაბალიკო უკ-
 ლისიანი, და სხვა სამარტვილი⁵⁷⁷. სმნაჭ მარტვიანის ამ
 ნერიკიდან ისიყ ცხადობა, რამ სავრთ ხელისუფლები ძალით ცა-
 მიყენებასაყ არ ერიკებოდა, რატომღე ხელი შევეძალა მლოც-
 ვეღმისაჲთის სავრთ საროცაჲდ მიჩნეული ატოლუბის მილო-
 ცაში. რატორც ჩანს, აქ ირივე შემიხებუვაში სომხური მისა-
 ხელითა იღულისხმებდა- სწორე მადჲთის იქნებოდა ეკრისის უკ-
 ლისიანი კაბალიკო, ხოლო მცხადის, ან მანჯლისის ჯვარ-
 ლე მრეჯლად ერთად, სავრთ ნიკვა-ღოცვის ატოლი. სანი-
 ლევისი ისიყ, რამ სავრთველოსა და სომხეთს შორის მადნი
 მიმოსვლა, რატორც სარმეღმადრიკი, ისე სხვა მიმწეხმადყ.
 ჩვეულებრიკი ყოფილა, რატორც ეს სმნაჭ მარტვიანისაჲში ცურ-
 ღვთის ყოფილი უპისკოპოსის მისეჲს უპისტოლუდან ჩანს- "აბრა-
 ურთად მრავალინი და ნეკრნი ღუბთად აქვან იქ მიკრებ
 და იქიდან აქ", აღნიშნავს იტი⁵⁷⁸.

577 უპისტოლუა ნიკნი, გვ.75.

578 უპისტოლუა ნიკნი, გვ.80. რატორც "უპისტოლუა ნიკ-
 ნიკნი" ირკვევა, VII საუკუნის რამეღმად ჯარტიკიდან მახლო-
 ბელი აღმოსავლეთის ქვეყნებში და, კორთი, იერუსალიმში
 მიმავალი ერთ-ერთი გზა სომხეთში და რატორც ჩანს, ე.პ.უ-
 ნიკნი ღაბიკა. ამის მარტვიანებელი კრიტიკონ კაბალიკოსის სი-
 ლევენი აბრაჰამი კაბალიკოსის მტორც უპისტოლუმი პასუხიდან:
 "მე შემიკრებ მე სომხეთში გმით ცავლა მიმინვეს ყოველმე-
 თი მლოცხებს, რამ იერუსალიმის ნაკრევი მშინდა ატოლუა
 ღვთიანისაჲდ, თორე სხვა რამ სავრთ არა მავს"/უპისტო-
 ლუა ნიკნი, გვ.91/.

სომეხთა პილიტრიმებთა საქანთი კვლი რავეთჳს
ქარაჯი ეკლესია-მონასტრებზე პილიტრიმული წარწერების სა-
ხით. ასეთი წარწერები შემოკვრის, მატალიაჲ, აფენის სი-
ნისა და მცხეთის ჯვრის პოსტამენტზე.

კვარცხილბუკის რაუზიშავებეღი წაწილზე ამოკვეთილი ეს
წარწერა მთვრთმია მკვლევარმა მიიჩნია ხურთმოდღვერების
სამამშენებლო წარწერაჲ⁵⁷⁹, რაჲ, რა ჟემა უნდა, სრულიაჲ არ
შეაფერება სინამდვილეს. სამამშენებლო წარწერა კვარცხილბუკის
ფასადება ამოკვეთილი ქარაჯიჲ. იგი კვლევინს მის ქუთუბანს,
ქარაჯის ურისმავარ სტეფანოს I და მისი სახლის ნეჭრებს, /რ-
მელა ბარკელითვი წარწერებიჲ მოხატვებულთა მცხეთის ჯვრის
ფაძრის ფასადებზე⁵⁸⁰. რაჲ შევებება კვარცხილბუკის სომხურ წარ-
წერას. ის თჳთური პილიტრიმული წარწერაჲ, ამოკვეთილი სომე-
ხი მლოცველის მიერ VII-X საუკუნეების პერიოდში. წარწერა
დავრავლეთა და შემოწმებულთა მისი მლოც სამი სტრიქონი, სა-
დაჲ აღნიშნულთა: "... საწსრაჲ და საწსუნებელაჲ სულა და
ქარაჯი"⁵⁸¹.

სომხური პილიტრიმული წაწილები, რატორჲ უკვე აღ-
ნიშნულ, შემოკვრის, ატრევე, აფენის სიხებზე: მატალიაჲ,
X საუკუნის ურ-ურა წარწერაში აღნიშნულთა: "მი, ზოგორს,
მონა ღმრთისა"⁵⁸²; მეორე წარწერაჲ: "მი ზოგორს, მონა
ღმრთისა, უნც ნაიკახოს ეს, ცოცხებში მთმინსუნე"⁵⁸³ და სხვ.⁵⁸⁴.

579 П.Н.М у р а д я и, Армянская надпись храма Джвари,
"Вестник общественных наук", 1968, №2, стр.55-80.

580 ქარაჯის წარწერების კრებული, I, გვ.95-96.
581 И.В.А б у л а д з е, Замечания по поводу статьи П.М.
Мурадяна: "Армянская надпись храма Джвари", "Сборник",
1968, №4, стр.181-182, М.Д.Л о р д к и п а н и д з е,
К вопросу о надписях храма Джвари в Мцхета, там же,
стр.190-200.

582 ბ ა კ ე ჯ ს ი ბ ე ე, აფენის სიხის სომხური წარწერები, თბ.,
1978, გვ.68.

583 ი ჯ ვ ე, გვ.69.

584 იხ. ი ჯ ვ ე, წარწერები № № III, IV, V, გვ.71-74/.

2. "ეპისტოლუმა ნიქონიანს" ჩანს, რომ ცურჭავის საეპისკოპოსო კახეთის მიწებზე, რომელიც ქარაღის კახალიკოსოს მიერ იკურთხებოდა, უნდა სეკონდარ რატონს ქარაღის, ისე სომხური ენები. კრიტიკის კახალიკოსო აძრავს ქარიკოსოსს პირველი ეპისტოლუს პასუხში წერს, რომ "უიწყ ცურჭავის ეპისკოპოსი ტახტა / იტულისხმებდა რი-
კონ კახალიკოსოს მიერ მისე ცურჭავის ეპისკოპოსოს ნაგე-
ლარ პაფრენებელი ახალი ეპისკოპოსი-ს.ჟ./, ქარაღელი მიმ-
დურებაჲ იცის და სომხურიც ატრევე, მსახურება კრივე
მნიქონობრიბი სარეღება"⁵⁸⁵. იტუეს წერს კრიტიკის კახალი-
კოსო სიმბაჲ მარტვიანს პასუხად: "ეპისკოპოსია, რომელიც
პაფრენებელი, ქარაღელი და სომხური მნიქონობრიბა მანობრად
იცის და სამსახურს კრივე მნიქონობრიბი სარეღებს"⁵⁸⁶.
მისე ცურჭავის ეპისკოპოსი კი, სიმბაჲ მარტვიანსადმი ტა-
ტავენილ ეპისტოლუში ცურჭავის ახალ ეპისკოპოსს იმას უფე-
ლის ურე-ურე ნაგლარ, რომ "ქარაღელი მნიქონობრიბაჲ არ იცის
კითხადარ, არამეჲ სომხური" და მას "არაეპისკოპოს ნესტა-
ჩიამს" უჩიოებს⁵⁸⁷.

როტონს ჩანს, ცურჭავის საეპისკოპოსო ამ ღვარამბ-
ჩისი მანიჲ ტაფსაკურებელი იყო და მისი ეპისკოპოსის მი-
ერ კრივე /ქარაღელი და სომხური/ ენის ციქონის აუცილებლობა
ტაფრეველი იყო აჲ ქარაღელ-სომხური შეკველი მისახლებინის

585 ეპისტოლუმა ნიქონი, ტვ.70.
586 ი ჯ ვ ე , ტვ.78.
587 ი ჯ ვ ე , ტვ.82.

ահկըծորհու. Երկրք ամին Մյակաքն շքոս ԹոսնիՄընքն յո-
րոսն յարձրոս յաալոյոսոս ամհայնի Երնքնա յաալոյոսոս
յորչրո յնոստրոյն յնսքնոն, Կոքնայ Երհս, Կոն "Երհ-
տոն յալոսոս Եմճոյոյնքնոյ յշնա Կըն Կր յշքնանս Թոհոն
Եշրոյրո Թոսրնքնոս Եմ Երհոյոյրո Երքնոյրոսաճոյն"⁵⁸⁸.

Երհտոյն Եանոնյոսոսոն յարձրո-Երնքնոն Երնսնքն-
որոն Մըրքնայ Թոքոնքնն, Երքնքն, Եմ Թոսոն յարձրո
յնոնքնոյրո Եմսալո, Եմսայ Եմսնքնոյրոն Երնքնո Երն-
Եմստոյրոն Եմ Երնքնո Երնքնոյրո Երնքնոյրոն. Են Սոս-
լոսո, Երննոն Երոնն Երհ-Երն X Երքնոն Երքն-Երոն
Երնքնոյրո Երնքնոն Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն "յն յարհ
Երնքնոյրոն"⁵⁸⁹. Ենքնո, Երնքնոյ Երնքնո Երնքնո Եմ IX
Երքնոյրոն յշքնոյ յարձրոն, Երոյրո Եանոնքնոն Երոնքնոն
Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն
Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն /Եր յարձրոյրոն Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն-
որոն/. Երոյրո Երոյրո, Երոն յն Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն V Երքն-
ոն Երնքնոյրոն Երոնքնոյրոն Եմ Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն
Եմ Երնքնոյրոն, Երնքնոյրոն Եմ. Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն
Երնքնոյրոն.

Երոննոն Կր յարհոյրոյրոյրո յնքնոն Կըրոյրոյրո
Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն Եմ Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն Ե-
րնքնոյրոն Երնքնոյրոն Երնքնոյրոն /Երոյրոն, յն շքոս Երնքնոյրոն-
քնոն Երնքնոյրոն/ Երնքնոյրոն: 1/ "յն յարհ/ոյ Երնքնոյրոն
Երնքնոյրոն/ոնս"⁵⁹⁰. 2/"յն յարհ[ոն Երնքնոյրոն] Ե Երնքնոյրոն
Երնքնոյրոն"⁵⁹¹.

588 յնոստրոյն Երոյրո, Եր.70.
589 յարձրոյրոն Երնքնոյրոն յարնքնոյրոն, 1, Եր.154.
590 Երնքնոյրոն, Եր.75.
591 Երնքնոյրոն, Եր.76.

հոծ զորակազմը VII Լաչալուրիսազուտ սմ շրճոյրճոճաճ քո-
ճուս քա ճոհճոճն. հոտոհյ ճոքքաճո, ոճ քոհ ճոհճոյրճոճն
քա Լոճնճոճն ճոհոհն սքոյրո ճոհոճո սոհ ճոհո ճոհո ճոհո
հոճն, րոյճն, ճոհո-ճոհո քա ճոհոհոհոճն, սոհոյր ճոհո-
Լաչոհո ճոհոհոճոճն քաճոհոհոհոհոհո- քոքաճոյրճոճոճն քա ճոհոհո-
ճոճն, սոյրճոյր սոյր-ճոհոհոհոհո, քա ճոհոհոհո, ճոհոհոհո
քա ճոհոհոհոհո ճոհոհոհո Լաչոհոհո ճոհոհոհո. սոհոհոհոհո սմ
ճոհոհոհոհո քոհոյ հոհո, հոծ սոհոհոհո ճոհոհո, ճոհոհոհո ճոհո-
հոհո քոհոհոհոհոհո հոհոհո, հոհոհոհո սոհոհոհո ճոհոհոհոհո
ճոհոհո "ճոհոյր ճոհոյր" ճոհոհոհոհո ճոհոհոհո.

Լոհոհո-ճոհոհոհո ճոհոհոհո-ճոհոհոհոհո ճոհոհո ճոհ-
ոհոհոհոհո քա ճոհոհոհոհոհոհոհո ճոհոհոհոհո ճոհոհոհո
ճոհոհոհոհո քա Լոհոհո ճոհոհոհոհո ճոհոհոհո Լաչոհոհո ճոհոհոհո-
հո: ճոհոհոհո ճոհոհո, սոհոհոհո ճոհոհո, ճոհոհո քա ճոհո ճոհոհոհո
Լոհոհոհոհո ճոհոհոհոհո. ճոհոհոհոհո ճոհոհոհո ճոհոհոհո, հոծ
Լոհոհոհոհո ճոհոհոհոհո սոհոհոհո ճոհոհոհո ճոհոհոհո քա ճոհ-
ոհոհոհոհոհոհո ճոհոհոհոհոհո ճոհոհոհոհոհոհոհո ճոհոհոհո ճոհոհո-
հոհո քա ճոհոհոհոհոհոհո, հոհոհոհոհո ճոհոհոհոհո Լոհոհոհո
ճո ճոհոհոհոհոհո ճոհոհոհոհո /ճոհոհոհո, ճոհոհո ճոհոհո քա
Լոհոհոհո/595.

595 Г.Н.Ч у б н а ш в и л я, Памятники тала Джварш,
Тб., 1948, стр.65. ճ. ս ր յ յ ս ո ժ յ, սոհոհոհո ճոհոհոհո
Լոհոհոհո ճոհոհոհոհո, ճո. 9, 18, 44-45.

1. ԹՄՆՆԵՐԼՈՒՆԻ ՔԱՆԿՆԵՐ ԵՎ ՄԻՍԿ ԹԻՌԹՈՒՆԱԿՆԵՐԻ ՓԱՐԿՎԱԾՆԵՐԻ, ՏԻՆԱՆՏԱՐ ՉՅԵՐԵՆԻԸՆԻ ԸՆԴՈՒՄԵ.

2. ՏԱԹՄՆՆԵՐԸ ՌԵՈՂՅԵՆ ԹՈՒՄԻՆԱԳԵՐԹՆԵՐ ԱՐԹՐՈՆԻ ՍԻՆԴՐՈՒՆԻՍԱ ԵՎ ՏԱՇԱՆԱԹԻ ՆՄՆՏԵՐՅԱԿՆԵՐԻՆԻ ԱՌՈՎՄԱՆԻՆ ԸՆԴՈՒՄԵ. ԹՄՆՆԵՐԼՈՒՆԻ ԱՆՅՈՒ ՆՄԱՏՈՒ ՔԱՄՆ ՆԱԴԱՐՋԵՂՈՆ ԹԵՂԸ ԵՐԱՌՈՒՄԵ, ՌԹ ՔԱՆԿՆԵՐԵՐԵՐԵՐ ԱՄԱՆԵՐԻՆԵՐ, ԿՐԿՆԱԸ ԵՆԴՈՒՄԵՆԻՆԵՐԸ ԿՐԿՆԱԸ.

3. ՏԱԹՄՆՆԵՐԸ ԹԱՆԱԿՆ ԵՎ ՆԱԿՆԱԿՆԵՐԸ ԱՌՄԱՅԵՐԹՆԵՐԸ, ԱՆՔԱ ԸՂՂԻ ՔԱՄԵՐԵՂՂԻ ԵՎ ՉԵՆԱՌԻ ՆԱԿՆԵՐԻՆԻ ՆԱԿՆԵՐԵՐԵՐԸ. ԱՐՆՆԵՐԸ ԱՌ ԹԱՆԱԿՆ ԱՐԹՐԸՆԵՐ ԹԻՇԱՆՆԵՆ ՆԵՂԱՔԱՆՆԵՂԱ ՆԱՄՆԱԿՆԵՐԻՆԵՐ՝ ՈՎՆԵՐԹՆԵՐ ԿՐԿՆԵՐ ԹՄՆԱ ՆԱԴՈՒՄԸՆԻՆ, ՈՆՅ ԱՔԱՌՈՒՆԻՆ ՊԵՆԿՅԱՐ ԸՆԿՆԱՆ. ԱՌԱՆ ՔԱՐՇԱՔ ԱՌԵՂՈՒՄՆ ԿՐԿՆԵՐ ԵՎՈՒՄԵՆԻՆ ԸՂՂԻՆԻՆ ՍԻՐԱՍԻՐԻ ԹԻՆԱԿՆԵՐԻՆ /ԿՄՅՈՆ ՆԱԿՆԵՐԸ/, ՈՆՅ ԹԱՇԱՆԱԿՆԵՐԻ ԿՐԿՆԵՐԻՆ ԸՂՂԻՆԻ /ՆԵՂԱՔԱՆՆԵՂԱ ԿՂՂԻՆԵՐԻՆ ԸՄԿՐԻ ԸՄԻՍԱՆՅԱԿՆԵՐԵՐԻՆ ՆԱԿՆԵՐԵՐԻՆ, ՉՍԻՐԱՅՆԱՔ ՈՒՄՆԵՐԻՆ ՊԱՆԱԿՆԵՐԵՐԵՐԵՐ ԵՎՈՒՄԵՆԻՆ ԵՂՂՆԻՆ՝ ՔԱՐՆԵՐԻՆ ԿՂՂԻՆԵՐԻՆ/.

4. ԹՄՆՆԵՐԼՈՒՆԻ ՍԻՐԱԿՆԵՐԻ ԸՄՈՒՄՆԵՐԵՐԸ ՆԵՂԱՔԱՆՆԵՂԱ ՈՒՄԱԿՈՒՄ.

5. ՔԱԴՐԱԿՆԵՐԵՐԻ ԹՄՆԱՆՅԱԿՆ ԹՐԻՈՒՆԻՆ ԱՆՏՈՒՄՆԵՐԵՐԵՐԸ ՆԱԿՆԵՐԵՐԸ ԿՐԿՆԵՐ ԵՂՂԱՔՈՒ ՔԱՌԱՏՐԻՆ /"ԹԻՌԹՈՒ"/ ԸՂՂՆԻՆԵ, ՈՆՅ ՆԱԿՆԱԿՆԵՐԻ ԸՄՍԱՌԿՂՂՈՆ ԸՂՂՆԻՆ /ՌԹ ԿՄՅՈՆ ՆԱԿՆԵՐԸ ԸՂՂՆԻՆ ԵՎ ՆՈՒՄՆԻՆ ԸՄԿՎԱԾՆԵՐԻ ԿԱՐՁՆՈՒՆԻՆ ԸՂՂՆԻՆ ԵՎՈՒՄԵՆԻՆ ԸՄՈՒՄԱՆՅԱԿՆԻ/.

6. ԹՄՆՆԵՐԼՈՒՆԻ ՆԱԿՆԱԿՆԵՐԸ ՆԵՂԱՔԱՆՆԵՂԱ ՈՎՄ ՔԱ ՍԻՐԱԿՆԵՐ ԿԱՌՁՆՈՒՄԵՐ ԱՇՅԱԸ ՆՂՂՆԱԿ ՍԻՐԱԿՆԱՅԱ; ՌԹ ԹՄՆՆԵՐԻՆԵՐԸ, ՔԱՌԻՏՈՒՄՆԵՐԻ ՈՎՄ ՏԱԹՄՆՆԵՐԸ ՌԵՈՂՅԵՆ ՆՈՐԹՁՆԵՐԸ, ԹՄՆՆԵՐԼՈՒՆԻՆ ՈՐՋՈՒՄՆԻՆԵՐԸ ԵՎ ՆԵՂ.

111. არსებობდა დადგომილი სხვადასხვა სახე, რო-
მელიც შიშის ძირითადი საკვლეტი, საფორტიფიკაციო, სა-
ცხოვრებელი, სამეურნეო დადგომანი.

1. საცხოვრებელი დადგომანი იყო: ა. სასახლე-ბა-
ღარი, პალატი, პარბაძი; ბ. სახლი. ისინი შედგებიან რამდენიმე
ბუნისაგან, ტერიტორიისაგან მისთვის დამახასიათებელი მი-
წოდებით.

2. სამეურნეო დადგომები იყო: საჭრავები, მარანი,
მისქელები, აბანი, საბუთი და სხვ.

თითოეული მათგანი განსხვავდებოდა ურთიერთსაგან
თიხის მიხედვით, აუ რომელი სოციალური წრის წარმომადგენელს
კუთვნილია ის.

12. მისახლეობა მისივეა მრავალფეროვან სამეურნეო
საშუალოებას: მიწათმოქმედებას, მიწათმოქმედებას, მუშაობას,
მუშაობას, მუშაობას, მუშაობას, მუშაობას, მუშაობას,
ბუნისაგან და სხვ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის,
რომ უკვე VI საუკუნისაგან მოთხოვნი მათგანი /მაგ. მუშაობა-
დგომა და მუშაობა/ ცალკე არსებობდა სახით იყო რამდენიმე
ფორმებზე და მისი წევრები მხოლოდ იყო მხოლოდ ამ კუთვნი-
ბის როგორც სამეურნეო ინტერესებს, ისე მომსახურებელი მუ-
შაობებზე.

13. წერილობითი ძეგლების მიხედვით, აგრე მუშა საუკუ-
ნების უარყოფით საბოლოოებში სახეობა რომელიც მათ-
გან საბოლოოების წარმომადგენელი ფუნქციონირებდა. მათგან ისიც ცნობილია,
რომ საბოლოოები რომელიც, რომელიც მითითება რამდენიმე /მი-
ჯერ 3-4/ მათგან ყველა წარმომადგენლის განმარტებას ურთ-
მხილავდა, საჭრავების მიწათმოქმედების შემოქმედება.

1. **ოჯახისა და საოჯახო ყოფის სხვადასხვა მიზანშე-
უხედაობით მხარე მართლაც არ ჩამოიშალა უზრუნველების ტარებით.**
VI საუკუნის ქართველი ავტორი პრომისკუიტის "პირველად
მისთვისად ყოფილს" უჩივრებს და უპირისპირებს მის ძრის ტ-
მადგენებელ მიწიკამბორი უჩინებების წესს.

2. **საქონელი წესი მიიყვება რწმენის, მშინების არ-
სებობას. არ არის გამორკიხული; რომ ცალკეული ოჯახებში
მეუღლისას მიმარბავებელ საქმის მხრე უკუაქონს ტარების
ჭრადიყობს და ამ ტბილ საცოლის ყრვას.**

3. **ოჯახებს შორის ჭარბი კუთხირურთორებების მარე-
დებელია ის ტრეობაწებელი და შრავარდურთორი მადესაობრტი
დერმინილიტა, რომელიც წერილობილ ძეგლებშია ასახული. მა-
დესაურ კუთხირებს შორის ტრესაკუწებრილ ურეა ტამიყობს "მა-
მა-მძუძობა", რომელიც ტკოსხმობდა რავშის აქსამრედაც
მიმარბვას სხვა ოჯახში და ამ რეაპატე ამ ოჯახებს შორის
მადესაური კუთხირების რამყარებას. "მამა-მძუძობა", "რე-
და-მძუძობა" და "ძუძუს-მტეობა" ეს ის მადესაური კუთხირე-
ბია, რომელიც მტტარ უმრტტარაში "აბელიტობის" საბეღრმე-
ბილ არის ცნობილი და რომელიც რამახასობაებელი იტე აძრე მუა-
საკუწებების საქარბველის მებობელი ხარბებისტესაც.**

მატრამ, ტვარკველი წყობილებების ეს ტამიკამბილ-
"მამა-მძუძობა" და "ძუძუსმტეობა" / ისევე რომელიც "ტამრეობ-
ტამმრეობა" / კლასობრივი წყობილებების /XI-XIII სს./ ურე-
ყობის საქარბველი იყვლის ტავის, შინაარსს და "აბელიტობას-
ბან" ურბაე უასარიტეობის იმტტეობაყ იქუება.

4. **სტუმრობას და სტუმრის მიღებას ტავისი ტარკველი
წესი და რომ ტარბა, რომელიც ტრესაკუწებრილ კარტარ რამ**

V-X საუკუნეების წერილობით ძეგლებში. სვამარს მიიხვედრებენ ან წერილობით, ან ბეჭითი ძეგლებს; სვამარს მასპინძელი ან ზოგჯერ ძეგლებიერა, ან ლაშქარი იყავის ყველაზე გამოჩენილი წევრს ან წევრებს შეატყობდა. წარჩინებულ იყავებში სვამარს საგანგებო სასტუმრო კაზინო - "სალაგოში" იწოდებენ; სვამარ-მასპინძელი ურბანული მოსახლეობა და სტუმრობის ძირითადი მიმღებელი შემდეგ გამოყოფილია.

5. ურობა, ანუ "უროს ჭამა" ტარებდა ტარკველი რისი, რისი სხვადასხვა პარტიტი მიწაკვეთი და მიღებული წესის რაღაც. "მუშინის წამებაში", მათალია, მასტროფია, რომ საქარტული / და აღბა, ამიერკავკასიის სხვა ხალხებშიც / ქალაქი და კლერი სუფრას ცარი-ცარი უსხებობენ, გამსხვავებია სპარსეთში მიღებული წესისაგან, სადაც ქალაქისა და კლერის ურბანული ურობა მიღებულია.

VI. სამტკაპოების კულტურული ცხოვრების რისი, მისი სულიერი კულტურის მატარებელია ის სუფრას, რომელიც მათეების მამაებმა-აღმარა, მათალია და მათალია და მათალია მათალია რისი რისი მისი მისი მისი.

1. მათეის მამაებმა ურბანობა შეაწესა ქალი. რომელიც აგრეთვე აღმარა, სამტკაპოების წარჩინებულ ღვინვებში მათეის აღმარა სხვაგან მიმარა და წესად იყო მიღებული, ღვინვა ეს ყოველთვის არ იყო საღებობელი. საღებობისა და ღვინვობა მათეების აღმარა ღვინვობა.

2. მათეებს მათეებთან საღებობის შემუშავებული რისი რისი რისი, რისი "მათეის-მიღება" ურბანობა. ამათალია მიმარა მათეობა რომელიც აგრეთვე მათეობაში, ისე მიმარა და მათეობა. აგრეთვე მათეობაში ქალი კლერი აღმარა მიმარა-

3. შემონახული წერილობითი ძეგლებიდან ჩანს, რომ სასწავლო "პროგრამებში" ტარდა პასახელებულია შეიქმნა: ისტორია, ურთიერთობა, ჯანდაცვა, მუნიციპალიტეტებზე, ღვთისმეტყველება.

VIII. სასულიერო ხელისუფლების მიერ მფიცხილურად აკრძალული იყო ლაშქარული სადანიარბანი და ტარბებნი, რომლებიც ლავისი წარმომომი წარმარბონიდან მიმინწარბობნენ. ამით, ტარბა-სადანიარბა, ძირბადა, საეკლესიო ურბ-ტკაში მიღებული რბჭრბული წესბა და მისი ლწბბლები ტარბებნი იყო ტანბარბული. მარბამ მის ტვრბობ არსებობ-და ძველი ტარბიყი აწ უკვ საერო სტრბში მიღებული სბმ-ლებებისა და იმარბებობა ლაშქარული სადანიარბანი, რომლებიც დაკავშირებული იყო წინაწრბსბანული კვლბრბასბან. ეს უკანას-კნელი, საეკლესიო ხელისუფალბა მიერ არა ლუ არ იყო მწწწრბ-რებული, არამბე უირობი- იკრბალებობა.

IX. დაკრბაღა, ტანსაკვბებნი ი მიცვალბებლის კვლ-ბ, სატანტებობ მებუშბებებული რბჭრბისბტან მებტებობა.

1. მიცვალბებლის ტანბანბნენ და სატანტებობ სუბარბობ მებობსაკვბენ, წინასწარ ტამბაებებუ აბტბლას პასხებებებენ, ბობ რამბენბებ ბობ მებებ ტარბნი, ცვლის ბობ ანბებული სანბებნი- კვრბებნი და საკბებლის კბებობ დაკრბაღებენ სატანტებობ მიმბაებებუ აბტბლას. მიცვალბებლის ბკვა დაკრ-ბალბამბ რბებებნი რამბენბებ ბბლას ტბებებებობ- წერბობ-ბი ძეგლები პასახებებულია 7 და 9 ბბ.

2. მიცვალბებლის კრბაღებენ სატანტებობ ტამბობ-ობი აბტბლები, რომლებბუ "სამარბანი" უწობებობა. არსებობდა მიცვალბებლბ პასაკრბაღი აბტბლების, სამარბების სბვბპასბბ

სახე: ა კ რ პ ა მ ა , ს ა რ კ მ ფ ა ტ ი მ ა ს ხ ე .

X. აგრე შუა საუკუნეების საქარბელოში ტურქულ-ბული ფოფოლა პასაჰის შემდეგ ფორმები: ქეძეზე ჯაჭვის პა-
რება, ფუბებზე ბორკილების შემთა, წვერის და ლათის ტაპა-
პარსვა, ცხვირის ტახეჭო, ძეღზე "აღბია", პირისკემა,
რკინის "საქრელო" შეკრა, ჯორზე შეღმა, ტასახლება და
სხე.

XI. ნურილოში ძეღების მიხედვით, ქარბელებს
სხვადასხვა სახის ურთიერთობები ქონიან ლათის მუბიბელ
ხალხებთან. შემადგენი მუცოცა ცნობები სომხებთან ურთიერ-
ობის და ამ ურთიერთობა ენოტრაფიული ასპექტების შესახებ.
ქარბელებსა და სომხებს შორის აგრეთვე ქონიან:

1. ურთიერ ბიარებას, ლეკას, ჭამა-სმას და მუცობობას.
2. წამუსაური კავშირების პამფარებას- რეპამდუდობას
და ურთიერთობას.
3. აგრე-მიცემობას და უაჭობას.
4. მიცემობა და მანჯილისი ჯეგებსა და სომხებ სალო-
ცავეში /რკინის საკალოკოსო ტადარში/ სალოცავე
ურთიერ ბინჯას, პილოტობობას.

Մանուշյե, Թ., 1948. Ն. The Old Georgian Version of the Prophets, Critical edition with a latin translation by R.P. Blake and Canon M. Briere, PO, T.XXIX, fasc. 2-5, Paris, 1961f.

3. սեպուր սրբանիս սեպա երցրորուսը /Ճաշընի, յա-
տուրյա յանիտուրնի, խաթի Յուրյալա.../ յոտաթորն շտա-
լորն, հոտից ժամուրդտոն ղայնտի խաթա ճյսոն մոնեթոն,
ոնց ոմ ժամուրդորն սխուրոմի սրնուրնոն, խոմանս յոնոնս
Յուրյանուրո.

Ճյարտորն

1. սհյըն խաթարյու, ժամուրդտոնս յաթուրյա ըս խ-
մեմա, ղայնտ յոտալուր ըսսրորն, ժամուրդտա ըս յոմը-
տարն ըսխա մամ ս ը յ յ ս ո ժ յ Յ , Թ., 1980.

2. սսրյըլ Յուրյանյա յեռարնիս երցրա ժըլո հյմայ-
տորն, ղայնտորն, ժամուրդտոն ըս ըյնտոտնոն ժամուրյա ուր.
ս Յ Յ ը ս ժ յ Յ , Թ., 1955.

3. մալսարոմանս ժըլո յաթուր հյմայտորն, ժամուրյա,
ժամուրդտա ըս ըյնտոտն ըսխա ուր. ս Յ Յ ը ս ժ յ Յ ,
ս. Յ ս ը ո ժ ո ս հյմայտոն, Թ., 1957.

4. մասուր յոնսմուրյար, յեռարնա մեթոն-մեթոնա ժ-
մահոն, յաթուրն յեռարնա, ղայնտ ըսթընուր զըլս ժոհոն-
ոն իլմանարնոն մոնեթոն, ս. զ ս Յ Յ հ ո Յ յ ո ը ո ս մոյր,
Թ.11, Թ., 1959.

5. ժոհոն մաթմոթըլ, յեռարնա ուրյանոն ըս զթաթմ-
տո, ժամուրյաթ ըսսմամ ըյ. ի ս յ ս Յ ո Յ յ ո ը ո ս ,
Թ.մաթմոթոնս յնա "ոուրյանս ըս զթաթմոնս յեռարնոն" մոնեթ-
ոն ս. Յ ս ը ո ժ ո ս ս , Թ., 1946.

36. უძველესი რედაქციები მასივი კლასიკის
"უქუსა და მუხამსა" და ტრიტილი წიგნის მარტივებისა
"კლასიკის ადრეული ნაწილი", X-XIII სს. ხელნაწერული მით-
ხეობის გამოცემა ირ. ა. ბ. უ. რ. ა. ძ. გ. მ., თბ., 1964.

37. უბიძგის, ისტორიის გამოცემათა რედაქციის სო-
მიხისა, სომხური ბიბლიო რედაქციის მარტივებისა და გამო-
კვლევების გამოცემა მამა ა. რ. ე. ს. ი. ძ. გ. მ., თბ., 1975.

38. ფსალმუნის ძველი რედაქციები, გამოცე-
მა მ. მ. მ. ა. ნ. ძ. გ. მ., I, ბიბლიკონი, თბ., 1960.

39. რედაქციის ცხელდება, ბიბლიკონი და ბიბლიკონი უძველესი ძი-
ვების ხელნაწერების მიხედვით ს. უ. ა. ბ. ნ. ი. ძ. გ. მ. ი. რ. ი. ს.
მიხედვით, ტ. I, თბ., 1955. ტ. II, თბ., 1959.

40. რედაქციის ცხელდება, ძველი სომხური მარტივების, რე-
დაქციის ბიბლიკონი და ძველი სომხური მარტივების გამოკვლევებისა და
ბიბლიკონის გამოცემა ი. რ. ი. ა. ა. ბ. უ. რ. ა. ძ. გ. მ., თბ.,
1953.

41. რედაქციის ცხელდება ისტორიული რედაქციისა, II, გამო-
ცემათა მითხეობის ი. ი. ბ. ნ. ა. ნ. ი. ძ. გ. მ. ა., თბ., 1963.

42. რედაქციის ცხელდება ანტიკონიკონისა მიხედვით და ბიბლიკონი
/IX-XI სს. ხელნაწერული მითხეობის/, ბიბლიკონი გამოცემათა
მითხეობისა, გამოკვლევებისა და ბიბლიკონის რედაქციის უ. ე. უ. რ. ი. ს. -
ე. ი. ძ. გ. მ., თბ., 1959.

43. რედაქციის ცხელდება იმის მიხედვით რედაქციის, ბიბლიკონი
გამოცემათა და გამოკვლევების რედაქციის ი. ე. ა. ნ. ი. ძ. გ. მ. ა.,
თბ., 1979.

44. რედაქციის ცხელდება იმის მიხედვით რედაქციის სომხური მით-
ხეობის ხელნაწერების მიხედვით, გამოცემა ა. ე. მ. ა. ნ. ი. ძ. გ. მ.,
თბ., 1945.

45. Դարձրոկ սամարալոս ժողովոն, 1, շահահ
VI-ոս սամարալոս երժեա յրձրոկ, ժրյստո ժամոսկա, ժը-
նոնիժրձրոն թա սաժոնընոն թաճրա յրժ. ո. թ ո լ ո ժ յ թ .,
առ., 1963.

46. Դարձրոկ սամարալոս ժողովոն, ժ. II, սաճրո սաժ
սաճրոնընոն ժողովոն / X-XIV սս./, ժրյստոն ժամոսկա,
ժընոնիժրձրոն թա սաժոնընոն թաճրա յրժ. ո. թ ո լ ո ժ յ թ .,
առ., 1965.

47. Դարձրոկ սամարալոս ժողովոն, ժ. III, սաճրոնո
սաճրոնընոն ժողովոն / XI-XIX սս./, ժրյստոն ժամոսկա,
ժընոնիժրձրոն թա սաժոնընոն թաճրա յրժ. ո. թ ո լ ո ժ յ թ .,
առ., 1970.

48. Դարձրոկ սամարալոս ժողովոն, 1, յրձրոնոնոն սարոն
ժարոնոն; 2. թաճրոնընոն. ժրյստոն ժամոսկաժընոն ժամ-
ոն, ժամոսկաժընոն, ժրյստոն թա սաժոնընոն թաճրա ո.
ս յ 4 ժ յ լ յ ժ յ թ ., առ., 1970.

49. Դարձրոկ ճարձրոնոն յրձրոն, ժամոսկա ճար-
ձրոն, 1, սրոնսաճրոն թա 'սամոնոն սաճարձրոն / V-X սս./.
ժընոնոն թա ժամոսկաժընոն ժամոնոն ճ. թ ո լ ո ժ յ թ .,
առ., 1980.

50. Դարձրոկ ճարձրոնոն յրձրոն, ժամոսկա ճար-
ձրոն, II, թասաճրոն, սաճարձրոն ճարձրոն, ժաճ. I
/ IX-XIII սս./, ժընոնոն թա ժամոսկաժընոն ժամոնոն ճ. ս ո-
լ յ ժ յ յ յ յ թ ., առ., 1980.

51. Դարձրոն թա սնոն մասալոնոն սաճարձրոն ոնոն-
ոնոն ժընոնոն, Դարձրոն յրձրոն թաճրոնոն թա սնոնոն ճ. յ ո-
ն յ ժ յ յ յ յ թ ., առ., 1897.

52. ცრმალ რჩა ძმალ პატიოსნო და ჭრიჭანისი საკობაუო, ძუალო, 1, დუ.186-191.
53. შაღბერის კრებულო X საუკუნისა, დამისაუეშიპ შიამბაქუნს ნ.გ ნ ბ ნ ტ ე ნ ტ ე ნ ი ბ ა და ე.გ ი უ-ტ ა ტ ე ნ ი ბ ა , შბ., 1979.
54. შიომამ და შიოქანებამ ტრიტოსისი, ძუალო, 1, დუ.248-319.
55. უბორებამ ილარიონ ჯარბეველისამ , ძუალო, 111, შბ., 1971.
56. უბორებამ იოვანე მუდამბველისამ, ძუალო, 111, შბ., 1971, დუ. 83-107.
57. უბორებამ და შიქარაქობამ პატიო ტარეჯელისამ, ძუალო, 1, დუ. 129-240.
58. უბორებამ და შიქარაქობამ იოვანე მუდამბველისამ, ძუალო, 1, დუ. 191-217.
59. უბორებამ და შიქარაქობამ სუქაპიონისი, ძუალო, 1, დუ. 319-347.
60. უბორებამ და შიქარაქობამ შიომასი და ეუატუნსი, ძუალო, 1, დუ. 217-229.
61. უბორებამ შიომასი და ეუატუნსი, ძუალო, 111, შბ., 1971.
62. უბორებამ და შამებამ კოსტანტისი ჯარბეველისამ, ძუალო, 1, დუ. 164-172.
63. უბორებამ მუჟბე-მუჟისა პატიოსნო, ჯარბელის უბორებამ, 1, 1959.
64. ძველი ჯარბული ატიტრატული ლიტერატურის ძეგლები, ნ.1, /V-X სს./, პასამბეჟიპაი შიამბაქუნს იღ.ამბულაძემ, ღ.ამა-

ნელიშვილი, ნ. თაყაიძე, ი. ჯაყანიძე, ე. ჯუჭყელიძე,
ე. შანთელაძე და ე. ჩუბინაძე. ილია ანტონის ხელმოკვანე-
ლობა და რედაქციის, თბ., 1963; ნ. 11, თბ., 1967; ნ. 111,
თბ., 1971.

65. ნამებრა და ღვინო წმიდისა გიგისა მონაშისა
ჩაუგენისა, "საქარველოს სამიხე", პეტრობურთ, ჩუ. : ნელ-
სა.

66. ნამებრაჲ წმიდაჲ რიყხჲ სხვაჲ, ძვარდ, 1,
გვ. 183-185.

67. ნამებრაჲ მუშანთოსი გეგოჯოსაჲ, ძვარდ, 1,
გვ. 11-29.

68. ნამებრაჲ წმიდისა რიყსიმესი და ტანაუნესი და მ-
ყვასა მისაჲ: გრ. ა ბ უ რ ა ძ ე, ატანაჯლოსის "რიყ-
სიმეანა მარტოლომის" ძველი ქარველი ლაქიანი, ბ. ი. მ.,
11, 1960.

69. ჭკუას ნამებრა, იხ.: საკრებავი წიგნი ძველი
ქარველი ენაში, 11, ტომისა ი. ი. მ. ნ. ა. ი. მ. ე. ი. მ. ა.,
"ძველი ქარველი ენის კარგნი შრომები", 10, თბ., 1966.

70. ნამებრა. კანონსი, ძვარდ, 1, გვ. 46-81.

71. წიგნი ძველისა ანთუშისანი, ტ. 1, ნაკვ. 1,
მამაგენისაჲ, ტომისა ატანაჯლოსის. ტომისა ატანაჯლოსის - ე. მ.,
თბ., 1947.

72. წიგნი ძველისა ანთუშისანი, ტ. 1, ნაკვ. 2.
ღვინოლოაჲ, მსაჯულოაჲ, რუხისი, იორისი, უსანიასი. ტომის-
სა ატ. მ. ა. მ. ი. მ. ე. მ., თბ., 1948.

73. ჯუანთური, სხორება კანონი ტარსარისა, ქარ-
ლოს სხორება, 1, გვ. 139-244.

74. Жизнь и мученичество святого мученика Константа-грузина, который был замучен царем Вавилоном Дидфаром. Перевод с древнегрузинского, исследование и комментарий Н.З. Вацадзе и К.К.Кущик, Тб., 1978.

75. Матiane Карлеса. Перевод, введение и примечания М.Д.Дорджишанидзе, Тб.: 1976.

76. Советы и рассказы Кекавиена. Подготовка текста, введение, перевод и комментарий Г.Г.Дитавриана, М., 1972.

77. Физиолог. Армяно-грузинский извод. Грузинский и армянский тексты исследовал, издал и перевел Н.М.Ард, Тр., кн. VI, СПб, 1904 г.

78. R.P.Blake, The Georgian Version of Four Esdras from the Jerusalem Manuscript, "Harvard Theological Review", vol. XIX, N 4, 1926.

79. R.P.Blake, The Georgian Version of Four Esdras from the Athos Manuscript, *Opis*, v XXII, 1929.

80. The Old Georgian Version of the Gospel of Mark from the Adysh Gospels with the variants of the Opiza and Tbet Gospels, edited with a Latin Translation by Robert P.Blake, PO, TXX, fasc. 3, Paris, 1938.

81. Gospel of Matthew, *Opis* t. XXIX, fasc. 4, Paris, 1933.

82. The Old Georgian Version of the prophets, critical edition with a Latin translation by R.Blake and Canon M.Briere, PO, t. XXIX, fasc. 2-5, Paris, 1961.

ԸՄԹԿՅՈՒՄՆԵՐ

83. Մ. Բ. Ե. Կ. Լ. Կ. Ը. Կ., սոցիալիզմի ֆիլոսոֆիայի և քաղաքականության հարցերի մասին, Երևան, 1967.

84. Մ. Բ. Ե. Կ. Լ. Կ. Ը. Կ., Երևանի քաղաքացիական պատերազմի և քաղաքացիական պատերազմի մասին, Երևան, 1967.

85. Մ. Բ. Ե. Կ. Լ. Կ. Ը. Կ., քաղաքացիական պատերազմի և քաղաքացիական պատերազմի մասին, Երևան, 1972.

86. Մ. Բ. Ե. Կ. Լ. Կ. Ը. Կ., Երևանի քաղաքացիական պատերազմի մասին, Երևան, 1977.

87. Մ. Բ. Ե. Կ. Լ. Կ. Ը. Կ., Երևանի քաղաքացիական պատերազմի մասին, Երևան, 1960.

88. Մ. Բ. Ե. Կ. Լ. Կ. Ը. Կ., Երևանի քաղաքացիական պատերազմի մասին, Երևան, 1961.

89. Մ. Բ. Ե. Կ. Լ. Կ. Ը. Կ., քաղաքացիական պատերազմի և քաղաքացիական պատերազմի մասին, Երևան, 1944.

90. Մ. Բ. Ե. Կ. Լ. Կ. Ը. Կ., քաղաքացիական պատերազմի և քաղաքացիական պատերազմի մասին, Երևան, 1975.

91. Մ. Բ. Ե. Կ. Լ. Կ. Ը. Կ., քաղաքացիական պատերազմի և քաղաքացիական պատերազմի մասին, Երևան, 1968.

92. Մ. Բ. Ե. Կ. Լ. Կ. Ը. Կ., քաղաքացիական պատերազմի և քաղաքացիական պատերազմի մասին, Երևան, 1958.

93. Մ. Բ. Ե. Կ. Լ. Կ. Ը. Կ., քաղաքացիական պատերազմի և քաղաքացիական պատերազմի մասին, Երևան, 1966.

104. ს.ბ. ვ. რ. ვ. ა. ძ. ვ., ქვის პამუშავეზა მით-
ულეში, მ. ს. ვ., V, თბ., 1951.

105. ც. ბ. ვ. ბ. ა. რ. ა. შ. ვ. მ. ღ. ნ., სამეგრელოში ქაღის
ჩაყმულება, კრ. "სამეგრელო. მასალები სამეგრელოს უმნიშვნელო-
ული მუსიკისათვის", თბ., 1979.

106. ლ. ბ. ვ. რ. ი. ძ. ვ., ძველი მონღოლის ტარებუბუნების
ისტორია, თბ., 1977.

107. ღ. ბ. ვ. რ. ი. ა. შ. ვ. ი. ღ. ი., მინამეჩოქმეძეობა მუს-
იკში, თბ., 1973.

108. ნ. ბ. ვ. რ. ძ. ვ. ნ. ი. შ. ვ. ი. ღ. ი., მასალები მუშაობე-
ბა საუკუნეში სწავლა-აღმწერის შესახებ / თორთ ათწლეულის მით-
ტაფის მიხედვით/ იბ. მ. ი. ს. ი., საქარბველის ისტორიის საკობებში,
ნ. V, თბ., 1977.

109. ნ. ბ. ვ. რ. ძ. ვ. ნ. ი. შ. ვ. ი. ღ. ი., მინამეჩოქმეძეობის
ფორმებისათვის ფორპალურ საქარბველოში, იბ. მ. ი. ს. ი., საქარბ-
ველის ისტორიის საკობებში, ნ. III, თბ., 1966.

110. ნ. ბ. ვ. რ. ძ. ვ. ნ. ი. შ. ვ. ი. ღ. ი., მცხეთის სამუთ
XI საუკუნისა, ს. მ. მ., ტ. 6, 1931; იტყვე იბ. მისი, საქარბვე-
ლის ისტორიის საკობებში, ნ. IV, თბ., 1967.

111. მ. ბ. ვ. რ. ძ. ვ. ნ. ი. შ. ვ. ი. ღ. ი., ნიკონიკონის "მა-
წერილი", მ. ს. ვ. ი., ნაკვ. 34.

112. მ. ბ. ვ. რ. ძ. ვ. ნ. ი. შ. ვ. ი. ღ. ი., მუშაობება საუკუნ-
ის ქარბელი სანისტორი ნფარებში საქარბველის სოციალურ-კონი-
მიური ისტორიის შესახებ / ნიკონიკონის "მაწერილი"/, თბ.,
1979.

113. ღ. ბ. ვ. ს. ვ. ღ. ი. ა., კოსმეოლოგიური ხელსაწყო-იარა-
ლები, ძ. მ., 34, 1974.

114. Ե. Ծ Գ Չ Ժ Ե Ժ Չ , Թեոս Թոնաթոյոյնըքոնա ըսկա-
լոյ ճախարհըրոնի, Թ., 1969.

115. Ե. Ծ Գ Չ Ժ Ե Ժ Չ , Գաթա-ըրհոնի մոլոնընոն
Վճարոնի, Թ Ե Չ, X, Թ., 1959.

116. Յ. Ծ Կ Կ Թ Թ Թ Կ , Լամբոյրո ըս կնայոն,
Թարթման Ե. Լանոյոն, Թ., 1934.

117. Ե. Ծ Կ Գ Կ Կ Կ Կ Կ , Գաթոն ոստոհոյրո ժնըրոն,
Ե Ծ Ծ, V, Թ., 1930.

118. Յ. Ժ Ե Թ Կ Ժ Ե Ժ Չ Կ Կ , Գոն-Գոնոնոն յր-
ժոն ժնըրոնըր, Թ., 1978.

119. Յ. Ժ Ե Թ Կ Կ Կ Կ Կ , ժնըրո ըս յնարո կնայոն,
Թ., 1925.

120. Ե. Ժ Ե Թ Ե Կ Կ Կ Կ Կ , Լնայրո-Թարթման
ժնըր ճախարհըրոնի, Թ., 1975.

121. Ե. Ժ Ե Կ Կ Կ Կ Կ Կ Կ , Ենըրոյրո յնարո,
Թ Ե Չ, IX, Թ., 1957.

122. Ե. Ժ Ե Գ Կ Կ Կ Կ Կ Կ Կ , ժնըրո յարնըրո.
Կրոնոն կրոնոն կնայոնոն յնարոնըրոն ըս Թարթման յնար-
ժոն. կնայրոնըր XI Լամբոյրոն կնայոն, 21.V.1974, Թոնոն-
ըրոն մոլոն Թոնարոն, Թ., 1977.

123. Թ. Կ Կ Կ Կ Կ Կ Կ , Թոնարոնըրոն կրոն յնարոն-
ըրոն ճախարհըրոն Թոնարոնի /ընարոնըրոն մանարոնոն Թոնոն-
ըրոն/, Թ., 1975, Լայրոնըրոն ոնարոնըրոն Թարթմանըրոն ման-
յարոնըր.

124. Յ. Կ Կ Կ Կ Կ Կ , Գոնարոն Թոնոն Լամբոն Թար-
րոն /Թարոնըրոն յնարոնըրոն ըս յնարոնըրոն Թոնարոնըրոն
Թոնոնըրոն/, 1980 / Ենըրոնըրոն մանարոն, ըսկրոն Ե. Կանարոն

სახელმწიფო საჯაროებელს სახელმწიფო მუშავეების ფორმალური
ბაზის საჯაროებელს არქეოლოგიის განყოფილებაში/.

125. გ. გ. გ. გ. გ. გ. გ. , უნივერსიტეტის იმსტ-
ტული ფორმალური საჯაროებელი, აბ., 1981, საკანონმდებლო
მოსწავლის მანქანაზე გამოყენებით.

126. გ. გ. გ. გ. გ. გ. გ. , "საქართველო"/"მინმა-
ლა"/ ფორმალური საჯაროებელი /მედიკინაზე იკავებს მონის
კონსტრუქციის უპირატესობის/ ს. მ. ა. მ., გ. 97, №2, 1980.

127. გ. გ. გ. გ. გ. გ. გ. , პანინიანი ფორმალური
საჯაროებელი, მ. ს. ე., XXI, აბ., 1981.

128. გ. ვ. ა. ნ. გ. ა. მ. , სერიალზე მარტოების ცხო-
ვლება ჩოტაყ საინტერნო მუშა, აბ., 1975.

129. ე. პ. ა. ე. ნ. ა. მ. ე. ნ. ე. , ძველი საჯარო
მუშაობა, აბ., 1973.

130. მ. პ. ნ. ე. ა. ე. მ. , ილარიონ საჯაროების ცხო-
ვლების ძველი რეაქციები, აბ., 1974.

131. ი. პ. ნ. ე. მ. , ძველი საჯარო სამარაო,
აბ., 1953.

132. ვ. ე. ე. ე. ე. ე. ე. , იკავებს, - კუბო საკუთრების
და სახელმწიფოს მარტოობა, აბ., 1953.

133. ე. გ. ა. ე. ა. ნ. ა. ა. , ნიქალაქე-არქეოლოგიის
საინტერნოებანი, კურს. "სამუშაო ხელმეობა", 12, 1980.

134. ე. გ. ა. ე. ა. ნ. ა. ა. , ნიქალაქე უმინის ხელ-
მეობა, აბ., 1965.

135. ე. ე. ა. ე. ა. მ. ე. ნ. ე. , 1917 წლის არქეოლო-
გიური უსაქმიანი სამხრეთ საჯაროებელი, აბ., 1960.

136. ვ. მ. ა. გ. ა. მ. მ. ვ. ნ. ი. მ., მასალანი საქარავე-
ლის სტატისტიკურის აღწერილობისა მუდურამეფე საკურნეში,
თფ., 1907.

137. ნ. მ. მ. გ. ვ. რ. მ. ა., ჩიხის დამუშავების ხარბური
ნესებრი სამეგრელოში /ყველი/, კრ. "ქარაველი ხარბის საბე-
ურნეო ყოფა და მადეჩიარუნი კურფუა", მბ., 1964.

138. ვ. ნ. მ. მ. ნ. მ. მ. ვ. ნ. ი. მ., კავკასიის ხარბმა სა-
მკახბო ყოფა, ისტორიოტრაფიური მარკვეთი, მბ., 1977.

139. ვ. ნ. მ. მ. ნ. მ. მ. ვ. ნ. ი. მ., მონხვევების სამკახბო
ყოფა, მბ., 1970.

140. ვ. ნ. მ. მ. ნ. მ. მ. ვ. ნ. ი. მ., სამკახბო ყოფა მთხვე-
ცუპამაყარბი. "კავკასიის ენოტრაფიური კრებული", III, მბ.,
1971.

141. ვ. ნ. მ. მ. ნ. მ. მ. ვ. ნ. ი. მ., ქარაღის მთხვე-
ფაუბორებრიპან, მბ., 1974.

142. ვ. ნ. მ. მ. ნ. მ. მ. ვ. ნ. ი. მ., ენოტრაფიური კავკასიის
მთხვეების სამკახბო ყოფა, I, მარაღებისა და ისებრის სამკახბო.
ყოფა, მბ., 1969.

143. ვ. ნ. მ. მ. ნ. მ. მ. ვ. ნ. ი. მ., ქარაველი მთხვე-
მკახბო ურთორთების ისტორიოპან, მბ., 1960.

144. ვ. ნ. მ. მ. ნ. მ. მ. ვ. ნ. ი. მ., ანტორუნი ხანისა და სა-
მხველი-საკურნემა ქარაველი მუსიკალური დამწერლობის ამონხმა
და ძველი ქარაველი მუსიკის აღმკვენა /ამონხმანი/, ძველი მ-
მხვეების დარაღეო, "მხალონი", 12, 1958.

145. ვ. ნ. მ. მ. ნ. მ. მ. ვ. ნ. ი. მ., თორიტი მუარაველი, მბ.,
1954.

146. **კ. ბ. წ. გ. ნ. რ. კ. უ. ვ. ა.**, **ქარაღვლი მწერლობის**
ისტორიის მიკლე მიმდებლობა, "მნათობი", №. 1939.

147. **კ. კ. ვ. კ. ვ. ღ. ი. ძ. ე.**, **ძველი ქარაღვლი ლაგო-**
რადონის ისტორია, ტ. I, მბ., 1980.

148. **კ. კ. ვ. კ. ვ. ღ. ი. ძ. ე.**, **ჩვეუნიანი წიგნი -**
Paul Peeters, Histolres monastiques Géorgiennes, 1923, "მი-
მიმდებლობა", I, ტფ., 1926.

149. **წ. კ. ვ. უ. ბ. ნ. ვ. კ. ღ. ი.**, **კოძეხის მონასტრის**
ფურც. "მნათობი", 3, 1977.

150. **ტ. ღ. ი. მ. მ. ა. მ. ი. ძ. ე.**, **ჩუბურაძის მონასტრის**
არქეოლოგიური ძეგლის უძველესი დანართი, მ ს კ ა,
I, 1955.

151. **ტ. ღ. ი. მ. მ. ა. მ. ი. ძ. ე.**, **საქარაღვლი მონასტრის**
არქეოლოგიური ძეგლის I-XIII სს. არქეოლოგიური მასალების
მიხედობა, მბ., 1977.

152. **ტ. ღ. ი. მ. მ. ა. მ. ი. ძ. ე.**, **ქარაღვლი არქეოლოგიური ძეგლი IV-V**
საუკუნეებში. ტფი-არქეოლოგიის მიხედობა მიმდებლობა. "საქარაღვლი
ისტორიის წიგნები", II, მბ., 1973.

153. **მ. ღ. ი. რ. ნ. მ. ჯ. ი. ზ. ა. წ. ი. ძ. ე.**, **არქეოლოგიური**
ძეგლის ქარაღვლი მონასტრის მწერლობა, მბ., 1966.

154. **მ. ღ. ი. რ. ნ. მ. ჯ. ი. ზ. ა. წ. ი. ძ. ე.**, **ლავრა მონასტრის**
არქეოლოგიური ძეგლის მიხედობა. კრ. "კავკასიის ბაღდადი ისტორიის
საქმები", მბ., 1966.

155. **მ. ღ. ი. რ. ნ. მ. ჯ. ი. ზ. ა. წ. ი. ძ. ე.**, **ქარაღვლი V ს-ის**
მთარე მონასტრი, მბ., 1979.

156. **წ. მ. ა. ი. ს. უ. რ. ა. ძ. ე.**, **ქარაღვლი მონასტრის მონასტრის**
საძეგლის მონასტრის მონასტრის, მ ს კ, XVIII, მბ., 1975.

157. ბ.ბ ა მ ა უ ა მ ვ ე რ ი , ტარაშის "ვის ო
საბიო" და ჯარბუღი ვისრამიანი, აბ., 1977.

158. ბ.ბ ა ვ ა რ ა ო ი ა , ბეზბოველითა ჟინის
ხეობაში, კრ. "მასაღები ჟინის ხეობის უმეორაფიჯი ბუნდა-
ჯისაღვის", აბ., 1975.

159. ს.ბ ა ვ ა რ ა ო ი ა , ბიბუღეთ, აბ., 1932.

160. წ.ბ ა ვ ა რ ა ო ი ა , ბ.ბ ა რ ი ა ვ რ ი ,
ბიბუღებუღის კუღთ არბოთის ლეში, ბ ს ე, III, აბ., 1940.

161. წ.ბ ა ვ ა რ ა ო ი ა , ბ.ბ ა რ ი ა ვ რ ი ,
ბიბუღებუღის კუღთ ბარსახის ლეში, ბ ს ე, III, აბ.,
1940.

162. ტ.რ ა მ ვ რ ი ა , ატმაფრი ჯფუფი ბეჯი ჯარ-
ღში და ბახე ბუნბისი, "იბანე ჯავახიშვილის რამადუნის
100 წლისაღვისაღი ბიბუღეღი საიბიღეღი კრებუღი", აბ.,
1976.

163. წ.ბ ა რ ა მ ვ რ ი , ჯარბუღი ხარბის საოჯახი
ფოფის ისტორიიდან/ ბიბუღის ისტორიიჯი აღისაღეღე საჯარ-
ვეღში/, აბ., 1976.

164. წ.ბ ა რ ა მ ვ რ ი , ჯარბუღი ხარბის საოჯახი
ურთეღაღბის ისტორიიდან /ჯარბის ბამბიღეღედა/, ბ ს ე, XVIII,
აბ., 1975.

165. ტ.ბ ე რ ი ჟ ი მ ვ ე რ ი , ფოდაღური საჯარ-
ვეღის ბიღთკური ბარბახანება და საჯარბუღეღში ფოდაღურ
ურთეღაღბახ ბუნეღარბის ბიბუღეღი საკოთხი, აბ., 1973.

166. ლ.ბ ე წ ა მ რ ე , ბეჯი ჯარბუღი ბნეღარბის
კრები, ტ.1, ტაკ.11, აბ., 1962.

167. ს.გ. ბ ე წ ე მ ა მ ვ რ ი , ბიბუღებუღელა

გაზარტულია და საბარგებინს გეოგრაფიკულიაღის, ს ბ ბ,
XII- B, 1944.

168. ბ.ბ ვ ს ბ ბ ა , აგრეთვეპარული ხანის სა-
ქარგველის ისტორიის ძირითადი ნაწილების მიკლე მიმოხილვა,
"საქარგველის ისტორიის ნაწილები", II, აბ., 1973.

169. ვ. ბ ვ ბ ბ ვ ვ ბ ბ , "მეხველსა" და
"მეხურის" გადმოსაღის, კრ. "მის წესაველი, ისტორიულ-
ფილოლოგიის ძეგლები", აბ., 1966.

170. რ.ბ ვ ჭ ბ ს ა ბ ვ ბ ბ ბ ; მუხმეღობის აბ-
სახველი რელიეფი უიროს ძეგლი, ძ ბ, 5, 1965.

171. უ.ბ ბ რ ბ ა ბ ა ბ ვ ბ ბ ბ , ლევიჭურის რა-
რგების მუხმეღისაღის /არკული ეთნოგრაფიული მასალების
მიხვედრად/, ბ ს ვ, XVIII, აბ., 1973.

172. უ.ბ ბ რ ბ ა ბ ა ბ ვ ბ ბ ბ ; მუხმეღობის
მუხმეღისაღის საქარგველი /ლევის ქვა "რჩეს" საშუ-
აღები/, ბ ს ვ, XXI, აბ., 1981.

173. ვ.ბ ვ რ ა ბ ბ ა ბ ბ , სომხურ რჩიტნარში
მუხმეღისაღის რჩი ათნოგრაფიული ძეგლი, "მადუნაპარტის მი-
აბიე", #12, 1977 /სომხურ ენაბე/.

174. რ.ბ ვ ს ბ ვ ბ ბ ბ ვ ბ ბ ბ , ბილინის, ენობის
მიამბე, III, აბ., 1939.

175. რ.ბ ვ ს ბ ვ ბ ბ ბ ვ ბ ბ ბ , აგრეთვეპარული
უქსურისიბი. მამავერის ხეობაში, აბ., 1941.

176. რ.ბ ვ ს ბ ვ ბ ბ ბ ვ ბ ბ ბ , მუხმეღის სვეტ-
ობიღის უძველესი ნაწილები და მათი გამოკრებულემა მუღი-
სებეკე კარტისის ანგეგმარ, უ ბ, - 1, 1942.

177. **ღ. ბ. უ. ს. ხ. ე. ღ. ი. შ. ე. ი. ი.**, სამშვიდობოს სიონის წარწერები და ამეწუნის ღარიღი, ენობათს მთაბრე, XIII, **ბბ.**, 1943.

178. **ბ. წ. ა. პ. ა. წ. ე. ი. ე. ი. ი.**, ძველი ჯარღული საოქანბო სამარღალი, **ბბ.**, 1974.

179. **ი. წ. ა. წ. ი. ბ. ა. შ. ე. ი. ი.**, ჭყუის რამუშა-ვერის ხარბური წესებო სარღარღელოში, **ბბ.**, 1973.

180. **ი. წ. ა. წ. ი. ბ. ა. შ. ე. ი. ი.**, ბოილოს რამაბა-წებო /ეზოტოფოული მასარღებო ჭყუის რამუშავერის მესახებო/, **ბ. ს. ე.**, X, 1959.

181. **ა. ზ. ი. ბ. ი. ა. ე. ი. ი.**, სტომარღმასობოწებო ხვესუ-რღებო, **ბბ.**, 1980.

182. **ბ. ი. ბ. ი. ა. ე. ი. ი.**, ახალი სარბოწებული მადებო-ბაწი ხვესურღებო, **ბ. ს. ე.**, VII, **ბბ.**, 1955.

183. **ა. რამაწიბე**, კოლეწური მადორობის კაბოწამღე-ბო რაწაბო, **ბბ.**, 1941.

184. **ა. რ. ი. ბ. ა. ე. ი. ბ. ე.**, ბიბიწოთ მადორობა ტოიბა-ბო, "ბიბიწიბიღელი", I, **ბბ.**, 1949.

185. **ჭ. რ. ე. ბ. ა. ბ. ე.**, ძველი ჯარღული ლუწოი რა-რღამაჭოწო, **ბბ.**, 1949.

186. **ჟ. რ. ე. ბ. ა. ბ. ე.**, ხარბური აწოკულღოწა რასაუ-ღე სარღარღელოში, **ბბ.**, 1976.

187. **სარღარღელის ისტორობის მარღვეებო**, II, **სარღარღე-ლო IV-X საუკუნებებოში**, **ბბ.**, 1973.

188. **სარღარღელის სახებწიწო მუბებობის ჯარღული ეპო-ტოფოკული ბებებობის კაბოლოთ**. მებებობოი რა რასაბებებოი ბიბიწაბებობოი **ა. ბ. ა. ე. რ. ა. ბ. ი. ს. ა. რ. ს. ბ. ი. ზ. ე. ა. ბ. ბ. ს.**

მიუჩ ილია აბულაძის ხელმოწერაზე, მისი და რედაქციის, თბ., 1963.

189. მ. ს ა ბ ი ვ ი ა , მიტოვებული, თბ., 1930.

190. მ. ს ა ბ ი ვ ი ა , მიტოვებული, კრებული საბჭოთალო, მ ს ვ, 111, 1940.

191. ვ. ს ი რ ი ძ ა ვ ა , დამკვიდრება კმტის საბჭოს ქვეყნის რეკონსტრუქციის და ადგილობრივი მართვის საბჭოს. მუშაობა ახლად აღმოჩენილი კონსტრუქციული ძეგლების მიხედვით, "მაგნი", ისტორიის-სურათი, 1, 1977.

192. ვ. ს ი რ ი ძ ა ვ ა , ქარაღველი საბჭოთა საბჭოს დასახლება საქარაღველის რაიონში, "მაგნი", ისტორიის-სურათი, 4, 1972.

193. ჯ. ს. ი რ ი ძ ა ვ ა , მასალები ქარაღველი ხაზის კონსტრუქციის და კონსტრუქციის ისტორიისათვის, თბ., 1964.

194. ი. ს. ვ ი თ ვ ი ძ ა , საქარაღველის საბჭოთა საბჭოს და საბჭოთა ისტორიისათვის, 1, ქარაღველის საბჭოთა-კონსტრუქციის მუშაობისათვის, თბ., 1952.

195. მ. ვ ი თ ვ ი ძ ა , აგრეთვე მუშაობისათვის ქარაღველი მიწის რეკონსტრუქციის ისტორიისათვის, თბ., 1967.

196. მ. ვ ი თ ვ ი ძ ა , მიწის რეკონსტრუქციისათვის, თბ., 1961.

197. პ. ვ ი თ ვ ი ძ ა - მ. ვ ი თ ვ ი ძ ა , მიწის რეკონსტრუქციის მიხედვით, მუშაობისათვის და რეკონსტრუქციისათვის ქარაღველი, "ივერია", № 121, 122, 1891.

198. ი. ვ ი თ ვ ი ძ ა , მიწის რეკონსტრუქციის და რეკონსტრუქციისათვის საქარაღველი კონსტრუქციის მასალების მიხედვით, ნიშნები, რეკონსტრუქციისათვის, თბ., 1974.

199. ე. ზ ი ზ ა , უჩინილი და მასთან დაკავშირებული რიგობილი სამეცნიერო, მ ს ე , XVI-XVII, მ., 1977.

200. ს. ყ ა ვ ხ ი მ ვ ი რ ი , მამულის კრებულის სასწავლო ნიშნი, ტ ვ მ , IV, 1923.

201. ა. მ ა წ ი ძ ე , მალიქური სარკოვლის ნარევა, "მაცნე" ისტორიის... სერია , 2, 1972.

202. ა. მ ა წ ი ძ ე , მიწისის ნარევი, "ნობა-სი", 1, 1975.

203. ა. მ ა წ ი ძ ე , უმეცრობური მენიშენი-კრება, კრება, "სამეცნიერო კრებულო, კ. კრებულის მამაგების 80 წლისმდე" მ., 1959.

204. ა. მ ა წ ი ძ ე , უჩინილი მიწისმეცნიერული მუცარება-სი და მისი მამიკონი, მამიკონის უჩინილი კრება, მ., 1971.

205. ა. მ ა წ ი ძ ე , ძველი უჩინილი უჩინილი მამიკონი, ტვ., 1935.

206. მ. მ. ა. მ ა წ ი ძ ე , მამიკონის ძველი უჩინილი მამიკონი, მ., 1979.

207. მ. მ. ი. მ ა წ ი ძ ე , უჩინილი მამიკონის მამიკონი, "მაცნე" ისტორიის... სერია , 1, 1974.

208. მ. მ. ი. მ ა წ ი ძ ე , უჩინილი მამიკონი და სარკოვური მუცარება, მ., 1970.

209. ტ. მ. ი. მ ა წ ი ძ ე , სიკოცხლის ხის მიწისი მამიკონი, "უნიმეის მამიკონი", X, მ., 1941.

210. ტ. მ. ი. მ ა წ ი ძ ე , საუჩინილი მამიკონის კრებულის ისტორიიანი, კ. "უჩინილი მამიკონის მამიკონი და მამიკონი-სიკოცხის კრება", მ., 1964.

211. ტ. ა. ი. გ. ა. ი. ა., ხევსურული სახლის "სუნე",
"ანალიზი", იკვანე ჯავახიშვილის სახ. ინსტიტუტის იმპრინტ-
ის ბრძენი, 1, მ., 1947.

212. ტ. ა. ი. გ. ა. ი. ა., ჯარული უმნიშვნელო „მიმომ-
ბილველი“, 1, მ., 1926.

213. მ. ა. ი. გ. ა. ი. ა., მიჯანჭველი ამიყარი, მ.,
1947.

214. მ. ა. ი. გ. ა. ი. ა., სამინამოქმედო უმნიშვნელო ინ-
სტიტუტის ამიყარი, მ., 1971.

215. მ. ა. ი. გ. ა. ი. ა., ჯარული კონტრა-
/IV-XV სს./, მ., 1963.

216. ტ. ა. ი. გ. ა. ი. ა., X და XI საუკუნეში
მიჯანჭველი ჯარული უმნიშვნელო ხელკრებიანი ხასიათის
საკონსტრუქციო, 1, 2, 1948.

217. მ. ა. ი. გ. ა. ი. ა., ჯარული სამხრე-
პრო საუბრის ინსტიტუტის უმნიშვნელო, მ., 1939.

218. მ. ა. ი. გ. ა. ი. ა., სამხრეთი საკონსტრუქციო
და მისი რაობა, მ. ს. 1, VII, 1955.

219. მ. ა. ი. გ. ა. ი. ა., ჯარული "უმიშ"
საკონსტრუქციო, მ. ს. 1, 34, 1974.

220. მ. ა. ი. გ. ა. ი. ა., ჯარული უმნიშვნელო
კონტრა-საკონსტრუქციო უმნიშვნელო, მ., 1959.

221. მ. ა. ი. გ. ა. ი. ა., უმნიშვნელო ჯარული უმნიშვნელო
საკონსტრუქციო, მ., 1960.

222. მ. ა. ი. გ. ა. ი. ა., "უმიშის საკონსტრუქციო",
კონტრა-საკონსტრუქციო უმნიშვნელო უმნიშვნელო, მ.,
"უმიშის საკონსტრუქციო და უმნიშვნელო", მ., 1978.

223. ს. შ ა წ თ ვ რ ი თ ვ ი ღ ი , ხალხის ყოფა-
ბე მორტიმბრის, "კობეზისტი", 10.XII.1978.

224. ს. შ ა წ თ ვ რ ი თ ვ ი ღ ი , მუსიკა და ტარ-
მბრა-სამხარობანი ძველ საქარველოში, "გეოგრაფიკი მობ-
ბე", 3, 1981.

225. ს. შ ა წ თ ვ რ ი თ ვ ი ღ ი , იქანი და სარ-
ქანი ყოფის მორტიმბრე სარტებეი V-X სს. საქარველოში,
"ცისკარი", 4, 1982.

226. ს. შ ა წ თ ვ რ ი თ ვ ი ღ ი , ტარებეი V-X
სს. საქარველოში, "გეოგრაფიკი მობბე", 2, 1982.

227. ს. შ ა წ თ ვ რ ი თ ვ ი ღ ი , დასახის ფორმებეი
არე მუა სარკუნებეის საქარველოში, მ ბ , 58, 1981.

228. ს. შ ა წ თ ვ რ ი თ ვ ი ღ ი , მამამძეძეობის
მესახეი V-X სს. საქარველოში, ს ბ ა მ , 3, 1982.

229. ს. შ ა წ თ ვ რ ი თ ვ ი ღ ი , მამამძეძეობა და
მარტობასარ მარკუნებეი მორტიმბრე სარტებეი V-X სს.
საქარველოში, ს ბ ა მ , 1, 1982.

230. ს. შ ა წ თ ვ რ ი თ ვ ი ღ ი , საქარნილო მესის
მორტიმბრე მებეი V-X სს. საქარველოში, "სინარე", 11,
1981.

231. ს. შ ა წ თ ვ რ ი თ ვ ი ღ ი , მებამარტობა და
მებამარტობა V-X სს. საქარველოში, ს ბ ა მ , 2, 1982.

232. ს. შ ა წ თ ვ რ ი თ ვ ი ღ ი , ქარველ-სომებე
მრტიმბრის მორტიმბრე მებეი V-X სს. საქარველოში,
"სინარე", 1, 1982.

233. ი. შ ი ღ ა მ ვ ი ღ ი , მარკუნებეი მებეი, მბ.,
1964.

234. Ր. Գ Ռ Ր Վ Յ Յ Ռ Ր Ո , Դարպի Գրականություն,
ԹԲ., 1958.

235. Ե. Գ Կ Ռ Յ Ո Վ , Երևանի սովետական համալսարանի
գիտությունների ակադեմիայի թանգրաֆիկական
գրքատանը "Երևանի քաղաքի մասին", Ե Ռ Յ , 11,
ԹԲ., 1960.

236. Ե. Գ Կ Ռ Յ Ո Վ , Երևանի սովետական համալսարանի
գիտությունների ակադեմիայի թանգրաֆիկական
գրքատանը, Ե Ռ Յ , 14, ԹԲ., 1962.

237. Գ. Ե Վ Գ Վ Ժ Ե , Երևանի քաղաքի քաղաքացիական
պաշտպանության կոմիտեի, ԹԲ., 1939.

238. Ը. Ե Ռ Յ Վ Յ Վ Յ Ռ Ր Ո /Կրթություն/ Երևանի
գիտությունների ակադեմիայի, ԹԲ., 1940.

239. Թ. Ե Յ Յ Յ Վ , "Նախադրում" և "Բարձրագույն",
Ե Ռ Յ Ո , ԹԲ., 11, ԹԲ., 1938.

240. Ռ. Կ Վ Յ Վ Ե Ռ Յ Յ Ռ Ր Ո , Երևանի քաղաքացիական
պաշտպանության կոմիտեի թանգրաֆիկական
գրքատանը, Ե Ռ Յ , 11, ԹԲ., 1938.

241. Ռ. Կ Վ Յ Վ Ե Ռ Յ Յ Ռ Ր Ո , Երևանի քաղաքացիական
պաշտպանության կոմիտեի թանգրաֆիկական
գրքատանը, Ե Ռ Յ , 11, ԹԲ., 1938.

242. Ռ. Կ Վ Յ Վ Ե Ռ Յ Յ Ռ Ր Ո , Երևանի քաղաքացիական
պաշտպանության կոմիտեի թանգրաֆիկական
գրքատանը, Ե Ռ Յ , 11, ԹԲ., 1938.

243. Ռ. Կ Վ Յ Վ Ե Ռ Յ Յ Ռ Ր Ո , Երևանի քաղաքացիական
պաշտպանության կոմիտեի թանգրաֆիկական
գրքատանը, Ե Ռ Յ , 11, ԹԲ., 1938.

244. Ռ. Կ Վ Յ Վ Ե Ռ Յ Յ Ռ Ր Ո , Երևանի քաղաքացիական
պաշտպանության կոմիտեի թանգրաֆիկական
գրքատանը, Ե Ռ Յ , 11, ԹԲ., 1938.

245. Ռ. Կ Վ Յ Վ Ե Ռ Յ Յ Ռ Ր Ո , Երևանի քաղաքացիական
պաշտպանության կոմիտեի թանգրաֆիկական
գրքատանը, Ե Ռ Յ , 11, ԹԲ., 1938.

246. ივ. ჯ ა ვ ა ბ ი თ ე ვ ი ლ ი, ჯარღული პარტიკულარული, II ტომი, თბ., 1949.

247. ივ. ჯ ა ვ ა ბ ი თ ე ვ ი ლ ი, ჯარღული სამარჯლოს ისტორია, წ. I, ნაკ. I, ტყ., 1928.

248. ივ. ჯ ა ვ ა ბ ი თ ე ვ ი ლ ი, ჯარღული სამარჯლოს ისტორია, წ. II, ნაკ. II, ტყ., 1929.

249. ივ. ჯ ა ვ ა ბ ი თ ე ვ ი ლ ი, ჯარღული მუსიკონის ისტორიის ძირითადი საკითხები, თბ., 1938.

250. ივ. ჯ ა ვ ა ბ ი თ ე ვ ი ლ ი, ძველი ჯარღული საინტონო მხედრობა, თბ., ტ. VIII, თბ., 1977.

251. ივ. ჯ ა ვ ა ბ ი თ ე ვ ი ლ ი, ძველი სიმბური საინტონო მხედრობა, წ. I, ტყ., 1935.

252. ივ. ჯ ა ვ ა ბ ი თ ე ვ ი ლ ი, "ნამდვიდაც ცრემლად წმინდად და ჩივილები ცხრამად კრულად", იხ. მისი, თბ., ტ. VIII, თბ., 1977.

253. ივ. ჯ ა ვ ა ბ ი თ ე ვ ი ლ ი, საქარღულის ეკონომიური ისტორიის ძეგლები, თბ., 1977.

254. ივ. ჯ ა ვ ა ბ ი თ ე ვ ი ლ ი, საქარღულის ეკონომიური ისტორიის ძეგლები /13-19 სს./, ნიქნი 11, თბ., 1974.

255. ტ. ჯ ა ლ ა ბ ა ძ ე, აღმოსავლეთ საქარღულის სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილების ისტორიიდან, თბ., 1960.

256. ტ. ჯ ა ლ ა ბ ა ძ ე, მიწა-მეურვეობა ფშავ-ხვესურვეში, თბ., 1963.

257. ს. ჯ ა რ ა თ ი ა, საქარღული აპრიორული ფორმალ-ბაგის ტბაზე, თბ., 1937.

258. ს. ჯ ა რ ა თ ი ა, ფორმალური რეგულაცია საქარღული, იხ. მისი, მონაწილე, I, თბ., 1949.

259. ნ. ჯ ა წ ა შ ი ა , "მეშენიკოს ნაშრომა", ისტორიკო-ეტიმოლოგიკური კაბოკლევა, 1, მბ., 1980.

260. პ. ჯ ა წ ე ლ ი ძ ე , ჯარული ლაზრო, მბ., 1965.

261. ვ. ჯ ა ზ ა რ ი ძ ე , სოფელ მარტვის საკოფათო ჯარული ასობავრული ნაწერი, "მაცნე", ისტორიის... სერია, 2 1972.

262. ვ. ჯ ა ზ ა რ ი ძ ე , ჯარული ხელოვნებისა და მამ-ნარკობის ახლარ აღმჩენილი უძველესი ძეგლები ქვეში ჯარლო-მარ, ძ ბ, 20, 1970.

263. ვ. ჯ ა ზ ა რ ი ძ ე , ვ. ა ზ ი ზ ი ა , ტაშ-რები მბანსსა და მის მბამბებში /1968 წ. მეშაობის მბანსა-ჩი ანგარობი/, "საქარველის სახელებ...-ი მბმეების აჩქელოკო-ური უქსაუბოკობი", 11, მბ., 1971.

264. П. В. А б у л а д з е. Замечания по поводу статьи П. М. Мурадяна "Армянская надпись храма Дивара", "Матне", 4.1968.

265. Н. А. А л а д а ш в и л и. Монументальная скульптура Грузии. Фигурные рельефы V-XI веков, М., 1977.

266. Д. И. А р а к и ш в и л и. О музыкальной структуре народных песнопений Восточной Грузии, Тб., VI, 1953.

267. В. В. Б р о м л е й. Этнос и этнография, М., 1973.

268. Вероноповедание, суеверия, обряды, правление, обы-чай и нравы осетия, газ. "Тифлосские ведомости", № 29, 1830, см. в книге "Периодическая печать Кавказа!", Цхинвали, 1981.

269. А. В о л ь о к а я. Росписи оредневековых трапез-ных Грузии, Тб., 1974.

270. И. Д ж а в а х о в. История церковного разрыва между Грузией и Арменией в начале VII века, ИИАН, VI, № 5, СПб, 1908.

271. И. Д ж а в а х о в. К вопросу о времени построения грузинского храма в Атене по вновь обследованным эпиграфическим памятникам, XV, т. I, вып. III, СПб, 1912.

272. М. Г. Д ж а н а ш в и л и. Описание рукописей Царского музея духовенства Грузинской епархии, III, Тиф., 1908.

273. В. Д. Д о н д у а. Писание о вкладе Калки Торелли в Ркоинский монастырь. Тр. II, 1968.

274. М. М. Д ъ я к о н о в. Очерк истории древнего Ирана, М., 1961.

275. И. Е в л а х о в. Заметки на пути в Мингрелию (Хони-Мартвели), "Кавказ", 9, 1847.

276. К. З а к о. Музыкальная культура Вавилона и Ассирии, сб.: "Музыкальная культура древнего мира", Л., 1937.

277. История Византии, т. т. I-3, М., 1967.

278. Калмы в Осетии, газ. "Кавказ", 1900, № 66, см. в кн.: "Периодическая печать Кавказа", Цхинвали, 1981.

279. М. К о в а л е в с к и й. Закон и обычай на Кавказе, I, М., 1890.

280. М. О. К о с в е н. Аталычество, СЗ, 1935, № 2

281. Д. С. К р а с и л ь н и к о в. Кавказ и его обитатели, М., 1919.

282. Г. Г. Л и т а в р и н. Как жили византийцы. М., 1974.

283. Н. М а р р. Рецензия на книгу: М. Джанапвели, Литература IX-X вв. Учебная книга, ВВр, т. IX, вып. 3-4.

284. Н. М а р р. Ишхалет. Толкование Песни песней, Тр. II, СПб, 1901.

285. Н.Я.М а р р. Дневник поездки в Шавшетию и Кларджетию, ТР, кн. VII, СПб, 1911.

286. Н.Я. М а р р. Мученичество девяти отроков колайцев, ТР, кн. V, СПб, 1903.

287. Н.Я.М а р р. Из поездки на Афон: О древнегрузинских переводах с армянского, ВМШ, март, 1899.

288. М.Е.М а с с о н. Народы в области южной части Туркменистана в составе Парфянского государства, Труды ИТАКЕ, т. V, Ашхабад, 1955.

289. Матпале Картлиса. Перевод, введение и примечания М.Д.Лордкипанидзе, Тб., 1976.

290. Ш.А.М е с х и а. Города и городской строй феодальной Грузии, Тб., 1959.

291. Р. М е п и о а ш в и л и. Рельефы рубежа X-XI вв. со сценами строительства храма у селения Корого, СА, 1969, № 4.

292. Периодическая печать Кавказа об Осетии и осетинах. Научно-популярный сборник, I. Составил... Л.А.Чибиров. Цхинвали, 1981.

293. П.М.М у р а д я н. Армянская надпись храма Джвары, "Вестник общественных наук", 1968, № 2.

294. А.Г. П е р и х а н я н, Сасанидский судебник, "Книга тысячи судебных решений", Ереван, 1973.

295. Н.В. П я г у л е в о к а я. Культура сирийцев в средние века, М., 1979.

296. А. Р о б а к и д з е. К вопросу о некоторых пережитках культа рыбы, СЭ, 3, 1948.

297. Ф.А.Р о в е н б е р г. О вине и пшарах в персид-

своим индивидуальным эпосом. Отд. отвлеч. из У тома "Сборника Музея Антропологии и Этнографии при Российской Академии наук", П., 1918.

298. А. Р о ш к о в а. Недоразумение, газ. "Кавказ", 1903, в 123.

299. К. Т а к а й н в и л и. Археологическая экспедиция 1917-го года в низкие провинции Грузии, Тб., 1952.

300. А. М. Н е г р е н. Религиозные обряды осетин, ингушей и их соплеменников при разных случаях, газ. "Кавказ", 1846, в 28, см. в книге "Периодическая печать Кавказа", Цхинвали, 1961.

301. Р. О. Ш м е р л и н г. К датировке Убноского храма, ССЗС, XVI, 2, 1955.

302. Д. Ш т е н б е і г. Этнография, Энциклопедический словарь. Изд-во Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон, т. 81, СПб, 1904.

303. Г. С. Ч и т а н а. О некоторых основных чертах древнеболгарской культуры, "Europa et Hungaria", Congressus ethnographicus in Hungaria, Budapest, 1965.

304. Г. Н. Ч у б н а ш в и л и. Болнисский Слон, СЗСЗ, IX, 1940.

305. Г. Н. Ч у б н а ш в и л и. Памятник типа Джвари, Тб., 1948.

306. Г. Н. Ч у б н а ш в и л и. Пещерные монастыри Давид-Гареджи. Тб., 1948.

307. Н. Ч у б н а ш в и л и, Хандиси, Тб., 1972.

308. Н. Ч у б н а ш в и л и, Самгвядский Слон, Тб., 1969.

309. Р. Х а р а д з е. Грузинская семейная община, I,

ტბ., 1960, II, 1960.

310. P. ვ რ ი ს თ ა ვ, Охота на фазанов в Кавказе, "Кавказ", 20, 1847.

311. G.G a r i l l e, Catalogue de manuscrits géorgiens du mont Sinai, CECO, vol. 165, Louvain, 1956.

312. F.W.G a l p i n, The musk of the sumerians, Gamb-ridge, 1937.

313. A.A G u i l l o u, La civilisation Byzantine, Paris, 1974.

314. P.P o e t e r a, Saint Sossank, martyr en Arméno-Georgie, Seconde partie. Etude critique, AB, III (1935), N 3-4.

ლექსიკონები და ენციკლოპედიები

315. ი. ა ბ ვ რ ა ძ ე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, მასალები, თბ., 1976.

316. ს. ს. ი რ ი ვ ა ნ ი, ლექსიკონი ქართული, თბ., გ. IV, 1, 2, თბ., 1966.

317. ს. ბ. ვ ი თ ე ბ ა ვ ი ვ ი რ ი, ქიზილურის ლექსიკონი, თბ., 1943.

318. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, გ. I, თბ., 1976.

319. ქართული ენის ტერმინოლოგიის ლექსიკონი, გ. I, აკდ. ჩიქობავას რედაქციით, თბ., 1950.

320. Советская историческая энциклопедия, т. I, М., 1961.

321. Энциклопедический словарь. Изд-во Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон, т. 81, СПб., 1904.

Թ Յ Թ Ո Յ Ը Յ Թ Յ Ո

Յնժնոյն Ռոսիոյ- սլաք. Մ.Մարին Սաեջրոնոն Յնոն,
ննտրոնոնս ըս Մաջրոնալոյն յըլճրոն ոննտրոնոն Ռոսիոյ.

Թ Ն Յ- Մասալընն Սախրաջըրոն Յննոտրոնոնսալընն.

Թ Ն Յ Վ- Մասալընն Սախրաջըրոնս ըս յըլճրոնոն Վա-
խրոտրոննալընն.

Թ Ն Յ Ո- Մասալընն Սախրաջըրոնս ըս յըլճրոնոն ոն-
տրոննալընն.

Թ Ն Վ Թ- Սախրաջըրոն Սնր Յըլճրոնոն Վաքըրոնոն
Ռոսիոյ.

Թ Ն Թ- Սախրաջըրոն Յըննոն Ռոսիոյ, սլաք. Ն.Կա-
նոնոն Սաեջրոնոն Սախրաջըրոն Սաեջրոնոն Յըննոն Ռոսիոյ.

Թ Յ Թ- Թրոնոնն -Պըրոնոնն Ռոսիոյ.

Յ Ն Յ- Դարալո Սաթրոն Յննոյրոնոն.

Յ Ս Վ- Դարալոն յնոյրոնն.

Յ Ե - Դարալոն Նգրոննոնոն.

Յ Ե Ե- Դարալոն Մարոնոնոն յոննոն.

Յ Ե - Դարալոն Նըրոնն.

Ժ Թ - Ժըրոնն Յըրոնն.

Ժ Յ Վ Ը Ժ - Ժըրոնն Դարալոն ստրոնոնոն ըրոննոն
Ժըրոնն, Մ. 1/7-X Սն./, ըս Սաթրոնն Ռոսիոնոն ոն. սննոն-
նոն, ը. սաթրոննոն, Մ. յըրոնն, ը. յըրոնն, Ս. յըրոն-
նոն, Ս. յըրոնն ըս Ս. յըրոնն ոնոն սննոնն Նըրոն-
նոննոնն ըս յըրոնն, ը., 1969.

Ե. Ո Թ- Նըրոննոն ոննոնն Ռոսիոյ.

ВВр - Византийский Временник.

ИМПИ - Журнал Министерства народного просвещения.

ИИАН - Известия Императорской Академии наук.

МАК - Материалы по археологии Кавказа.

СА - Советская археология.

СИЭ - Советская историческая энциклопедия.

СЭ - Советская этнография.

ТР - Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологии.

Труды ИТАКЭ - Труды Ирано-Турменской археологической комплексной экспедиции.

ХВ - Христианский Восток.

АВ - Analecta Bollandiana.

СССО - Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium.

РО - Patrologia Orientalia.

ժՅՂԻ ԲԱ ՆԻՆՈՒ ԱՐՇԵՄԻՆՍ ԲՈՒՄՆԵՐԻՍԻՆ ԳՐԱԶԵՐԻՆՍ

ԹՈՒՆՅԵՐԻՆՍԱՆ ՄԻՐՅԵՐՅԵՐԻՆ ԸՆԴՔՐՅԵՐԻՆ:

ԺԸ- ԺԱՆՅՂԻՔԱՑ

ԺԹԻՆԸ- ԺԹԻՆԸՆԱՑԱՑ

ԲԻԸ- ԲԻՆԱԲՅԵՐԻՆԱՑ

ԲԸ- ԲԱՆԻՂԻՆՈ

ՉԺԵԵ- ՉԺԵԵՂԻՆՈ

ՂԸ- ՂԱՔԱՑՆՈ

ՉՋԸԸ- ՉՋԸԸՂԻՔԱՑ

ՅԻՐ- ՅԻՐԱԿԻՆՈ

Ո- ՈՍԿԱՆՅ

ՈՂՐ- ՈՂՐԵՐԹԻՆԱՑՆՈ

ՐՉԻԹ- ՐՉԻԹՂԻՔԱՑ

Ր- ՐՅԿԱ

IV ბეფ- IV ბეფუაჲ

II ნეშ- II ნეშეაჲ

II ბჲ - II ბჲჯუაჲ

ბე- ბაჲ

ბრ- ბარკობი

ბსჲ- ბსაჲჯუაჲ

I ბეფ- I ბეფუაჲ

ჩიუბ- ჩიუბუაჲ

ჩუ- ჩუჲსი

საჲ.ბიჲ.-საჲბიჲ ბიჲიჲჯუაჲ

ფს- ფსარბუჲნი

КУЛЬТУРА И БЫТ ГРУЗИИ У-Х ВВ.

(Опыт историко-этнографического изучения)

Р Е З Ю М Е

Одной из основных тенденций современного развития этнографии является широкое использование ее достижений для искоренения вредных традиций и пережитков прошлого. Результаты этнографических исследований, которые принимают в последние годы все более широкие масштабы, свидетельствуют о высоком научном уровне советской грузинской этнографии. Особо следует отметить преодоление еще в 30-х годах "примитивизма" и применение нового комплексно-интенсивного метода для разработки этнографических вопросов (Г.С.Читая).

В последнее время в исторической науке накоплен обильный и многообразный источниковедческий материал как в виде выявленных и исследованных памятников материальной культуры, так и заново подготовленных к публикации и изданных письменных источников. Все это дает основание для создания монографических работ, обобщающих и подводющих итоги исследования в той или иной области исторической науки.

В настоящей работе значительно расширены характер и хронология материалов и вопросов, исследуемых грузинской этнографией: в научный оборот введены древние письменные источники. Это дает возможность более широко изучить этнографические явления в их историческом развитии, установить о давность, генезис и устойчивость, а также преемственность и взаимосвязанность ряда грузинских народных обычаев, тра-

даций и преданий. С этим связана такая актуальная задача сегодняшнего дня, как выявление в них положительных и отрицательных сторон и необходимость искоренения последних. Поставленная задача разрешается путем комплексного использования исторических источников — всестороннего исследования тех письменных данных и памятников материальной культуры, которые позволяют восстановить картину грузинской этнографической действительности в V—X вв. Такая работа способствует развитию исторической этнографии и Грузии как специальной научной дисциплины. Она исследует этнографический быт народа в отдаленном прошлом и исходит в основном из исторических письменных источников: нарративных, документальных и эпиграфических, а также использует археологические и этнографические данные. Из них извлекаются и анализируются сведения о быте народа, о его обычаях и о прочих вопросах, исследуемых этнографией.

Глава I. Источники и историография. Для изучения этнографического быта Грузии в V—X вв. у нас сохранились письменные источники и памятники материальной культуры (как в виде надземных, архитектурных сооружений и предметов народного быта, так и в виде археологических материалов). Имеющиеся же в нашем распоряжении письменные источники таковы: 1) оригинальные памятники древней грузинской письменности; 2) переводные памятники древней грузинской письменности; 3) документальный материал (акты, надписи); 4) памятники церковного и гражданского права и 5) сведения иноземных авторов.

Оригинальная грузинская письменность V—X вв. представ-

лена сегодня в основном агнографической литературой, т.е. в виде житий и мученичеств святых. Литература эта имела конкретное назначение — утверждение христианства путем пропаганды примеров деятельности и мученической смерти святых. Подобная конкретная целенаправленность указанной литературы определяет и характер содержащихся в ней описаний. Однако благодаря литературному таланту, мастерству, наблюдательности и опыту древних авторов в указанных произведениях зачастую содержатся многокрасочные картины народной жизни, которые оказываются ценнейшими источниками для исследования этнографического быта и уровня развития материальной и духовной культуры общества того времени. В настоящей работе использовано 14 таких памятников агнографической литературы, относящихся к V—X вв.

Особое место в оригинальных памятниках древнегрузинской литературы занимает "Мученичество Шушаник" Якова Хупеоса — самый древний из сохранившихся памятников грузинской литературы (V в.), а потому и самый древний письменный источник для исторической этнографии, уникальный по объему и значению содержащихся в нем сведений об этнографическом быте. Особенно интересными и ценными (не встречающимися в других источниках) являются имеющиеся в нем сведения о семье и семейном быте, т.е. об одной из существеннейших сфер этнографической действительности. Важными являются также данные о некоторых деталях брачных обычаев того времени — о помолвках, калыме, приданом, застольях и т.д.

"Мученичество и терпение Евстафия Мцхетели" также является ценным источником, отражающим религиозные представления

в Картли в VI в.; взгляды общества того времени на христианское учение; борьбу между христианами и "магами". Это единственный памятник оригинальной грузинской литературы, в котором находим сведения о распространенных в Картли VI в. ремеслах — кожевенном деле и сапожном ремесле. Здесь же имеются данные о существовании в Картли в то время своего рода ремесленных объединений.

Автор VII в. Иоани Сабанисдзе в "Мученичестве Або" сообщает сведения об изготовлении в Картли благоволий и о различном их назначении. Произведение это содержит также данные о формах обучения и образования, о продолжительности их курса и возрасте обучавшихся.

По-своему уникальны сведения о ритуале крещения, сообщаемые в "Мученичестве девяти отроков из Колхи". О соблюдении же траура и об обычае оплакивания покойников ценные сведения содержатся в "Мученичестве Давида и Тиричана" — памятнике второй половины IX в.

Многочисленные сведения об этнографическом быте в конце исследуемого периода, а именно в IX—X вв., сохранились в двух важнейших памятниках древней грузинской литературной и исторической письменности — в "Житии Григория Хандетели" Георгия Мерчуле и в "Житии Серапиона Заремели" Василия Заремели. Оба эти памятника не раз становились предметом исследований под различным углом зрения; как историческим источникам, им посвящены монографии П. Ингороква, Н. Вачнадзе. Памятники содержат историю монастырской колонизации в Южной Грузии, на фоне которой описывается жизнь двух выдающихся деятелей этого движения — Григория Хандетели и Серапиона

Зарамели. Сведения этнографического характера, содержащиеся в этих произведениях, также относятся почти к одной и той же сфере — они интересны в основном для характеристики хозяйства и хозяйственной деятельности. Это — сведения о строительстве, о хозяйственных сооружениях и о таких отраслях хозяйства, как обработка земли, охотничий промысел и рыболовство. В то же время указанные произведения содержат важные сообщения о семье, семейном быте, а также о некоторых вопросах духовной культуры. Уникальны в них указания о взаимоотношениях между семьями и членами одной семьи, об обычаях гостеприимства, о приеме и проводах хозяином гостей, об этикете приглашения и прощания о гостями.

Наряду с этнографическими произведениями грузинской литературы V-X вв. мы использовали несколько письменных источников иного жанра, датированных XI в. Хотя они и выходят за хронологические рамки исследования, тем не менее их привлечение способствует более полной и восторонней характеристике некоторых бытовых моментов. Это "Житие Иоанна и Евфимия", написанное Георгием Мтацмидели и "Житие Георгия Мтацмидели" Георгия Мцире. В "Житиях" отражен уровень обучения и образования в Грузии. Интересными оказались и сообщения, касающиеся хозяйства и хозяйственных сооружений.

Для исследуемого вопроса не меньшее значение имеет и группа памятников переводной литературы. Хотя они и не содержат непосредственно реалий грузинской этнографической действительности, тем не менее упоминающиеся в них термины отражают картину реального быта Грузии того времени — ведь переводились те произведения, которые отвечали духовным

запросам общества, и естественно, что отраженные в них реалии зачастую подтверждают, перекликаются, а иногда и дополняют те детали реальной картины этнографического быта и всей жизни общества, о которых в оригинальных произведениях речь идет лишь вскользь или сведения о которых отрывочны.

Древнегрузинские вероисповедные книги представляют собой интерес для исследуемого вопроса в основном с терминологической точки зрения, зачастую они вообще содержат уникальный материал. Так, например, из письменных источников V-X вв. лишь в грузинской Библии упоминаются термины "эркуани" — название пахотного орудия (И.А. Дзавашвили, Г.С. Читая) и древнейший термин "моэркуна", обозначающий вспашку земли и т.д.

Как известно, древняя грузинская письменность, кроме Библийских книг, располагает обширной переводной литературой и иного характера. Среди памятников подобного рода для исследуемого нами вопроса особенно интересными оказались "Обращение святого Евстафия епископа к Кирьяку и к непротивостоимым пощам" и "Мученичество Фоки". В первом из них содержатся ценные реалии для анализа и характеристики музыки и зрелищных развлечений. Второе же произведение помогает установить точное значение термина "джадагоба" (кожевенное дело). Отдельно следует упомянуть "Шатбердокий сборник", датированный X в. и содержащий различные тексты — как переводных, так и оригинальных произведений. Сборник этот содержит ценные материалы для изучения различных вопросов, связанных с историей обучения и образования. Помимо того, что весь сборник вообще имеет своего рода образовательно-энциклопедический характер,

дическое назначение и состоит из 14 сочинений по различным отраслям знания (история, хронология, грамматика, природоведение, богословие), одна его часть носит характер учебника, составленного, как видно, именно в целях обучения (М. Джанашиа, С. Каухчишвили, М. Шанидзе).

Документальный материал (граммоты, надписи) отличается сравнительно большей исторической достоверностью. Кроме того, он, будучи современным отражением в нем эпохи, хорошо характеризует устремления и идеалы общества своего времени. Издано уже два тома "Корпуса грузинских лапидарных надписей" (Н. Шошиашили, В. Силогва), которые, соответственно, содержат надписи из Восточной и Южной Грузии V-X вв. и Западной Грузии IX-XIII вв. Они сообщают сведения о строительстве, ремеслах, религиозных вопросах, погребальных обычаях, типах погребений, о вещественных знаках на право землевладения и т.д. С этой точки зрения наиболее ценными эпиграфическими памятниками является надпись Болнисского Сиона (V в.), Укангори (V в.), Мцхетского Джвари (рубеж VI-VII вв.), Цикиси (начало VII в.), Абастумани, Атени, Арени, Дагетхачини, Опки (середина X в.) и др.

Раннеосредневековые документальные источники - грамоты, гуджары - к сожалению, почти не сохранились (хотя в источниках и засвидетельствовано, что по крайней мере с VI в. они в Грузии составлялись). Древнейшим из сохранившихся документов является известная "Грамота Фавнела" IX-X вв., которая дошла до нас лишь в виде копии XIII-XIV вв. В этом документе содержатся интересные сведения об охотничьих птицах, о борзых и об охоте, как об одном из видов повиннос-

ти.

Из памятников церковного и оветского права (типиков, сборников законов) мы использовали сведения, содержащиеся в типике Петрапцонского монастыря (конец XI в.) и освещающие различные стороны хозяйственной жизни.

Из иноязычных источников особенно широко был использован один из важнейших памятников армянской исторической литературы - "Книга посланий", сохранившая сведения о торговых взаимоотношениях между грузинами и армянами в раннесредневековое время, о заключениях между ними браков и об общих святилищах, где они вместе общались во время церковных празднеств.

Памятники материальной культуры, которые используются здесь в качестве источника исторической этнографии, подразделяются на две категории: на материалы, выявленные в результате археологических раскопок, и на сохранившиеся до наших дней надземные памятники, в основном архитектурные сооружения. Следует отметить, что сохранившиеся на стенах архитектурных памятников различные рельефные изображения - схематичные или канровые композиции, представляют собой своего рода иллюстрацию сведений, содержащихся в письменных источниках. В этом отношении хорошей иллюстрацией для изучения строительной деятельности и строительного процесса, описанного в письменных источниках, является рельеф на церкви X в. в с.Корого (Р.Мепишавили, Н.Аладшвили).

Научной литературы об этнографичес-

ном быте в Грузии в У-Х вв. почти не существует. Вопросам же социально-экономической и политической истории Грузии этого периода в грузинской историографии уделено сегодня достаточно внимания. Более того, отдельные вопросы здесь были разработаны монографически; оформились некоторые отдельные научные отрасли, отражающие этот период (историческая география). Однако изучению этнографических вопросов этого периода внимания уделялось меньше. Конечно же, на этот аспект прошлого и раньше обращалось внимание, однако попытки собрать все сведения, составить из них связанную картину пока еще никто не предпринимал. Из работ, в которых фиксируются и исследуются отдельные факты этнографического быта Грузии в У-Х вв., укажем лишь на те, в которых эти вопросы рассматриваются специально. Это — работы акад. Ив. Дзавашивили, две из которых следует выделить особо: "История строительства в Грузии" и "Материалы для истории материальной культуры грузинского народа".

Материалы о грузинской одежде в У-Х вв. обильно представлены в специальной работе Н. Чопикашвили "Грузинский костюм (IY-XV вв.)". Вопросы истории музыки изучены в монографии Ив. Дзавашивили "Основные вопросы истории грузинской музыки" и в специальных статьях. Из работ же самих грузинских этнографов следует отметить исследования акад. Г. Читая, Р. Харадзе, Ал. Робакадзе, М. Гегецидзе, В. Игонишвили и др. Естественно, что археологический материал, выявленный в результате раскопок и представляющий собой источник для исторической этнографии Грузии, изучен в работах, посвященных памятникам раннефеодального времени. К этим

работам относятся монографии и исследования Г.Домтатидзе, Л. Чилашвили, П.Закарая, Н.Угрелидзе, В.Джапаридзе, Л.Муо-хелашвили и др.

Глава II. Материальная культура. Памятники материальной культуры и связанные с ними реалии наиболее четко отражают этнографический быт народа и его духовные запросы. Материальная культура и быт, как всеобъемлющее явление, имеют многообразное выражение, в связи с чем для их исследования имеются несравненно большие возможности. Во-первых, ценными источниками являются сохранившиеся до наших дней предметы домашнего обихода, монументальные архитектурные сооружения, жилищные комплексы, а иногда и целые городища, селенца, поселения и т.д. Во-вторых, - сохранившиеся в письменных источниках сведения о н.л. По тем материалам, которые сохранились в письменных источниках, в этнографическом аспекте можно рассмотреть следующие вопросы материальной культуры Грузии: строительство и строительные процессы, жилища и их устройство и хозяйственные сооружения.

I. Прежде чем начать строительство составлялся набросок, план строительного объекта, который обозначался термином "гегма". Для обозначения "плана" или "чертежа" в современном значении употреблялся термин "гамосахва". Первый этап начала строительства состоял из двух частей: из составления плана в современном понимании и его перенесения (разметки) на место строительства, что называлось "гегмис дацема" (привязка). До начала строительства предварительно подготавлива-

лось место для сооружения, что выразалось в его выравнивании - в "Детях Григория Хандэтели" указывается, что "благенный Григорий место для церкви выравниал". О том, что выравнивание строительной площадки являлось одним из подготовительных этапов строительства, свидетельствует изучение некоторых раннеоредневековых церквей (Михетский Дварь, Атенский Снон и т.д.). Началу строительства предшествовало также выполнение специального ритуала, заключавшегося в освящении места строительства, в его "очищении", в его "осенении крестом". Сведений о том, совершался ли аналогичный ритуал при строительстве светских сооружений, нет, однако следует предположить, что такие ритуалы совершались, косвенным подтверждением чего можно считать обычай замуровывания в фундамент или в угол строящегося дома серебряных монет или каких-либо других вещей, которым приписывалось магическое значение.

Необходимые строительные материалы вместе с рабочими инструментами назывались "ниветни ковелни" (всякие вещи) или "сахмаря" (употребляемое). Термин "сахмаря", как видно, имел двойное значение в строительстве, обозначая в одном случае все необходимое для строительства "материальность", а в другом - лишь определенный ее вид или часть.

Строительными материалами являлись: камень, известь, песок, железо и т.д. При этом различались голыш, спондик (водяной туф) и т.д. При строительстве новой церкви иногда использовались камни с развалин старых церквей, "стоящих без употребления". Материал, необходимый для строительства церквей, покупался, причем на вес. Руководил строительством

специально выделенный для этого человек, который, судя по надписи на Ошкском храме (середины X в.), назывался "сак-меса зедамдгомели" (стоящий во главе дела). Из письменных источников видно также, что общий руководитель строительства имел и помощника — "тана-шеице". В строительстве больших масштабов принимало участие сразу несколько каменотесов. Известны случаи, когда на рельефе фасада церкви изображено несколько лиц с треугольниками и другими строительными инструментами. В связи с этим интересно отметить, что по эпиграфическим памятникам X и XI вв. устанавливается существование в Грузии института "калатозухуцеси" — старейшины каменотесов (Бекия, Дихазурга).

В письменных источниках упоминаются следующие строительные инструменты: "сатхари" (копалка), "ортохи" (двойная мотыга), "пули" (топор), "церакви" (кирка) и т.д. По эпиграфическим памятникам с начала VII в. (цхисскал надпись), а по письменным произведениям с IX в. (Житие Серапиона Заремли) засвидетельствованы факты обозначения границ земельных владений с помощью установки крестов. Изображенные Серапионом на камнях кресты, кроме культового назначения, обозначали также право собственности на землю, указывая на пределы владений. В XII—XIII вв. же изготовлялись специальные пограничные стелы с надписями и знаками юридического характера (например, стелы из с. Чхиквта, хранящиеся в Гос. музее Грузии). Не исключено, что многие стелы без надписей, встречающиеся в большом количестве в различных частях Грузии, также относятся к раннефеодальному времени. Изображения вышеупомянутых строительных инструментов, а также камено-

тезов и ктиторов, часто встречаются на рельефах, украшающих стены церквей. В этом отношении особое место занимают рельефы X в. на карнизе западной стены церкви в с.Корого. Здесь изображается доставка камней на санях и на оспине, раскол и отеска камней и замешивание раствора. Кроме того, судя по ошковой надписи, для доставки строительного материала использовались быки, ослы и прочая тягловая сила. Несомненный интерес представляют и те сведения, которые сохранились в письменных источниках по поводу продолжительности строительства; Продолжительность была различной - от 3 до 35 лет. Судя по "Обращению Картля", одна церковь отстроилась 4 года. Однако большие храмы в Грузии, как правило, строились дольше. Так, например, по шатбердскому варианту "Обращения Картли" цмканокая церковь отстроилась царем Бакуром 35 лет, а по чалыйскому варианту - 31 год. Самшвилдская Снон (Уш в.), как это видно из текста его надписи, был построен в три этапа тремя различными ктиторами за 19 лет. Из надписи же 494 г. на Болнисском Сноне известно, что этот храм был построен за 15 лет.

2. Письменные источники сохранили главным образом сведения о жилищах духовных лиц и об их устройстве, однако в этих источниках можно собрать сведения и о жилищах представителей других слоев общества. Георгий Мерчуле (X в.) сообщает, что Григорию Хандетали и его оподвижникам приходилось вначале жить в очень тяжелых условиях - узкая кровать в келье, простая постель и по кружке для воды. Сам Георгий Мерчуле считал эти условия "очень суровыми". Более того, по его словам, в кельях монахов не было дымоходов, чтобы в

них не зажигали огня и свечей.

О жилищах светских лиц сведения сохранялись в "Мученичестве Шушаник" (У в.). Судя по этому произведению, правитель являлся в своих владениях довольно независимым и неограниченным правителем. У него имелась своя резиденция, жилище, которое называлось "тадзари" (садок). В последующую же эпоху (IX в.) местопребывание правителя именовалось "палатеби" (палаты), а дом, где он обитал, также "тадзари". Из упомянутого произведения видно также, что в "тадзари" имелись "мщаре оенакеби" (небольшие комнаты). У знатной женщины - оупруги правителя высокого ранга - имелось свое отдельное жилище. В этом жилище комната, где она пребывала, называлась "галваки". Что же касается крепости правителя, также упоминающейся в источниках, то она стояла отдельно от его резиденции - "палатеби" и "тадзари", ее окружал ров или как-нибудь естественные обрывы, ибо в крепость можно было проникнуть только лишь по мосту (по-видимому, подъемному). В крепости расположены были "темницы", в одну из которых - "маленькую и темную" заключают Шушаник. Крепость охранялась стражей и в ней имелись "помещения", снабженные открывающимися и закрывающимися окнами.

Одним из упоминающихся видов жилища являлось также и "кваби" - пещера, однако здесь подразумевается такая пещера, которая, в отличие от естественной, была создана самим человеком. Но не исключено, что после соответствующих переделок и благоустройства, для жилья использовались и естественные пещеры.

3. Древние грузинские агрографические произведения со-

хранили ценные сведения о таких хозяйственных сооружениях, как трапезные, мельницы, хлева; выявленные же в результате археологических раскопок материалы дополняют наши представления о винохранилищах, банях, кухнях, кладовых, хлебопекарнях и т.д. О том, что из себя представляли в раннесредневековой Грузии трапезные при монастырях, судить трудно в связи с отсутствием данных, однако замечательные трапезные различных монастырских комплексов в Давид-Гареджи, датирующиеся рубежом X-XI и концом XIII вв., дают возможность составить представление и о раннесредневековых трапезных Грузии. Древнейшие трапезные в Давид-Гареджских монастырских комплексах сохранились в Бертубани, Удабно, Лавре и в Додос-Рка. Из них бертубанская и удабнойская (а также колагирская) трапезные сохранили замечательные образцы монументальной живописи (Г. Чубинашвили, Н. Вольская).

В "Житии Серапимона Зарэмели" упоминается мельница - "дом, стоящий на слиянии двух потоков". Как видно, по крайней мере с IX в., т.е. со времен, описываемых в "Житии", в Грузии были распространены водяные мельницы.

Помещение для скота - хлев, как это следует из грузинского четвероглава, называлось "баки". "Баки" же являлся термином, обозначающим как-будто стойло для овец, представляющее собой навес. "Бакта", упоминающееся в "Житии Серапимона Зарэмели" как место скопления дичи, представляет собой здесь, как видно, топоним. Для обозначения хлева в источниках засвидетельствован также и термин "ахори".

Раннесредневековые сооружения (со своями комнатами) хозяйственного и жилого назначения были обнаружены в раз-

личных уголках Грузии. Больше всего таких сооружений найдено было при раскопках Урбинского городища (П. Закарая, Л. Чилашвили). Одно из них, у которого планировка сохранилась лучше, чем у остальных сооружений, было построено, как и все аналогичные сооружения этого городища, из сырцового кирпича; состояло оно из четырех помещений - кухни, кладовой, спальни и хлебопекарни (П. Закарая). Особого внимания заслуживает наличие в раннесредневековых поселениях Грузии большого количества зернохранилищ; обычно они устраивались в земле, имели земляные стены и отличались конусовидной или цилиндрической формой.

Интересную картину дает изучение раннесредневековых бань. Одна такая баня, план которой сравнительно хорошо читается, была обнаружена в Урбинси. Состояла она из расположенных бок о бок холодного, теплого и горячего отделений для купания. Бани, относящиеся к IV-V вв, были обнаружены в результате археологических раскопок и в Накалакеви.

Глава III. Хозяйственная деятельность. Грузинские письменные источники V-X вв. сохранили многообразные и интересные сведения о хозяйственной деятельности и ее формах, характерных для различных слоев населения Грузии.

В грузинских письменных произведениях сохранились, в частности, сведения о разновидностях земельных угодий: "кана", "куекана", "сахмари", "шени", "ухмари", "ушени", "утуац", "мзуаре/зуари" и т.д. "Кана" и "куекана" означали пашенные земли; "сахмари", "шени" - обрабатываемые, используемые в хозяйстве земли; "ухмари", "ушени", "утуац" и "охери" - необрабатываемые, целинные и заброшенные земли.

Интересен термин "зуари". В эпоху раннего феодализма он означал большой господский виноградник, отсюда "мезуре" ("мезуре") означало его охранника и смотрителя. Однако, как видно, первоначально (в раннеосредневековую эпоху) значение этого термина было иным и приближалось по своему звучанию к "мзуаре", "мзуаре" же называлось место, расположенное на солнцепеке (С.-С.Орбелвани), т.е. хорошая земля, доступная лучам солнца. В этом нас убеждает текст одной из лапидарных надписей в Атени (середина XI в.), судя по которой "царский зуари" означает царскую землю, являющуюся наилучшей и освещенной солнцем.

Обработка земли в общем называлась "куеканио мокмедеба", конкретно же "мохвна", "мотохва". Эти термины засвидетельствованы уже в ранних письменных источниках. Из них же видно, что древнейшим орудием для обработки земли являлись "тохи" (мотыга) и "еркуани" (плуг). Конкретнее "еркуани" сначала обозначал плуг, а позднее — рукоятку плужного лемеха

(И.Джавакшвили, Г.Читая). Термин этот засвидетельствован уже в древнем грузинском переводе Библии. Судя по всему, "еркуани" являлся пахотным орудием, использующим с помощью волов. Впрягание волов в пахотное орудие именовалось "дауглеба", впряженные же в его волы — "дауглебули". Термин этот встречается уже в "Мученичестве Шушаник": по словам Якова Хуцеси, епископы Иоани и Афоц при выносе тела Шушаник из церкви, работали как "дауглебули". Изображение "дауглебули" хорошо сохранилось на одном из рельефов церкви X в. в Корого, где пара волов в упряжке везет для церкви строительный камень.

Кроме "моеркуна" (пахота) было распространено также "мотохва" (мотыжение). Обработанную мотыгой землю удобряли обычно навозом.

Орудием для обработки земли является также и "сатхари" ("тхра" - рыть), упоминавшееся в "Житии Давида Гареджи". С помощью "сатхари" можно было, судя по источникам, вырыть яму (и таким путем создать водохранилище) или вырыть в горе пещерное жилище.

Общезвестна роль охотничьего промысла в хозяйственной деятельности того времени. Хотя охота постепенно и теряла свое былое значение, все же в течение длительного периода развития с детства она имела определенное экономическое значение. Охота упоминается уже в "Мученичестве Шушаник" (питаяхш Варокен бросил избитую и истерзанную Шушаник на попечение слуг, "а сам отправился охотиться"). Здесь же упомянут и термин "монадиреба" (охота), который, однако, в данном случае должен означать стремление расположить к себе, добиться симпатии, но не охоту в смысле добычи и дичи. Судя по источникам, в раннефеодальную эпоху охота в Грузии являлась не только развлечением, но и одним из вспомогательных средств добывания пищи. Об этом свидетельствуют письменные источники IX-X вв., из коих видно, как тщательно охраняли свои охотничьи владения феодалы. Из этих же источников видно, что охота в чужих владениях считалась "позорным" поступком, но тем не менее такие поступки все-таки имели место. Кроме того, охота имела и тренирующее значение - являлась хорошим способом для военных упражнений.

О существовании охотничьих традиций и о изобретениях за

повадками дичи свидетельствуют указания о местах окопления полевой и лесной дичи, о времени охоты, которое называлось "жами надирта" (т.е. время дичи); на тот случай, воли охотников застава в лесу ночь, имелись специальные охотничьи домики. О способах и средствах охоты, распространенных в древней Грузии, сохранились сведения в одном из исторических документов IX в. Из него же видно, что обученные охоте птицы и другие животные ценились высоко и могли быть предметом торговли или обмена. Одним из видов охоты являлось также и устройство засады на дичь. В частности, в "Житии Серапикона Зармаля" описывается эпизод, когда укравшиеся в засаде охотники поджидали выхода дичи к озеру. В одном документе, датированном 894-918 гг., охота упоминается как один из видов повинности, которой было обложено настоятелем Шюмгвемского монастыря население, принадлежащего этому монастырю села. .

Хотя в грузинских агнографических произведениях и нет прямых сведений о рыболовстве, однако терминология, представленная в грузинских библии и евангелии, подтверждает широкое распространение здесь и этого вида промысла. Дифференцированность терминологии свидетельствует, что здесь был распространен лов рыбы как сетью, так и удочкой. Первый вид лова назывался "масатхевлеоба", а второй - "месамчедуроба".

Письменные источники сохранили также сведения о распространении в раннесредневековой Картли кожевенного дела и сапожного ремесла. В "Мученичестве Евстафия Мхетели" указывается, что Евстафий изучил указанные профессии в

период пребывания в Картли, будучи уже 30-летним мужчиной; Евстафий обучался "мехамлеоба", т.е. шитью обуви, в Мцхета. В это время в Мцхета имелись, по-видимому, и другие сапожники, которые, как это можно предполагать, были объединены в некие корпорации, ибо они совместно отмечали свои праздники и совместно же выступали против Евстафия, изменившего их религии и перешедшего в христианство. Судя по "Мученичеству" они и в дальнейшем действовали сообща уже не только против Евстафия, но вообще против всех персов, принявших христианство. Таким образом, в то время (в V в.) в Картли было распространено сапожное ремесло ("мехамлеоба") и это ремесло можно было изучить здесь же; кроме того существовали целые профессиональные объединения сапожников.

С сапожным ремеслом в Картли тесно было связано другое — "междадагеоба" — кожевническое дело, представители которого занимались обработкой кожи. "Джадагеоба" же следует считать термином, обозначающим сам процесс изготовления кожи.

Сведения о распространении в Картли "меналсапхеблоба" — искусства изготовления благовоний — содержатся в "Битии... Або Тбилели". В Мцхетской рукописи грузинской Библии указывается и термин, обозначающий изготовителя благовоний — "меналсапхеблет мсболвели" (т.е. варщик благовоний). Известно, что сам Або Тбилели был варщиком благовоний и, как отмечается в "Битии...", изготовлял "хорошие благовония". О широком распространении в Картли благовоний свидетельствуют и многочисленные сосуды для благовоний — бальзамари, как из стекла, так и из керамики, выявленные в результате археологических раскопок в Урниси, Згудери и Самтавро (Н. Угре-

лице). Письменные же источники сохраняли сведения о том, что благовония не только изготовлялись, но и завозились из других стран. В частности, в произведении Джуаншера "Житие Вахтанга Горгасала" содержится сообщение о том, что персидский шах "преподнес Горгасалу дары", среди которых, между прочим, упоминаются "алмы литров три тысячи, амбры литров пятьсот и мускуса литров пятьсот". В большом количестве, судя по источнику, вывоз Вахтанг Горгасал благовония и из Индии в виде дани. В эту дань, в частности, входили и "мукус", и "амбра", и "алва". Следует также отметить, что многие предметы и вещества, связанные с косметикой и косметическими средствами (в том числе и благовония), отмечались на протяжении веков устойчивостью форм, поэтому их можно засвидетельствовать и в обзорной этнографической действительности.

Заслуживает внимания и то, что, судя по "Мученичеству Шутаняк", в раннесредневековой Картли было распространено также и "занятие чичнаутом". Термин этот представлен в таком контексте, судя по которому обозначаемое занятие должно было быть связано с каким-то рукоделием, которым должны были заниматься женщины и которое было заброшено Шутаняк ради того, чтобы читать псалтырь. Термин "чичнаут", видимо, связан с шелком (Ив. Джавахишвили, Ил. Абуладзе). Не исключено, что занятие "чичнаутом" подразумевало вязание шелком и, судя по сохранившемуся в произведении сообщению, Шутаняк занималась вязанием шелком или вышиванием по нему. Возможно также, что указанное занятие представляло собой вышивание золотой нитью по шелку.

Глава IV. Семья и семейный быт. Семейный быт является одной из характерных и существенных сторон этнографической действительности каждого народа. К тому времени, к которому относятся сведения оригинальных грузинских этнографических произведений о формах грузинской семьи, "большая семья" уже распалась. Но это положение о полном основании распространяется лишь в отношении знати, т.е. на семью выдануных и высших представителей общества, т.к. по известным нам более поздним письменным источникам и в особенности по этнографическим данным видно, что в классовом обществе вместе с индивидуальными семьями существовала также и "большая семья" как пережиток семейной общины. Исходя же из "Мученичества Шунаниа", можно говорить лишь о том, что в это время феодальная семья, в данном случае семья князя Варокеана, по своей структуре являлась типичной индивидуальной семьей. В феодальном обществе именно такая форма семьи являлась господствующей, что, однако, не исключает существования наряду с ней и "больших семей" (Ив. Джавахкишвили). Сосуществование обоих типов семей не вызывает сомнения, подтверждение чему мы находим в позднефеодальных источниках. Сопоставление их сведений с этнографическими данными показывает, что в классовом обществе его основной ячейкой являлась индивидуальная семья, однако охранялась и семья, состоящая из нескольких поколений, структура которой свидетельствовала о существовании в это время пережитков семейной общины и о наличии с ней генетической связи (В. Итсонкишвили).

На основании исследований семейного быта в различных частях Грузии в советской этнографической науке сформирова-

ны положения, согласно которым в докалассовом обществе структура семьи представлена была в виде семейной общины. В итоге же разложения родового строя и образования классового общества семейная община, как социально-экономический организм, распалась и возникла индивидуальная семья. В условиях господствующего положения последней "большая семья" в Грузии, как и во многих других странах, сохранилась в виде пережитка (М.Коовен, Р.Харадзе, В.Итонияшвили). Рассмотрим в связи с этим некоторые вопросы на основании древнейших грузинских агнографических произведений.

У брата Варокена Джоджика имелись собственный "двор и палаты" и собственные "слуги и рабы". Значит Джоджика отделился от своего брата и жил отдельно. Следовательно, мы имеем факт распада "большой семьи" и существования семьи индивидуальной. Несомненным, но косвенным указанием на существование индивидуальной семьи является также сообщение автора VI в. о том, что Евстафий, вызванный в Тбилиси к картлийскому марзпану Везану Гузмиру, прощается "со своей тещей, и женой и детьми своими, и слугами и рабами своими". Следует отметить, что этот же автор обнаруживает осведомленность и о существовании в более древние времена меж у людьми промиокуитета, о кото- ом он подробно рассуждает и который он противопоставляет брачным моногамным правилам своего времени. Распространение последних приписываются этим автором христианской религии; моногамия автор оказывает предпочтение перед промиокуитетом, определяемым им как "животный образ" жизни, при котором "не знают ни родителей, ни рожденных от них".

"Сахли" является древнейшим грузинским термином, обозначающим род в условиях первобытнообщинного строя. В различные периоды этот термин менял свое значение. В частности, этим термином обозначались: 1) территориальная община; 2) феодальный род и царская династия; 3) царская резиденция и царский домен; 4) территориально-административная единица; 5) жилое сооружение. Со времен родового строя о "сахли" были также связаны социально-политические термины, как: "диасахлиси" (старшая женщина в роду); "мамасахлиси" (старший мужчина в роду), "сахлиспули", "сахлискаци", "сахлишвили", "мсахури", "сахлеули" (различные категории членов рода).

Прямых сведений о составе семьи, ее членах и их численности в письменных источниках указанного времени нет. Вышеупомянутая нами форма индивидуальной семьи уже сама по себе ясно определяет ее состав, исходящий из моногамного супружества. И вправду, семья состоит из ее главы — мужа, его жены, их детей, и, иногда, из ближайших родственников. Подобный состав семьи в исследуемый нами период представляется стабильным. Для подтверждения этого приведем данные из произведений У, УП и X вв. Судя по "Мученичеству Шушаник", семья Варскена состояла из него самого, его жены Шушаник, трех их сыновей и одной дочери. Из "Мученичества Евстафия Мцхетского" видно, что семья Евстафия состояла из новообращенного в христианство Евстафия, его жены-христианки и их детей. Как видно, вместе с ними жила также и теща Евстафия. Третий пример о составе семьи можно взять из произведения X в. — "Житие Григория Хандзелли". Здесь семья одного из

крупных феодалов Габриела Дапанчули состоит из самого Габриела, его супруга и четырех сыновей — Патрика, Гуарама, Аршуса и Абуласата. Как видно из приведенных примеров, состав семей почти одинаков и представлен двумя или тремя поколениями своих членов. Поскольку эти семьи относятся к высшему слою общества, в них включены и "слуги с рабами", как об этом прямо указывается в "Мученичестве Шуманик" и в "Мученичестве Евстафия Миктели". Это те люди, которые живут вместе со своими хозяевами или рядом с ними и обслуживают их.

Взаимоотношения между членами семьи являются существенными моментами семейного быта. От этих взаимоотношений во многом зависела прочность семьи и ее жизнеспособность, а отсюда — и моральный облик, и экономическое состояние всего общества. Естественно, что большая часть общества жила нормальной жизнью, поэтому о такой семейной жизни в грузинских агиографических произведениях V—X вв. сведений нет. С другой стороны, в этих произведениях описываются случаи, которые представляли собой отклонение от нормальной семейной жизни и, как особые, становились предметом внимания и описания. Описание одного такого случая имеет место уже в "Мученичестве Шуманик".

Как известно, в этом произведении описывается конфликт между женой и мужем, который в конечном счете закончился мученической смертью Шуманик. Конфликт этот возник в связи с нарушением норм семейного быта — Варокен переменял религию и "попросил у персидского царя жену". Хотя следует отметить и то, что отраженные в этом произведении явления

(засилье мазденостской религии, перемена вероисповедания властителями в корыстных целях) не были вызваны узкосемейными обстоятельствами, а имели более глубокую и широкую социальную и политическую подоплеку (П. Петерс, Ил. Абуладзе, М. Дорджипанидзе). Для нас же в данном случае интересно то, что семейный конфликт стал главным источником развития сюжета произведения.

Совсем по-иному звучат и ограничиваются узким семейным конфликтом разногласия между женой и мужем, в результате которых распадается семья (временно или навсегда) в "Евгении Григория Хандзтели". Согласно этому произведению, Ашота Куропалата после долгих лет дружной супружеской жизни "соблазняет дьявол похоти" и он "приводит в эту крепость распутную женщину, с которой прелюбодействует". После того, как в дело вмешиваются сам Григорий Хандзели и настоятельница Мересокого женского монастыря Февронья, Ашот обещает удалить "распутную женщину", однако слова своего не сдерживает. Однако Григорию все же удается в отсутствие Ашота выманить эту женщину из крепости и отправить ее в монастырь. Попытки Ашота вернуть любовницу натолкнулись на упорное сопротивление настоятельницы Февроньи и кончились безрезультатно.

Из этого же произведения известен и такой случай, когда в результате похоти мужа распалась семья. Сын Ашота Куропалата, правитель Адернасе, по наущению распутной женщины, с "которой он прелюбодействовал", изгнал свою жену, отправив ее в Западную Грузию, откуда и взял ее когда-то в жены. Несмотря на энергичное вмешательство в это дело Григория,

Адагнаое все-таки постриг свою жену в монахини, и она скончалась в Первати.

Уход жены из семьи против воли мужа расценивался и самими мужем и обществом вообще "как осквернение дома". Как известно, в "Мученичестве Шушаник" одной из причин конфликта был именно подобный факт — уход Шушаник из дома без разрешения мужа и пребывание ее в другом месте.

Одной из форм наказания мужем жены являлось ее изгнание или, как полагают некоторые исследователи, возвращение мужем жены ее родителям. Варокен угрожает жене, что если она не вернется домой, "то отошлет ее в Чорд... в Кари на осле". В средневековье принужденная езда на осле считалась уни- зительным наказанием. К нему прибегали и в Византии, и в Грузии, о чем свидетельствует упоминание этого наказания в судебном уложении Вахтанга VI; обычай этот существовал и у горских народов Кавказа. Так, например, эта форма наказания засвидетельствована и в Северной Осетии в этнографическом быту XIX в.

Глава У. Некоторые детали брачных обычаев. В грузинских агнографических произведениях V-XIV вв. прямых сведений о создании семьи, заключении браков, брачном возрасте и брачных обычаях, к сожалению, нет. Из них можно извлечь лишь косвенные данные о некоторых брачных обычаях. В этом отношении обращает на себя внимание один факт, описанный в "Мученичестве Шушаник", — бурные обсуждения и споры по поводу украшений, преподнесенных Варокеном Шушаник, которые он собирался отобрать у нее. К сожалению, в произведении не указано, что из себя конкретно представляли эти украшения, но, оче-

видно, Варский преподнес их когда-то Шуманик в качестве
знаков обручения.

На указанные обстоятельства обратил в свое время внимание Ив. Джавахишвили, который, исходя из данных исторических источников различных эпох, коснулся вопросов семейного быта, в частности норм имущественных взаимоотношений между супругами. Ив. Джавахишвили приходит к заключению, что в феодальной Грузии жена не обязательно должна была принести приданое, существование же материальных обязанностей, которые брал на себя муж, не вызывает сомнений. Судя по произведению Якова Хуцеси, в Каргли в У в. мужчина обязан был преподнести невесте подарки. В случае же семейного конфликта, который заканчивался разводом, эти подарки должны были быть возвращены мужу, который отдавал их затем второй жене. В материальных обязанностях мужа по отношению к жене прослеживаются определенные пережитки калмы, т.е. пережитки обычая покупать невесту, что строго соблюдалось в горных районах Грузии (Сванети, Хевсурети), о чем свидетельствует изучение там этнографического быта (Р.Харадзе, В.Итонишвили).

Естественно, что о несомненном существовании института приданого можно говорить лишь в том случае; когда женщина имела право на наследование доли имущества своих родителей. В связи с этим интересный факт упоминается в "Житии Серапиона Зарэмели". Умерший без потомства Георгий Чорчанели все свое имущество оставил в наследство своей сестре и ее детям. Позднее среди наследников Георгия Чорчанели - детьми его сестры и ближайшими родственниками - разгорелся имуществ-

венный опор, в результате которого был убит муж его племянницы. Дело заключалось в том, что на долю в указанном наследстве вместе с племянниками претензию заявил и зять, мотивируя это тем, что имущество получено от матери, а потому в долю должна входить и сестра. Таким образом, судя по указанному произведению, женщина имела право на наследование имущества родителей, что свидетельствует о существовании института приданства.

Судя по "Мученичеству Шушаник", регалии царьцы также назывались "самкаули" (украшения); такое же значение имели и дорогие одеяния - "антиохийский палекарт". Элементом одеяния царьцы являлся "кубаст", который, по мнению исследователей, представлял собой как головное покрытие, так и верхнюю одежду определенного типа. Считалось, что женщины знатного происхождения нельзя было ходить босой и появляться без головного убора на людях. Траурным одеянием, скорбящей женщины являлось рубаше из грубой ткани, сотканной из козьей шерсти. Представители различных социальных слоев общества носили различную одежду, соответственно именуемую "нищенское одеяние", "простая чоха", "накидка отшельника" и т.д.

Глава VI. Взаимоотношения между семьями. Общеизвестно, что взаимоотношения между семьями сложны и многообразны, что подтверждается не одним примером из истории классовых обществ. От этих взаимоотношений во многом зависел облик всего общества, его морально-этические идеалы; точнее говоря, эти идеалы отражаются в указанных взаимоотношениях. Сказанное относится, естественно, и к Грузии, что нарис

определенное отражение в грузинских письменных источниках У-Х вв.

Для обозначения родственности или близости в древней Грузии употреблялись термины: "твисл", "мискердзо", "мистагани", "натесави". Сравнительно более близкие родственники назывались "сахлеули". Как и теперь, в У в. в Картли брат мужа назывался "мазли": "Ты мне больше не мазли, а я тебе не жена брата" — обращается Шушаник к Джджика. Упоминание здесь термина "мазли" следует особо подчеркнуть в связи с тем, что он не встречается в других грузинских источниках У-Х вв. Мать жены называлась "сидедри", что видно из "Мученичества Евстафия Мцхетели", грузинского четвероглава и целого ряда других источников. Из всех письменных источников указанного времени только грузинский четвероглав сохранил термин, обозначающий отца жены — "сиямбри". В XI в. же этот термин засвидетельствован уже в "Житии Иоанна и Евтимия". Термины "маматили" и "дедатили", обозначающие отца и мать мужа, встречаются в грузинских переводах библии и четвероглава. Эти же источники свидетельствуют о том, что невестка называлась "сдзали" и "дзис цоли"; для обозначения мужа употреблялся термин "сидзе", а женитьба называлась "сидзеоба". Интересно также и то, что упомянутый в "Житии Серапиона Зарамели" "дзидзе" означал не "дзис дзе" (т.е. не сына сестры), как это считалось раньше (Ив. Джавахишвили), а мужа сестры; а сын сестры, как это устанавливается по "Деланиям святых апостолов", а также некоторым другим источникам, назывался "дисцули". Из всего вышеизложенного, далеко не отражающего, конечно, целого комплекса взаимоотношений членов

общества, хорошо видно, сколь многообразными и дифференцированными были родственные связи. Из них в работе оравнительно подробно рассматривается связь "мамандзудзеоба" (аталичество).

Из материалов, представленных в письменных источниках, и из этнографической действительности видно, что "мамандзудзеоба" означало такие отношения, какие складывались между двумя семьями при передаче из одной в другую на воспитание ребенка. Между участвующими в этом акте двумя семьями устанавливалась родственная связь. У различных народов аталичество выражалось по-разному — на воспитание отдавались как мальчики, так, иногда, и девочки; различным был возраст, с достижением которого отданные на воспитание дети возвращались в свой дом к родителям; порядок и ритуал как передачи детей на воспитание, так и их возвращения. Изучению этого института посвящали специальные исследования М. Ковалевский, М. Коовер и др. Распространения же аталичества в Картли специально касался Ив. Джавахишвили. Исходя из данных "Мученичества Шушаник", он отмечает, что в Грузии в У в. имелось "дзудзумтени" (молочные братья), т.е. те, кто питался молоком одной матери, но не были при этом родными братьями. Еще более древнее аталичество в Грузии (в доклассовую эпоху) засвидетельствовано в шатбердовой рукописи "Обращения Картли". Следы существования этого института намечаются и в "Картлио цховреба".

Аталичество возникло, по-видимому, при родовом строе, тогда, когда ребенок не только не воспитывался в доме своего родного отца и своего рода, но и не рождался там (Ив. Джа-

вахипвили). В эпоху классового общества аталчество несколько меняет свое содержание. Как выясняется, в Грузии в эпоху раннего и развитого феодализма "мамандзудзе" означает не только воспитателя, но и опекуна, советника, помощника. Таким образом, аталчество из воспитательства превратилось в социально-политический институт. Так, например, "молочным отцом" Вахтанга Горгасала в источниках представлен опаспет, или второе лицо в царстве после самого царя. В "Обращении Картли" же упоминается не один дом "молочного отца", а множество таких домов. Как видно, тут подразумевается целая господствующая группа "молочных отцов".

Если "мамандзудзе" является опекуном, советником, "отцом" властителя или царя, то "дзудзумте" или "дзудзеули", означающий "сын молочного отца", также является приближенным лицом властителя и царя, выдвинувшимся при дворе, т.е. ближайшим вассалом опзерена. Именно таким "дзудзумте" (т.е. "молочным братом") Вахтанга Горгасала являлся Артаваз, сын опаспета Саурмага - царского "мамандзудзе". Социальный смысл должен был иметь также и термин "дзудзеули", упомянутый в древнегрузинской надписи из Палестины.

Так же, как и "дзудзумте", социально-политический смысл в феодальной Грузии имели и термины "тамэрдали" (воспитатель), "гаврдли" (воспитанник), "таназрдли" (совоспитанник). Все это хорошо отражено, например, в поэме "Витязь в тигровой шкуре", где Автандил, опаспет царя Ростевана и второе лицо в царстве, является в то же время и "воспитанником" Ростевана; он называет Ростевана "патроном и воспитателем" (как в надписи II в. на Атенском Сione Гурганели

называет Мириана Тархунис-дзе "патроном и воспитателем").

Таким образом, распространенное в раннесредневековой Грузии "молочное отцовство", также как "воспитательство", "воспитанничество" и "оовоспитанничество", вообще в средневековой Грузии означало в широком историческом смысле не только передачу детей на воспитание (хотя эти термины в этнографической действительности Грузии и других народов Кавказа на протяжении всего средневековья в узком смысле означали и указанное явление), но и переросло в социально-политический институт. Термины эти означали опекуна, помощника, главное должностное лицо, главного вассала при дворе царя или вельможи.

Из конкретных бытовых моментов жизни картлийского общества V-X вв. особо следует отметить обычай гостеприимства. Выбор этот обусловлен следующими обстоятельствами: о гостеприимстве в письменных источниках имеется сравнительно больше сведений; имеется возможность проследить его на протяжении всей рассматриваемой здесь эпохи; о нем тесно был связан этнографический быт общества.

В "Мученичестве Константа Грузина" специально подчеркивается, что Константа характеризовало "гостеприимство" и "сострадание к нищим". Здесь же вкратце описывается и этикет приема гостей, выражающийся в том, что хозяин встречал их, кланялся им и предоставлял возможность отдохнуть. Как видно из "Жития Григория Хандзтели", почетные гости приглашались письмом (эпистолой). Такое приглашительное письмо называлось "цигни подебиса". Интересен сам порядок приема гостя, описанный в этом же произведении: приближающегося ко

двору Ашота Куропалата Григория встречают сыновья Ашота, в дверях же дома Григория встречает сам Ашот. Затем гости и хозяин приветствуют друг друга и садятся беседовать. Последующая часть этикета гостеприимства связана уже непосредственно с причиной прибытия гостя. Интересно, что в обоих случаях гостевания Григория - у иберского куропалата и царя Западной Грузии, - разговор начинал хозяин дома; этим он сразу же определял общее его направление и форму. После этого обе стороны переходили к выяснению причины прибытия гостя. В обоих случаях, описанных в указанных произведениях, проезд в гости носил деловой характер и успешно завершался. В первом случае Хандзте было пожертвовано владение Шатберди, где позднее, как известно, был основан монастырь - один из крупнейших очагов грузинской культуры. Во втором же случае был основан новый монастырь - Убе. Могли быть и другие причины приезда в гости, кроме вышеуказанных, например, визит о поздравлениях хозяину по случаю назначения его на какую-нибудь должность или получения какого-нибудь почетного титула и т.д.

Естественно, что последующую часть этикета гостеприимства составляло угощение ("пуроба" или "пурмо чам"). Интересные сведения об этом содержатся в "Мученичестве Шушаник", где идет речь о приеме пищи, угощении, связанных с ними обычаях и видах пищи.

В грузинских агрографических произведениях У-Х вв. зафиксировано несколько видов из принятых и распространенных тогда блюд. Тех, у кого были выбиты зубы, кормили размоченным в вине хлебом ("Мученичество Шушаник") - "бог-

лицо", - пищей, довольно распространенной в грузинской этнографической действительности (Г. Джалабадзе). Одним из обязательных элементов грузинского застолья являлось питье вина. Вино, как это видно из "Мученичества Шушаник", пили из стаканов. Вино вообще было в Грузии одним из обязательных и важнейших элементов питания, что подтверждается многочисленными указаниями в грузинских письменных средневековых источниках, в которых, однако, содержится и ряд предупреждений тем, кто употребляет вино в излишестве, т.е. пьяницам. Так, например, слова апостола Павла: "Не опьяняйте вином, от которого исходит мерзость", умело были включены еще Иоанном Зедазнели в одно из его наставлений, направленных против злоупотребления вином. Автор же X в. - Иоанн Болнели написал специальную проповедь "Для пьющих вино и напивающихся", в которой дан гротескный образ пьяного человека.

В раннесредневековую эпоху в Грузии во время застолья мужчины и женщины сидели отдельно. Известно, что один из самых кульминационных и полных драматизма моментов в этом произведении связан именно с описанием пира, когда Шушаник, возмущенная нарушением этикета застолья, швыряет стакан вина в лицо жены своего девера Джоджика. Нарушение же этикета заключалось в том, что после принятия Варскеном маздейского вероисповедания и, как видно, распространения в его дворце персидских обычаев, мужчины и женщины сели за стол вместе: "Когда это было до сих пор, - с гневом воскликнула Шушаник, - чтобы мужчины и женщины вместе ели хлеб?!" И, действительно, в источниках сохранились сведения, согласно которым в древней Персии во время пиршеств мужчины и жен-

щины или вместе (Ф.Розенберг, М.Мамапашвили).

Глава УП. Некоторые вопросы духовной культуры. В этой главе в этнографическом аспекте рассматриваются такие вопросы духовной культуры Грузии в У-Х вв., как: ритуалы, связанные с рождением и воспитанием ребенка, с его крещением; образование и обучение грамоте, музыке; развлечения и зрелища; ритуалы, связанные с кончиной и погребением людей; культ покойников и виды погребений.

I. Из древних грузинских письменных источников видно, что при рождении ребенка присутствовала бабка-акушерка. Существовал и специальный термин - "агкумелс" или "кмиас агкумели".

В христианских семьях картлийского общества было принято крестить детей. Крещение детей, по образному выражению Шушаник, как это сообщает Яков Худеса, называли крещением "овятостью купели, благостью духа святого". Некоторые детали крещения ообщаются в произведении "Мученичество отроков из Калы", где описано крещение овященником детей из одной деревни, расположенной в ущелье Калы. Крещение происходило ночью, зимой, в реке; во время крещения овященник исполнял песнопение и новокрещенные облачались в белые одеяния. Во время крещения ребенка или взрослого, ему меняли имя, как об этом прямо сказано в "Мученичестве Евстафия Мцхетели": после прибытия в Мцхета перса Гваробадака "он попросил в жены христианку и сам стал христианином и крестился, только при крещении назвали его Евстафием". Однако менять имя при крещении, как видно, было не обязательно. Так произошло, например, с Або Тбилиели. В XIX в. аналогичная картина на-

блудалась в этнографическом быту кавказских горцев. Новорожденным давали сначала языческие имена, являющиеся для них основными, а затем, при крещении, нарекали вторым именем, являвшимся формальным (А.Шегрен). Следует отметить, что выбор имени для детей не носил случайного характера, по-видимому он всегда был обусловлен определенными соображениями или какими-нибудь принципами.

В "Мученичестве Костанта Грузина" сохранилось сведение о том, в связи с чем человека нарекали вторым именем или прозвищем. Судя по произведению, вторым именем Костанта являлось Каха, которым его прозвали в связи с тем, что так назывались его владения в Карли. Следует отметить, что в надписи 853 г. на Атеоком Сяоне этот Костант упоминается только под именем Кахи, данным ему, по-видимому, еще до крещения. Как видно из одной грузинской исторической хроники XI в. "История и повествование о Багратионах", среди тао-кларджетских Багратионов в IX-X вв. были распространены вторые имена или прозвища. Таким образом, письменные источники позволяют заключить, что детям давали имена, как при крещении, так и ласкательные, по месту своего происхождения.

2. Грузинские письменные источники V-X вв. и в особенности XI в. сохраняли важные сведения о духовном образовании и обучении. В древней Грузии детей отдавали в обучение в возрасте 6-7 лет. Из "Жития Григория Хандзтели" известно, что шестилетнего сына крупного феодала Мириана, в дальнейшем известного грузинского католикоса Арсения, отдали в монастырь на воспитание и получение духовного обра-

зования. Из этого же произведения видно, что детей, которые должны были получить духовное образование и воспитание, одевали в специальную одежду - "одеяние послушников". Григорий Хандзтели, по сообщению его биографа, вместе с предусмотренным первоначальным обучением - прохождением псалтыря, изучал и параллельно с этой книгой и позднее: песнопения, иностранные языки и божественное писание. По сообщению Иоанна Сабанидзе, Або Тбилели в 17-18-летнем возрасте закончил свое образование ("преисполнялся он всеми учениями"), причем изучены им были: арабская письменность, грузинская письменность, божественная книга (Ветхий и Новый завет), псалтырь и богословские науки. Приблизительно этот же возраст - 16 лет - указывается в качестве времени завершения учебы в "Житии Илармона Грузина" и в "Житии Иоанна Евагра".

Сведения, сохранившиеся в "Мученичестве Шушаник", позволяют заключить о существовании в раннесредневековой Грузии христианской литературы и о распространении здесь грамоты. Судя по этим сведениям, в Грузии уже в V в. подтверждается существование всей необходимой христианской литературы, предназначенной как для обучения, так и для литургической практики: псалтырь, евангелие, послание Павла и жития святых.

Таким образом, изучение сведений письменных источников дает возможность сделать следующие выводы: а) дети начинали обучаться в 6-7-летнем возрасте; б) завершали свои обучения в 16-17-летнем возрасте; в) в течение этого времени они изучали: грамоту, песнопение, историю, хронологию, грамма-

тяку, богословие и т.д. Последний предмет подразумевал изучение: Ветхого завета, или библейских книг; Нового завета, или евангелия; посланий и т.д. Все эти книги должны были не только заучиваться, но и толковаться; г) обучение проходило дома или в школах, существующих при монастырях; д) обучение могло быть продолжено в каком-нибудь культурном центре Грузии или за границей, например, в каком-нибудь высшем учебном заведении Византии, где углублялись знания, например, в иностранных языках; е) в воспитании и обучении детей, особенно первоначальном (которое проводилось как дома, так и при монастырях), принимали участие и женщины, зачастую близкие родственники ребенка (Георгия Мтацмидели, как известно, обучала его сестра).

3. В грузинских письменных источниках У-Х вв. сохранились многочисленные термины, обозначающие как виды музыки (песня, церковное пение), так и музыкальные инструменты ("буки", "даши", "эбап") и музыкальных исполнителей ("махиобели", "мобгчари", "менасуте", "мгалобели"...). Правда, термины эти засвидетельствованы в основном в древних грузинских переводных произведениях (библия, четвероглав, творения отцов церкви), но несомненно, что такой богатый терминологический материал не мог оставаться отвлеченным и должен был соответствовать реально существующим здесь богатым музыкальным традициям и культуре.

Бесспорные и прямые указания на то, что музыка в Грузии изучалась, мы находим в "Житии Григория Хандзтели": Григорий, по сообщению автора "Жития", "изучил... изучаемое голосом церковное учение". Несомненное усовершенствование

в музыкальном искусстве подразумевают грузинские рукописи X в., представляющие собой гимнографические сборники. В этих сборниках песнопения записаны, как правило, специальными нотными знаками или немами. В этом отношении особый интерес представляет собой т.н. "Ядгар" - сборник, переписанный Мигелом Модрекали и его помощниками.

Наряду с произведениями переводного и оригинального церковного музыкального искусства в Грузии существовала и значительная светская музыка, отдельные образцы которой сохранились до наших дней в виде устных народных песен, уходящих своими корнями в дохристианское прошлое.

Древнегрузинские произведения агнографической литературы бедны сведениями о зрелищных развлечениях и о театрализованных представлениях. Данные об этой сфере духовной жизни общества содержатся лишь в переводных произведениях. В этом отношении интересный материал представлен у Евсевия Кесарийского (V в.) в его произведении "О неделе и бесчиниях играющих", переведенном на грузинский язык еще до начала X в. (Т. Чкониа). Это выступление или проповедь Евсевия, несущая дидактический характер, была направлена против той части христианской паствы, которая не соблюдала святость воскресенья и вместо присутствия в этот день в церкви на молебне, развлекалась, "бесчинно играла" и плясала. При этом епископ Евсевий опасивает в гротескной манере как-то, как видно, распространенную в то время на Востоке развязную пляску, при исполнении которой тела изгибались, плечи дергались, бедра выхлялись и совершались прыжки; пляска эта исполнялась под аккомпанемент лиры. В этом же произведе-

дении встречается термин "пандури" — струнный инструмент, который, по-видимому, использовался не только при исполнении песен, но и плясок и хороводов.

Выступления против театрализованных представлений и зрелищных развлечений встречаются начиная с X в. как в проповедях, так и в других произведениях. Так, например, по сообщению историка Давида Строителя, царь запретил в войсках театрализованные представления как неприемлемые.

4. Смерть и погребение. Как свидетельствуют письменные источники V-X вв. в Грузии существовали различные способы погребения. В особенности это относится к V-X вв., т.е. к периоду, когда здесь были распространены как христианские, так и мадеистские обычаи, описания которых сохранили произведения агнографической литературы. Важнейшие в этом отношении сведения содержатся в "Мученичестве Шушаник". Как видно из произведения, после смерти человека совершалось омовение его тела. Смытое тело облачали в саван, а затем обертывали в покрывала. Облачался покойник по определенным правилам, требующим специальных знаний, в-связи с чем существовали и люди, умевшие это делать, назывались они "мквдрис-ммосел". Для погребения покойника заранее подготавливалось место, но предварительно его помещали на некоторое время в церкви. В день же похорон его выносили из церкви и хоронили. Обязательными атрибутами погребения были песнопения, большая зажженная овеча и курение ладаном.

Сведения о том, на какой день после смерти хоронили и сколько дней продолжалось оплакивание покойника, сохранились в "Обращении Картли". По сообщению этой исторической

хроника святую Нино похоронили на третий день после смерти и оплакивали ее на могиле по одной версии семь дней, по другой же — тридцать дней. Захоронение покойников в земле сразу же стало одним из обязательных условий христианского обычая погребения, но из письменных источников явствует, что в Грузии существовал и маздеиский обычай "погребения", который, в свою очередь, был двояким: в одних случаях тела покойников выбрасывались на съедение птицам и зверям, в других же — покойников сжигали.

Существовал в Грузии и обычай выражать соболезнование близким и родственникам умершего, утешать их. Оплакивали покойника с причитаниями, при этом было принято бить себя по лицу. Один из лучших образцов оплакивания и причитания во всей древней грузинской литературе сохранился в "Мученичестве Давида и Тиричана".

Выражением особого почтения являлось сооружение церкви или молебни на могиле умершего святого. Судя по "Обращению Картли", такую церковь выстроил царь Мириан на месте погребения святой Нины. По сообщению "Картлис цховреба" Никозский храм выстроен был Вахтангом Горгасалом на месте погребения св. Рахвана и т.д.

Многочисленные археологические материалы подтверждают, что как в античный период, так и в раннесредневековый в Грузии при поселениях существовали места, выделенные для захоронения покойников, т.е. могильники. Именно в такое место отвезли арабы останки Або Тбилили, чтобы сжечь их. Судя по "Житию Або Тбилили", это место, являвшееся одним из могильников Тбилиси, называлось "Сагодебела"; позднее же

оно превратилось в один из пригородов этого города, именуемый "Согдебила" (М.Лордкипанидзе, Г.Беридзе). В каждую эпоху могильники были представлены погребениями различного типа. Так, например, в могильнике античной эпохи в Микхета - Самтавро исследователи выделяют четыре различных типа погребений. В "Житии Григория Хандетели" сохранились сведения об одном типе погребений - "аклдама" (склеп), которое представляло собой специальное погребальное сооружение с входной дверью и предназначалось для захоронения большого количества покойников.

Для захоронения покойников в древней Грузии использовались также и саркофаги, которые назывались "лускума" и "ларваки". Таков, например, саркофаг из села Баличеби с надписью II-III вв. В письменных источниках сохранились сведения еще об одном типе погребений, именуемом "эквдери". Судя по этим сведениям, "эквдери" являлось таким сооружением, которое могло стоять отдельно и представлять собой молельню.

Глава VIII. Некоторые этнографические стороны взаимоотношений грузин с соседними народами. В письменных источниках V-X вв., отражающих жизнь и быт Грузии, содержатся и такие реалии, которые были заимствованы грузинской действительностью из быта народов, общавшихся с Грузией на протяжении всей ее многовековой истории. Это обстоятельство является естественным, если учесть этническую пестроту общества Картли того времени, где наряду с основным коренным грузинским населением проживали персы и арабы, греки, армяне и евреи.

Косвенные указания на то, что в Грузии имели место

случай выплаты за невесту калыма, сохранялась в "Мученичестве Шушаник". Этот обычай существовал в соседней Армении и не исключено, что Шушаник, происходящая из древней и традиционной армянской семьи, досталась Варскену именно за калым. Скорее всего этот обычай соблюдался в Грузии в тех случаях, когда браки заключались между грузинами и армянами. О том же, что такие случаи имели здесь место, свидетельствует памятник армянской исторической письменности VII в. - "Книга посланий". Женитьба с выплатой калыма повсеместно была распространена в среде горцев Кавказа и в XIX в. (А.Шегрен).

Интересную картину дает сопоставление бытовых реалий "Мученичества Шушаник" со сборником сасанидского права, составленным приблизительно в 620 г. (А.Перихаяян). Для нас особую ценность представляют те оведения этого сборника, которые касаются развода супругов и связанных с этим актом правовых норм.

Согласно сасанидскому праву, требования Варскена к Шушаник возвращать ему когда-то подаренные им украшения были, как видно, абсолютно законными. Согласно этому же праву, разведенная с мужем жена могла забрать с собой личные вещи и приданое, однако то, что она получала от мужа при заключении брака, она должна была вернуть мужу. Это постановление сасанидского судейника подтверждает также право женщины на долю в наследстве, оставленном ее родителями, что хорошо согласуется с рассмотренным нами выше аналогичным случаем, описанным в "Житии Серапиона Зармали", где вместе с братьями Сулой, Бешкеном и Даклаком на долю в родительском

наследстве претендует и их сестра.

Древнегрузинские письменные источники сохранили сведения и о различных формах наказания, существовавших в ранне-средневековой Грузии. Эти формы являлись в основном двойными: физическое наказание и наказание унизительное. Уже из "Мученичества Шушаник" видно, что формой наказания заключенных в темницу людей являлось одевание цепи на шею и кандалов на ноги. Этот факт подтверждается и "Мученичеством Евстафия Микетели". Вообще использование цепей как орудия правосудия или как ритуального предмета, или как магического орудия излечения душевнобольных имеет очень древние традиции. Различное назначение цепей выразилось в мифах и легендах. Так, например, в общеизвестном мифе об Амиране, в армянском предании о царе Артавазде и т.д.

По древним грузинским письменным источникам видно, что в ранне-средневековой Грузии были распространены следующие формы наказания: наложение цепей на шею и кандалов на ноги, обрывание на голове волос и бороды, вырывание ноздрей, привязывание к столбу, избивание по лицу, заключение в темницу, заковычивание в цепи, усаживание на ишака, изгнание, казнь, отсечение головы, изувечение.

Известно, что в начале III в. произошло окончательное религиозное разделение грузинской и армянской церквей, в результате которого первая твердо стала придерживаться халкедонитского, или дидофизитского толка христианства, а вторая - монофизитского. Этот факт, имеющий в основном политическую подоплеку, оказал влияние на последующую культурно-историческую судьбу грузинского и армянского народов.

Письменные источники, касающиеся истории этого разделения, и данные памятников материальной культуры того времени позволяют уяснить также некоторые этнографические аспекты грузино-армянских взаимоотношений в ту далекую эпоху. В частности, устанавливается, что в тот период, когда церкви обеих стран все еще придерживались одного толка христианской религии, было распространено паломничество верующих как из Армении в Грузию, так и наоборот; у обоих народов были общие главные святыни и святые места (Михетский Джварк, Манглисский храм, кафедральный собор в Двинне).

Из "Книги посланий" видно также, что в раннее средневековье грузины и армяне не только вместе причащались, молились, справляли праздники, торговали, но и устанавливали между собой родственные связи как путем заключения браков, так и путем адалчества.

Таким образом, грузинские письменные источники V-X вв., помимо других сведений, заключают в себе ценнейшие данные для изучения этнографического быта грузинского народа в указанный период. Эти сведения, о привлечении данных памятников материальной культуры, позволили воссоздать развернутую картину грузинской этнографической действительности.

გ ე რ მ ი ნ ი ს ტ რ ა ტ ი ა

- ა -

სტანტ 55,94,96,10

სტანტ 90,96

სტანტ "გორი და სხვადასხვა გეგმები, რეზერვების განყოფილება
სამხრეთის კვანძი 72,73,74.

სტანტ: "უფრო მეტი სარგებლობა, რამდენიმე განყოფილება სხვადასხვა
მნიშვნელობის სამუშაოების განყოფილება კარგა და კარგად
დასრულებულია" 265

სტანტ: "სტანტის სარგებლობა" 136

სტანტ: 95,96

სტანტ "სტანტის სარგებლობა" 136

სტანტ: "სტანტის (სტანტის განყოფილება): "სტანტის განყოფილება სხვადასხვა
სტანტის განყოფილება, სტანტის სარგებლობა" 285

სტანტის განყოფილება

სტანტ: "სტანტის განყოფილება სარგებლობის განყოფილება
სტანტის" 100

- ბ -

სტანტ: "სტანტის განყოფილება სარგებლობის განყოფილება" 100

სტანტ: "სტანტის განყოფილება სარგებლობის განყოფილება" 122

სტანტ: "სტანტის განყოფილება სარგებლობის განყოფილება
სტანტის" 100,113

სტანტ: "სტანტის განყოფილება სარგებლობის განყოფილება
სტანტის" 91- "სტანტის განყოფილება სარგებლობის განყოფილება
სტანტის" 100

ժամերի ժամեր: "...սանդուղի ըստ ժամերի ընդհանուր...
Օրոշակները ոչ" 248, 249

ժամեր 157, 158, 287

ժամեր : "ժամերի մասին չկարող եմ ասել ըստ ժամերի մասին
, ըստ սուր ժամերի" . 67

ժամեր 258: "Օրոշակներ ըստ ժամերի" 258

Օրոշակ 96

Օրոշակ: "Չեմ կարող ասել ըստ ժամերի մասին ըստ ժամերի
և կարող եմ": "Չեմ կարող ասել ըստ ժամերի
և կարող եմ ըստ ժամերի" 260; "Օրոշակներ...
ժամերի ըստ ժամերի" 261

Օրոշակ: "Չեմ կարող ասել ըստ ժամերի" 138

Օրոշակ: "Չեմ կարող ասել ըստ ժամերի" 116

- - -

Բաժնի 86

Օրոշակ: "Չեմ կարող ասել ըստ ժամերի" 279.

Օրոշակները ըստ ժամերի "Չեմ կարող ասել ըստ ժամերի
և կարող եմ" 68; "Չեմ կարող ասել...
և կարող եմ" 67.

Օրոշակ: "Չեմ կարող ասել ըստ ժամերի" 229

Օրոշակ: "Չեմ կարող ասել ըստ ժամերի" 97

Օրոշակ 107, 108.

Օրոշակ: "Չեմ կարող ասել ըստ ժամերի" 108

Օրոշակ 241

Օրոշակ: "Չեմ կարող ասել ըստ ժամերի" 108

ვ ი მ ა" 258

მავთუბა: "მამასა ძრეკოღს სწაპოდა მარყო რ ა მ უ პ ე ბ ა 197

მამაბერილი: "განვემორის რ ე რ ა მ ი მ ი ღ ი ძის ცოლისაგან" 179

მამა-მამუც: "უთმარცა ალქუის რ ე რ ა მ ი ძ უ ძ ე მ ა ნ მრევალი
ჩიკლი" 183

მომი მამანი 61, 91, 141, 144

მომა: "უფრისი სამესაგი მთასა შინა იქმნეობა... რ ი ე ა" 201

მომიძა: "უფრისი მთაჲსა ლაჲსკმან რ ი ს ი ძ ე მესო" 167

მომიძალი: "ესმა რ ი ს ი ძ ე ლ ს ა შაქრისა სიფხაჲს ესუ".

"შეიპყრა რ ი ს-ძ ე ლ ი მისი რა შეიპყრო სამარ-
ბიღესა" 180.

მამანი 241

მამანიშვილი: "მამარცა ე ბ ი ს ჯ ი ლქ წელითა ზუსითა" 191

მამანიშვილი: "ამას მონასფრსა შინა სუნაჲბსა მანა ე ბ ე ჯ ე რ -
ს ა ჟამის-სამარცაჲს მუთონ ალამებდს"; "გოველი
ბიღეღინ... მესო ე ბ ე ჯ ე რ ს ა რაქანი ჟამის-
ბიღეჲს"; "უფხეჲ შენ ალამენი ე ბ ე ჯ ე რ ი, გოველი-
სა ძმასა ალამებონ" 268 იხ. ექვთარს

მამანიშვილი: მუშინიჲსა "მანა მარცხანა ე ე ა ნ ე ე ლქ მესო" 236

მამანიშვილი 76

მამანი: "მუშინიჲსა ალამება "გოველი ე ბ ი მ რა შაღაჲს ჟამთა-
სი; 144. "ცხოვარნი მიტან, ჩემიღინი არა არიან ამის
ე ბ ი მ ს ა ნ ი" 91, 144

მამანი: ილაჩიონ ჟამთაღის ცესჲსა "მამასუნა მუშინი ე ე -
ე ბ ე ჯ ე რ ს ა შინა შაღაჲს მესისასა" 270
იხ. ექვთარს, მუთონ ექვთარს.

ՉԱՌՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ 97

Գրքաչափ: "Թանգարանի քաղաքի օրագրի... Ե Ռ Դ Մ Ն Ո Ց Վ Ս Ա Յ Ն Ը Վ Ե Ն Ս Ա
Ֆրանսիական": "Կառնաճառի ժամերժողոճի յայտարարության Գրքաչափ
Ե Ռ Դ Մ Ն Ո Ց Ն" 106

- 3 -

ՉԱՌՆԱԿՈՒ 204

- 8 -

Քաղաք: "Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական...
Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական" 104

- 8 -

Քաղաքի Բյուզանդական (Քաղաքի Բյուզանդական): Բյուզանդական Բյուզանդական "Բյուզանդական
Բյուզանդական Բյուզանդական... Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական
Բյուզանդական" 279

Քաղաք-Քաղաք: Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական "Բյուզանդական - Բյուզանդական Բյուզանդական
Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական" 74, 224.

Քաղաք-Քաղաք: "Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական -
Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական" 191

Քաղաք: "Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական" 250

Քաղաք-Քաղաք: Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական "Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական
Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական" 173

Քաղաք 95

Քաղաք 106, 201

Քաղաք "Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական Բյուզանդական" 177

- 8 -

Քաղաք 242

ՇՊՈՒՆԻՆԻ : "Միտակցութեան փոփոխումը" 107

ՇՊՈՒՆԻՆԻ : "Միտակցութեան փոփոխումը" 108

ՇՊՈՒՆԻՆԻ 261

ՇՊՈՒՆԻՆԻ 205, 206

ՇՊՈՒՆԻՆԻ 116

ՇՊՈՒՆԻՆԻ : "Միտակցութեան փոփոխումը" 112

ՇՊՈՒՆԻՆԻ : "Միտակցութեան փոփոխումը" 143, 152 "Միտակցութեան փոփոխումը" 144

ՇՊՈՒՆԻՆԻ : "Միտակցութեան փոփոխումը" 73; "Միտակցութեան փոփոխումը" 76

ՇՊՈՒՆԻՆԻ : "Միտակցութեան փոփոխումը" 223

ՇՊՈՒՆԻՆԻ : "Միտակցութեան փոփոխումը" 223; "Միտակցութեան փոփոխումը" 224;

ՇՊՈՒՆԻՆԻ : "Միտակցութեան փոփոխումը" 223

ՇՊՈՒՆԻՆԻ : "Միտակցութեան փոփոխումը" 226.

ՇՊՈՒՆԻՆԻ : "Միտակցութեան փոփոխումը" 107

ՇՊՈՒՆԻՆԻ : "Միտակցութեան փոփոխումը" 2.9

ՇՊՈՒՆԻՆԻ 252

ՇՊՈՒՆԻՆԻ : "Միտակցութեան փոփոխումը" 136

ՇՊՈՒՆԻՆԻ : "Միտակցութեան փոփոխումը" 116

ՇՊՈՒՆԻՆԻ : "Միտակցութեան փոփոխումը" 254

ՇՊՈՒՆԻՆԻ : "Միտակցութեան փոփոխումը" 89

հոտոս 206

հոտոս 72

հոտոս սահման: Կոստանտինոպոլիսի «Յուդայական ֆոնդիտիկոնական» 286

հոտոս: «Երեսնամյակի ընդհանուր... Երեսնամյակի» 250

- 5 -

հոտոս: «Երեսնամյակի... Երեսնամյակի... Երեսնամյակի» 86

հոտոսի համար: Երեսնամյակի «Երեսնամյակի» 197

հոտոսի: «Երեսնամյակի... Երեսնամյակի» 264

հոտոսի: «Երեսնամյակի... Երեսնամյակի» 254

հոտոսի: «Երեսնամյակի... Երեսնամյակի» 264

հոտոս: «Երեսնամյակի» 199

հոտոսի: «Երեսնամյակի... Երեսնամյակի» 248

հոտոսի: «Երեսնամյակի... Երեսնամյակի» 196; «Երեսնամյակի... Երեսնամյակի» 198

հոտոսի: «Երեսնամյակի... Երեսնամյակի» 122

հոտոսի: «Երեսնամյակի... Երեսնամյակի» 258

სამკურნალო (ბიოქიმიკი): ჯიჯიკო "უკუდრეშობა მას (ვაჩსუქნი) ფრინაპ, რადადაცა ბრძანა ს ა ვ რ ვ ე ღ მ ა მათგან განვუ-
კუდაც მისი" 278

სამკურნალო: "სუნაქობსა მათსა ს ა ვ ე ა მ ი ნ არა აქუნდა" 86

სამკურნალო 95

სამკურნალო 253, 264, 265

სამკურნალო 55, 253, 264, 270, 271

სამკურნალო 95

სამკურნალო: "ხუცეს, მიუძღუანო საბიკური ესე მისი" 162, "ჩვენი
ს ა მ ე ვ ა ე ღ მ მას არა დაუფრე" 162, 277

სამკურნალო: "ღუკუკუ კუბინი აფთარბანი კვდენე ს ა მ ე ვ ე რ მ ე ვ -
ბ ე ღ ა მ რ ჩვედა?" 93; "ვერ კმა-გეგოა ს ა მ -
ვ ე რ მ ე ვ ე ღ მ ქმისა ჩვესადა" 262

სამკურნალო სამკურნალო: "წარმოვიწინა ფრსათს... ს ა მ ე მ ს ე ღ მ ა
ს ა მ ე ღ ა მ ა ვ მ მ მ ა" 174

სამკურნალო სამკურნალო: "...ს ა მ ე მ ს ე ღ მ ს ა მ ე ვ ე ა ვ ნ ი მ ი მ ი -
ნეს ანველიობა გეგოთ" 210

სამკურნალო სამკურნალო: "ღუცა რადა სხვადა ს ა მ ე მ ე ა ღ ა მ ე მ მ...
წ ე ს ი ე წვეტი არს მინასფრთა მინა კოვსება" 248

სამკურნალო 261

სამკურნალო: "აგრიტიკური მენ ს ა მ ე ვ ე მ ე მ მ ა ჩვეთა".

"მიტვირთვით მენ ს ა მ ე ვ ე მ ე მ მ ი ანუ ბაბე" 122

სამკურნალო: "ს ა მ ე მ მ ი ს ა მ ე მ ი არს" 199

სამკურნალო: მუფე მასილი "განობრბუბა გრედასა მკუსა, მუ რი-
მიღსა აგრიტსა ალუმენის ს ა მ ე ა მ ი ღ მ მ ი მ ი მ ი მ ი მ ი
მას" (ილარნიონ ქარხვერს) 270

სამკურნალო: ვაჩსუქნი ბრძანებს, რამე მიუშინიკო "ს ა მ ე მ მ -

Թ ո Ղ Յ Ն Վ Թնչընս Ծյնսցնոն 88; "Ծյնսցնոն
յցնոն Ն Վ Յ Գ Կ Թ ո Ղ Յ Ն Վ" 279; Կոստանո-
յանս Կանչըն "Ն Վ Յ Գ Կ Թ ո Ղ Յ Ն Վ Գոցեյը-
նս" 285

Սահմանը: "Սընսյոս Թառս Թոնս ոցոն Ծյոնը Ն Վ Կ Յ Գ Յ Ը ը ո" 86

Սահմանը: "ոցոն Սընսյոս Թոն Ծյոնը Ն Վ Կ Յ Գ Յ Ը ը ո" 86

Սահմանը Կոնո: սքոննսյ Ելընոնոցըն "..." Սահմանոնոն Գոնոնոնս...

Ն Վ Կ Թ Թ Յ Ն Կ Յ Գ Կ Ը ը ո Թ յոն" 156.

Սահմանը: "Սընսյոս Թառս Թոնս ոցոն... Ն Վ Կ Թ Գ Յ Ը ը ո Բջըն-

Սոնոն" 86

Սահմանը: 90 Ծյնսցնոն "Վրոնոն Երոն Բոնոնոն Ն Վ Ն Թ Յ Ը ը ո"; 90

Սահմանը: 90 Ծյնսցնոն "Ն Վ Ն Թ Յ Ը ը ո Ն Վ Յ Գ Յ Ը ը ո Թ յոն

Վ Կ Թ յոնոն" 89; "Ն Վ Ն Թ Յ Ը ը ո Ելընոնս" 90

Սահմանը Կոնո 233, 234

Սահմանը: "Երոնոն Ն Վ Ն Կ Կ Թ Թ Յ Ը ը ոն Կոնոնոնոն, Կոնոն ոցոն-

Բոն Թոնոնոնոն ոցոն" 73

Սահմանը: "Ն Վ Գ Կ Վ Յ Յ Ը ը ո Ն Վ Վ Կ Թ Յ Յ Յ" 97.

Սահմանը: "Վյոնոնոն Ն Վ Գ Վ Յ Յ Կ Յ Թ, Նսքոն Յնոն Կոնոնոն

Երոն" 76; "Կոնոն Բոնոնոնոն Ն Վ Գ Վ Յ Յ Թ Յ

Կ Յ Յ Ն Թ Յ Ը ը ո 156

Սահմանը: "Երոնոն Ն Վ Գ Վ Յ Յ Ն Վ Կ Յ Թ Թ յոնոն Թոնոն" 260;

"Կոնոն Ն Վ Գ Վ Յ Յ Յ Ը ը ոն Կոնոն Թոն Յնոնոն-

Սոնոն" 264

Սահման Կոնոնոնոն: "Կոնոնոն Ն Վ Կ Յ Ը ը ո Ն Վ Կ Յ Թ Յ Թ-

Թ Կ Թ Յ Ը ը ոն" 74

Սահմանը: "Կոնոնոն Սոնոնոն Թոնոն Կոնոնոնոն Կոնոնոն Ն Վ -

Կ Յ Յ Յ Ը ը ոն Բոնոն" 201

სახელი: "ღუ ს ა ვ ბ ე ე ლ ი მ ბუღს ვადა" 196

სახელი: "სავერდოანი სიბერეანი, ს ა ბ ი ი ბ ა ნ ი მისკო-
ბილი იყო" 249.

სახელი: 89

სახელი: " ს ა ბ ე ე ე ლ ი ბ ა ნ ე რეგე მისაგანმა... ივსნა
იგი " 178

სახელი: "ღუ წარსწვივი ს ა ბ ე ს ა ა მას სავერდოა" 87,147; "
"არეგე მის ვებნა ს ა ბ ე ბ რევილი ივესივე ეწიის
ლაზე,სავერდო ეწიან მას" 115,150

სახელი 72

სახელი: გრიგოლს რა მის მანამოვერდოებს "არა ავერდოა ღელი რა
წვერავა, არცა სხვა ევერდოარი ს ა ვ ბ ე ბ " 71;
მევერდოების რეგის "სახვერ დინარისა მევერდოივეს
ს ა ვ ბ ე ბ ი " 77

სახელი: ვარსკვლავი "უბრძანა ს ე ბ ა ე ა ა ნ ს ა ე ვრმსა,
რა მის წარსწვივინი წიროა მევერდოივეს იგივე" 88

სახელი: "ს ე ბ ა ე ბ ა მისი მინა იყო... მისივე საწველი" 86;
"რავა იგი... ს ე ბ ა ე ა ა მინა მევერდოა" 87

სახელი: "მევერდო წარსწვივის მანამოვერდოისი...რა რასბ-
რეს სვერდოა" 199.

სახელი: "ვერდოა ევერდოი ს ი ბ ე ე ს ა მისსა" 144,152,178

სახელი: "იგი იყო ს ი ბ ა მ რ ი ე ა ე ა ე ს ა " 179

სახელი: "რევილი ავერდო ს ი ბ ე ე არს" 179

სახელი: "ე ს ი ბ ე ე მას მისი მისივე ვრმსა მის მისსა მვერდო"180

სახელი: "ვერდოივე მისივე მისივე რა ს ე ბ ე ე რავა" 108

სახელი: "ღუვერდო სხვა... ს ი ბ ე ე მისივე ევერდო
არს მისივერდოა მინა" 248

სახელი: "არს რა სხვა ავერდო, გრიგოლ-წიროი ს ე ბ ე -

პ ი ვ ს ა კრებოა" 72

სპარაკა: "მხარაფი მთელი... უნისკონისმან იმანე მესამეკანედა
ს უ პ ა რ ა 254

სძალი: "განეუხას... მ ა ღ ი ე პეპამილისაგან ჟესისა" "ჩიღისა
არე ს ძ ა ღ ი ე, იგი არე სიძე 179

სნაპლამ: "გონიერის ს ნ ა ვ ღ ა კუხამა" 224

- 3 -

საბლა: "მეფათიან პაბეშული იგი ჭ ა მ ღ ა ს ა მას მუჟა" 199;
"მინარული არე ჭ ა მ ღ ა ს ა პაპემასა" 200

საძალი: "ნებამე ჩეტი ფე პა მუჟე ჭ ა ძ რ ა პ" 276; "გრიგოლ
ხანეველი ჟიხარ მითრე კახსა ჭ ა ძ რ ე ს ა მ-
ენისასა, მამინე კურამადათა ... მუჟემა" 87, 192

საძალი: "კერძე მობისა ჟესისასა ჭ ა ძ რ ე მ ა ს ა კუხამა
მეპარემა მანა" 199

საძალი: "მთხროს ჟამი ... ჭ რ რ ღ ე ს ა " 261

საძალი: "მას ჟამსა მეჭრეს სპარსნი... ჭ რ მ მ კ რ მ -
პ ე ს " 127

საძალი: "ჭ რ ა ვ ე მ ს ა მუჟა ურემამე ჟამიან" 197

საძალი: "მთხროს ჟამი ჭ ე ე მ მ ს ა ე, გლევისამე პა ჟიხრო-
სამა" 261.

- 3 -

სამსა მარეპლამ: მუშინე "გაველი იგი მელი უ მ მ ა ს ა
მ ა რ პ ა ვ ე ღ ე ე ს " 200

სამსა: "კუხამე ანმე აგვენის ქაღველი უ მ მ ა ვ ე ღ ე
პა პანეუს მის მანა" 179

სამსა: "მასევემ მთეპა მუშინე "უ ვ ა მ ვ რ ე პა მამა-
პაბეშული" 173

სამსა მამამე 73, 83

მწერნი: "უბარებდეთ და უამბობდეთ... ნუცა ჭ ა ნ პ უ რ ი -
ე ა"; "უბა არს მათა, რამდენი იმდენიან და განსც-
ხებდინან ჭ ა ნ პ უ რ ი ე ა" 250

მსაღმწე: "მეანოცა იგი ჭ ს ა ლ მ უ ნ ნ ი დანიანა" 237

მწერნი: "რამდენი... ჭ უ ჭ უ ნ ე უ ლ ი ფოს შერ ბარის
შუადქრ იქნეს იგი" 209

ქადა: "ქ ე ა ... ღრნად ბარის მათქუნდა ძველთა მათ გმათა კაც-
თა მურგითა" 73, 82

მწერნი: "მოსცნა... ნივთი ფრენი ქ ე ი ე - ე ი რ ი ს ა
ეუფარისა ასამეხებდა" 71, 72

ქადა: "ქ მ ა რ ი მისი... მისიქარ იფო" 172; "ერე კმა-გვითა
სამიჯრებელი ქ მ რ ი ს ა ჩვილისა" 262

მწერნი: "ქ მ რ ი კამეფი" 119

ქადა: "მხარენი ლაშანი სანდელინი და ქ უ ა მ ი ც ა სანდუ-
ლად იქუნდა" 93; "ნუკუ ქ უ ა მ ი ნ ი აფხარმანი
კვინე სამიჯრებელად ჩვიდა" 93

მთაბარე 90

მთაბარე-მთაბარე 106

მწერნი: "მოდეს მცირე... ყ ე ე ლ ი" 198

მწერნი-აღმწე: "ჰრეა მას ყ რ მ ი ს - ა ლ მ ე უ მ ე ლ მ ა რ
მან". 208, 221; "ესე იხილა და მამიჯრად ყ რ მ ი ს -
ა ლ მ ე უ მ ე ლ ს. ა მას" 208

ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა., ჩამოყალიბდა სსრკ-ის მინისტრთა საბჭოს 77

დოკუმენტი: "არა აკრძალა... (პროცესი და ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა.)" 77

დოკუმენტი: (ბრძანების მიხედვით): არაკანონიერად აღიარდა მსახურის შესახებ... პ. ა. ვ. გ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა. მისთვის... ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა." 285

დოკუმენტი: "მან დააბრუნა... წმინდა ივანე ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა. ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა. 237

დოკუმენტი: "ბრძანების ბრძანებით დაკავშირებული წმინდა ივანე ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა. ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა. 67

დოკუმენტი: "ივანე ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა., სახელი ჩამოიშორა მსახურის შესახებ" 100

- 3 -

დოკუმენტი: "დაბრუნდა ბრძანებით ვ. ბ. ვ. ლ. ა., ჩამოიშორა ბრძანებებსა და მსახურის შესახებ" 196

დოკუმენტი: "ცხადდა პარტიის მიხედვით ბრძანებით ვ. ბ. ვ. ლ. ა.", "დაბრუნდა ბრძანებით ვ. ბ. ვ. ლ. ა., ჩამოიშორა არა ვ. ბ. ვ. ლ. ა. ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა. 203

დოკუმენტი: "წმინდა ივანე ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა. დაბრუნდა ვ. ბ. ვ. ლ. ა. ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა. ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა. ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა. 137

დოკუმენტი: "სახელი ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა." 90; "ივანე... დაბრუნდა ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა. ბ. ვ. ბ. ვ. ლ. ა. 175

დოკუმენტი 95

ბაჭყალი: "მეოცეობა ბ ა ვ კ ზ რა ვა მეს რა ბანძებს" 198

ბაკრაძე: "ბ ვ ა ჩ ბ ა ღ ი - გრძელი სანი" 73

ბაკრაძე: "ბურთა, რამეღ მარაპის მეტეობა" 76; "რამეღმან ბ ვ ჩ კ -
ბ ა ნ, ანუ რამეღმან მ ვ ვ ა ბ ღ ე მ ა ნ" 126

- 5 -

ჭაბუკი: "იყვინ ჭარჭინ მეზღებელია ს...ტრქესა სტრქესა ვაჟა-
მელია, ამისაძეს მთელია ცხოველადან საჭმარაპ ჭუნ-
და ვ ა ბ ღ ი" 126

ჭიჭი მინასა: "მინინეს ვიქსა მას მ ბ ნ ს ა ს ა" 88

ჭიჭი სანსაღი სანსაღი: . . . ათარა გრძელი ხანსეღი "პანსაღი...
ჭ ბ ი ი ა ს ა ს ნ ა ვ ღ ე ღ ი სანსაღი სანსაღი-
სიგა" 229, 242

- 6 -

ჭაბუკი: "არა მინეღმელი ხარ ა ა პ ა ტ მ ბ ა პ" 129

ჭაბუკი მანსაღი: გრძელი "ა ვ ა ჩ ბ ა ღ ი - პ ა ს ნ ე რ ა ავტოლის
მას ჩინებულსა რა ნსეს მეტეობა"; "გრძელი ა ვ ა -
ჩ ბ პ ა ს ნ ე რ ე ს (გრძელი რა მისა მინ-
ეღი) ავტოლის მას" 70

ჭაჭა: ჯაჭაღი ანჭაღი ა ა ვ ვ იგი ვიქსა მას"; "ა ა ვ ვ რა-
ეღი ვიქსა მანსაღი" 279.

მინაარსი

შესავალი	3
მეტე I	
წყაროები და ისტორიოგრაფია	28
მეტე II	
მათრიკალური უღებრა	64
1. მშენებლობა	65
2. საცხოვრებელი და მისი მოწყობილობა	85
3. სამეურნეო ნაგებობანი	97
მეტე III	
სამეურნეო საქონიანობა	101
1. მიწის რამუშავეობა	103
2. ნაძირობა	110
3. მეხევეობა	121
4. მეჯაბაგობა და მესამეობა	125
5. მენჯისაგებობა	133
6. "ჭიჭნაუბნისა საქმე"	136
მეტე IV	
კახი და საკახიო ყოფა	140
1. კახის ფორმები	141
2. კახის მემარტველობა	151
3. ურთიერთობა კახის მემარტვეს მიწის	153
მეტე V	
ქონიანების წესის მოცვირეობა	161
1. ნიშანი	161
2. მნიშველი	166
3. განსაგებელი	171

მადე VI

ურთიერთობები მკახებში მორის	175
1. ნაბედაური კავშირები	176
2. მამა-მეუღლეობა	180
3. სტუდენტობა	190
4. პურობა და "პურის ჭამა"	196

მადე VII

სულიერს აუღვრის მორიერს საკობის	208
1. ბავშვის აღზრდა	208
2. მუსიკა, გარეობა-სამხატვრო	240
3. გარდაცვალება და დაკრძალვა	253
ა) დაკრძალვის რეგულირება	253
ბ) მიცვალებულის აუღვი	260
გ) სამარხი	263

მადე VIII

ქართველებისა და მათი მემკვიდრეობის ხალხების ურთიერთობა	
მორიერს უმეცრეობისა და	272
1. ცოლის ურთიერთობა მორიერსა და ცოლ-ქმრის გაყრის	
შესახებ	273
2. პასუხის ღონისძიება ადრე მუა საუკუნეების საქართველოში	278
3. ქართველ-სომეხთა ურთიერთობა და საუკუნის	
განხილვის	287
პასუხის	296
გამოცემებისა და ლიტერატურა	304
მემკვიდრეობის	335
ქველი და ახალი აღმშენებლის ნიშნებიდან ცნობების	
მიხედვისა და მიღებული ლიტერატურა	336
Резюме	338
საძიებელი	384

ცამომცემლობის რედაქტორი გ. კიშკარიანი
სარედაქტორო ნ. ქანთარია

სბ.1058

ცადაცა წარმოებას 16.04.84

ხელმოწერილია პასაბუფაპ 30.03.84

უკ 00974

საბუფაი ქალაქი 60X84

პირიბიბი ნაბუფაი ბაბაბი 25,5

საბაბი.-საბაბიბი. ბაბაბი 16,78

ფირაბი 1000 ბუბუბიბი №1209

ფაბი 2 ბაბი.

ბიბიბიბი უბუბუბიბიბი ცამომცემლობა, ბიბიბიბი,
380028, ი. ფაბუბაბიბი პირაბუბუბი, 14.

Издательство Тбилисского университета,
Тбилиси, 380028, пр. И. Чавчавадзе, 14.

საბ.სსს რეც.აკაპ.საბაბი, ბიბიბიბი, 60, აბუბუბიბიბი უ.19

Типография АН Груз.ССР Тбилиси, 60, ул. Кутузова 19.